

ენათმეცნიერების საკრებები

ISSN 1512-0473

2020

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

Faculty of Humanities

ენათმეცნიერების საკითხები

ISSUES OF LINGUISTICS

2020

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

სარედაქციო საბჭო:

ვ. ბოდერი, ი. გიპერტი, დ. თვალთვაძე, ბ. უტიე,
პ. ფენრიხი, მ. შანიძე, ზ. ჭუმბურიძე, ა. ჰარისი

EDITORIAL COUNCIL:

W. Boeder, Z. Chumburidze, H. Fähnrich, J. Gippert,
A. Harris, B. Outtier, M. Shanidze, D. Tvaltvadze

სარედაქციო კოლეგია:

რ. ასათიანი, თ. ბოლქვაძე, ნ. გაფრინდაშვილი, მ. ივანიშვილი,
ი. ლეჟავა (რედაქტორი), დ. მელიქიშვილი, ე. სოსელია,
ლ. ქეცბა-ხუნდაძე, მ. ჯიქია

EDITORIAL BOARD:

R. Asatiani, T. Bolkvadze, N. Gaprindashvili, M. Jikia, M. Ivanishvili,
L. Ketsba-Khundadze, I. Lezhava (Editor), D. Melikishvili, E. Soselia

*ჟურნალი დაარსებულია 1999 წელს თამაზ გამკრელიძისა და
ზურაბ სარჯველაძის მიერ*

*The journal was founded in 1999 by Thomas V. Gamkrelidze
and Zurab Sarjveladze*

გამოცემულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის საუნივერსიტეტო საგამომცემლო საბჭოს გადაწყვეტილებით

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა, 2021

© Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press, 2021

ISSN 1512-0473

შინაარსი

<i>ლია აბულაძე, ლოკალიზაცია სივრცეში და წინ თანდებული</i>	5
<i>Lia Abuladze, Location in Space and the Postposition c'in ("before", "in front of")</i>	17
<i>რუსუდან ასათიანი, ფუნქციური სიტყვების მეტყველების ნაწილებად კვალიფიკაცია ლაზურში</i>	19
<i>Rusudan Asatiani, Function Words in Laz</i>	29
<i>ციური ახვლედიანი, გიორგი ყუფარაძე, მეტაფორული ტერმინები ფრანგულ და ინგლისურ ენათა ანატომიურ ტერმინოლოგიაში</i>	31
<i>Tsiuri Akhvlediani, Giorgi Kuparadze, Metaphorical Terms in French and English Anatomical Terminology</i>	35
<i>ციური ახვლედიანი, გიორგი ყუფარაძე, ინგლისურ და ფრანგულ ენათა ფონეტიკური სისტემების ცვლილებათა პერიოდები</i>	36
<i>Tsiuri Akhvlediani, Giorgi Kuparadze, Periods of Changes of Phonetic Systems of English and French Languages</i>	43
<i>გია კვაშილავა, A კლასის ხაზოვანი mi-ta ფორმის ამოკითხვა</i>	44
<i>Gia Kvashilava, On Reading Linear A Sequence mi-ta</i>	56
<i>მარიამ მათიაშვილი, ქართული არგუმენტირებული სტრუქტურების ლინგვისტური ანალიზი: ძირითადი თეზა</i>	57
<i>Mariam Matiashvili, Linguistic Analysis of Georgian Argumentative Structures: Main Thesis</i>	69
<i>თამარ მახარობლიძე, ზმნის პარადიგმების შესახებ ქართულ ფესტურ ენაში</i>	71
<i>Tamar Makharoblidze, On Verbal Paradigms in GESL</i>	76
<i>მარიამ ნავაძე, ხმოვანთა ფორმანტული ანალიზი ქართულში და მისი როლი მეტყველი პირის ამოცნობის პროცესში</i>	77
<i>Mariam Navadze, Vowel Formant Analysis in Georgian and its Importance in the Speaker Identification Process</i>	81
<i>ნიკოლოზ ოთინაშვილი, ფრონეს ხეობის მეტყველების ზოგიერთი თავისებურება</i>	82
<i>Nikoloz Otinashvili, Some Particularities of Prone Valley Speech</i>	86
<i>მანანა რუსიეშვილი, გიული შაბაშვილი, მაღლობის სამეტყველო აქტის სპეციფიკა ქართულ და ინგლისურ ენებში</i>	87
<i>Manana Rusieshvili, Giuli Shabashvili, The Speech Acts of "thank you" in Georgian and English Languages</i>	95
<i>მარიამ რუხაძე, გრამატიკალიზაციით განპირობებული ომონიმია კომპიუტერულ ლინგვისტიკაში</i>	96
<i>Mariam Rukhadze, Homonymy Caused by Grammaticalization in Corpus Linguistics</i>	108
<i>მარიკა ჯიქია, ჯემალ აჯიაშვილის პოეტური მეტყველება</i>	109
<i>Marika Jikia, Jemal Ajiaashvili's Poetic Speech</i>	116

ენათმეცნიერების ისტორია

<i>თინათინ ბოლქვაძე</i> , იაფეტური თეორიის აღზევება და დაცემა ნაწილი მეორე: მზადება ენობრივი დისკუსიისათვის – 1949-1950 წლები 117 <i>Tinatın Bolkvadze</i> , The Rise and Fall of Japhetic Theory Part II: Preparing for the Linguistic Discussion - 1949-1950 Years 139
<i>კონსტანტინე ბრეგაძე</i> , სტალინის 60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული (1940) და იდეოლოგიური დისკურსი 140 <i>Konstantine Bregadze</i> , The Collection Dedicated to Stalin's 60 Anniversary (1940) and the Ideological Discourse 153
<i>Ekaterina Velmezova</i> , What the participants of the linguistic discussion in Pravda wrote about the Georgian language from June 9 to June 20, 1950? 156
<i>ეკატერინა ველმეზოვა</i> , რას წერდნენ გაზეთ „პრავდაში“ ენობრივი დისკუსიის მონაწილენი ქართული ენის თაობაზე 1950 წლის 9 მაისიდან 20 ივნისამდე? 167
<i>Sébastien Moret</i> , The “Internal Laws of Language Development” as an Ideological Manifestation of Stalinist Russia 168
<i>სებასტიენ მორე</i> , აენის განვითარების შინაგანი კანონი“, როგორც სტალინისტური რუსეთის იდეოლოგიური მანიფესტაცია 176
<i>Patrick Sériot</i> , The Enigma of Similarities: Analogy as a Cognitive Method in Linguistics in Russia 177
<i>პატრიკ სერიო</i> , მსგავსებათა ენიგმა: ანალოგია, როგორც კოგნიტიური მეთოდი რუსულ ენათმეცნიერებაში 186
<i>Camiel Hamans</i> , The Return of the Prodigal Son 187
<i>კამიელ ჰამანსი</i> , უძღვები შვილის დაბრუნება 201

თარგმანო

<i>ივორ მელჩუკი</i> , შესაძლებლობათა აღრიცხვა როგორც ლინგვისტური ტიპოლოგიის ერთ-ერთი მეთოდი (<i>თარგმან ზურაბ ბარათაშვილმა</i>) 202
--

რეცენზიები

<i>Heinz Fähnrich</i> , Historisch-Vergleichende Sprachforschung und Kaukasiologie, Reichert Verlag, 2019, 212 S. (<i>ნათია ლუნდუა, მარინე ივანიშვილი</i>) 238
<i>Irène MELIKISHVILI, Hélène GIUNASHVILI</i> , Les languescaucasiennes du Sud, <i>Etudes Interdisciplinaires en Sciences humaines</i> , N 7 (2020), 274-303 (<i>რუსუდან ასათიანი, მარინე ივანიშვილი</i>) 241

ლოკალიზაცია სივრცეში და წინ თანდებული

ჩვენ ვცხოვრობთ გარკვეულ დროსა და სივრცეში. ჩვენი ყოფა, ურთიერთობები, საქმიანობა გარკვეულ ადგილსა და დროში მიმდინარეობს. შესაბამისად, ჩვენი ენობრივი გამონათქვამებიც სივრცულ და დროით კატეგორიებთანაა კავშირში. თვით ენა, მეტყველება, ბგერათა წარმოთქმა, რომლებიც დროში თანმიმდევრულად ხორციელდება, ცხადია, დროსთანაა უშუალოდ დაკავშირებული, ხოლო მეტყველის მიერ ბგერათა არტიკულაცია გულისხმობს მის აუდიურ დამუშავებას მსმენელის მიერ, რაც მეტყველისა და მსმენელისთვის ერთობლივ სივრცეს მოითხოვს.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ფართოდაა გავრცელებული აზრი, რომ ენაში სივრცის კატეგორია უფრო ძირეულია, ფუნდამენტურია, ვიდრე დროისა. მართლაც, სივრცე უშუალოდ აღიქმება ჩვენი აღქმის ძირითადი ორგანოების მიერ, მაშინ, როცა ამას ვერ ვიტყვით დროის შესახებ, რადგან მისი აღქმა უშუალოდ კი არ ხდება, არამედ აზროვნების ჩართვას მოითხოვს.¹ იმის დასასაბუთებლად, რომ ენაში დროის კატეგორია სივრცესთან შედარებით მეორეულია, იმოწმებენ მაგალითებს, რომლებიც გვიჩვენებენ დროითი მიმართებების გამოჩნატევი ენობრივი საშუალებების განვითარებას სივრცის აღმნიშვნელი საშუალებებისაგან (რადენი 2011:2).

ამავე დროს, ენათმეცნიერები იმაზეც ამახვილებენ ყურადღებას, რომ თითქმის ყველა ენობრივ გამონათქვამში აუცილებელია დროის კატეგორიის გამოხატვა, მაგრამ არ არის აუცილებელი სივრცული კატეგორიის გამოხატვა. „მაშინ, როცა მოლაპარაკე თავისუფალია არჩევანში, ილაპარაკოს სივრცის შესახებ, ამას ვერ ვიტყვით დროის შესახებაც: ყოველი ფინიტური ზმნა აუცილებლად შეიცავს დროის შესახებ ინფორმაციას – ის გამოხატავს დროს ან ასპექტს, ან ორივეს ერთად“, – წერს კლაინი (კლაინი 1994:1). ფაქტური კი შენიშნავს: „დროითი წესრიგი მარგინალურია, მაგრამ ენაში მისი გამოხატვა სავალდებულოა; სივრცული კატეგორია ცენტრალურია, ანუ ძირეული, ფუნდამენტური, მაგრამ მისი გამოხატვა ენაში არის არა აუცილებელი, არამედ ფაკულტატიური“, თუმცა შემდეგ განაგრძობს: „მაგრამ საქმე ასე მარტივად არ არის: დიდი ხანია, ცნობილია, რომ

¹ აქ შეიძლება გავიხსენოთ ი. ბროდსკის სტრიქონები: „დრო მეტია, ვიდრე სივრცე სივრცე ნივთია, საგანია, დრო კი არსებითად ფიქრია საგნის შესახებ“ (“Время больше пространства, пространство – вещь, время же в сущности мысль о вещи”. Бродский 1989:106).

ენაში ბევრი რამ იგულისხმება, რაც ექსპლიციტურად შეიძლება არ იყოს მოცემული. ეს ეხება სივრცულ მიმართებებსაც: მაგ., გამონათქვამი „წვიმს“, თუ მას გარკვეული კონტექსტი არ ახლავს, შეიძლება ზოგადად გავიგოთ როგორც ლოკალურად განსაზღვრული, რადგან ასეთ დროს ადგილი ექნება ე.წ. „დეფოლტ-შემთხვევას“ (Defaultfall), როცა გარკვეული ხდომილება მოლაპარაკის ადგილმდებარეობას მიეწერება – აქ წვიმს. ამ მაგალითმა შეიძლება ვერ შეცვალოს ზემოთ გამოთქმული დებულება ენაში სივრცული კატეგორიის გამოხატვის ფაქულტატიურობის შესახებ, მაგრამ მისი ინტერპრეტაცია იმის საფუძველს კი ნამდვილად იძლევა, რომ ვთქვათ: სივრცეში ორიენტაცია იმდენად ბუნებრივია და ცხადი, რომ ის ენობრივ გამონათქვამში თითქმის ყოველთვის არის ნაგულისხმევი“ (ფატერი 1991:4-6).

აქ შემიძლია დავუმატო, რომ სივრცე, როგორც ზოგადი კატეგორია, ენობრივი მასალის სემანტიკური აღწერისას დაკავშირებულია არა მარტო ობიექტებისა და მოქმედებების ადგილმდებარეობასთან ან ორიენტაციასთან, არამედ საგნების ისეთ სივრცულ მახასიათებლებთანაც, როგორებიცაა მათი სიდიდე ან ფორმა. ამას შენიშნავდა ფილმორიც, როცა წერდა, რომ „სივრცე, როგორც ზოგადი კატეგორია, თავს იჩენს ფიზიკური ობიექტების ისეთი სივრცული თვისებების აღწერის დროსაც, როგორებიცაა: მათი ზომა, მოცულობა ან კონტურები“ (ფილმორი 1982:36). როდესაც ჩვენ ვასახელებთ საგნებს (ლაიონზთან “first-order entities” (ლაიონზი 1977:442), არ არის ყოველთვის საჭირო მათი სიდიდის ან კონტურების ექსპლიციტურად გამოხატვა, მაგ., ბურთთან არ არის საჭირო მისი სივრცული მახასიათებლის „მრგვალის“ აღნიშვნა, რადგან მისი ეს თვისება ისედაც არის ამ საგნის სახელში ნაგულისხმევი (აბულაძე 2006:16-17). ან, მაგალითად, სულაც არ არის საჭირო, თავთან მისი ზომის გამომხატველი ზედსართავის „პატარის“ ხმარება. ამრიგად, ჩვეულებრივ ობიექტების სახელები თანამოიცავენ ან გულისხმობენ ამ ობიექტების სივრცულ მახასიათებლებსაც – ფორმას, სიგრძეს, მოცულობას.² თითქმის ყველა ენობრივი გამონათქვამი სახელურ ფრაზასაც შეიცავს. ამიტომ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ენაში სივრცის კატეგორიის გამოხატვაც აუცილებელია.

გარდა ყველაფერი ზემოთ თქმულისა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენ გარშემო სინამდვილეში, ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში დრო ბევრად უფრო ცვალებადია, ვიდრე სივრცე. ჩვენ შეიძლება, ერთ სივრცეში, ვთქვათ, ერთ ოთახში გავატაროთ რამდენიმე დღე ან კვირა (ზოგჯერ თვე და წელიც კი), სივრცე ჩვენ ირგვლივ არ შეიცვლება, მაგრამ დრო განუწყვეტლივ იცვლება, მომავლიდან წამიერი აწმყოს გავლით წარსულში გადადის და ენობრივ გამონათქვამებში სი-

² ეს თვალსაზრისი მხარდაჭერას პოულობს კოგნიტური ლინგვისტიკის კვლევებშიც, რომლებიც ადასტურებენ, რომ ობიექტების იდენტიფიცირების უმნიშვნელოვანეს კრიტერიუმს ამ ობიექტების ფორმები წარმოადგენენ (ჯეკენდოფი, ლანდაუ 1995:100).

ნამდვილის ადეკვატური ასახვისას სწორედ ამ ცვალებადი დროის ფიქსაციის აუცილებლობა იჩენს თავს, რაც დინამიკური და სტატიკური ზმნების დროის ან ასპექტის კატეგორიების გამოხატველი გრამატიკული საშუალებებით ხორციელდება. ალბათ ეს გარემოებაც უნდა იყოს გასათვალისწინებელი იმ თვალსაზრისის განხილვისას, რომელიც ენაში დროის კატეგორიის გამოხატვის აუცილებლობას ეხება.

როგორ განისაზღვრება სივრცეში საგნების, ფიზიკური ობიექტების ადგილმდებარეობა – ეს არის მინც ის მთავარი კითხვა, რომელიც სივრცის კატეგორიის შესახებ მსჯელობისას დაისმის. ეს კითხვა უშუალო კავშირშია არა მარტო საგნების ადგილსა და ორიენტაციასთან, არამედ, უმეტეს შემთხვევაში, კომუნიკაციის, ურთიერთობის აქტში მონაწილე მოლაპარაკისა და მსმენელის პოზიციასთანაც. უფრო მეტიც, საგანთა ადგილმდებარეობა სწორედ მეტყველის პოზიციის მიხედვით განისაზღვრება. სივრცის ენობრივი რეპრეზენტაცია ძირითადად ეგოცენტრულია. მეტყველი ადამიანი არის იმ სივრცის ცენტრი, რომელშიც ის სხვა ფიზიკური ობიექტების ადგილმდებარეობას განსაზღვრავს. მოლაპარაკე თვითონაც ფიზიკურ ობიექტს წარმოადგენს. სამყაროში, რომელსაც ადამიანი აღიქვამს და ენობრივი საშუალებებით აღწერს, მთავარია თვითონ აღმქმელი, მისი სხეული, მისი ადგილი სივრცეში, მისი მდგომარეობა, მისი მოძრაობა. ამიტომაც სივრცული კატეგორიის გამოხატვის ენობრივი საშუალებების განხილვისას უდიდესი ყურადღება ექცევა ლოკალურ დეიქსისს,³ რომელიც საენათმეცნიერო ლიტერატურაში შემდეგნაირად არის განმარტებული: „ლოკალური დეიქსისი არის მეტყველის მიერ ობიექტების (მოცემულობების) ადგილმდებარეობის განსაზღვრა (ლოკალიზაცია) ორიგოს მიმართ ისეთ საურთიერთო სიტუაციაში, რომელიც მოლაპარაკის როლში, თვით ამ მოლაპარაკის გარდა, ერთ ადრესატს მინც მოიცავს. ლოკალური დეიქსისი გამოიხატება დეიქტური გამონათქვამებისა და/ან ჟესტიკულაციის⁴ მეშვეობით. მისი ფუნქციაა, არსებული ორიგოდან ამოსვლით მსმენელის ყურადღება მიაპყროს ლოკალიზირებად მოცემულობებზე და მოახდინოს ადრესატის ცნობიერების მოდიფიცირებასე, რომ მან შეძლოს მეტყველის (მოლაპარაკის) მსგავსი მენტალური რეპრეზენტაციის აგება და მასში მოლაპარაკის მსგავსად ორიენტირება“ (ფრიკე 2007:86).⁵

³ „დეიქსისი“, ბერძენი გრამატიკოსების ტერმინი, მომდინარეობს სიტყვიდან „დეიქტიკოს“, რომლის შესატყვისია ლათინური „დემონსტრაცივი“ ანუ „ჩვენებითი/მითითებითი“. დეიქსისის ნაცვლად სამეცნიერო ლიტერატურაში გვხვდება აგრეთვე „შიფტერი“ (იესპერსენსა და იაკობსონთან), „ტოკენ-რეფლექსური“ (რაიხენბახთან). მეოცე საუკუნის ენათმეცნიერებაში ეს ტერმინი თავიდან შემოიტანა კარლ ბიულერმა.

⁴ აღსანიშნავია, რომ ქართულში სიტყვა „მითითება“ ეტიმოლოგიურად ჟესტიკულაციას უკავშირდება.

⁵ „Lokaldeixis ist die origorelative Lokalisierung von Gegebenheiten durch den Sprecher in einer Kommunikationssituation, die neben ihm selbst in der Sprecherrolle zumindest

უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, ლოკალური დეიქსისი არის გარკვეულ მოცუ-
მულობებს შორის სივრცული მიმართებების გამოხატვა იმგვარი ენობრივი საშუა-
ლებებით (გამონათქვამებით და/ან მისი თანამდევი ქესტებით), რომლებიც ამ მი-
მართებებს ადგენენ მოლაპარაკის (მე-აქ-ახლა – ორიგოს) ადგილმდებარეობის მი-
ხედვით.

ორიგო კარლ ბიულერის მიერ დამკვიდრებული ტერმინია (ბიულერი 1934).
ბიულერი ენობრივ ნიშნებს ჩვენებით (მითითებით) და სახელდებით სიტყვებად
ყოფს. ჩვენებითი სიტყვების ველს აქვს ამოსავალი ნულოვანი პუნქტი: „მე-აქ-ა-
ხლა“ – ორიგო. თუ ობიექტზე (საგანზე), რომლის ადგილმდებარეობაც განისაზღ-
ვრება, მითითება ხდება ორიგოსთან მიმართებით, ანუ იმ სიტუაციასთან მიმართე-
ბით, რომელშიც თვითონ მოლაპარაკე მეტყველების დროსა და ადგილას (ანუ
ახლა და აქ) იმყოფება, მაშინ საქმე გვაქვს დეიქსისის კანონიკურ შემთხვევას-
თან: “deixis ad oculos et aures”, ხოლო თუ მეტყველებისას ხდება ამ ნულოვანი
პუნქტის გადაწევა (როცა მოლაპარაკე წარმოიდგენს თავის თავს რაიმე განსხვავ-
ებულ სიტუაციაში, განსხვავებულ სივრცეში ან დროში), მაშინ, როგორც ბიუ-
ლერი შენიშნავს, საქმე გვექნება “deixis am phantasma”-სთან, ანუ წარმოსახვით
დეიქსისთან. ბიულერი გამოყოფს კიდევ ჩვენებითი სიტყვების ანაფორულ ხმა-
რებას. ისეთი სიტყვები, როგორცაა „იქ“, „ზევით“ და მისთ. ტექსტში გამოიყენ-
ება გარკვეული მიმართებების აღსანიშნავად, კერძოდ, ისინი უზრუნველყოფენ
თხრობის თანმიმდევრულ, გაწონასწორებულ დინებას. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს
ე.წ. „ანაფორულ დეიქსისთან“, რომლის ნაცვლად მოგვიანებით ხმარებაში შემო-
ვიდა ტერმინი „ტექსტ-დეიქსისი“.

ჰერბერმანი ერთმანეთისაგან განასხვავებს „ეგოცენტრულსა“ და „ალოცენტ-
რულ“ დეიქსისს (ჰერბერმანი 1988:62). როდესაც მოლაპარაკე მხოლოდ საკუთარ-
ი „ეგო“-ს სიტუაციიდან ამოსვლით განსაზღვრავს საგნებისა და ხდომილებების
ადგილსა და დროს, მაშინ საქმე გვექნება ეგოცენტრულ დეიქსისთან. ალოცენ-
ტრულ დეიქსისთან საქმე გვაქვს მაშინ, როცა მოლაპარაკე ადრესატის პოზიციი-
დან ამოდის. მაგალითად, როცა მეთაური აძლევს ჯარისკაცებს ბრძანებას „მარ-
ცხნისაკენ“, ის ამ დროს ჯარისკაცების მარცხენა მხარეს გულისხმობს.

ლოკალურ დეიქსისს განეკუთვნება შემდეგი მეტყველების ნაწილები: ჩვენები-
თი ნაცვალსახელები, ჩვენებითი ზედსართავეები და ჩვენებითი ზმნისართები, რომ-
ლებსაც ფილმორი ერთი საერთო სახელწოდების – დემონსტრაციულების – ქვეშ
აერთიანებს (ფილმორი 1982:36). ლოკალურ დეიქსისს მიაკუთვნებენ აგრეთვე ე.წ.

einen Adressaten umfasst. Die Lokaldeixis erfolgt mittels deiktischer Ausdrücke und/oder Zeigegesten. Ihre Funktion ist es, die Aufmerksamkeit des Adressaten in Abhängigkeit von der jeweiligen Origo auf die zu lokalisierenden Gegebenheiten zu lenken und damit das Bewusstsein des Adressaten dahingehend zu modifizieren, dass er eine ähnliche mentale Repräsentation wie der Sprecher aufbaut und in ähnlicher Weise darin orientiert ist” (ფრიკე 2007:401).

რელაციურ (მიმართებით) წინდებულებს/თანდებულებს (კლარკი 1973:42). ლოკალურ დეიქსის განეკუთვნება აგრეთვე მოძრაობის აღმნიშვნელი ზმნების გარკვეული ნაწილი (მაგალითად, ინგლისურში come/ვი). ქართული ენობრივი მონაცემების გათვალისწინებით, ამ ზმნებს შეიძლება ორიენტაციის გამომხატველი მი-/მო-ზმნისწინების შემცველი მოძრაობის აღმნიშვნელი ბევრი სხვა ზმნაც დავეუმალოთ, მაგალითად, მირბის/მორბის, მიცურავს/მოცურავს და სხვ. ამჟამად ჩემი განხილვის საგანი იქნება ლოკალური დეიქსის ერთერთი ქვესისტემა – რელაციური თანდებულები.

ლოკალური დეიქსის ველის განხილვისას, ჩვეულებრივ, განასხვავებენ იმ ობიექტს, რომლის ადგილმდებარეობის განსაზღვრაც ხდება, ანუ რეფერენციის ობიექტს, რომელსაც სამეცნიერო ლიტერატურაში მოიხსენიებენ აგრეთვე სახელეობით: „თემა“ (ერიხი 1982:44), „ფიგურა“ (ტალმი 1983:238), და ჩვენების (მითითების) ობიექტს ანუ დემონსტრატუმს ან რელატუმს (ტალმისთან “Ground”-ს), რომლის მიმართაც განისაზღვრება თემის, ანუ რეფერენციის ობიექტის ადგილმდებარეობა. ამ წერილში უპირატესად იხმარება ტერმინები – რეფერენციის ობიექტი და რელატუმი.

როგორც უკვე ითქვა, ბიულერის აზრით, როდესაც მოლაპარაკეს სურს რაიმე საგნის მდებარეობის განსაზღვრა, ის, პირველ რიგში, რელატუმად სწორედ საკუთარ თავს („მე-აქ-ახლა“ – ორიგოს) იყენებს და მასთან მიმართებით განსაზღვრავს საგნის ადგილს. ამ დროს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ორიგოს არა მხოლოდ პოზიციას, არამედ მის ორიენტაციასაც. მეტყველის ორიენტაციას სივრცეში განსაზღვრავს, პირველ რიგში, მისი სხეულის ადგილმდებარეობა (პოზიცია) და აგრეთვე სივრცის სტრუქტურული მახასიათებლები, რომლებიც, თავის მხრივ, სხეულის პოზიციასთან არიან კავშირში. ლოკალური დეიქსის სფეროში მოლაპარაკის პოზიციასთან მიმართება გამოიხატება აქ, მანდ, იქ – სამხრევი ოპოზიციით, ხოლო სივრცის სტრუქტურა გამოიხატება ორი ჰორიზონტალური ოპოზიციით: წინ/უკან და მარჯვნივ/მარცხნივ და ერთი ვერტიკალური ოპოზიციით: ზევით/ქვევით. ამრიგად, სივრცის სტრუქტურა წარმოადგენს სამგანზომილებიან სისტემას. ამ სამგანზომილებიანი სისტემის ვერტიკალური ოპოზიცია ზევით/ქვევით ახდენს ლოკალიზაციას სივრცეში იმგვარად, რომ მოლაპარაკის ან მსმენელის ორიენტაციას, ანუ მათი აღქმის ორგანოების მიმართულებას ყურადღება არ ექცევა. თანაც ამ ოპოზიციას ბუნებრივად მყარი საყრდენი აქვს დედამიწის მიზიდულობის კანონის სახით. ამიტომ ვერტიკალური განზომილება პირველად სივრცულ განზომილებად (primary dimension) მიიჩნევა, ხოლო ორ ჰორიზონტალურ განზომილებას (წინ/უკან, მარჯვნივ/მარცხნივ), რომელთაგან პირველი წყვილი ასიმეტრიულია, ხოლო მეორე – სიმეტრიული, მიიჩნევენ მეორეულ განზომილებებად (secondary dimensions). ეს მეორეული განზომილებები, წინ/უკან და მარჯვნივ/მარცხნივ ოპოზიციები, ახდენენ სივრცეში ობიექტის ადგილმდებარეობის

რეობის განსაზღვრას იმის მიხედვით, თუ როგორია მოლაპარაკის ორიენტაცია, ანუ მისი აღქმის ძირითადი ორგანოების მიმართულება. ამათვან ჰორიზონტალური ოპოზიციის სიმეტრიული წყვილის (მარჯვნივ/მარცხნივ) განსაზღვრა ხდება იმის მიხედვით, თუ როგორ არის უკვე განსაზღვრული წინ/უკან წყვილი, ე.ი., სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იმის მიხედვით, თუ რა მიმართულებით მოძრაობს რელატუმი – მოლაპარაკე.⁶

ლოკალური დეიქტური ველის იმ ნაწილს, რომელშიც რეფერენციის ობიექტის ადგილმდებარეობა გამოიხატება მოლაპარაკის პოზიციასთან მიმართებით მყოფ აქ, მანდ, იქ ჩვენებითი ზმნისართებით ან პირველადი სივრცული განზომილების აღმნიშვნელი ენობრივი ერთეულებით, „პირველად დეიქსისს“ (primary deixis) უწოდებენ, ხოლო ის ნაწილი, რომელშიც ობიექტის ადგილმდებარეობა განისაზღვრება მეორეული განზომილებების გამომხატველი ენობრივი ერთეულებით, მიიჩნევა „მეორეულ დეიქსისად“ (secondary deixis).

ბიულერის შემდგომ ლოკალური დეიქსისის კვლევებში მიღერმა და ჯონ-სონ-ლერდმა დეიქტური ორიენტაციის გვერდით შემოიტანეს ე.წ. „ინტრინსული“ ორიენტაცია, რომლის მიხედვით, რეფერენციის ობიექტის ადგილმდებარეობის დადგენისას მოლაპარაკემ შეიძლება ამოსავალ წერტილად ანუ რელატუმად აირჩიოს არა ორიგო, არამედ რომელიმე სხვა საგანი, რომელსაც აქვს ე.წ. „ინტრინსული“, ან სხვაგვარად, „აბსოლუტური ორიენტაცია“ (აპრესიანი 1974:109), ანუ ამ საგნისთვის ბუნებრივად, შინაგნად თვისებრივი სივრცული მახასიათებელი (მაგალითად, წინა ნაწილი).

როგორ ვადგენთ ჩვენ წინა ნაწილებს, ვთქვათ, ცოცხალი არსებებისთვის ან საგნებისთვის? ფილმორის პასუხი ამ კითხვაზე შემდეგია: ადამიანის სხეულისთვის მისი წინა ნაწილია ის მხარე, რომელზეც მისი აღქმის ორგანოებია მოთავსებული. ეს ნაწილი ემთხვევა აგრეთვე ადამიანის მოძრაობის მიმართულებას. იგივე ითქმის სხვა ცოცხალ არსებებზეც. რაც შეეხება არტეფაქტებს, მათ წინა ნაწილად მიიჩნევა ის მხარე, რომელი მხრიდანაც ჩვენ მათ ვიყენებთ, მაგალითად, საწერი მაგიდისთვის წინა მხარეა მისი ის ნაწილი, რომელზეც ვწერთ; მოძრავი ობიექტებისთვის, მაგ., მანქანებისთვის, წინა ნაწილი არის ის ნაწილი, რომელიც პირველი გადაკვეთს გარკვეულ ხაზს ან საზღვარს (ფილმორი 1997:32-33). რო-

⁶ საინტერესოა იმის აღნიშვნა, რომ შესაძლებელია წინ და უკან განზომილებების ხარისხობრივი შეფასება: ის, რაც ჩვენ წინ არის, ხილულია, ხოლო რაც უკან არის, – არა. ამიტომ, ჩვენი აღქმის თვალსაზრისით, წინ არის პოზიტიური, ხოლო უკან – ნეგატიური. შეიძლება ეს შეფასება ძველი აზროვნების გამოძახილი იყოს: ძველების წარმოდგენაში (პლატონი, არისტოტელე) ცოცხალი ორგანიზმი შეადგენდა ყოველგვარი წესრიგის პარადიგმას, სივრცული წესრიგიც ორგანულ სტრუქტურას წარმოადგენდა და მისი სხვადასხვა სფერო ხარისხობრივად იყო ერთმანეთისგან განსხვავებული, სივრცის წინა, ზედა და მარჯვენა ნაწილები იყო პოზიტიური და უკეთესი, ვიდრე უკანა, ქვედა და მარცხენა.

დესაც ჩვენ ვიცით ცოცხალი არსებების ან საგნების წინა ნაწილი, მაშინ, ბუნებრივია, ვიცით აგრეთვე მისი უკანა და მარცხენა, მარჯვენა მხარეებიც. მთავარია, ზუსტად ვიცოდეთ, რომელია რელატიურად შერჩეული საგნის წინა ნაწილი – მაშინ კომუნიკაციის დროს არ გვექნება სივრცეში ორიენტაციისას მცდარი ინტერპრეტაციის შემთხვევები. ცხადია, ასეთ დროს საქმე გვექნება არა დეიქტურ, არამედ ინტრინსულ მიმართებათა სისტემასთან.

მილერი და ჯონსონ-ლერი ამტკიცებდნენ, რომ, როცა რელატიურ ინტრინსული სივრცული მახასიათებლები აქვს, რეფერენციის ობიექტის ადგილმდებარეობის განსაზღვრისას გამოიყენება სწორედ ინტრინსული მიმართებების სისტემა, მაშინ, როცა დანარჩენ შემთხვევებში ობიექტის ლოკალიზაციისას დეიქტურ სისტემას მიმართავენ (მილერი, ჯონსონ-ლერი 1974:398-399). ლინგვისტებისა და ფსიქოლინგვისტების შემდგომმა კვლევებმა გვიჩვენა, რომ საქმე ასე მარტივად არ არის. სივრცულ მიმართებათა ორივე სისტემა, ინტრინსულიცა და დეიქტურიც, ძალიან მჭიდროდაა ერთმანეთთან გადაჯაჭვული. ცხადია, რომ, თუ მოლაპარაკის ორიენტაცია სივრცეში და რელატიურ ინტრინსული მახასიათებელი ერთმანეთს ემთხვევა, მაშინ რეფერენციის ობიექტის ლოკალიზაციის გამომხატველი ენობრივი გამონათქვამების განსხვავებული ინტერპრეტაციის პრობლემა არ გვექნება. სირთულეები წარმოიქმნება მაშინ, როცა, მიუხედავად კომუნიკაციის სივრცეში ინტრინსული თვისებების მქონე რელატიურ არსებობისა, დეიქტური სისტემაც მიიღება მხედველობაში. ასეთ დროს მოლაპარაკეს აქვს არჩევანი – რომელი სტრატეგია გამოიყენოს რეფერენციის ობიექტის ადგილმდებარეობის განსაზღვრისას – დეიქტური თუ ინტრინსული. ეს არჩევანი, უმეტეს შემთხვევაში, იმ ობიექტზეა დამოკიდებული, რომელიც რელატიურად გამოიყენება, მაგალითად, მანქანის მიმართ უფრო ხშირად ინტრინსულ სტრატეგიას მიმართავენ: (ბურთი მანქანის წინ გდია). ამასთანავე, მხედველობაში მიიღება ისიც, თუ რა მანძილით არის დამორებული რეფერენციის ობიექტი სავარაუდო რელატიურად: კერძოდ, საგანი, რომლის ლოკალიზაციასაც განვსაზღვრავთ, უნდა რელატიურად ახლო სივრცის სფეროში იმყოფებოდეს. იმისათვის, რომ საგანზე ვთქვათ, ეს საგანი არის რელატიურად წინ, მაგალითად, ბურთი გდია სკამის წინ, ბურთი სკამისად ახლოს უნდა იყოს სკამთან (აპრესიანი 1974:113).

შეიძლება, რელატიურად ისეთი ობიექტი იყოს, რომელსაც ინტრინსული მახასიათებელი არ გააჩნია. მაგალითად, თუ რელატიურად ხე, რომელსაც არ აქვს ინტრინსული წინა ნაწილი და მოლაპარაკემ უნდა განსაზღვროს ბურთის ადგილმდებარეობა ხის მიმართ, მაშინ, ცხადია, მან უნდა მხედველობაში მიიღოს თავისი საკუთარი ადგილმდებარეობა და ორიენტაცია, ანუ ამოვიდეს დეიქტური პერსპექტივიდან. აღმოჩნდა, რომ ასეთ დროს შეიძლება ისეთმა ფაქტორმა იჩინოს თავი, რომელიც გაართულებს რელაციური წინდებულების (თანდებულების) ინტერპრეტაციას. ეს ფაქტორი, რომელიც პირველად ჰილმა შენიშნა (ჰილი 1982: 16-20), ისაა, რომ წინ/უკან წინდებულების (თანდებულების) ინტერპრეტაციის

დროს შეიძლება მნიშვნელოვანი იყოს არა მარტო დეიქტური და ინტრინსული მიმართებების გათვალისწინება, არამედ იმ განსხვავებული თვალსაზრისების (ორი-ენტაციების) მხედველობაში მიღებაც, რომელთაც იყენებს მოლაპარაკე (ან მსმენელი) საგანთა სივრცულ კონფიგურაციაზე დაკვირვების დროს. ჰილის მტკიცებით, ევროპულ ენებში საგანთა ლოკალიზაციისას აშკარა უპირატესობა ენიჭება საპირისპირო (ან საწინააღმდეგო) მიმართულებას, რომელსაც ჰილი “facing”-ს უწოდებს. მაგალითად, როცა რაიმე საგნის, ვთქვათ, ბურთის მდებარეობას განვსაზღვრავთ მეორე საგნის, ვთქვათ, ხის მიმართ, მაშინ ვამბობთ, რომ ბურთი ხის წინ არის, როცა ის მოლაპარაკესა და ხეს შორის არის მოთავსებული. აფრიკის ერთ-ერთ ენაზე – ჰაუზა ენაზე – მეტყველის თვალსაზრისით კი, ბურთი იქნება ხის წინ, როცა ის მოთავსებული იქნება ხის შემდეგ გაგრძელებულ წრფეზე. ჰილი ამ თვალსაზრისს უწოდებს “aligned”-ს. ჰილის ტერმინოლოგიის პარალელურად სხვა ავტორებთან გვხვდება “vis-a-vis-perspective” და „საპირისპირო (საწინააღმდეგო) მიმართულება/Gegenrichtung“ “facing”-ის სანაცვლოდ და “tandem-perspective” ან „თანაბარი (ერთნაირი) მიმართულება/Gleichrichtung“ “aligned”-ის ნაცვლად (ერიხი 1982:51).

გრაბოვსკიმ და ვაისმა (გრაბოვსკი, ვაისი 1996:289-311) ექსპერიმენტულად გამოიკვლიეს წინ/უკან წინდებულების ხმარება ხუთ ევროპულ ენაში, სახელდობრ: გერმანულ, ფრანგულ, იტალიურ, ნიდერლანდურსა და ინგლისურ ენებში. მათ დაადგინეს, რომ წინ წინდებულის ინტერპრეტაცია დამოკიდებულია ისეთ ფაქტორებზე, როგორებიცაა რეფერენციის ობიექტის მოძრაობის მიმართულება (თუ, რა თქმა უნდა, მოძრავ ობიექტთან გვაქვს საქმე) ან მისი „ხილულობა“, ანუ ყოფნა მეტყველის მხედველობის არეში. მათ აღნიშნეს აგრეთვე ფსიქოლოგიური, ფსიქოლინგვისტური და სემანტიკური ფაქტორების ურთიერთქმედებების გავლენა წინ წინდებულის შემცველი ენობრივი გამონათქვამების ინტერპრეტაციაზე.

ჩემთვის განსაკუთრებით საინტერესოა გრაბოვსკისა და ვაისის თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ ყურადღება უნდა მიექცეს „ცალკეული ენების დეიქტურ წინდებულთა ინვენტარს და აგრეთვე **სივრცული გამონათქვამების ურთიერთობას დროით გამონათქვამებთან**“ (ხაზგასმა ჩემია – ლ.ა.). ამ მოსაზრების უფრო დაწვრილებით განსახილველად შევეხები წინ/უკან თანდებულების ხმარებას ქართულში, რომლის დროსაც, პირველ რიგში, გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ისინი არა მარტო თანდებულებად, არამედ ზმნისართებადაც გვევლინებიან.

მანქანის წინ/უკან ბავშვი დგას. (თანდებული)

მანქანა წინ/უკან მიდის. (ზმნისართი)

ამავე დროს, ეს სივრცული თანდებულები და ზმნისართები გამოხატავენ არა მხოლოდ სივრცეში ლოკალიზაციას, არამედ დროში მიმდევრობასაც:

(1) ეს კაცი ორი დღის წინ (თანდებული) ჩამოვიდა. (წარსული)

(2) არავინ იცის, წინ (ზმნისართი) რა გველოდება. (მომავალი)

(3) უკან (ზმნისართი) დაგვრჩა წვალემა. (წარსული)

(4) მას უკან (თანდებული), რაც ეს ამბავი მოხდა... (მომავალი)

(5) ორი დღის უკან (თანდებული) მასწავლებელი შემხვდა. (წარსული)

დროითი მიმართებების აღნიშვნისას თვალში საცემია ის ფაქტი, რომ ორი ურთიერთსაპირისპირო მნიშვნელობის თანდებული ერთსა და იმავე დროზე (კერძოდ, წარსულზე) მიუთითებს (1) და (5) წინადადებებში, ხოლო წინადადებებში (2) და (3) ზმნისართები თანდებულების საპირისპირო მნიშვნელობით იხმარება.

უკან ზმნისართის მიმართება წარსულ დროსა და წინ ზმნისართისა მომავალთან ბუნებრივად აღიქმება და ენათმეცნიერებისთვის კამათის საბაბს არ იძლევა, თუმცა იგივე არ ითქმის უკან თანდებულის შესახებ.

უკან თანდებულზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის წარსულის აღნიშვნის ფუნქციას იძენს არაუადრეს მეოცე საუკუნისა, რასაც ენათმეცნიერები (მაგ., შუქია აფრიდონიძე) რუსული ენის გავლენას მიაწერენ. მეცხრამეტე საუკუნის ჩათვლით უკან მომავალ დროზე მიუთითებდა.

წინ და უკან წინდებულების/ზმნისართების მიერ წარსულსა და მომავალზე მითითება ინდოევროპული ენებისთვისაცაა დამახასიათებელი. ენათმეცნიერებს შეუძინველი არ დარჩენიათ ის ფაქტი, რომ ენაში ისინი ზოგჯერ სრულიად საპირისპირო დროზე მიუთითებენ, კერძოდ, წინ იხმარება როგორც წარსულთან, ისე მომავალთან მიმართებით. ბენვენისტი ამ ფაქტს შემდეგნაირად ხსნის: იმ შემთხვევებს, როცა წინ ასოცირდება ადრე-სთან (წარსულთან), ხოლო უკან – გვიანდელთან (მომავალთან), განაპირობებს მოძრავი დროის წარმოდგენა (დრო მოძრაობს მომავლიდან წარსულისკენ: რაც არის „ხვალ“, ის გახდება „დღეს“, მერე „დღეს“ გახდება – „გუშინ“ და ა.შ.). რაც შეეხება წინ-ის ასოცირებას მომავალთან, ის აიხსნება დროში მოძრავი ეგოს წარმოდგენით. ჩვენ ვმოძრაობთ წარსულიდან მომავლისკენ. ამიტომ ბუნებრივია უკვე განვლილის, წარსულის დაკავშირება იმასთან, რაც უკან მოვიტოვეთ, ხოლო მომავლისა – წინ არსებულ (ან დარჩენილ) დროსთან (ბენვენისტი 1966:8).

ელიზაბეტ ტრაუგოტის აზრით (ტრაუგოტი 1978:380-384), ის შემთხვევები, როცა წინ ასოცირდება „ადრესთან“ ანუ წარსულთან, ხოლო უკან „გვიანდელთან“, მომავალთან, არ მოითხოვს მოძრავი დროის წარმოდგენას, არამედ აიხსნება ხდომილებების მიმდევრობასთან ასოციაციით. ხდომილებათა მიმდევრობა შეიძლება წარმოვიდგინოთ შემდეგნაირად: $E_1, E_2, E_3, \dots E_9 \dots$ და განვიხილოთ როგორც დროის ხაზი: E_1 არის პირველი (ანუ დასაწყისი), E_2 – მეორე (მომდევნო), E_3 – მესამე (შემდეგი)... დროის მიხედვით, E_1 არის უფრო ადრე, უფრო წინ, ვიდრე E_2 , ხოლო E_2 არის უფრო გვიან, ან უფრო უკან, ვიდრე E_1 .

აქ შეიძლება დავინახოთ ხდომილებათა მიმდევრობის კავშირი ჰილის “facing” ორიენტაციასთან. როგორც ჰილმა აჩვენა, ობიექტების ადგილმდებარეობის დადგენისას ამგვარი ორიენტაცია ევროპული ენებისთვისაა დამახასიათებელი, ხოლო

ზოგი ენისთვის (მაგ., ჰაუზა) მისი საპირისპირო “aligned” ორიენტაციაა ნიშან-დობლივი.

წინ თანდებულის სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციით მე მაშინ დავინტერესდები, როცა შემთხვევით აღმოვაჩინე, რომ ბავშვებისთვის დამახასიათებელია წინ თანდებულის ჩვენგან განსხვავებული ინტერპრეტაცია. რვა წლის ბიჭმა მკითხა, სად უნდა დაეწერა მძიმე წინადადებაში – „მელიამ დაინახა, რომ ჩიტი აფრინდა“. ჩემი პასუხი „რომ-ის წინ“ მან თავისებურად გაიგო და მძიმე რომ-ის შემდეგ დაწერა.

ამ შემთხვევის შემდეგ რამდენიმე ექსპერიმენტი ჩავატარე და დავრწმუნდი, რომ დაახლოებით 10 წლამდე ასაკის ბავშვებისთვის დამახასიათებელია “aligned” ანუ თანაბარმიმართულებითი და არა “facing” ორიენტაცია იმის მიუხედავად, თუ რომელ ორიენტაციას ენიჭება უპირატესობა მათთვის მშობლიურ ენაში, გინდაც ეს ორიენტაცია სრულიად საპირისპირო იყოს. შევეცდები, ავხსნა ეს მოვლენა.

ფსიქოლოგების აზრით, ბავშვების მიერ სივრცის აღქმა იწყება მაშინ, როცა ისინი ფორთხვას იწყებენ. ამ მოძრაობით ისინი ნელ-ნელა აღწევენ ერთი საგნიდან ან ერთი ადამიანიდან მეორემდე, სძლევენ რა იმ მანძილს, რომელიც მათ ამ მოცემულობებისგან ამორებს. ენის დაუფლების საწყის საფეხურზე ისინი სწავლობენ დეიქტურ ზმნისართებს აქ და იქ, მათ თანმხლებ ქესტებთან ერთად. დროის გააზრება კი ბავშვს გაცილებით გვიან უვითარდება. მისთვის არ არსებობს არც წარსული და არც მომავალი, არის მხოლოდ აწმყო, რომელიც ბავშვისთვის ნიშნავს მუდმივად მყოფს, მარადიულს. ფსიქოლოგებს შენიშნული აქვთ ისიც, რომ ბავშვებს „როდის?“ შეკითხვა ესმით, როგორც შეკითხვა „სად?“ (კლარკი 1971:269). ამიტომ, ალბათ, არ არის გასაკვირი, რომ გარკვეულ ასაკამდე ბავშვისთვის წინ თანდებულის ინტერპრეტაცია ხდება არა ხლომილებების მიმდევრობის ან დროის ხაზის წარმოდგენასთან ასოციაციის, არამედ სივრცეში მოძრაობის მიმართულებასთან ასოციაციის მიხედვით, მით უმეტეს, რომ ქართულში წინ მიმართულების ზმნისართი და თანდებული წინ ერთმანეთის იდენტურია. ამასთანავე, საყურადღებოა, რომ ბავშვებს ხშირად ესმით უფროსებისგან ბრძანებითი კილოთი ნათქვამი: „წინ იყურე! წინ წადი!“ და ა.შ., ამიტომ მათ შეძენებაში მყარად იბეჭდება წინ სიტყვის კავშირი სივრცეში მიმართულებასთან.

აღსანიშნავია, რომ გერმანულენოვან ბავშვებში ჩატარებულმა მსგავსმა ექსპერიმენტმაც იგივე შედეგი გვიჩვენა, მიუხედავად იმისა, რომ გერმანულში წინდებული vor ზმნისართისაგან (nach) vorne ფორმის მიხედვითაც განსხვავდება. ამრიგად, ბავშვისთვის წინადადებაში სიტყვების მიმდევრობაში ადგილის განსაზღვრისას უფრო ბუნებრივი ჩანს წინ თანდებულის ინტერპრეტაცია სივრცული ან, შეიძლება ითქვას, მიმართულებითი ასოციაციის მიხედვით, ვიდრე დროის ხაზზე მისი წარმოდგენის ან ხლომილებათა მიმდევრობასთან ასოციაციის მიხედვით.

რაც შეეხება ტრაუგოტის თვალსაზრისს, რომელიც გამორიცხავს წინ თანდებულის ინტერპრეტაციისას მოძრავი დროის წარმოდგენას და უკავშირებს მას

მხოლოდ ხდომილებების მიმდევრობას, რომელიც განიხილება როგორც დროის ხაზი, ამ თვალსაზრისის შეფასებისას ჩვენ მაინც ვერ გავვექცევით კითხვას დროის მოძრაობის და, ამდენად, მისი მიმართულების შესახებ, რომელსაც ბუნებრივად აჩვენს ენაში თვით სიტყვა „დროის“ ხმარება: თითქმის ყველა (ყოველ შემთხვევაში ჩვენთვის ცნობილ) ენაში დრო, ჩვეულებრივ, მოძრავ ობიექტად მოიხსენიება: დრო გადის, მიფრინავს, გარბის, მიიხლანხნება, წარმავალი დრო, მომავალი და ა.შ. ...

ახლა დავუბრუნდები ისევ წინ თანდებულის, როგორც მეორეული დეიქსისის ერთ-ერთი შემადგენლის, სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციის შემთხვევებს და შეკვედები, ავხსნა ისინი.

წარმოვიდგინოთ შემდეგი: ტაქსის მგზავრს უნდა, გააჩერებინოს მძღოლს მანქანა დიდი შენობის წინ. „თუ შეიძლება, ამ შენობის წინ გამიჩერეთ“, – მიმართავს ის მძღოლს. ამ შენობის ერთადერთი შესასვლელი კარი შენობის შუაშია. მძღოლს შეუძლია, გააჩეროს მანქანა შენობამდე, შენობის შუაში ან შენობის შემდეგ. პირველ და მესამე შემთხვევაში მას ექნება დეიქტური ორიენტაცია რელატუმის ანუ შენობის მიმართ, მეორე შემთხვევაში კი – არადეიქტური ანუ ინტრინსული, რადგან ჩვეულებრივ შენობის წინა მხარე არის მისი ის ნაწილი, სადაც მოთავსებულია ამ შენობაში შესასვლელი კარი. ცხადია, შენობის ეს ინტრინსული მახასიათებელი არ არის დამოკიდებული მანქანაში მსხდომი პირების ორიენტაციაზე. ტაქსის მგზავრი არის მოლაპარაკე და მძღოლი არის ადრესატი, რომელმაც მგზავრის მითითების შესაბამისად უნდა იმოქმედოს. მას შეუძლია, მიმართოს არა ინტრინსულ, არამედ დეიქტურ სტრატეგიას. ასეთ შემთხვევაში მისი ორიენტაცია შეიძლება არ დაემთხვეს მგზავრის ორიენტაციას. თუ მძღოლი მანქანას შენობამდე გააჩერებს, მას ჰქონია “facing” (ჰილი 1982), ე.ი. მანქანის მიმართულების საპირისპირო ორიენტაცია. ამგვარ ორიენტაციას ადრე მე ვხსნიდი (აბულაძე 1991) დროში მიმდევრობის გამომხატველი ზმნისართის გავლენით: რაც წინ არის, ის ადრეა, ე.ი. შენობამდეა, ხოლო შენობის ბოლოს მანქანის გაჩერება აიხსნება ე.წ. “aligned” ან თანაბარმიმართულებითი ორიენტაციით: მანქანა წინ მოძრაობს და მძღოლისთვის შენობის წინ შეიძლება ნიშნავდეს ადგილს შენობის გავლის შემდეგ და არა შენობამდე. ვთქვათ, შენობა ძალიან დიდია, მგზავრს ძალიან ეჩქარება და მისთვის მნიშვნელოვანია, რომ მძღოლის ინტერპრეტაცია მის ინტერპრეტაციას დაემთხვეს, რათა არ მოუხდეს დროის დაკარგვა შენობის დასაწყისიდან მის ბოლომდე (ან პირუკუ – ბოლოდან დასაწყისამდე) მანძილის გავლაზე. ამიტომ საჭირო იქნება მგზავრის ანუ მოლაპარაკის მიერ დამატებითი ინფორმაციის მიწოდება მძღოლისათვის ანუ ადრესატისათვის. ამრიგად, წინ თანდებულის ინტერპრეტაციის შესაძლებლობები იმდენად განსხვავებულია, რომ მხოლოდ მისი ხმარება არ არის საკმარისი მოლაპარაკესა და მსმენელს შორის გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად.

ლიტერატურა:

- აბულაძე 2006:** L. Abuladze, Lokaldeixis im Georgischen, In: Thomas Gehling, Viola Voß, Jan Wohlgemuth (Hrsg.), *Einblicke in Sprache* (Festschrift für Clemens-Peter Herbermann zum 65 Geburtstag), Logos, Berlin, S. 15-33.
- აბულაძე 1991:** L. Abuladze, On Word Pairs Expressing Spatial and Temporal Orientation, *Studia Linguistica* 45, pp. 127-136.
- აპრესიანი 1974:** Ю. Апресян, *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*, Наука, Москва.
- ბენვენისტი 1966:** É. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, t. 1, Gallimard, Paris.
- ბიულერი 1934:** K. Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Fischer, Jena.
- ბროდსკი 1989:** Ы. Бродский, *Часть речи. Стихотворения 1972-76*, Ardis, Ann Arbor.
- გრაბოვსკი, ვაისი 1996:** J. Grabowski, P. Weiss, Das Präpositioneninventar als Determinante des Verstehens von Raumpräpositionen: vor und hinter in fünf Sprachen, In: Lang Ewald / Zifonin, Gisela (eds.): *Deutsch – Typologisch*, de Gruyter, Berlin/New York, S. 289-311.
- ერიხი 1982:** V. Ehrich, Da and the System of Spatial Deixis in German, In: Weissenborn, Jürgen/Klein, Wolfgang (Hrsg.) *Here and there. Crosslinguistic Studies on Deixis and Demonstratio*, Benjamins, Amsterdam / Philadelphia, pp. 43-64.
- კლაინი 1994:** W. Klein, *Time in Language*, Routledge (=Germanic Linguistics), New York.
- კლარკი 1971:** E. V. Clark, On the acquisition of the meaning of *before* and *after*, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 10, pp. 266-275.
- კლარკი 1973:** H. Clark, Space, Time, Semantics, and the Child, In: Moore, Timothy E. (ed.), *Cognitive Development and the Acquisition of Language*, Academic Press, New York/San Francisco/London, pp. 27-64.
- ლაიონზი 1977:** J. Lyons, *Semantics II*, Cambridge Univ. Press. Cambridge.
- რადენი 2011:** G. Radden, The Metaphor TIME AS SPACE across Languages, In: Mario Brdar, Marija Omazic, Visnja Pavicic Takac, Tanja Gradecak-Erdelije, and Gabrijela Bulian, (eds.), *Space and Time in Language*, Peter Lang, Frankfurt et al., pp. 1-40.
- მილერი, ჯონსონ-ლერდი 1976:** G. Miller, Ph. N. Johnson-Leard, *Language and Perception*, Harvard Univ. Press, Cambridge, Massachusetts.
- ტალმი 1983:** L. Talmy, How Language Structures Space, In: Pick, Herbert L. Jr / Acredolo, Linda P. (ed.), *Spatial Orientation. Theory, Research and Application*. Plenum Press, New York/London, pp. 225-282.
- ტრაუგოტი 1978:** E. C. Traugott, On the expression of spatio-temporal relations in language, In: Greenberg, Joseph (ed.), *Universals of Human Language*, vol. 3, Stanford University Press, Stanford, California, pp. 369-400.
- ვატერი 1991:** H. Vater, *Einführung in die Raum-Linguistik*, Gabel, Köln.

- ფილმორი 1997:** Ch. Fillmore, *Lectures on Deixis*, Publications Center for Language and Information (65), Stanford, California.
- ფილმორი 1982:** Ch. Fillmore, Towards a Descriptive Framework for Spatial Deixis, In: Jarvella, Robert J./Klein, Wolfgang (eds.): *Speech, Place, and Action. Studies in Deixis and Related Topics*, Wiley & Sons, Chichester (u.a.), pp.31-60.
- ფრიკე 2007:** E. Fricke, *Origo, Geste und Raum – Lokaldeixis im Deutschen*, De Gruyter, Berlin und New York, XV, 401 S.
- ჯეკენდოფი, ლანდაუ 1992:** R. Jackendoff, B. Landau, Spatial Language and Spatial Cognition, In: Jackendoff, Roy (ed.): *Languages of the Mind, Essays on Mental Representation*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts/London, pp. 99-125.
- ჰერბერმანი 1988:** Cl.-P. Herbermann, Entwurf einer Systematik der Deixisarten. Mit einer exemplarischen Analyse des Systemas der Lokaldeiktika im Deutschen, In: *Modi referentiae. Studien zum sprachlichen Bezug zur Wirklichkeit*, Winter, Heidelberg, S. 47-95.
- ჰილი 1982:** Cl. Hill, Up/down, front/back, left/right. A contrastive study of Hausa and English, In: Weissenborn, Jürgen/Klein, Wolfgang (Hrsg.) *Here and there. Crosslinguistic Studies on Deixis and Demonstration*, Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, pp. 13-42.

Lia Abuladze

Location in Space and the Postposition c'in

(“before”, “in front of”)

Summary

Space is the fundamental category in human cognitive and linguistic systems. Natural languages have many different possibilities to express spatiality. In linguistic literature we sometimes meet the opinion (Heinz Vater, Wolfgang Klein...), that although the space is the most basic category of our experience and our cognition, it is not obligatory to talk about spatial characteristics, whereas each finite verb obligatorily includes temporal information – it expresses tense, aspect, or both. With regard to this problem I can say, that space as a general category figures not only in the ways in which the physical objects are said to be located, but also in the spatial properties of physical objects, such as their size, dimensionality, and contours. While almost every sentence consists of verbal as well as nominal phrases, it seems, that to talk about spatial characteristics is also obligatory.

Speaking about the location in space, we mainly mean how we explain to someone where an object is. This is the question that will be discussed.

We live in the three-dimensional space. We move normally in an upright position. This gives us the means of identifying the vertical dimension in space; directionality in the vertical dimension is established by our experience of the effects of the force of gravity. So, verticality is physically and psychologically the most salient of the spatial dimensions: linguistically it is the primary dimension. There are also two other horizontal dimensions: *front-back* and *right-left* dimensions. They are less salient than the vertical dimension.

Linguistically they are secondary dimensions. The difference between *right* and *left* is dependent upon the prior establishment of directionality in the *front-back* dimension.

If we want to tell someone where something is, we need some means of identifying direction from any one point in space to any other. It is only natural for language users to identify the location of objects in an egocentric fashion. Normally we identify direction from a speaker's zero point – the origo (I, here, now), which is the center of the deictic system (Bühler 1934). Bühler was the first to suggest the basic role of the local dimension in his theory of the deictic field of language. The deictic field, in which the objects are located, is viewed as parallel to the speaker's orientation. This means that *front / back* orientation in the deictic field coincides with the speaker's front / back sides.

In the Georgian language, as well as in other natural languages, we have three pairs of adverbs/postpositions, which belong to primary and secondary dimensions and, therefore, to primary and secondary deictic subsystems. Among these three pairs *front / back* dimension is the most important for establishing the location of objects.

In this article I consider in detail the use of the postposition *c'in* ("before, in front of") in Georgian.

ფუნქციური სიტყვების მეთვლელების ნაწილად კვალიფიკაცია ლაზურში

1. თეორიული მიდგომა

ზოგადთეორიული თვალსაზრისით, მეტყველების ნაწილების გამოსაყოფად კონკრეტულ ბუნებრივ ენაში აუცილებელია, რომელიმე სიტყვათა ჯგუფისათვის დამახასიათებელი სემანტიკურ-ფუნქციური განსხვავებულობის გარდა, ფორმალურად (მორფოლოგიურად თუ სინტაქსურად) სპეციფიკური ყალიბებისა თუ პარადიგმების არსებობა და თუ ამგვარი ფორმალური განსხვავებულობა არ დასტურდება, მაშინ მეტყველების შესაბამისი ნაწილის ამ ენის გრამატიკულ სისტემაში გამოყოფა გამართლებული არაა, მეტიც – მიუღებელია (შანიძე 1973, გამყრელიძე და სხვ. 2008). ამ კუთხით, განსაკუთრებით პრობლემურ ჯგუფს ქმნიან დამხმარე მნიშვნელობის მქონე, ე.წ. მცირე, არასრული, ფუნქციური სიტყვები (resp. კავშირები, თანდებულები, ნაწილაკები).¹ ისინი ფორმაუცვლელი ერთეულებია და, ამდენად, ფორმალურად განსხვავებულ მორფოსინტაქსურ ყალიბებს ვერ ქმნიან. ასეთი ერთეულების კლასიფიცირება კონკრეტულ მეტყველების ნაწილად, თუკი ვერ ხერხდება კონკრეტული ლექსიკური ერთეულის კონკრეტულ ფუნქციასთან მეტ-ნაკლებად ცალსახა დაკავშირება თუნდაც ერთი კონკრეტული, ფორმალურად გამორჩეული კონტექსტის შემოფარგვლით, განსაკუთრებულ მიდგომას მოითხოვს. ამგვარ თეორიულ სირთულეს ქმნის ლაზურში თანდებულების, კავშირებისა და ნაწილაკების დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილებად გამოყოფა.

2. ფუნქციური სიტყვები ლაზურში

2.1. თანდებულები

ლაზურის მნიშვნელოვან თავისებურებად მიჩნეულია თანდებულთა შედარებითი (მაგ., ქართულთან) სიმცირე (ჩიქობავა 1936), რაც კომპენსირებული ჩანს ზმნისწინთა სიმრავლითა და კომპლექსურობით; და, ასევე, ლოკაციის გამომხატველი ერთეულებით, რომლებიც გარკვეულ მიმართებებს ამყარებენ როგორც ზმნასთან, ისე სახელთან.² ამის გამო, გართულებულია მათი ინტერპრეტაცია და

¹ ამ ტიპის სიტყვების „პრობლემურობაზე“ თუნდაც ეს ტერმინოლოგიური სიჭრელეც მეტყველებს: სხვადასხვა ავტორი მათ მცირე (Minor), ფუნქციურ (Function), არასრულ (შენგელაია 2000) სიტყვებად განსაზღვრავს.

² იხ. რ. ასათიანი, ლაზურის გრამატიკის კონსპექტი, „უნივერსალი“, თბილისი, 2011.

ცალსახად მეტყველების რომელიმე ნაწილად კვალიფიკაცია, თუმცა იმ სინტაქსურ-სემანტიკური კავშირების მიხედვით, რომელთაც ისინი ამყარებენ წინადადების რომელიმე წევრთან, მათი სინტაქსური როლის დადგენა ცალსახად შესაძლებელია: თუ ისინი ფორმალურ კავშირს ამყარებენ სახელთან და ერთიან თანდებულებიან ფრაზას ქმნიან, – **თანდებულება**; ხოლო, თუ მიემართებიან ზმნას და ქმნიან ზმნურ ფრაზას – **გარემოებები**. ასეთი ერთეულები, ძირითადად გარემოების ფუნქციით, დამოუკიდებელ სიტყვებს წარმოადგენენ (მაგ.: **არას** (შორის), **დოლოზე** (შიგნით), **თუღე** (ქვემოთ), **კაპულას** (უკან), **კულე/უკულე** (შემდეგ), **მელე** (იმ მხარეს), **მოლე** (ამ მხარეს), **მეტა** (გარდა), **ანის** (მომდევნოდ), **ანიშა** (ახლოს), **დერინე/დეის** (ნაცვლად), **ოკაჩხე/ოკაჩხე** (უკან), **ოღინე** (წინ, პირდაპირ), **ჟინ** (ზევით), **წოხლე** (პირდაპირ) და სხვ.), თანდებულის ფუნქციით კი ისინი უმთავრესად ერწყმიან გარკვეული ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილ სახელს³ და, ამდენად, შესაძლებელია ე.წ. თანდებულებიან ბრუნვებზე საუბარიც:

	სახელთან შერწყმული თანდებულები
სახ. ⁴	-კელე (-კენ, გავლით), ⁵ -კორ-კორანი (-ვით, ისე როგორც)
მთ.	–
მიც.	-სთერი/-სთეი (-ვით, როგორც კი) ⁶
ნათ.	-კალა (-თან, -თან ერთად), ⁷ -კაპულას (უკან) -კულე/უკულე (შემდეგ)
მიმ.	-ქი/-ქის (-მდე, სანამ)
დაშ.	-ნი (-თვის)
მოქ.	–

ლაზურში ამგვარ ერთეულებს **დამატებითი ფუნქციაც აქვთ** – ლოკაციის გამომხატველი გარკვეული ელემენტი შეიძლება დაერთოს რთული წინადადების შემადგენელი ერთ-ერთი (ჩვეულებრივ მეორე) წინადადების ბოლოში წარმოდგენილ ზმნას და გამოხატოს გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება, ე.ი. შეასრულოს **კავშირის** ფუნქცია.

³ დამოუკიდებლად მდგარი თანდებულები, როგორც წესი, სახელს მართავენ ნათესაობით ბრუნვაში.

⁴ ფუძეზე დართული თანდებულები წარმოდგენილია სახელობითის გრაფაში, რამდენადაც ფუძე და სახელობითი ლაზურში ფორმალურად ერთმანეთს ემთხვევა.

⁵ კუთვნილებით ნაცვალსახელებთან ეს თანდებულები მოითხოვს დაშორებით ბრუნვას.

⁶ მივევებით ნ. მარის ანალიზს (ჩიქობავა **სთერი/სთეი**-ის (ხოფური) გამოყოფს და მიიჩნევს ნათესაობითი ბრუნვის თანდებულად, სადაც ნათესაობითის **შ** დაკარგულია, რის გამოც, დ. ჰოლისკი ამ **სთერი/სთეი** (ხოფური) ელემენტებს ფუძეზე დართულ თანდებულთა რიგში ათავსებს).

⁷ ათინურში ასეა, მაგრამ სხვა დიალექტებში ნათესაობითის ნიშანი, ფაქტობრივად, არ ჩანს და ეს თანდებულები შეიძლება სახელობითზე (უფრო სწორად, ფუძეზე) დართულ თანდებულთა რიგშიც გადაგვესვა (მდრ. ჰოლისკი 1991).

2.2. კავშირები

საზოგადოდ, ფუნქციურად და სტრუქტურულად ერთგვაროვანი შემადგენლების გამეორებისას, ეს შემადგენლები შეიძლება გაერთიანდნენ კავშირით ან მის გარეშე.⁸

2.2.1 შერწყმული წინადადება

შერწყმულ წინადადებაში ზმნასა და არგუმენტებს შორის არსებულ მართვა-შეთანხმების წესებს ემატებათ კომბინატორიკის წესები, რომლებიც აღწერენ ფუნქციათა გამეორებისას წარმოქმნილ გრამატიკულ თავისებურებებს; ლაზურში ამგვარი კომბინატორიკის შემდეგი წესები მოქმედებს (კარტოზია 2005):

- **ღო** კავშირით⁹ გართიანებულ სახელურ ჯგუფში, სადაც კავშირი, ჩვეულებრივ, ბოლო სახელის წინა პოზიციას იკავებს, ბრუნვის ნიშანს დაირთავს მხოლოდ ბოლო, **ღო**-ს მომდევნო სახელი, დანარჩენები კი ფუძის (=სახელობითის) ფორმით არიან წარმოდგენილნი;¹⁰
- **ღო** კავშირი შეიძლება რამდენჯერმე იყოს გამოყენებული და ასეთ შემთხვევაშიც ბრუნვის ნიშნით წარმოდგენილი იქნება მხოლოდ ბოლო სახელი;
- რიცხვის თვალსაზრისით განსხვავებული ვითარებაა – ყოველი გამეორებული სახელი დამოუკიდებლად, თავ-თავისთვის დაირთავს რიცხვის ნიშანს;
- უკავშირო შერეთებისას სახელურ ჯგუფში წარმოდგენილი ყველა სახელი, როგორც წესი, იბრუნვის, თუმცა არის შემთხვევები ბოლოს წინა სახელის უბრუნველობისა;
- გამეორებულ ზმნათა ჯგუფში, როგორც წესი, პირველად დასახელებული ზმნა განსაზღვრავს სახელის ბრუნვას.

2.2.2. რთული თანწყობილი წინადადება

თანწყობა (ისევე, როგორც ერთგვაროვანი ფუნქციების გამეორება შერწყმულ წინადადებაში) შეიძლება გაფორმდეს კავშირებით, ან იყოს უკავშირო. თანწყობის ხასიათის და იმ სემანტიკური ნიუანსების შესაბამისად, რაც თანწყობის სემანტიკურ საფუძველს ქმნის, კავშირები შეიძლება იყოს მაჯგუფებელი, მაცალკეებელი და მაპირისპირებელი.

⁸ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში კავშირი აუცილებელი ჩანს (იხ. ქვემოთ, *რთული ქვეწყობილი წინადადება*).

⁹ **ღო** კავშირის გარდა, ერთგვაროვანი ფუნქციების გასაერთიანებლად ლაზურში გამოიყენება სხვა კავშირებიც, მაგ., მაპირისპირებელი **ვარ(ნ)ა** (=ან/ან ან) და სხვ. (იხ. ქვემოთ, *რთული თანწყობილი წინადადება*).

¹⁰ ასეა მაშინაც, თუ ბოლო სახელი უბრუნველია (მაგ., *ამელი ღო მან-თი არ-არ ქვა ქობდირათ* – „ახმელი (ახმელმა) და მეც თითო-თითო ქვა მოვნახეთ“). ასეთ შემთხვევაში სახელური ჯგუფის ფუნქცია მხოლოდ კონტექსტით შეიძლება გაირკვეს.

- **ნა** (ნაწილაკი რომ თუ კავშირის ფუნქციით);
- **ში/ს/ის/სი/სის** (კავშირის ფუნქციით: *რომ, როცა, როდესაც*);
- **ში/ს/ის/სი/სის+უკუღე/კუღე** (შემდეგ); **ში+კუღე** → **ჭკუღე**;
- **შა/შა-ქის** (სანამ);
- **შენი** (რამდენადაც);¹¹
- **სთერი** (როგორც კი);
- **შაკის** (სანამ).

ლაზურში მიმართებითი ნაცვალსახელები და ზმნიზედები საერთოდ არ გამოიყოფა ნაცვალსახელების მორფოლოგიურ ქვეკლასად და, შესაბამისად, ისინი ვერც კავშირის ფუნქციით იქნებიან დაფიქსირებულნი. ამდენად, მიმართებითი წინადადებები ლაზურში ცალკე სტრუქტურულ ტიპს ვერ ქმნიან.¹²

რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში დადასტურებული კავშირების სტრუქტურული ნიშნებია (ჩიქობავა 1936, კარტოზია 2005):

- **ნა** ნაწილაკი კავშირის ფუნქციით იწყებს სუბიექტ-ობიექტურ დამოკიდებულ წინადადებას და, ძირითადად, დამოკიდებული წინადადების ზმნის წინა პოზიციაში დასტურდება; თუ **ნა** ნაწილაკი პირობით დამოკიდებულ წინადადებას აკავშირებს მთავართან, მაშინ ის მოსდევს ზმნას;
- ყველა სხვა ნაწილაკი კავშირის ფუნქციით დასტურდება სხვადასხვა ტიპის დამოკიდებული წინადადებების ფარგლებში და, ძირითადად, ზმნის მომდევნო პოზიციას იკავებს;
- **ქი/ჩი** (ათინურში), როგორც წესი, პირობით დამოკიდებულ წინადადებაშია და რამდენადაც ზმნის არამარკირებული პოზიცია არის წინადადების ბოლო, ხოლო პირობით დამოკიდებული, როგორც წესი, მოსდევს მთავარს, ის ასრულებს მთლიანად რთულ დაქვემდებარებულ წინადადებას;
- **ოტი** ნაწილაკი, განსხვავებით **ქი/ჩი**-სგან, იწყებს პირობით დამოკიდებულ წინადადებას;
- **ში/ს/ის/სი/სის** ნაწილაკები, რომელთაც ნათესაობითი და მიცემითი ბრუნვის ნიშნებიდან მომდინარე მარკერებად მიიჩნევენ, კავშირის ფუნქციით დასტურდებიან დროის გარემოებით წინადადებებში: **ში** – მეტ-ნაკლებად ყველა კილო-

¹¹ **ნა** და **ის/სი** ნაწილაკების გარდა, ყველა სხვა ელემენტი სახელებსაც დაერთვის ბრუნვის ნიშნად ან თანდებულად.

¹² იშვიათად, მიმართებითი კონსტრუქციების მთავარ წინადადებაში განთავსებულ სახელურ ფრაზას შეიძლება მოსდევდეს კითხვითი სიტყვები ან მესამე პირის დისკურსულად მარკირებული **შუკ** ნაცვალსახელი. ეს ელემენტები, თავის მხრივ, შეიძლება გართულებულნი იყვნენ **-ნა** ნაწილაკით. ასეთი კონსტრუქციები ქართული მიმართებითი წინადადებების კალკად მიიჩნევა; ყოველ შემთხვევაში, ისინი იმდენად სპორადულია, რომ ლაზურში მიმართებითი წინადადების სტრუქტურულად ღირებულ ფორმად მათი მიჩნევა არ უნდა იყოს გამართლებული.

კავში; *ს/ის/სი/სის* – ათინურ-ართაშენულში და, სპორადულად, არქაბულში; ვიწურში გვხვდება მხოლოდ *ის*. მათი განაწილება (იმ დიალექტებში, სადაც მეტ-ნაკლებად ყველა ვარიანტი ფიქსირდება) პოზიციური ჩანს: ხმოვნების მომდევნოდ გვაქვს *ს/სის*, თანხმოვნების მომდევნოდ კი *ის*. ბოლოკიდური *ს* შეიძლება დასუსტდეს და დაიკარგოს კიდევ და მამინ ჩნდება *ი/→~~ე~~→~~ო~~* ალომორფებიც;

- *უაულე/კულე* თანდებუდიანი ნაწილაკები მოსდევენ დროის გარემოებითის ზემოთ დასახელებულ *ში/ს/ის/სი/სის* ნაწილაკებს და, დამატებით, პირობითობის ელფერი შემოაქვთ; გავრცელებულია *ჭკულე* ვარიანტიც, რომელიც მიღებული უნდა იყოს *შ+კულე→ჭკულე* ფონეტიკური ცვლილების შედეგად;
- *შენი, სთერი* თანდებულების კავშირებად გამოყენებისას, რომლებიც ზმნის ბოლოს თავსდებიან, მათთან ერთად, მეორე კავშირად, დასტურდება *ნა-ც*, რომელიც თავის ჩვეულ, ანუ დამოკიდებული წინადადების ზმნის წინა, პოზიციამაა; ე.ი. კავშირების დუბლირება ხდება.

ამათ გარდა, სპორადულად, კავშირებად შეიძლება იყოს გამოყენებული: *ორას* (მამინ, როდესაც), *ემუშენი/ჰემუშენი*^ა, იშვიათად, *ჰუნ-ქი/ჰუმ-ქი* (იმიტომ, რომ), *სო-ნა* (სადაც), *ეგერე-ნა* (თუ), *მუნდეს-ნა/მუნდეს-თი* (როდესაც). რთულ კონსტრუქციებში ასევე გვხვდება სხვათა სიტყვის ნაწილაკები, რომლებიც ერთმანეთისგან განასხვავებენ პირდაპირ და ირიბ ნათქვამს.

2.3. ნაწილაკები

2.3.1. სხვათა სიტყვის ნაწილაკები

სხვათა სიტყვის გადმოსაცემად ლაზურში გამოიყენება შემდეგი სპეციალური ნაწილაკები (ჩიქობავა 1936): *-ა/-მა, -დერი/-დეი, -შო, -მა*. ამათგან:

- 1) *-ა/-მა* გამოიყენება, როდესაც მეტყველი (resp. პირველი პირი) სიტყვასიტყვით გადმოგვცემს მესამე ან მეორე პირის ნათქვამს (ამავე მნიშვნელობით, ასევე, უმეტესად ათინურში, გამოიყენება თურქულიდან ნასესხები *-დერი/-დეი*);
- 2) *-შო* ჩნდება, როდესაც მეტყველი თავის ნათქვამს გადასაცემად აბარებს მეორე პირს; ხოლო
- 3) *-მა* გამოიყენება, როდესაც მეტყველი გადმოგვცემს საკუთარსავე ნათქვამს ან ადრე ნაფიქრს.

ყველა შემთხვევაში იგულისხმება რომელიმე პირის ნათქვამის გადმოცემა და, ამდენად, ამ კონსტრუქციებში ხშირად (მაგრამ არა აუცილებლად – განსაკუთრებით, თუ სხვათა სიტყვის ნაწილაკი წარმოდგენილია) ფიქსირდება მეტყველების გამომხატველი ზმნები, ან მეტყველის სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულების ამსახველი, ემოციურად შეფერილი სამეტყველო აქტის გამომხატველი ზმნები, მაგ.: *თქმა, დაბარება, მოხსენება, ბრძანება, საყვედური, გაცინება, გაბრაზება* და

სსვ. ამდენად, იქმნება რთული კონსტრუქციები, სადაც ერთ-ერთ შემადგენელურ წინადადებაში წარმოდგენილია ეს მეტყველების გამომხატველი ზმნები, თავად სათქმელი კი, თავისი ნაწილაკებით, წარმოდგენილია მეორეში. ფორმალური კავშირი ამ ორ შემადგენელურ წინადადებას შორის თანწყობის პრინციპს მისდევს და, ძირითადად, უკავშიროდ ხორციელდება.

(3)-შემთხვევაში, ორივე შემადგენლური წინადადების ზმნა სუბიექტური პირველი პირის ფორმითაა წარმოდგენილი, ხშირად ობიექტური წყობისა (მაგ.: *გეუბნები, კარგად ვარ-მეთქი; ვერ გაიგე, ვამბობ, კარგად ვარ-მეთქი*);

(2)-შემთხვევაში, თუ მეტყველი თავის ნათქვამს გადასაცემად აბარებს მეორე პირს, მეტყველის სიტყვები მესამე პირის ფორმითაა გადმოცემული და მას ემატება შესაბამისი ნაწილაკი, ხოლო მეტყველების ამსახველი ზმნა მეორე პირის ფორმითაა გადმოცემული (მაგ.: *ჩემგან მოიკითხე და გადაეცი, კარგად არის-თქო*);

(1)-შემთხვევაში, მეტყველების გამომხატველი ზმნა წარმოდგენილია მესამე პირის ფორმით, ხოლო ნათქვამის ძირითადი ზმნა – ნებისმიერი პირის ფორმით, სათქმელის შესაბამისად (მაგ.: *ასე მითხრა, კარგად ვარ-ო/კარგად ხარ-ო/კარგად არისო*).

ეს მიმართებები მეტ-ნაკლებად პროდუქტიულია ყველა ენაში, სადაც ამგვარი ორი სალოკუციო აქტის გაერთიანება ხდება ერთ რთულ კონსტრუქციად, და მათ შორის ლაზურშიც.

*ნიმუშები.*¹³

- **თილქი-ქ – ნეკნა ვა გო-მ-ა-ნწყე-ნ-მა.**
მელა-ERG კარი.NOM არ PR-SINV.1-PASS-გალება-PASS-OINV.3-Q.3
მელამ (თქვა), კარს ვერ გავალებო.
- **თითო მარქვალი ქო-დო-სქეი-თ დო ქო-პ-ჭკომ-ა-თ-შო, თქვი.**
თითო.NOM კვერცხი.NOM AFF-PR-ღება-S.2.PL და AFF-S.1-ჭამა-SM-S.1.PL-Q.2 S.2.თქმა.PST
თითო კვერცხი კი-დაღეთ და ვჭამოთ-ო, თქვი.
- **ვეუღე ქო-პ-ჭკომ-ა-თ-მა, ვ-ი-წუმერ-თ.**
მერე AFF-S.1-ჭამა-SM-S.1.PL-Q.1 O.2-CV-თქმა.FUT-S.1.PL
მერე ვჭამოთ-მეთქი, გეტყვით.

2.3.2 წინადადებათა მოდალობის გამომხატველი ნაწილაკები

აგებულების მიხედვით მარტივი, შერწყმული და რთული წინადადებები შინაარსის მიხედვით შეიძლება იყოს ან თხრობითი, ან კითხვითი, ან ბრძანებითი, როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი.¹⁴

¹³ შეიმჩნევა ტენდენცია პირველი და მეორე პირების ნაწილაკების ნაცვლად მესამე პირის ნაწილაკის ხმარებისა.

¹⁴ ბრძანებითი ხშირად თხოვნასაც გამოხატავს.

2.4. ზმნურ მორფემათა სრული ჯაჭვი

თუ ამ ნაწილაკებსაც ჩავრთავთ მარტივი ზმნური ფორმების მორფემათა ჯაჭვში, მივიღებთ სხვადასხვაგვარი ზმნური ფორმების ამსახველ ამომწურავ სტრუქტურულ მოდელს:

- (1) მტკიცებითი ნაწილაკი
- (2) ზმნისწინები
- (3) პირის ნიშნები
- (4) ხმოვანპრეფიქსები
- (5) ძირი
- (6) სერიების ფუძეთა მაწარმოებლები
- (7) უწყვეტლის მაწარმოებელი
- (8) კავშირებითი და პირობითი კილოს მაწარმოებლები
- (9) თურმეობითების მაწარმოებელი -*ერე*¹⁵
- (10) SIII პირის ნიშნები
- (11) ობიექტის მრავლობითობის მაწარმოებელი
- (12) მომავალი დროის მაწარმოებელი უღლებადი მეშველი ზმნა *უნონ* ან მაწარმოებელი -*ერე*¹⁶
- (13) პირობითობის -*კონ*
- (14) თურმეობითების მაწარმოებელი *დორენ/დორტუნ/დორტას*¹⁷
- (15) კითხვითი ნაწილაკი
- (16) სხვათა სიტყვის ნაწილაკი
- (17) მაკავშირებელი ნაწილაკი

3. თეორიული ხასიათის დასკვნა

ზემოთ განხილული მასალის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ: ლაზურში კავშირების, თანდებულებისა და ნაწილაკების ფუნქციური ომონიმურობისა და კონკრეტული ფუნქციების ფორმალური გაუმიჯნაობის გამო, დამოუკიდებელ მეტყველების ნაწილებად მათი (ანუ: **კავშირის, თანდებულის და ნაწილაკის**) გამოყოფა გართულებულია და მკაცრ თეორიულ საფუძველს მოკლებულია. უმეტეს შემთხვევაში, ერთი და იმავე ფორმის მქონე სიტყვის ზოგადი ფუნქციის დაკონკრეტება მხოლოდ დისკურსისა თუ სპეციფიკური ლინგვისტური კონტექსტების შე-

¹⁵ *ერე* ფორმანტი დასტურდება მხოლოდ ხოფურში; ის შეუთავსებელია მე-(12) და მე-(13) პოზიციაში წარმოდგენილ მორფემებთან.

¹⁶ *უნონ* უღლებადი მეშველი ზმნა გვხვდება მხოლოდ ხოფურში, დანარჩენ დიალექტებში კი გავრცელებულია *ერე* ფორმაუცვლელი დამხმარე ელემენტი.

¹⁷ ეს ფორმაუცვლელი სუფიქსები (14) გავრცელებულია ვიწურ-არქაბულსა და ათინურ-ართაშენულში. ისინი გამორიცხავენ პირობითობის მაწარმოებელ სუფიქსს *კონ* (13): ზმნაში წარმოდგენილია მხოლოდ ერთ-ერთი მათგანი – ან (13), ან (14).

მოფარგვლითაა შესაძლებელი, რომელთა ფორმალური გამიჯვნა კონკრეტული ფუნქციის ფარგლებში ვერ ხერხდება (გარდა მე-(15), მე-(16) და მე-(17) შემთხვევებისა, როდესაც კითხვითი, სხვათა სიტყვისა და მაკავშირებელი ნაწილაკების პოზიციები მკაცრად განსაზღვრულია). ამდენად, თეორიულად უფრო გამართლებული და გამართული ჩანს ამ ელემენტების უფრო ზოგადი (არასპეციფიზებული) კვალიფიკაცია მეტყველების ერთ – ფორმაუცვლელ, დამხმარე, მხოლოდ გრამატიკული ფუნქციის მქონე – მეტყველების ნაწილად, რომელსაც პირობითად შესაძლებელია ფუნქციური სიტყვები ვუწოდოთ.

ლიტერატურა:

- აბესაძე 1963:** ნ. აბესაძე, რომ კავშირი ქართველურ ენებში, თსუ შრომები, ტ. 96, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.
- ანდერსონი 1963:** R. D. Anderson, *A Grammar of Laz*, Dissertation, University of Texas, Austin.
- ასათიანი 1974:** ი. ასათიანი, ჭანური (ლაზური) ტექსტები (ხოფური კილოკავი), „მეცნიერება“, თბილისი.
- ასათიანი 2011:** რ. ასათიანი, ლაზურის გრამატიკის კონსპექტი, „უნივერსალი“, თბილისი.
- გამყრელიძე 2008:** თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური და ნ. შენგელაია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.
- კარტოზია 2005:** გ. კარტოზია, ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში, თბილისი.
- კაჭარავა 1950:** გ. კაჭარავა, სხვათა სიტყვის ნაწილაკები ქართულსა და ზანურში, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, V, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.
- ლომია 2005:** მ. ლომია, ჰიპოტაქსის საკითხები მეგრულში, თბილისი.
- მემიშიში 2005:** ო. მემიშიში, -ნა კავშირიანი დამოკიდებული წინადადება ლაზურში, IV, ბათუმი.
- ჟღენტი 1939:** ს. ჟღენტი, ჭანური ტექსტები, არქაბული კილოკავი, საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამომცემლობა, ტფილისი.
- როგავა 1988:** გ. როგავა, ზანურინი კავშირ-ნაწილაკის კვალი ჭანურ დიალექტში, იკე, XXVII, თბილისი.
- ყიფშიძე 1939:** ი. ყიფშიძე, ჭანური ტექსტები, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, ტფილისი.
- შანიძე 1973:** ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.
- შენგელაია 2000:** ნ. შენგელაია, არასრული სიტყვები და ტექსტის სემანტიკური მთლიანობა, „დიოგენე“, თბილისი.
- ჩიქობავა 1929:** არნ. ჩიქობავა, ჭანური ტექსტები. ხოფური კილოკავი ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, X, თსუ გამომცემლობა, ტფილისი.

ჩიქობავა 1936: არნ. ჩიქობავა, *ჭანურის გრამატიკული ანალიზი*, „მეცნიერება“, ტბილისი.

ჯიქია 1967: ს. ჯიქია, თურქული სინტაქსური კალკები ლაზურში, „*ორიონი*“, აკაკი შანიძეს, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

ჰარისი 1988: A. C. Harris, On Hypotaxis in Laz. *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული*, XV, თბილისი.

ჰოლისკი 1991: D. A. Holisky, Laz. *The Indigenous Languages of theCaucasus. Vol. 1. The Kartvelian Languages*, Caravan Books, Delmar, New York.

Rusudan Asatiani

Function Words in Laz

Summary

Specific parts of speech such are Postpositions, Conjunctions, and Particles are not functionally distinguished in Laz.

In general, an important peculiarity of Laz is a considerably small number of postpositions (as compared to Georgian) (Chikobava 1936), which is compensated by a high number of preverbs and their complex functions. Some units expressing location also fill in this gap. These units may be related both to a noun and to a verb, which makes it difficult to interpret them as separate single parts of speech, although it is possible to diverse their functions syntactically: when they are linked with a noun and, consequently, create some PP, they may be interpreted as postpositions; while being linked with a verb they create VP, they serve as adverbial modifiers and so, may be interpreted as adverbs. With the function of adverbs such units are mostly independent words; e.g.: *aras* (between, among), *doloxe* (in, inside of), *tude* (below, under), *mele* (there, on that side of), *mole* (here, on this side of), *meta* (besides, instead of), *yanis* (beside, next to), *yaniša* (near), *yrine/yeis* (instead of, in place of), *ok'vačxe/ok'ačxe* (behind, backwards), *oyine* (before, in front of), *žin* (on, on top of, above), *c'oxle* (opposite, in front of), etc. But with the function of postposition they mainly merge with a noun and govern either the stem or more often the genitive case, thus, making it possible to speak about prepositional cases.

	Postpositions merged with a noun
Nom.	-k'ele (towards), -k'or/k'orani (as much as, as far as, in the same way as)
Erg.	-----
Dat.	-----
Gen.	-steri/-stei (as, like), -k'ala (with, along with), -k'ap'ulas (behind, at the back of), -k'ule/-uk'ule (after, afterwards)
All.	-ki/-kis (until, up to)
Abl.	-ni (for)
Ins.	-----

In Laz such units have an additional function – some of them can be attached to a verb standing in the end of a clause (as a rule, in the second clause of complex sentences)

expressing an adverbial subordinate clause (Holisky 1991). That is, they bear the function of a Conjunction as well.

Aslo, Case markers (→Postpositions) are functioning as subordinate Conjunctions (Chikobava 1936):

- Borrowed from Turkish *-ki / čī* (in Atina)
- Greek *ot'i*
- *na* (the particle “that” in function “if”)
- *ši/s/is/si/sis* (that, while, when)
- *ši/s/is/si/sis + uk'ule/k'ule* (after); *ši+k'ule* → *č'k'ule*
- *ša/ša-kis* (until)
- *šeni* (as far as)
- *steri* (as, like)

All these “Conjunctions”, except the Particles *na* and *is/si*, serve as either Case markers or Postpositions as well.

Sporadically, some Particles can be used as Conjunctions as well:

- *oras* (when, while)
- *emušeni / hemušeni*^{*/a}, rarely, *hun-ki / hum-ki* (that’s why)
- *sona* (where)
- *egere-na* (if)
- *mundes-na / mundes-ti* (when)

Thus, one and the same word can be used in a text either as PP, or CONJ, or PTC and only a discourse and/or specific pragmatic context defines its concrete function.

Analyzing and interpreting such data, it is supposed that, based on a general theoretical background, they must be qualified as one, undifferentiated part of speech, namely, **the Function Words**.

მეტაფორული ტერმინები ფრანგულ და ინგლისურ ენათა ანატომიურ ტერმინოლოგიაში

ტერმინოლოგიის სფეროში მეტაფორათა კვლევა ერთ-ერთი აქტუალური მიმართულებაა. შარლ ბალი აღნიშნავდა, რომ მეტაფორა წარმოიშობა ადამიანის გონების არასრულყოფილების გამო, რადგან ადამიანს არა აქვს აბსოლუტური აბსტრაქციის უნარი და ამიტომაც იგი იყენებს მეტაფორას კონკრეტულ სინამდვილესთან კავშირისათვის. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ტერმინოლოგიური სფეროს კვლევისას და, ზოგადად, სამეცნიერო დისკურსული მოღვაწეობისათვისაც. სამეცნიერო დისკურსში ვგულისხმობთ მეცნიერების ამა თუ იმ დარგის სპეციალისტის, პროფესიონალურ ენაზე ურთიერთობისას, ვერბალურად გამეშვობითებულ მოღვაწეობას; ანუ სამეცნიერო დისკურსი არის მეცნიერის აზრობრივი მოღვაწეობის ვერბალიზებული შედეგი, ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორებით (სამყაროს ცოდნით, მსჯელობით, აზრებით, რწმენებით და ა. შ.). ფართო გაგებით, სამეცნიერო დისკურსი შედგება სხვადასხვა ქვედისკურსისაგან – კერძო მეცნიერებათა დისკურსებისაგან. სამეცნიერო – პროფესიონალური აზროვნების საბოლოო მატერიალურ შედეგად შეიძლება ჩაითვალოს ტერმინოლოგიური ლექსიკონი, როგორც მეცნიერული ცოდნის ფიქსაციის სფერო.

როგორც ცნობილია, სამეცნიერო დისკურსის საფუძველია ტერმინოლოგია. სამეცნიერო დისკურსი ბევრად ჰგავს კომუნიკაციის სხვა სფეროებს, რადგან იგი, უპირველეს ყოვლისა, სხვა სფეროთა მსგავსად, იკვლევს სამყაროს მრავალფეროვან ასპექტებსა და ფენომენებს, ამ საქმეში კი მეტაფორა ასრულებს მნიშვნელოვან ფუნქციას, როგორც მეცნიერული შემეცნების (ცოდნის) ინსტრუმენტი. ეყრდნობა რა ანალოგიის კანონს, როგორც ადამიანური გონის უნივერსალურ კოგნიტიურ უნარს, ენის მატარებელს გადააქვს რაიმე წარმოდგენა ერთი სფეროდან მეორეზე და ამგვარად იძენს ახალ ცოდნას. კოგნიტიურ-დისკურსულ პარადიგმაში ასეთი კოგნიტიური მექანიზმი იწოდება კონცეპტუალურ ინტეგრაციად.

ამგვარად, ტერმინოლოგიური მეტაფორა იქცევა მიღებულ ცოდნათა დამუშავების ეფექტურ საშუალებად, შეუფარდებს რა რაიმე ახალ მოვლენას ადამიანის კოგნიტიურ ბაზაში უკვე არსებულ გამოცდილებას და ასრულებს მნიშვნელოვან ევრისტიკულ ფუნქციას. თუ ერთი კონცეპტი გაიგება სხვა კონცეპტის ტერმინებით, მაშინ საქმე ეხება „კონცეპტუალურ მეტაფორას“, რომელიც ეფუძნება ურთიერთობებს წყაროსა და ნიშანს შორის. ტერმინოლოგიური მეტაფორა პერცეფციულად მარტივია, ის უადვილებს ადამიანს ამა თუ იმ რთული სამეცნიერო

მოვლენის გაგებას. როგორც წესი, მეტაფორული ტერმინი ხელს უწყობს ვებერთელა, მრავალკომპონენტური ტერმინოლოგიური ერთეულის შექცვლას.

ნაშრომი ეძღვნება ფრანგულ და ინგლისურ ენებში არსებულ ანატომიურ ტერმინოლოგიაში არსებულ მეტაფორათა ძირითადი წყაროების შესწავლას. საკუთარი სხეულისადმი ინტერესი, მისი კვლევა ადამიანის ერთ-ერთი უძველესი „სამეცნიერო ინტერესია“. უძველეს დროში, როდესაც არ არსებობდა სხეულის შესწავლის სარწმუნო სამეცნიერო მეთოდები და ტექნოლოგიები, კონცეპტუალიზაციის პირველი ფორმები, უპირატესად, ეფუძნებოდა სხეულის ორგანოთა გარეგნულ მსგავსებას გარემომცველ საგნებთან. ამგვარად, ტერმინოლოგიური მეტაფორის ვერისტიკული პოტენციალი უფრო მეტად მაღალია, რაც უფრო მეტად ბევრმა ასეთმა მეტაფორამ „იცოცხლა“ მეცნიერების თანამედროვე მდგომარეობამდე.

საკვლევი მასალაა ფრანგული და ინგლისური ენების „ინსტიტუციონალიზებული“ ტერმინოლოგიური ანატომიური მეტაფორები, ფიქსირებულნი კ. ტიელის ლექსიკონში – „ადამიანის ანატომია და ფიზიოპათოლოგია“ (ტიელი 2010).

მასალის ანალიზმა აჩვენა, რომ ფრანგულ და ინგლისურ ანატომიურ ტერმინოლოგიაში ყველაზე მეტად აქტიური და ხშირია მეტაფორიზაციის 4 წყარო:

1. არქიტექტურა

არქიტექტურული ტერმინები ეფექტურ ველს წარმოადგენენ ანატომიურ ცნებათა კონცეპტუალიზაციისათვის. ადამიანის სხეული ჰგავს არქიტექტურულ ნაგებობას საკუთარ სტრუქტურულ ელემენტთა სიმრავლით.

მრავალი ტერმინ-მეტაფორაა საბაზო ტერმინებით: **arcade** ‘თაღი’ – და **voûte** ‘თაღი’:

Arcade dentaire: dental (alveolar) arch (‘კბილების თაღი, რომელიც მოიცავს ყველა კბილს’) – organe en forme d'arc composé de dents. Située sur le bord des maxillaires chez l'homme, on y retrouve les incisives, les canines, les prémolaires et les molaires ;

The curved composite structure of natural dentition; the teeth that are supported by the alveolar part of the mandible; inferior dental arch; mandibular dentition.

Voûte plantaire, arch of Foot (‘ფეხისგულის არკა, თაღი’): l'ensemble des courbures concaves que présente la surface inférieure du pied: une courbure longitudinale (allant du calcanéum à la tête des métatarsiens) et une courbure transversale (maximale à la base des métatarsiens);

The longitudinal arch consisting of a medial arch, comprised of the calcaneus, talus, navicular, three cuneiform bones, and the three medial metatarsals, and a lateral arch formed by the calcaneus, cuboid, and the two lateral metatarsals.

გადააზრებას ექვემდებარებიან ისეთი არქიტექტურული ელემენტები, როგორებიცაა: **colonne, column pillar** ‘კოლონა, თაღის საყრდენი სვეტი’, **coupole,**

dome ‘გუმბათი’, **pavillon, ear shell** ‘კარავი, ფარდული’, ანატ. ‘ყურის ნიჟარა’, **vestibule; the inner ear labyrinth gate**; ‘ვესტიბიული’, ანატ. ‘შიდა ყურის ლაბირინთის კარიბჭე’, **pyramide** ‘პირამიდა’, **tunnel** ‘გვირაბი’ და სხვ. **Coupole pleurale, la partie la plus élevée de la plèvre pariétale qui coiffe, audessus du plan de la première côte, le sommet du poumon**;

The inner ear (internal ear, auris interna) is the innermost part of the vertebrate ear. Abalone.

Pavillon de la trompe: la partie terminale de celle-ci dont les franges balayent la surface de l'ovaire et permettent de recueillir l'ovocyte au moment de l'ovulation.

აღსანიშნავია, რომ არქიტექტურული და ანატომიური ტერმინები ურთიერთქმედებენ „ორივე მხრივ“; ცნობილია ისეთი ფენომენიც, როგორცაა ანთროპომორფული მეტაფორა არქიტექტურაში, ანუ როდესაც არქიტექტურული ტერმინი შექმნილია ადამიანის სხეულის ნაწილისაგან: მაგ., „კაპიტელი (საყრდენი სვეტის თავი)“ (ფრანგ. **chapiteau**) (ინგლ. **head of column**) მომდინარეობს ლათინური სიტყვიდან **caput** ‘თავი’.

2. გეომეტრიული ფიგურები

გეომეტრიული ფიგურები პროდუქტიული წყაროა ანატომიურ ცნებათა მეტაფორული სახელწოდებებისათვის; ამ შემთხვევაში, მეტაფორიზაციის საფუძველია ობიექტის ფორმა; გადაზრებას ექვემდებარება ისეთი ფიგურები, როგორებიცაა: **cercle** ‘წრე’, **cylinder** ‘ცილინდრი’, **cone** ‘კონუსი’, **angle** ‘კუთხე’. მრავალ ანატომიურ ობიექტს შეიძლება ჰქონდეს წრის ფორმა; ასეთ შემთხვევაში, ანატომიური ცნება იღებს საკუთარ დეფინიციას დამაზუსტებელი კომპონენტის – ტერმინ-კონკრეტიზატორის ხარჯზე; მაგალითად, გეომეტრიული ფიგურა **cercle** ‘წრე’: **cercle de Willis, brain vascular circle** ‘ტვინის სისხლძარღვთა წრე’; **cercle artériel du cerveau, large brain blood circle** ‘ტვინის დიდი არტერიული წრე’; **cercle vasculaire articulaire, vascular circle of blood vessels** ‘სისხლძარღვის ძარღვოვანი წრე’; **cercle tendineux de Lower, fibrosing circle** ‘ფიბროზული წრე’.

3. ტანსაცმელი

მეტაფორულად გადაზრებულია ტანსაცმლის ისეთი ელემენტები, როგორებიცაა: **ceinture** ‘ქამარი’ და **poche** ‘ჯიბე’: **ceinture du membre supérieur, upper limb girdle** ‘ზედა კიდურის სარტყელი’, **ceinture scapulaire, shoulder belt, shoulder girdle** ‘მხრის სარტყელი’, **ceinture du membre inférieur, lower limb girdle** ‘ქვედა კიდურის სარტყელი’, **poche gingivale; alveolar pocket** ‘ღრმის ჯიბე’, **poche parodontale, parodontal pocket** ‘პაროდონტალური ჯიბე’. გადაზრება სხვაგვარადაა ტანსაცმლის ისეთ ელემენტთან დაკავშირებით, როგორიცაა **col** ‘საყელი’; აქ ტერმინ-მეტაფორად გამოიყენება ‘ყელი’: **col utérin, cervix uteri** ‘საშვილოსნოს ყელი’, **col de la côte, rib neck** ‘ნეკნის ყელი’, **col de la vessie,**

urinary bladder neck 'საშარდე ბუშტის ყელი', **col de la vésicule biliaire, gall bladder neck** 'ნალვლის ბუშტის ყელი'.

4. ხე

ამ შემთხვევაში, მეტაფორის სინშირით გამოიხრევა **tronc, stem, stick, trunk** 'ღერო, ჩხირი, ხის ტანი', როგორც რაღაცის კარკასის აღნიშვნელი: **tron aortique, aortic stem** 'აორტის ღერო', **tronc intestinal, intestine sticks** 'ნაწლავის ჩხირი', **tronc cerebral; cerebral sticks** 'ცერებრალური ჩხირი' **tronc pulmonaire; lung sticks** 'ფილტვის ჩხირი', **tronc lombo-sacré; waist and butt** 'წელისა და გავის ჩხირი', **tronc lombo-sacré, subclavian sticks** 'ლავიწქემა ჩხირი' და ა.შ.

ადამიანის სხეულის ორგანოების მეტაფორული კონცეპტუალიზაცია იყენებს ასევე ისეთ ცნებებს, როგორებიცაა: **rameaux, branches** 'ტოტები, განშტოებები' და **racine, basis, root, footer** 'ფესვი, ფუძე, ძირი'; **rameaux dorsaux; back branches of spinal nerves** 'ზურგის ნერვების უკანა განშტოებები', **rameaux ventraux, front branches of chest nerves** 'მკერდის ნერვების წინა განშტოებები', **rameaux interganglionnaires, interstitial branches** 'კვანძთაშორისი განშტოებები', **racine aortique, aortic base** 'აორტის ფუძე', **racine dentaire, tooth root** 'კბილის ფესვი', **racine de l'hélix, spin root of haliotis** 'ყურის ნიჟარის სვეულა ფუძე' და ა.შ.

ამგვარად, მეტაფორიზაციის ზემოჩამოთვლილი ოთხი წყარო ყველაზე მეტად პროდუქტიულია ფრანგული ენის ანატომიურ ტერმინოლოგიაში. ანატომია ცოდნისა და მოღვაწეობის ერთ-ერთი უძველესი დარგია, მისი ტერმინოლოგიის დიდი ნაწილი ჩამოყალიბდა ადამიანის გარემომცველ საგანთა და ფენომენთა მეტაფორული გადაზრების საფუძველზე.

ლიტერატურა:

Bally Ch., *Traité de stylistique française*. Paris, 1950.

J. G. Betts, P. DeSaix, E. Johnson, J. E. Johnson, O. Korol, D. Kruse, B. Poe, J. Wise, M. D. Womble, K. A. Young, *Anatomy & Physiology, CNX. 1.6. Anatomical Terminology*, OpenStax, Houston, 2013.

Dépecker L. *Entre signe et concept*. Paris, 2002.

Federative Committee on Anatomical Terminology, Terminologia Anatomica – International Anatomical Terminology, Thieme, Stuttgart /New York, 1998.

ტიელი 2010: C. Thiele, *Anatomie et physiopathologie humaines*, Bruxelles.

ვებგვერდები:

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/>

<https://www.britannica.com>

Metaphorical Terms in French and English Anatomical Terminology

Summary

In the studies devoted to cognitive terminology, metaphoric terminology is one of the leading directions. Terminology is the basis of scientific discourse. Scientific discourse is much like the other areas of communication, since it, like other fields, investigates the diverse aspects and phenomena of the universe; and, in this case, the metaphor plays an important role as an instrument of the scientific (knowledge) cognition. Based on the law of analogy as one of the universal cognitive abilities of a human mind, the language owner carries something from one sphere to another and thus acquires a new knowledge.

In the cognitive-discursive paradigm, such a mechanism is called cognitive conceptual integration. The terminological metaphor becomes an efficient means to process the knowledge obtained, it cures any new phenomenon of experiences already presented in human cognitive database and performs a significant eurasiatic function.

The subject of the analysis in our paper is the anatomical terminology of the French and English languages, in particular, the metaphorical nomination in anatomic terminology. If one concept is understood by other concept terms, then the case concerns “the conceptual metaphor” which is based on the relationship between the source and the sign. The terminological metaphor is simple in terms of its perception, it makes it easier for anyone to understand a complex scientific phenomenon of this or that kind. As a rule, a metaphorical term helps to change a huge, multi-component terminological unit.

The purpose of the paper is to identify the main sources of the term – metaphor – in the anatomical terminology of the French and English languages. The conceptual-semantic analysis revealed the main spheres of metaphorical nomination in the presented terminology, namely: “architecture”, “clothes”, “geometric shapes” and “tree”. In the anatomic discourse, in the process of metaphorical conceptualization of anatomical objects, the productivity of manifestation of these areas is evident; the major similarity of these fields is also vivid, on the basis of which the metaphorical re-thinking through the subsequent nominations of anatomical objects becomes possible.

As it seems, for a specialist the terminological picture of the world is closely linked to general knowledge. It is also closely related to the knowledge of other sciences and fields.

ციური ახვლედიანი, ბიორგი ყუფარაძე

ინგლისურ და ფრანგულ ენათა ფონეტიკური სისტემების ცვლილებათა კვირედი

ნებისმიერი ენის სისტემა განიცდის მუდმივ ცვლებადობას, მაგრამ ცვლილებები, რომლებიც მოიცავენ ენის სხვადასხვა დონეს, მის სხვადასხვა რგოლს, არ ხდება ერთდროულად. იმისათვის, რომ გამოვაყვინთოთ კანონზომიერება ენის ისტორიაში, ცვლილებათა კანონზომიერება ენის ყველა დონეზე, აუცილებელია შევადაროთ ცვლილებები სხვადასხვა ენაში. ჩვენს ნაშრომში შევეხებით ფონეტიკურ დონეს, შევადარებთ ცვლილებებსა და მათ რაოდენობას ინგლისურსა და ფრანგულ ენებში VII-XX საუკუნეებში.

ინგლისური ენის ფონეტიკური სისტემის ცვლილებები. ინგლისური ენის დაფიქსირებული ისტორია, ტრადიციულად, იწყება V საუკუნის შუა პერიოდიდან, როდესაც, „ანგლოსაქსონური ქრონიკების“ მატთანის მიხედვით, ანგლების, საქსების, ფრიზებისა და იუტების გერმანიკული ტომები იწყებენ გადმოსახლებას ბრიტანეთში. ინგლისური ენის ისტორიის მკვლევარ მეცნიერთა დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ძველი ინგლისური დიალექტები იმ ტომთა დიალექტების გაგრძელებაა, რომლებიც არსებობდნენ კონტინენტზე, ახალი სამშობლოს ტერიტორიაზე კი იქმნებოდა ტერიტორიული დიალექტები. კონტინენტიდან გერმანიკულ ტომთა მიგრაციის პროცესი მიმდინარეობდა საუკუნეთა განმავლობაში და, შედეგად, IX-X საუკუნეებში, შეიქმნა ზედილეტური სალიტერატურო კონიე, რომელიც დაფიქსირებულია წერილობით ძეგლებში.

ინგლისური ენის აღწერა და დათარიღება იწყება ძველი ინგლისური პერიოდიდან (VII-XI საუკუნეები). ამ პერიოდის წერილობითი ძეგლები წარმოდგენილია დიდი უანრობრივი მრავალფეროვნებით (ეპოსი, ლირიკა, საქმიანი პროზა, ქარტიები, ანდერძები, მატანეები, ევანგელის ჩანაწერები და სხვ.). ამ ნაწარმოებებში შეინიშნება დიალექტური განსხვავებანი, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ძველი პერიოდის ინგლისურ ენას აქვს ერთიანი ფონეტიკური სისტემა.

მიზანშეწონილად ითვლება, რომ ინგლისურ ენაში მიმდინარე ცვლილებების ანალიზი უნდა დავიწყოთ VII საუკუნიდან, ანუ იმ უძველეს წერილობით ძეგლთა დროიდან, რომლებიც ცნობილია ამჟამად. ამ პერიოდის ხმოვანთა სისტემას მწყობრი სახე ჰქონდა, მასში იყო თანაბარი რაოდენობის გრძელი და მოკლე მონოფთონგები და დიფთონგები.

მოკლე მონოფთონგები: i, y, e, u, o, a, æ (ეს ბგერა არ წარმოადგენდა ფონემას);

გრძელი მონოფთონგები: i:, y:, e:, æ:, u:, o:, a:.

დიფთონგები: ძველინგლისური პერიოდის მოკლე დიფთონგები არ წარმოადგენდნენ დამოუკიდებელ ფონემებს, ისინი იყვნენ განსაზღვრულ ფონემათა პოზიციური ვარიანტები: **ea** (ფონემა /a/-ს ალოფონი), **eo** (ფონემა /e/-ს ალოფონი), **io** (ფონემა /i/-სალოფონი), **ie** (ფონემა /i/-სალოფონი, დამახასიათებელი უესექსის დიალექტისა). ძველინგლისური პერიოდის გრძელი დიფთონგები წარმოადგენდნენ დამოუკიდებელ ფონემებს: **ea:**, **eo:/io:** (აღსანიშნავია, რომ ეს ორი დიფთონგი წარმოადგენდნენ დიალექტურ ვარიანტებს), **ie:**.

წერილობითი ძეგლების მიხედვით, ინგლისურ ენაში მოქმედი იყო შემდეგი პროცესები:

1. IX საუკ. – მონოფთონგიზაცია დიფთონგებისა: **ie > y; ie: > y:**; X საუკ. – დელაბიალიზაცია ხმოვნებისა: **y, y: > i, i:** ;

2. XI-XII საუკუნეები – შემდეგ დიფთონგთა ცვლილებები – **ea > æ > a; eo > e; ea: > e:; eo: > e:**. ამ ცვლილებათა შედეგად, XI საუკუნეში, მონოფთონგთა სისტემიდან ამოვარდა მოკლე და გრძელი ბგერები: **y, y:** და გრძელი ბგერა **a:**. სისტემაში დაირღვა წონასწორობა, სისტემური ურთიერთობები, დაირღვა ენის ფონეტიკური სისტემა ანგლოსაქსონური ტომებისა, რომლებიც კონტინენტიდან მოვიდნენ. XII საუკუნიდან ფორმირებას იწყებს ახალი ფონოლოგიური სისტემა.

3. XII საუკუნიდან XIV საუკუნემდე გრძელდება დაბალი აწეულობის გრძელი ხმოვნების დავიწროება: გრძელი **a:** ღია გრძელი **o:**-თი; მოკლე **æ** იწყებს **a**-სთან შერწყმას; გრძელი **æ:** თანდათანობით ვიწროვდება **e:**-მდე, შემდეგ კი **e:**-მდე.

4. XII საუკუნიდან XIII საუკუნემდე ხდება მოკლე ხმოვნების დაგრძელება ღია მარცვლებში და ამ პროცესის შედეგად კვლავ ჩნდება გრძელი ხმოვანი **a:**.

5. ჯერ კიდევ ძველინგლისურ პერიოდში შეინიშნებოდა უმახვილო ხმოვანთა შესუსტების შემთხვევები ბოლო მარცვლებში, XII-XIII საუკუნეებში კი ყველა მოკლე ხმოვანი უმახვილო პოზიციაში იქცევა ბგერა [ə]-დ.

6. XI-XIII საუკუნეებში ხდებოდა გრძელ ხმოვანთა დამოკლება დახურულ მარცვალში, თანხმოვანთა ჯგუფის წინ.

7. XII-XIII საუკუნეებში ვითარდება ახალი დიფთონგები: **ai, ei, au, ou, eu** ხმოვნების შემდეგ თანხმოვანთა ვოკალიზაციის შედეგად, უკანაენისმიერი თანხმოვანი [ɣ] > არამარცვლოვან [u]-ში, შუაენისმიერი [j] > არამარცვლოვან [i]-ში, წყვილბაგისმიერი [w] > არამარცვლოვან [u]-ში, ხოლო დიფთონგი **oi** ჩნდება XIII-XIV საუკუნეებში, ფრანგული ენიდან ნასესხები სიტყვების შემოსვლის შედეგად. XIII საუკუნეში იცვლება მოკლე და გრძელ ხმოვანთა რიცხობრივი თანაფარდობა, მაგრამ სისტემა ჯერ კიდევ ასიმეტრიულია. ამ პერიოდში მონოფთონგთა სისტემა ასეთი იყო – გრძელები **i:, e:, e:, o:** (ღია), **o:** (დახურული), **u:, [a:]** და მოკლეები **i, e, a, o, u**.

8. XV საუკუნიდან იცვლება გრძელ ხმოვანთა სისტემა: **e:** დავიწროვდა **e:**-დ და ღია **o:** შეიცვალა **ou**-დ.

9. XV-XVII საუკუნეებში მოხდა მოკლე ხმოვანთა ცვლილებები და გაჩნდა ახალი წაკვეთილი ხმოვანი [Λ], კვლავ გამოჩნდა ადრე გამქრალი ბგერა **æ** (ეს ბგერა გამოჩნდა **a > æ** გადასვლისას XV საუკუნეში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ დიალექტში და XVI საუკუნეში დამკვიდრდა სალიტერატურო ენაში).

10. ახალი გრძელი ხმოვნების გაჩენა: **a:** საშუალინგლისურიდან – მოკლე **a > æ > a:**; ეს პროცესი დასრულდა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში. **ə:** გაჩნდა წაკვეთილ ხმოვანთა შემდეგ [r]-ს ვოკალიზაციის შედეგად, XVII-XVIII საუკუნეებში.

11. უმახვილო მარცვლებში ხმოვანთა ცვლილებები ხდებოდა XV-XVI საუკუნეებში.

ამგვარად, XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში მთავრდება ცვლილებები ხმოვანთა სისტემაში: მონოფთონგები – მოკლეები: **i, e, æ, o, u, ʌ, ə**; გრძელები: **a:, o:, ə:, i:, u:**; დიფთონგები: **ei, əu, ai, au, ou, iə, eə, uə**.

პირველი წერილობითი ძეგლებიდან მოყოლებული, ძველინგლისური ენის **თანხმოვანთა სისტემა** წარმოდგენილი იყო შემდეგი თანხმოვანი ბგერებით: ბაგისმიერები: **p, b, w, m**; კბილ-ბაგისმიერები: **f, v**; წინაენისმიერები: **θ, t, d, n, s, ð, z, r, l**; შუაენისმიერები: **k^l, g^l, j, ʃ^lx^l**; უკანაენისმიერები: **k, g, ɣ, x, ŋ**; ხორხისმიერი: **h**.

1. უძველეს პერიოდში არსებული თანხმოვანთშეერთებები: **[hr], [hn], [hl]**, XI საუკუნეში გარდაიქმნენ ჩვეულებრივ სონორულ თანხმოვნებად, დაკარგეს რა თავკიდური **[h]**.

2. ერთ-ერთი ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანი პროცესი, რომელიც მოხდა თანხმოვანთა სისტემაში ძველინგლისური პერიოდის ბოლოს, იყო უკანაენისმიერ თანხმოვანთა პალატალიზაციის პროცესი. პალატალიზაციის პროცესის შედეგად, ინგლისური ენის ფონემათა სისტემა შეივსო ახალი ფონემებით: **[tʃ], [dʒ], [ʃ]**. უკანაენისმიერი **[k^l]**-ს შუაენისმიერ **[k^l]**-ში გადასვლის პროცესი დაიწყო ჯერ კიდევ უძველეს პერიოდში, ხოლო **[k^l]**-ს **[tʃ]**-ში გადასვლა დასრულდა XI საუკუნეში. შუაენისმიერი **[g^l]** გადავიდა აფრიკატ **[dʒ]**-ში. ჯგუფი **[sk]** შეიცვალა **[ʃ]**-თი.

3. თანხმოვანთა სისტემაში მნიშვნელოვანი ცვლილება იყო უკანა- და შუაენისმიერ ნაპრალოვანთა **[ɣ], [ʃ^l], [x], [x^l]** თვისებრივი ცვლილებები, რაც გამოიხატებოდა ნაპრალოვანთა ვოკალიზაციით, ანუ მათი ხმოვნებად ქცევით. თანხმოვანთა სისტემიდან გაქრა უკანა- და შუაენისმიერი ნაპრალოვნები. თანხმოვან **[x]**-ს დაკარგვის ცალკეული შემთხვევები აღნიშნულია XIII-XV საუკუნეების ტექსტებში.

4. XII-XV საუკუნეებში ყრუ ფონემების **f, s, θ** პოზიციურმა მჟღერმა ვარიანტებმა **v, z, ð** მოიპოვეს დამოუკიდებელი ფონოლოგიური სტატუსი.

5. გრძელი თანხმოვნები – გემინატები – არ უპირისპირდებიან მარტივ თანხმოვნებს, იქცევიან კონსონანტიზმის ჩვეულებრივ ერთეულებად. XIV საუკუნეში ქრება თანხმოვანთა განსხვავება სიგრძე-სიმოკლის მიხედვით და ორმაგი თანხმოვ-

ნების არსებობა იქცევა წინამავალი ხმოვანი ბგერის წაკვეთილობის გრაფიკულ მითითებად.

6. საშუალო და ახალი ინგლისური პერიოდების საზღვარზე ჩნდება ახალი უკანაენისმიერი ფონემა **ŋ**, რომელიც წარმოიქმნა **ng** შეერთებიდან.

7. XV-XVII საუკუნეებში თანხმოვანთა სისტემაში ხდება ალვეოლარული თანხმოვნების **t, d, s, z** ასიმილაციის პროცესი მომდევნო **j**-სთან, რის შედეგადაც ახალწარმოქმნილი შიშინა თანხმოვნები **[tʃ], [dʒ], [ʃ]** შეერწყნენ ადრე წარმოქმნილებს და გაჩენილი ახალი ფონემა **z + j** ასიმილირდა **ʒ**-დ.

XVIII საუკუნის დასაწყისში, ინგლისური ენის თანხმოვანთა სისტემის შემადგენელი ფონემები იყო: **t, d, θ, ð, s, z, ʒ, ʃ, tʃ, dʒ, m, n, ŋ, w, j, r, l**.

თანამედროვე ინგლისურ ენაში შეინიშნება სიტყვის ბოლოში მჟღერ თანხმოვანთა ყრუ თანხმოვნებით ჩანაცვლების ტენდენცია. ბგერა **[t]** ინტერვოკალურ პოზიციაში მჟღერდება. თავკიდური ბგერა **[h]** არ წარმოითქმის. ფინალურ პოზიციაში წარმოითქმის პალატალიზებული **[kʰ]** და სხვ.

ფრანგული ენის ფონეტიკური სისტემის ცვლილებები. ტრადიციულად, ფრანგული ენის ისტორიის აღწერა იწყება უძველესი წერილობითი ძეგლიდან – „სტრასბურგის ფიცებიდან“ (842წ.), ანუ ძველფრანგული ენის პერიოდიდან (IX-XIII საუკუნეები), შემდგომ კი გამოიყოფა საშუალოფრანგული ენის პერიოდი (XIV-XVI საუკუნეები), ახალფრანგული ანუ კლასიკური ენის პერიოდი (XVII-XVIII საუკუნეები) და თანამედროვე ფრანგული ენის პერიოდი (XIX საუკუნიდან დღემდე).

ძველფრანგული ენის ხმოვანთა ფონეტიკური შემადგენლობა თავდაპირველად ასეთი იყო – გრძელები: **i, e(a), o**; მოკლები: **ɛ, e, a, ɔ, o**; დიფთონგები: **ei, ie, ou, uo**; მეორეული დიფთონგები: **ai, ei, au, eu** და ა.შ.; ნაზალიზებული ხმოვნები და დიფთონგები: **an, en, on, in, yn, ein, ien, ouin**; ტრიფთონგები: **eau, ieu**.

IX საუკუნიდან ხდება ცვლილებები ხმოვან ბგერათა შემადგენლობაში:

1. პალატალიზაცია – ბგერა **u: u > y** (ფრანციულ დიალექტში VIII-X საუკუნეებში, ლოტარინგიულ და ბურგუნდიულ დიალექტებში კი მოგვიანებით – IX-XII საუკუნეებში).

2. მონოფთონგიზაცია: **ai > ei** (XII საუკუნის დასაწყისში); **ei > oi** (პროცესი იწყება XII საუკუნეში, უმახვილო მარცვლებში და უკვე XII საუკუნის შუა ხანებში ეს წარმოთქმა ვრცელდება საყოველთაოდ); XIII საუკუნეში დიფთონგი **oi** იცვლება **oe (ue)**-თი; დიფთონგები **eu, ue** შეიკუმშნენ მარტივ ხმოვან **oe**-დ (ახალი ბგერა ფონეტიკური სტატუსით); დიფთონგი **ie** გადაიქცა აღმავალ დიფთონგად, შემდეგ **i** იქცა **j**-ად და დიფთონგმა მიიღო ასეთი ფორმა – **je**; დიფთონგი **ou** XIII საუკუნეში შეიკუმშა **u**-დ; XIII საუკუნიდან გვხვდება სპორადული შემთხვევები დიფთონგი **au**-ს ასო **o**-თი დაწერილობისა, რაც მოწმობს დიფთონგების მარტივ ხმოვნებად შეკუმშვის პროცესის დასაწყისს.

3. დიფთონგები **üi, ié, ei** იშლებიან ორ ხმოვნად, რომელთაგან პირველი იქცევა ნახევარხმოვნად: დიფთონგში **üi** გამოიყოფა **w̄**; დიფთონგი **ié > j**; დიფთონგში **ei > oi** გამოიყოფა **w**. ეს ახალი ბგერები იღებენ ფონემის სტატუსს.

4. ნაზალიზებულ ხმოვანთა ცვლილებები: **ē** ემთხვევოდა **ā**-ს XII საუკუნემდე; XIII საუკუნეში დიფთონგები **aī** და **eī** შეერწყნენ **eī**-ად; XVI საუკუნიდან ეს დიფთონგი წარმოითქმის როგორც ცხვირისმიერი **ē**. თანამედროვე წარმოთქმა ღია ცხვირისმიერი **ē**-სა დადგინდა XVII საუკუნიდან. XIII-XIV საუკუნეებში **ȳ** იქცა **ō**-დ; დიფთონგი **yī** იქცა დიფთონგ **uē**-ად.

5. ტრიფთონგი **ieu >ioe >joe**; XIII საუკუნეში ტრიფთონგი **eau** ხშირად იწერებოდა **au**-თი, რაც მოწმობს **e**-ს არამარცვლოვან ბუნებას **a**-ს წინ.

6. XIII საუკუნის ძეგლებში გვხვდება მოკლე **e**-სა და გრძელი **ē**-ს გადასვლები ღია **ē**-ში (სალიტერატურო ენაში ეს წარმოთქმა გვიან მოხვდა).

7. XIII საუკუნეში ხალხურ მეტყველებაში ღია **o** წარმოითქმის როგორც დახურული **o**;

XIII საუკუნის დასასრულს უკვე არსებობდა ხმოვანთა ახალი შემადგენლობა: გრძელები და მოკლეები: **i, e, a, o, u, ɛ, ɔ, y, oe**; დიფთონგები: **au, oe**; ტრიფთონგი **eau**; ნაზალიზებულები: **an, en, on, oen**.

ამ პერიოდში ხმოვანთა სისტემამ განიცადა შემდეგი ცვლილებები:

1. უმახვილო ხმოვანთა რელუქცია. პოზიცია ჰიატუსისას: **a > e; a i > ei > e**-ს წინ; **a** სხვა ხმოვნების წინ ქრება XVI საუკუნიდან; **e** გაქრა XIV საუკუნიდან; **o > u**. თავკიდური პოზიცია: **e > ə, o > u**. ბოლოკიდური პოზიცია: უმახვილო ხმოვანი **e** ყველა ბოლოკიდურ პოზიციაში (ბოლო და ბოლოსწინა მარცვალში) რელუცირდება, თუმცა მერყეობა შეინიშნება დაწერილობაში XVI საუკუნემდე.

2. დიფთონგი **oe** XIII საუკუნიდან იკუმშება **ɛ**-დ და ასევე წარმოითქმის XVI საუკუნიდან, როგორც პარიზული დიალექტის ნიშანი.

3. XVI-XVII საუკუნეებში ნაზალიზებული ხმოვნები ხდებიან ნაზალურები, ანუ მათი მომდევნო ცხვირისმიერი თანხმოვანი აღარ წარმოითქმის: ხდება იმპლოზიური **n, m**-ს ნაზალიზაცია, რაც, თავის მხრივ, იწვევს ცხვირისმიერი ხმოვნების მიერ ე.წ. „ისტორიული გრძლივობის“ შექმნას. ცხვირისმიერი **oe, e** იცვლებიან, შესაბამისად, **y, i**-დ და მოგვიანებით ორივე ხდება ღია, ცხვირისმიერ ხმოვანთა ღიაობისკენ ტენდენციის გავლენით.

4. დიფთონგი **au** XVI საუკუნეში ცოცხალ მეტყველებაში წარმოითქმის როგორც მონოფთონგი **o** და ამავე საუკუნის ბოლოს ეს წარმოთქმა განმტკიცდა საყოველთაოდ.

5. ტრიფთონგი **eau** XVI საუკუნის ბოლოს შეიკუმშა **au**-დ და შემდეგ **o**-დ; სალიტერატურო წარმოთქმაში **eo** შენარჩუნდა XVII საუკუნემდე.

6. XVI საუკუნეში ცხვირისმიერები: **aī, eī, ī** დაემთხვენ ცხვირისმიერ ხმოვან **ē**-ს, თუმცა ცხვირისმიერი დიფთონგი **eī**, გრამატიკოსთა აზრით, წარმოითქმოდა დიფთონგად XVII საუკუნემდე.

7. იმ შემთხვევაში, თუ **oi**-ს მოსდევს **s, t, x** თანხმოვნები, დიფთონგი წარმოითქმის როგორც **oa** XVI საუკუნეში.

8. უმახვილო **a** ხმოვნის შემდეგ იკარგება XVI საუკუნიდან; თანხმოვანთა მომდევნო პოზიციაშიც, სასაუბრო მეტყველებაში, ასევე შეინიშნება მისი დაკარგვის ტენდენცია, სალიტერატურო ენაში კი ამ ბგერის წარმოთქმა შენარჩუნდა XVII საუკუნემდე. უნჯი **a**-ს (**e caduc**) ამოვარდნამ სიტყვის სხვადასხვა პოზიციაში გამოიწვია სხვადასხვა შედეგი: სიტყვის ბოლოში წარმოთქმაში გაჩნდა ბოლოკიდური მჟღერი თანხმოვნები; ხმოვნის შემდეგ, სიტყვის ბოლოში **a**-ს ამოვარდნამ გამოიწვია ამ ხმოვანთა დაგრძელება.

9. უმახვილო **u, y** ჰიატუსში წარმოითქმინ ნახევარხმოვნებად, შემდგომ კი XVI საუკუნეში – თანხმოვნებად **w, w̃**.

10. XVI საუკუნეში იწყება მახვილიან პოზიციაში დენაზალიზაციის პროცესი.

11. XVII საუკუნეში კვლავ გრძელდება ხმოვანთა დენაზალიზაციის პროცესი მახვილიან პოზიციაში და ვრცელდება უმახვილო პოზიციებზეც.

12. XVII საუკუნეში სალიტერატურო წარმოთქმაში მკვიდრდება ტრიფთონგ **eau**-ს შეკუმშვა მონოფთონგ **o**-დ.

13. XVII საუკუნეში დამკვიდრდა ხმოვანთა თვისებრივი განსხვავება მომდევნო წარმოთქმადი თანხმოვნის არსებობა-არარსებობასთან დაკავშირებით (ეს პროცესი დაიწყო XVI საუკუნეში).

14. XVII საუკუნეში დიფთონგი **wę** შენარჩუნებულია არისტოკრატთა მეტყველებაში, სხვა კლასთა წარმომადგენლების მეტყველებაში კი იგი ჟღერს როგორც **wa**.

ამგვარად, XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის ჩამოყალიბდა ხმოვანთა სისტემა, რომელიც XX საუკუნემდე უცვლელი დარჩა. XX საუკუნის მეორე ნახევარში მოხდა ცვლილებები ფრანგული ენის ცხვირისმიერ ხმოვანთა ფონოლოგიურ სისტემაში: ცხვირისმიერმა ხმოვანმა **œ** დაკარგა ფონემის სტატუსი და საფრანგეთში, უმეტეს შემთხვევაში, წარმოითქმის როგორც ცხვირისმიერი **ĕ**.

IX საუკუნეში ფრანგულ ენაში იყო **თანხმოვანთა შემდეგი შემადგენლობა:**

ჩქამიერი ხშულები: **p, t, k, ku, b, d, g, gu**; ჩქამიერი ნაპრალოვნები: **f, v, s, z, h, θ, ð**; აფრიკატები: **ts, tʃ, d, dʒ**; სონანტები: **m, n, n^l, l, l^l, r, j**.

ამ სისტემაში მოხდა ცვლილებები:

1. XIII საუკუნეში აფრიკატებმა დაკარგეს მსკლომი ელემენტი: **ts, tʃ, dʒ > s, ʃ, ʒ**.

2. XI საუკუნეში ინტერვოკალური **r**-ს წინ **θ, ð** შეიცვალა **t**-დ.

3. ძველფრანგული პერიოდის განმავლობაში, XIII საუკუნის ბოლოს, თანხმოვანთა სისტემიდან გაქრა **qu, gu**.

ამგვარად, თანხმოვანთა შემადგენლობა შეიცვალა XIII საუკუნის ბოლოს და გახდა ასეთი: ხშულები – **p, t, k, b, d, g**; ნაპრალოვნები – **f, s, v, z, ʒ, ʃ**; სონანტები – **m, n, n^l, l, l^l, r, j, w, w̃**.

XIV საუკუნიდან თანხმოვანთა სისტემაში არ ხდებოდა ისეთი მნიშვნელოვანი ცვლილებები, როგორებიც იყო წინამავალ პერიოდში: 1. XVI საუკუნეში დაი-

კარგა ხორხისმიერი **h**; 2. XVII საუკუნეში **r** წარმოითქმოდა არა როგორც წინა-ენისმიერი ბგერა, არამედ როგორც ნაქისმიერი; 3. თანხმოვანთა ცვლილებები სიტყვის შუაში: ინტერვოკალურ პოზიციაში **r>z**; პოზიცია თანხმოვანთა ჯგუფში: XVI საუკუნეში **r** ამოვარდება გარემოცველ თანხმოვნებთან ასიმილაციის ან დისიმილაციის შედეგად, ასევე აღარ წარმოითქმის ბოლოკიდური **e**-ს წინ და **rbr** კომპლექსში; **s** ქრება ნარნარებისა და ცხვირისმიერების წინ (XI საუკუნიდან) და სხვა თანხმოვნების წინაც (XII საუკუნიდან); XIV საუკუნიდან ბოლოკიდურ პოზიციაში თანხმოვნები გაბმულ მეტყველებაში აღარ წარმოითქმებოდა.

XIII საუკუნეში დამკვიდრებული თანხმოვანთა სისტემური მახასიათებლები არ შეცვლილა საშუალოფრანგულის პერიოდში. თანხმოვანთა მთავარი ცვლილებები, რომლებიც მოხდა XIV-XVI საუკუნეებში, ეხებოდა ცვლილებებს გაბმულ მეტყველებაში (თანხმოვანთა ამოვარდნა, აღდგენა, მეტათეზა). სისტემიდან გაქრა ერთადერთი თანხმოვანი ფონემა – ფშვინვიერი „გერმანიკული“ **h**, მისი გაქრობა დაიწყო ჯერ კიდევ ძველფრანგულ ენაში.

4. **g, d**-ს პალატალიზაცია.

5. რბილი **ʃ** იცვლება **yod**-ით; ეს პროცესი დაიწყო XVI საუკუნეში და გაგრძელდა ორი საუკუნის განმავლობაში.

XVIII საუკუნიდან ფრანგული ენის თანხმოვანთა სისტემას აქვს 20 ბგერა: **p, b, t, d, k, g, m, n, n^l, f, v, s, z, l, r, j, ʒ, w, w̃**. ეს სისტემა არ შეცვლილა და დღესაც ასეთივეა.

მოვახდინეთ რა 14 საუკუნის განმავლობაში ინგლისური და ფრანგული ენების ფონეტიკურ სისტემათა ცვლილებების ანალიზი, შეგვიძლია გამოვიტანოთ შემდეგი დასკვნა:

ფონეტიკური სისტემის ცვლილებებში გამოიყოფა სამი პერიოდი (ფორმირების, სტაბილურობისა და სისტემის დაშლის პერიოდები):

- ფორმირების პერიოდში ცვლილებათა რაოდენობა თანდათანობით იზრდება, აღწევს მაქსიმალურ რაოდენობას და თანდათანობით მცირდება;
- სტაბილურობის პერიოდი ხასიათდება ცვლილებათა არარსებობით და ინგლისურ და ფრანგულ ენებში გრძელდება ორ საუკუნეს;
- სტაბილურობის პერიოდის შემდეგ ფონეტიკურ სისტემაში იწყება ცვლილებები და ამ პერიოდს შეიძლება ვუწოდოთ სისტემის რღვევის პერიოდი.

ლიტერატურა:

Bourciez E., *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1949.

Dauzat A., *Histoire de la langue française*, Paris, 1959.

Gimson A. C., *Pronunciation of English*, Cruttenden, Alan (ed.), 7th Edition, Hodder Education; London, 2008.

Gimson A. C., *Gimson's Pronunciation of English*, Cruttenden, Alan (ed.), 8th Edition, Routledge, London, 2014.

- Harris J., *English Sound Structure*, Blackwell, Oxford, 1994.
- Hélix L., *L'ancien français – Morphologie, syntaxe et phonétique*, Armand Colin, Paris, 2018.
- Roach P., British English: Received Pronunciation, *Journal of the International Phonetic Association*, 2004, 34 (2): 239-245, doi:10.1017/S0025100304001768.
- Roach P., *English Phonetics and Phonology: A Practical Course*, 4th Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Wells J. C., *Sounds Interesting*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014.

Tsiuri Akhvlediani, Giorgi Kuparadze

Periods of Changes of Phonetic Systems of English and French Languages

Summary

Any language system undergoes constant variability, but changes that include different levels of language, different parts of it, do not take place simultaneously. In order to demonstrate regularity in the history of language, the change in the regularity of these changes at all levels of the language, it is necessary to compare them in different languages.

In the present paper, we will deal with the phonetic level, compare the changes and their number in English and French languages in VII – XX centuries.

Changes in the Phonetic System of the English Language. The analysis must be started from VII century, i.e. from the earliest written monuments that are currently known. The vowel system of this period was a compact system with the equal number of short and long monophthongs and diphthongs.

Changes in the Phonetic System of the French Language.

Traditionally, the description of the history of the French language begins with the ancient written monument – “The Oaths of Strasbourg” (842 BC), or from the period of Old French (IX-XIII cc.), and then the period of Middle French is singled out (XIV-XVI cc.), and the last, the New French or Classical Language (XVII-XVIII cc.) the Modern French period (from the 19th century to present).

Having analyzed the changes in the phonetic systems of English and French on the basis of fourteen centuries, we can conclude:

In the changes of the phonetic systems of the languages under analysis, three periods (formation, stability, and system breakdown) can be singled out:

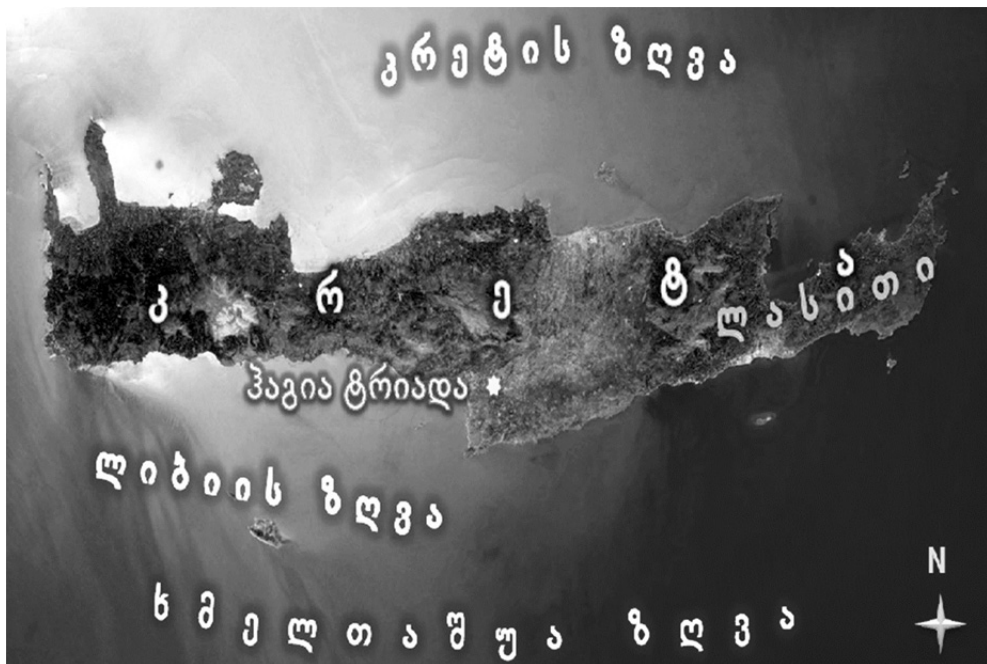
- During the formation, the number of changes is gradually rising, reaches maximum and gradually decreases;
- Stability period is characterized by the absence of changes, which in the English and French languages lasts for two centuries;
- After the stability period, changes in the phonetic system start and this period can be called system breakdown.

ბია კვაშილავა

A კლასის საზოგადო MI-TA ფორმის ამოკითხვა

შესავალი

წინამდებარე შრომაში წარმოდგენილია მინოსური ხანის A კლასის საზოგადო (LA) დამწერლობით შესრულებული HT 128 თიხის ფირფიტის წარწერა, რომელიც აღმოჩენილ იქნა კუნძულ კრეტაზე, ჰაგია ტრიადაში და დათარიღდა LM IB პერიოდით (GORILA 1976, I:XXVI, XXVII, 220-221; 1985, V:86), ანუ ძვ.წ. 1500-1450 წწ-ებით.

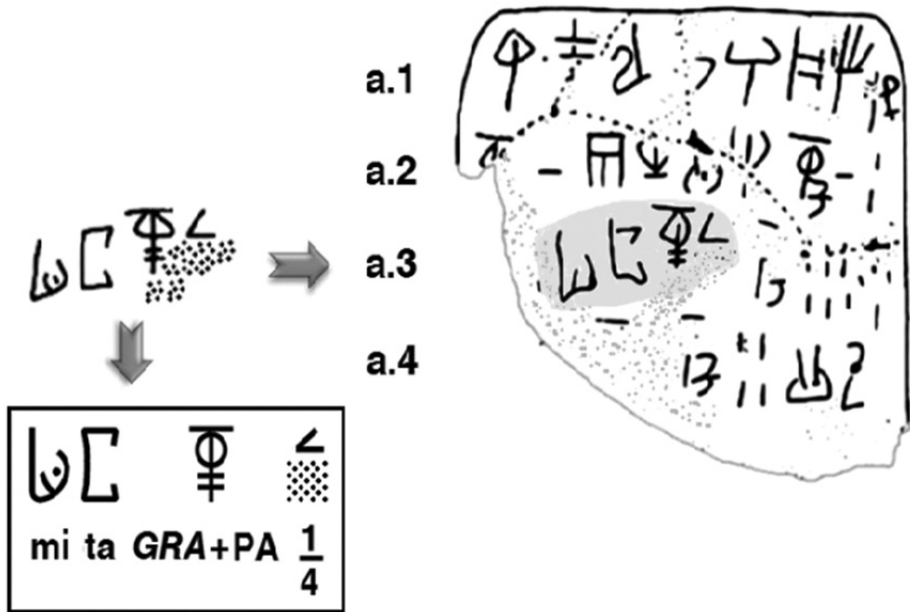

1. HT 128 წარწერაში ბალახოვანი მცენარის, მწვანელისა და სანელებლის, „პიტნის“ აღმნიშვნელი სახელი – 𐀓𐀗 [mi-ta]-ის მიმდევრობა დასტურდება. ქვემოთ მოცემულია ამ ნიშანთა გრაფიკული მოსაზრებლობა, ფონეტიკური მნიშვნელობები, ამოკითხვა ტიპოლოგიური პარალელებითა და კომენტარითურთ.

2. შეკრებილია mit-ფორმისა და მისი ალომორფების შემცველი „პიტნის“ აღმნიშვნელი სახელები, ფიტონიმები, რომლებიც დასტურდება ქართველურ და ინდოევროპულ ენათა ოჯახებისთვის.

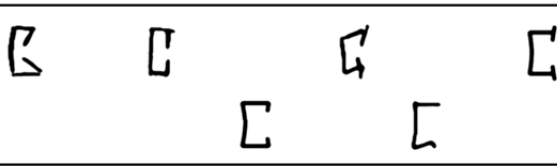

mi-ta მიმღვერობის ამოკითხვა

HT 128 თიხის ფირფიტის a მხარის A კლასის ხაზოვანი წარწერის .3 სტრიქონში დასტურდება $\text{ს} \text{ც} \text{♀} \text{ღ}$ LA073, LA059, LA574=LA120+003 და LA707 ნიშანთა მიმღვერობა (იხ. სურ. 1). „სათესლე მარცვლეულის“ აღმნიშვნელი ♀ LA574=LA120+003 [GRA+PA] ლიგატურის წინ წერია ს LA073 და ც LA059 ნიშნები და მის შემდეგ – ღ LA707 ნიშანი (იხ. კვაშილავა 2011:192, 182-184, 195-199; Kvashilava 2017:857, ცხრ. 2; Kvashilava 2011:252, 243-245, 255-259). ღ LA707 ნიშანი აღნიშნავს წილად რიცხვს, რომლის მნიშვნელობაა $\frac{1}{4}$ (Kvashilava 2017:863, ცხრ. 6). ვერ იკითხება ამ რიცხვის ქვედა ნიშანი, რომელიც, ჩემი ვარაუდით, შეიძლება იყოს ღ ($=\frac{1}{2}$) წილადი რიცხვი.

სურ. 1. HT 128 თიხის ფირფიტის a მხარის წარწერა GORILA 1976, I:220 221-ის მიხედვით

ამ წარწერაში ს LA073 და ც LA059 ნიშანთა მიმღვერობა, შესაბამისად, ამოკითხება როგორც [mi] და [ta] მარცვლები, რაც ემთხვევა მიკენური ხანის B კლასის (LB) ხაზოვანი დამწერლობის ს LB073 და ც LB059 სილაბოგრაფების [mi] და [ta] მნიშვნელობებს (შდრ. Ventris and Chadwick 1973:385, სურ. 27). ეს ნიშნები და მათი ფონეტიკური მნიშვნელობები I ცხრილშია წარმოდგენილი.

LA		mi
LB		mi
LA		ta
LB		ta

© 2014 ვიკიკაშვილი

I ცხრილი. LAB073 და LAB059 ნიშნების ვარიანტები
 GORILA 1985, V:XXXVII, XXXIX და
 Bennett 1966:298, 299, 304, 305-ის მიხედვით

ამდენად, A კლასის საზოვან **𐎎𐎕** ნიშანთა მიმდევრობა ამოიკითხება როგორც [mi-ta] ფორმა.

A კლასის საზოვან **𐎎𐎕 𐎕𐎕** [mi-ta *GRA+PA* 1/4+1/2] მიმდევრობას შესაძლებელია დავუკავშიროთ B კლასის საზოვანი MY Ge 602.5B და MY Ge 606.6 (აგრეთვე MY Ge 605.2A,6B) წარწერებში ფიქსირებული მიმდევრობა **𐎕𐎕 𐎕𐎕** [mi-ta *PE* 2]¹ (Jorro and Adrados 1999, I:454-455), რომელიც მ. ვენ-ტრისმა და ჯ. ჩედვიკმა (Ventris and Chadwick 1956:228; 1973:228) გაშიფრეს როგორც „mint 2 bunches“ – „პიტნის 2 კონა“.² ავტორებმა B კლასის საზოვანი მიმდევრობის **𐎕𐎕**

¹ B კლასის საზოვან MY Ge 603.1 ტექსტში აგრეთვე დასტურდება მიმდევრობა **𐎕𐎕𐎕** [mī-ta-qe] ≈ **𐎕𐎕** [mi-ta] (Jorro and Adrados 1999:455; შდრ. Ventris and Chadwick, 1956:229; 1973:229, 561).

² «*mi-ta*: abbreviated MI (mint?); counted with PE (numbers 1, 2 and perhaps 20). It is possible that PE represents some sort of measure; perhaps ‘bunch’. The use of *pe* in Cypriot as an abbreviation of the coin πέντεκες can hardly be relevant. The plant is obviously μίνθα, μίνθη, some kind of mint, a common and widely distributed plant» (Ventris and Chadwick 1956:227, 226; 1973:227, 226, 561). «mint 2 bunches» (Ventris and Chadwick 1956:228; 1973:228), «*mi-ta*, MY 105=Ge 602+. A herb or spice: *mintha* ‘mint’, *Mentha viridis*. [μίνθα Hipponax 6 B.C., also μίνθη. Etym. unknown]» (Ventris and Chadwick 1956:400), «*mi-ta*, MY 105=Ge 602 +. A spice: *mintha* ‘mint’, *Mentha viridis*. [μίνθα 6 B.C.+ .]» (Ventris and Chadwick 1973:561).

[mi-ta] ფორმა გამოავლინეს როგორც ფიტონიმი, ბალახოვანი მცენარის აღმნიშვნელი სახელი: ἡ μίνθα [h^ē mίνt^ha] / ἡ μίνθη [h^ē mίνt^hē] – „პიტნა“³ (შდრ. Frisk 1972, III:153). ეს ფორმები, რომლებიც ძველ ბერძნულ ტექსტებში დასტურდება,⁴ „ა. მეიეს [Meillet 1908-1909:162] სამხრეთ ევროპის ერთ-ერთი უცნობი ენითგან ნასესხებ სიტყვებ]ად მიიჩნია, რასაც ე. ბუზაკიც [Boisacq 1916:639] იზიარებს“ (ჯავახიშვილი 1934, II:249, 250).

რ. ბეეკისი (Beekes 2010, I:621, II:955) მიხედვით, μίνθη [mίνt^hē], μίνθ [mίνt^hā], μίνθος [mίνt^hos] და ამ ფორმების ფუძის შემცველი καλαμίνθη [kalamίνt^hē], καλαμίνθα [kalamίνt^ha] და καλάμισθος [kalámint^hos] წინარებერძნული წარმოშობის სიტყვებია.⁵ უფრო მეტიც, μίνθη, μίνθ და μίνθος „პელაზგური ეტიმოლოგისა“ („Pelasgische Etym.“), აცხადებს ჰ. ფრისკი (Frisk 1970, II:241-242). μίνθη-ს ჰ. პეტერსონი (Petersson 1922:18) განიხილავს როგორც მცირეაზიურ ფორმას, რომელსაც რ. ლაფონმა (Lafon 1935:345-346), ა. ვალდემ და ი. ჰოფმანმა (Walde and Hofmann 1954, II:72) დაუკავშირეს ქართული სიტყვა „პიტნა“ [p'it'na].

„ნ. ბართაიას [2002:29-30] ვარაუდით – [ზემოხსენებული] „უცნობი ენა“ საერთოქართველურია, რადგან ბერძნულ „მინთასა“ და „კალამინთას“ ეტიმოლოგია ქართველურის ნიადაგზე უკეთ იხსნება, სემანტიკურად უფრო გამჭვირვალეა

³ ბერძნულ მითში დასტურდება ფიტონიმი და თეონიმი Μίνθη/Μίνθα [Mίνt^hē/Mίνt^ha] (Kretschmer 1922:106-107). მითის მიხედვით, მცენარე პიტნის წარმოშობა მიწისქვეშეთის მმართველის, ჰადესის სასიყვარულო ამბავს უკავშირდება. „... [ჰადესმა] მოხიბლა წყაროს ნიძფა ... მინთე ... და იოლად შეაცდენდა კიდეც მას, [მისი ცოლი] პერსეფონე რომ არ გამოჩენილიყო წამიერად... მყისვე სიცოცხლეს გამოასალმა ასული მიწისქვეშეთის დედოფალმა. მინთეს დაღუპვის ადგილას სურნელოვანი ბალახი პიტნა ამოიზარდა“ (ჯუღელი 1988:48).

A და B კლასის საზოგადოებრივ წარწერებში დადასტურებული mi-ta – „მითა“ როგორც თეონიმი არ ჩანს, მაგრამ B კლასის საზოგადოებრივ წარწერებში (იხ. KN Dv 1292.B, KN D1 463.B და PY An 172.4 ტექსტები) ფიქსირდება შემდეგი ანთროპონიმები: Ἰντῆ [mi-ta-qo]; Ἰντῆ [mi-ti] – *Mítis [Mítis], Mítis [Mítis], Mítas [Mítos]; Ἰντῆ [mi-ti-no] (Ventris and Chadwick 1973:562; Jorro and Adrados 1999, I:454); შდრ. ქართველური ანთროპონიმები: მითაი [Mit^hai], მიტო [Mit^ho], მინტა [Mint^ha], კვარი მითაიშვილი [Mit^haišvili] (დლონტი 1986:162, 163, 286).

⁴ Hippocrates, *The Sacred Disease* II.21, Jones 1959:142; Theophrastus, *De causis plantarum* II.16.2-5; Theophrastus, *Enquiry into Plants* II.IV.1, Hort 1916, I:122; Strabo 8.3.14.344, Jones 1954:50; Dimitrakos 1964, IX:4702; Andrews 1958:127, 129; Beekes 2010, II:955; Beekes 2014:64.

⁵ καλάμ-ισθος [kalám-int^h-os] და καλαμ-ισθη [kalam-int^h-ē] ფორმებში, ე. ბუზაკის (Boisacq 1916:397), ე. შვიცერისა (Schwyzer 1939, I:526) და ჰ. შანტრენის (Chantraine 1968, I:483; შდრ. Ventris and Chadwick 1956:xix, 1973:xxiii; Frisk 1960, I:760; Beekes 2010, I:xxxviii, 621; გორდუზიანი 2007, II:76-79) მიხედვით, -ισθη [-int^h-] კომპლექსი არაბერძნული, არაინდოევროპული წარმოშობისაა.

და გაცილებით მეტი არგუმენტია ამ ტერმინის ქართველური წარმოშობის სასარგებლოდ“ (ივანიშვილი 2015).

ეს წანამძღვარები შესაძლებლობას იძლევა, რომ A და B კლასის საზოგადოებას [mi-ta] მიმდევრობას დაუეკავშიროთ საერთოქართველური *მით-ად [*mit^h-aj] არქეტიპი, რომელიც „პიტნის“ აღმნიშვნელი სახელია. ლიტერატურაში (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965; Gamkrelidze 1966; კვაშილავა 2018:7-9; Kvashilava 2018: 453-454) მოყვანილი ლინგვისტური მასალის მიხედვით, ქვემოთ წარმოდგენილია საერთოქართველურ ფუძეებზე ამ არქეტიპისა და მისი ალომორფების აღდგენა.

ჩიტი და პიტნა. აღდგენილი ფრესკის ნაწილი, კნოსოსი, ძვ.წ. 1650–1550 წწ.
კრეტა, პერაკლიონის არქეოლოგიური მუზეუმი

პიტნა

საერთოქართველური *მი(ნ)თ(ჟ)- [*mi(n)t^h(w)-] ფუძისა და მისი ალომორ-ფების აღდგენა

ქართველური მი(ნ)თ(ჟ)- [mi(n)t^h(w)-] ფუძის შემცველი ფორმები წარმოდგენილია შემდეგ ცხრილში:

ქართული *მინთ- [mint ^h -]	*მინთ-ა [mint ^h -a] – „პიტნა“ (გორდეზიანი 2007, II:453, 33).
---	---

მეგრული მით- [mit ^h -], -მი(ნ)თ- [mi(n)t ^h -]	მით-ა [mit ^h -a] – „პიტნა“ (ქაჯაია 2002, III:219; გორდეზიანი 2008, IV:73, 32); ცვალ-მით-ა [ʔval-mit ^h -a], ცვალ-რ ¹ -მით-ა [ʔval-lim-mit ^h -a], ცვალ-მინთ-ა [ʔval-mint ^h -a], ცვალ-რ ¹ -მინთ-ა [ʔval-lim-mint ^h -a] – „ტყის პიტნა“ (ქაჯაია 2002, III:219; შდრ. მაყაშვილი 1991:51, 66, 150; შენგელია 1979:137); ცვალ-ი-მინთ-ა [ʔwal-lim-mint ^h -a] – „პიტნა“ (ქაჯაია 2009, IV:534); ცვალ-ი-მითა [ʔval-i-mit ^h -a], ცვალ-ი-მინთ-ა [ʔval-i-mint ^h -a] ⁶ – „[პიტნით] გადაზეული ყველი“ (Кипшидзе 1914:418, 299; შდრ. Lafon 1935:345); ცვალ-მინთ-ა [ʔval-mint ^h -a] – „პიტნა“, „ყველის პიტნა“ (ქობა-ლია 2010:653; შენგელია 1979:139); ცვალ-მინთ-ამ-ი [ʔval-mint ^h -am-i] – „პიტნით გადაზეული ყველი (გებუალა), პიტნით შენელებული დაფშვნილი ჭყინტი ყველი“ (ქობალია 2010:653).
--	---

ლაზური მინთ- [mint ^h -]	მინთ-ა [mint ^h -a] – „мята“ (Марр 1910:167), „პიტნა“; „ომბა-ლო“ (ქირია და სხვ. 2015:815).
---------------------------------------	--

სვანური მინთჟ [mint ^h w], მინთვ [mint ^h v], მინთ- [mint ^h -]	მინთჟ [mint ^h w] – „პიტნა“; „ომბალო“ (თოფურია, ქალდანი 2000:1527, 1834; შდრ. მაყაშვილი 1991:58, 66); მინთვ [mint ^h v], მინთ-ორ [mint ^h -ōr] – „პიტნა“ (მაყაშვილი 1991:66, 155; შენგელია 1979:137, 138).
--	---

II ცხრილი

⁶ როდესაც ფუძის მქონე მეგრული სიტყვა ცვალ-ი-მი(ნ)თ-ა [ʔval-i-mi(n)t^h-a] დაიშლება ორ ფორმად: ცვალ-ი [ʔval-i] – „ყველი“ და მი(ნ)თ-ა [mi(n)t^h-a] – „პიტნა“; ანუ ცვალ-ი მი(ნ)თ-ა [ʔval-i mi(n)t^h-a] კომპოზიტის მნიშვნელობაა „ყველის პიტნა“ (შდრ. ჟავახი-შვილი 1934, II:249; Lafon 1935:345; შენგელია 1979:139; ქაჯაია 2002, III:219; ბართაია 2002:29).

თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის (1965:366-367) ფუძემდებლური თეორიის მიხედვით, ქართველური მი(ნ)თ(ჟ)- [mi(n)t^h(w)-] სახელური ფუძის შედარებითი და შინაგანი რეკონსტრუქციის გზით, შესაძლებელია საერთოქართველურისთვის „პიტნის“ აღმნიშვნელი სახელური არქეტიპის აღდგენა.

„ფუძის მონოვოკალურობის პრინციპის“ მიხედვით (იხ. გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:309, შდრ. 243; კვაშილავა 2014:35-36; Kvashilava 2016:111), თუ {*მე(ნ)თ(ჟ)- [*me(n)t^h(w)-] / *მა(ნ)თ(ჟ)- [*ma(n)t^h(w)-]} არქეტიპის რედუცირებული-საფეხურიანი {*მი(ნ)თ(ჟ)- [*mi(n)t^h(w)-]} ფუძისეული მორ-ფემა, შესაბამისად, შეუღლება ნორმალურ საფეხურზე წარმოდგენილ {*-ეჲ [-ej] / *-აჲ [-aj]} სუფიქსურ მორფემასთან, მაშინ მიიღება შემდეგი მიმდევრობათა სიმრავლე:

(1) {*მი(ნ)თ(ჟ)-ეჲ/-აჲ [*mi(n)t^h(w)-ej/-aj]} – „პიტნა“.

აგრეთვე აღდება რთული მიმდევრობათა სიმრავლე:

(2) {*ყტელ - ი-მი(ნ)თ(ჟ)-ეჲ/-აჲ [*q^ʷwel-i-mi(n)t^h(w)-ej/-aj] /

*ყტალ - ი-მი(ნ)თ(ჟ)-ეჲ/-აჲ [*q^ʷwal-i-mi(n)t^h(w)-ej/-aj]} – „ყველის პიტნა“.⁷

ლიტერატურის (შდრ. გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:198, 306, 368; Gamkrelidze 1966:80, 3.3; Saussure 1879:135) მიხედვით:

➤ (1) და (2) სიმრავლეთა ელემენტების ფუძისეულ მორფემებში ლაბიალური *ტ /*w/ სონანტის უმარცვლო *ტ [*w] ალოფონი მჭიდროდ ეკვრის წინმავალ მარტივ *ყ [*q^ʷ] და *თ [*t^h] თანხმოვნებს და მათთან ერთად ქმნის ქართველურ სტრუქტურაში ყველაზე უფრო ხშირ და უაღრესად ბუნებრივ *ყ+ტ [*q^ʷ+w] და *თ+ტ [*t^h+w] კომპლექსებს, რომლებიც, ფუძის მორფონოლოგიური სტრუქტურის თვალსაზრისით, ფუნქციურად, შესაბამისად, **უტოლდება ცალ კონსონანტურ ფონემებს: *ყ /*q^ʷ/ და *თ /*t^h/.**

➤ (1) და (2) სიმრავლეთა ელემენტების ფუძისეულ და სუფიქსისეულ მორფემებში პოსტულირებულია *ე [*e] / *ა [*a] ხმოვანთა თავისუფალი მონაცვლეობა.

ამგვარად, (1) და (2) სიმრავლეთა ელემენტებისთვის სრულდება შემდეგი ტოლობები:

*მი(ნ)თ- [*mi(n)t^h-] = *მი(ნ)თჟ- [*mi(n)t^hw-];

*ყტელ - ი-მი(ნ)თ- [*q^ʷwel-i-mi(n)t^h-] = *ყტელ - ი-მი(ნ)თ(ჟ)- [*q^ʷwel-i-mi(n)t^h(w)-] = *ყტალ - ი-მი(ნ)თ- [*q^ʷwal-i-mi(n)t^h-] = *ყტალ - ი-მი(ნ)თ(ჟ)- [*q^ʷwal-i-mi(n)t^h(w)-].

⁷ ამ თეორიის მიხედვით, აღდება საერთოქართველური *ყტელ-ეჲ/-აჲ [*q^ʷwel-ej/-aj] / *ყტალ-ეჲ/-აჲ [*q^ʷwal-ej/-aj] მიმდევრობა, რომლიდან მიიღება შემდეგი ფორმები: ქართული ყველ - ი [q^ʷvel-i]; ზანური *ყტალ - [*q^ʷwal] – „ყველი“; ლაზური ყვალ - ი [q^ʷval-i], ყვალ - ი [q^ʷval-i], კვალ - ი [k^ʷval-i] – „ყველი“; მეგრული ყვალ - ი [q^ʷval-i] (შდრ. ქირია და სხვ. 2015:857), ყტალ-ი [q^ʷwal-i] (შდრ. ჭაჯაია 2009, IV:534).

რეკონსტრუირებული ფუძისეული და სუფიქსისეული მორფემები, შესაბამისად, განეკუთვნება CVC- და -VS სტრუქტურულ ტიპებს, რომლებიც საერთოქართველურ მორფემათა ძირითად კანონიკურ ფორმებს წარმოადგენს (შდრ. გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:304, 318, 368).

ამდენად, ზემოთ წარმოდგენილი ქართველური მასალის შესწავლა ადასტურებს A კლასის ხაზოვანი დამწერლობის **ს** [mi-ta] მიმდევრობის საერთოქართველურ ენაზე ამოკითხვას.

დანართი

თ. გამყრელიძისა და გ. მაჭავარიანის (1965:366-372) თეორიის მიხედვით, აღდგება საერთოქართველური მიმდევრობა *მე(ნ)თ(ტ)- [me(n)t^h(w)-] / *მა(ნ)თ(ტ)- [ma(n)t^h(w)-] / *მ(ტ)ე(ნ)თ- [m(w)e(n)t^h-] / *მ(ტ)ა(ნ)თ- [m(w)a(n)t^h-] / *მ(ტ)ი(ნ)თ- [m(w)i(n)t^h-] / *მტ^h(ნ)თ- [mw^h(n)t^h-] / *მი(ნ)თ(ტ)- [mi(n)t^h(w)-], რომლის მნიშვნელობაა „პიტნა“.

ამ მიმდევრობის ტიპოლოგიური პარალელები ქვემოთ წარმოდგენილია.

- საერთოქართველური A კლასის ხაზოვანი **ს** [mi-ta] (ძვ.წ. XV ს.), *მი(ნ)თ(ტ)-ე/ა- [mi(n)t^h(w)-e/a-] > მიკენური ბერძნული B კლასის ხაზოვანი **ἄ** [mi-ta] (ძვ.წ. XIV–XIII სს.) > წინარებერძნული ἡ μίνθη-ი [h^ē mínt^h-ē], ἡ μίνθη-ᾶ [h^ē mínt^h-ā], ἡ μίνθη-ος [h^ē mínt^h-os] (ძვ.წ. VI ს-დან) > ლათინური menta (ახ.წ. I საუკუნიდან, Pliny, *Natural History* XXIV. LXXXI. 130, XXVI. LXXIV.121; Jones 1956, VII:92, 356; შდრ. Walde and Hofmann 1954, II:72; Frisk 1970, II:241–242; Chantraine 1974, III:704; Beekes 2010, II:955), mentha > ანგლო-საქსური minte; ინგლისური mint [mɪnt], mentha ['mɛnθə]; საშუალო ზემოგერმანული minze, münze; ძვ. ზემოგერმანული minza, munza; თანამედროვე ზემოგერმანული Münze; გერმანული Minze; სანსკრიტი **मथ्** [math], **मन्थ्** [manth] – „პიტნა“ და სხვა ინდოევროპული სიტყვა (შდრ. Monier-Williams 1960:777);
- ქართველური *მინთ-ა [mint^h-a] > (?) *ბინთ-ა [bint^h-a] > *პინთ-ა [p'int^h-a] > *პიტნ-ა > [p'it^h-n-a] > პიტნ-ა [p'it^h-n-a] – „პიტნა“ (გორდეზიანი 2007, II:453, 33);
- ლათინური menta > ბასკური menda – „menta“ (შდრ. Azkue 1906, II:29), „პიტნა“;
- ბასკური batan, patan – „menta“ (Azkue 1905, I:137; 1906, II:159), „პიტნა“; რ. ლაფონმა (Lafon 1935:345) ბასკურ patan ფორმას შეადარა: ქართული პიტნ-ა [p'it^h-n-a]; მეგრული პიტნ-ე [p'it^h-in-e] – „мята“, „პიტნა“ (შდრ. Кипшидзе 1914:299; ჯაჯაია 2002, II:486; ქობალია 2010:563; მაყაშვილი 1991:58, 149); სვანური პიტნ-ჲ [p'it^h-n-ä] (ბალსზემ.), პიტნ-აჲ [p'it^h-n-aj] (ლაშხ.), პიტნ-ჲ [p'it^h-n-ä] (ლენტ.) – „პიტნა“ (თოფურია, ქალღანი 2000:1527)

და ოსური *betina* – „პიტნა“; აგრეთვე შდრ.: ქართული პიტ-ნ-არ-ა [p'it'-n-ar-a] (ჯავახიშვილი 1934, II:251), ქართული (კახური) პიტ-ნ-ურ-ა [p'it'-n-ur-a] – „პიტნა“ (მაყაშვილი 1991:66);

- საერთოქართველური *ყტალ - ა-მინთ-ე/ა- [*q'wal-a-mint^h-e/a-] = *ყალ-ა-მინთ-ე/ა- [*q'al-a-mint^h-e/a-] > წინარებერძული კალ-α-μίνθ-η [kal-a-mínt^h-ē] (შდრ. Aristophanes, *The Ecclesiazusae* 648, Rogers 1902:98; Beekes 2014:64; Andrews 1958:128; შენგელია 1979:139), კალ-α-μίνθ-α [kal-a-mínt^h-a]; წინარებერძული კალ-ά-μινθ-ος [kal-á-mint^h-os] – „mint“ (შდრ. Pape 1849, I:1192; Babiniotis 2002:814); შდრ. წინარებერძული კალ-α-μινθ-ისη [kal-a-mint^h-ínē], Καλ-α-μίνθ-ιος [Kal-a-mínt^h-ios], კალ-α-μινθ-ίτης [kal-a-mint^h-itēs], კალ-α-μινθ-ώδης [kal-a-mint^h-ódēs] (შდრ. Frisk 1960, I:760; Chantraine 1970, II:483; Beekes 2010, I:621);
- მეგრული ცტალ-მით-ა [ʔwal-mit^h-a] > აფხაზური а-кәал-мйт-а [ა-ყალ-მით-ა] – „პიტნა“ (ჯავახიშვილი 1934, II:248, 249; ლომთათიძე 1999:25);
- საერთოქართველური A კლასის საზოვანი ႁႃ [mi-ta] (ძვ.წ. XV ს.), *მი(ნ)თ-ე/ა- [*mi(n)t^h-e/a-] > მიკენური ბერძნული B კლასის საზოვანი ἰῤῥ [mi-ta-qe] (ძვ.წ. XIV–XIII სს.) > წინარებერძული μίνθ-η [mínt^h-ē], μίνθ-ᾶ [mínt^h-ā] (ძვ.წ. VI ს-დან) – „პიტნა“ > საშუალო სპარსული *būdanag / *pūtanak (ძვ.წ. III–ახ.წ. IX სს.) – „pennyroyal“, „ომბალო“;
- სპარსული بوندگ [būdang] – „pennyroyal“, „pulegium“ (Johnson 1852:257); پوتنك [pūtank] – „pulegium“, „pennyroyal“ (Johnson 1852:288), „ომბალო“;
- საშუალო სპარსული *pūtanak > ქართული პიტ-ნ-აკ-ი [p'it'-n-ak'-i] (შდრ. ორბელიანი 1991:627; მაყაშვილი 1991:58) – „პიტნა“ (შდრ. ჯავახიშვილი 1934, II:250; ბართაია 2002:28; ივანიშვილი 2015);
- საშუალო სპარსული *pūdanag (Dietrich 1988:no.III 30, 36) > არაბული فُودَنَج [fūdānaj] > فُوتَنَج [fūtānaj] – „pennyroyal“, „mint“ (შდრ. Johnson 1852:939), „პიტნა“ (შდრ. ჯავახიშვილი 1934, II:250);
- საშუალო სპარსული *pūdanag > ებრაული פּוּטָנַג [pūtənaɟ], קוּטָנַג [pūtənaɟ] (ახ.წ. II ს-დან, შდრ. Levi 1803:574) – „pennyroyal“, „ომბალო“;
- სპარსული بودينه [pūdīna(e)] – „mint“, „spearmint“ (Johnson 1852:289); სპარსული დიალექტური ფორმები دليجان [pidūna], جوشقان [pōdūna], فريزهند [pūtāna], كمان [pūtna], [pūdna], هنجن [pūtūna], يارند [pūtna] – „pennyroyal“ (Asatrian 2011:649, 935, 978, 1006, 1014), „ომბალო“ > ქართული პიტ-ნ-ა [p'it'-n-a] (შდრ. ორბელიანი 1991:626) > ოსური bitna / bitina – „мята“ (შდრ. Walde and Hofmann 1954, II:72; Абаев 1958, I:263), „პიტნა“ (შდრ. ბართაია 2002:27, 28; ივანიშვილი 2015);
- სპარსული پودنه [pūdīna] – „mint“ (Johnson 1852:289) > სანსკრიტი पुदीन [puḍīna] (XVI ს-დან, შდრ. Nighaṅṭ Ratnākar 1936) – „პიტნა“.

ლიტერატურა:

- ანდრონიკაშვილი 1966:** მ. ანდრონიკაშვილი, *ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან*, I, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.
- ბაგრატიონი 1986:** ი. ბაგრატიონი, *საბუნებისმეტყველო განმარტებითი ლექსიკონი*, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ენუქიძემ და ნ. კიკნაძემ, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
- ბართაია 2002:** ნ. ბართაია, ერთი მცენარის აღმნიშვნელ ტერმინთა ირგვლივ (პიტნა, პიტნაკ, ყვალმინთა, მინთოორ//მინთუ), *ჟურნალი „ქართველური მეცნიერება“*, ტ. VI, 27-31.
- გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:** თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, *სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, საერთოქართველური სტრუქტურის ტიპოლოგია*, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
- გორდეზიანი 2007, 2008:** რ. გორდეზიანი, *მელიტერანულ-ქართველური მიმართებები: საწყისები; წინაბერძნული; ეტრუსკული, დასკვნითი კომენტარები; რეზიუმე, ინდექსი*, წიგნი I-IV, გამომცემლობა „ლოგოსი“, თბილისი.
- თოფურია, ქალღანი 2000:** ვ. თოფურია, მ. ქალღანი, *სვანური ლექსიკონი*, თბილისი.
- ივანიშვილი 2015:** მ. ივანიშვილი, მცენარეთა სახელების ნასესხები ფუძეები ქართულ ოთხთავში, *ჟურნალი „ქართველოლოგი“*, №8(23), თსუ, ქართველოლოგიური სკოლის ცენტრის გამოცემა, <http://kartvelologi.tsu.ge/public/ge/archive/11/5>
- კვაშილავა 2011:** გ. კვაშილავა, A ხაზოვანი და მისი მონათესავე დამწერლობებით შესრულებული წარწერების ამოკითხვა პროტო-ქართველურ-კოლხურ ენაზე, კრებული „ისტორიულ-ეთნოლოგიური ძიებანი“, XIII, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, თბილისი, 161-226; *ჟურნალი „ქართველოლოგია“*, №2, №3, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 5-29, 5-50.
- კვაშილავა 2014:** გ. კვაშილავა, ka-ti – ჭურჭლის აღმნიშვნელი სახელის ამოკითხვა HT 63 (HM 57) თიხის ფირფიტის A კლასის ხაზოვან წარწერაში, *ჟურნალი „ქართველოლოგია“*, №2, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 31-39.
- კვაშილავა 2018:** გ. კვაშილავა, A კლასის ხაზოვანი წარწერების ამოკითხვა საერთოქართველურ ენაზე: qa-pa3 – „ჭურჭლის“ აღმნიშვნელი სახელი, *ჟურნალი „ქართველოლოგია“*, №2, თბილისი, 5-21.
- ლომთათიძე 1999:** ქ. ლომთათიძე, აფხაზურსა და ქართველურ ენებში არსებული ზოგი საერთო ფუძის ნასესხობის მიმართულებისათვის, *„არნოდ ჩიქობავას საკითხავები“*, X ტ., სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი.
- მაყაშვილი 1991:** ა. მაყაშვილი, *ბოტანიკური ლექსიკონი: მცენარეთა სახელწოდებანი*, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
- ორბელიანი 1991, 1993:** სულხან-საბა ორბელიანი, *ლექსიკონი ქართული*, I, II ტ., გამომცემლობა „მერანი“, თბილისი.
- ქაჯაია 2001, 2002, 2009:** ო. ქაჯაია, *მეგრულ-ქართული ლექსიკონი*, I-IV ტ., გამომცემლობა „ნეკერი“ და „ინოვაცია“, თბილისი.
- ქირია და სხვ. 2015:** ჭ. ქირია, ლ. ეზუბაია, ო. მემიშიში, მ. ჩუხუა, *ლაზურ-მეგრული გრამატიკა, მორფოლოგია*, I ტ., გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი.

- ღლონტი 1986:** ა. ღლონტი, *ქართველური საკუთარი სახელები*, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
- შენგელია 1979:** მ. შენგელია, *უძველესი კოლხურ-იბერიული მედიცინა*, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
- ჯავახიშვილი 1934:** ივ. ჯავახიშვილი, *საქართველოს ეკონომიკური ისტორია*, II ტ., ტბილისი.
- ჯუღელი 1998:** ვ. ჯუღელი, *ზღვა და მიწისქვეშეთი, მცირე ღვთაებანი*, პროგრამა „ლოგოსი“, თბილისი.
- Абаев 1958, 1973, 1979, 1989, 1995:** В. И. Абаев, *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, Т. 1-4, Издательство „Наука“, Ленинград.
- Кипшидзе 1914:** I. A. Кипшидзе, *Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем, Материалы по яфетическому языкознанию*, VII, Типография императорской Академии наук, Санкт-Петербург.
- Марр 1910:** Н. Я. Марр, *Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем, Материалы по яфетическому языкознанию*, II, Санкт-Петербург.
- Andrews 1958:** A. C. Andrews, *The Mints of the Greeks and Romans and their Condimentary Uses*, *Osiris*, Vol. 13, The University of Chicago Press, 127-149.
- Asatrian 2011:** G. S. Asatrian, *A Comparative Vocabulary of Central Iranian Dialects*, Safir Ardehal Publications, Tehran.
- Azkue 1905, 1906:** R. M. de Azkue, *Diccionario Vasco-Español-Francés*, Bilbao, Paris.
- Babiniótis 2002:** Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό τής Νέας Έλληνικής γλώσσας*, Αθήνα.
- Beekes 2010:** R. Beekes, *Etymological Dictionary of Greek*, I and II Vol-s, with the assistance of L. van Beek, Brill, Leiden and Boston.
- Beekes 2014:** R. S. P. Beekes, *Pre-Greek: Phonology, Morphology, Lexicon*, Ed. by Stefan Norbruis, Brill, Leiden and Boston.
- Bennett 1966:** E. L. Bennett, *Some Local Differences in the Linear B Script*, *Hesperia*, Vol. 35, Issue 4, 295-309.
- Boisacq 1916:** É. Boisacq, *Dictionnaire Étymologique de la Langue Grecque, Étudiée dans ses rapports avec les autres langues Indo-Européennes*, Heidelberg, Paris.
- Chantraine 1968, 1970, 1974, 1977, 1980:** P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Histoire des mots*, Éditions Librairie Klincksieck, Paris, T. I: 1968; T. II: 1970; T. III: 1974; T. IV-1: 1977; T. IV-2: 1980.
- Dimitrákos 1964:** Δ. Δημητράκος, *Μέγα λεξικόν ὄλης τής Έλληνικής γλώσσας*, Τόμοι I-XV, Αθήνα.
- Dietrich 1988:** A. Dietrich, *Dioscurides Triumphans: Ein anonymer arabischer Kommentar (Ende 12. Jahrh. n. Chr.) zur Materia medica*, 2 Vol-s, Göttingen.
- Frisk 1960, 1970, 1972:** H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1-3, Winter, Heidelberg.
- Gamkrelidze 1966:** T. V. Gamkrelidze, *A Typology of Common Kartvelian*, *Language*, Journal of the Linguistic Society of America, Vol. 42, Issue 1, Waverley Press, Baltimore, 69-83.

- Gorila 1976, 1976, 1979, 1982, 1985:** L. Godart and J.-P. Olivier, *Recueil des Inscriptions en Linéaire A*, 5 Vol-s, Librairie Orientaliste P. Geuthner, Paris.
- Hort 1916:** A. Hort, *Theophrastus: Enquiry into Plants, and Minor Works on Odours and Weather Signs*, with an English translation by Sir A. Hort, Vol. I, W. Heinemann, London.
- Johnson 1852:** F. Johnson, *A Dictionary in Persian, Arabic and English*, Published under the Patronage of the Honourable East-India Company, London.
- Jones 1954:** H. L. Jones, *The Geography of Strabo*, with an English Translation by H. L. Jones, In Eight Volumes, Vol. 4, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Jones 1959:** H. L. Jones, *Hippocrates*, with an English Translation by H. L. Jones, Vol. II, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Jones 1956:** W. H. S. Jones, *Pliny, Natural History*, Vol. VII, Books XXIV–XXVII, with an English Translation in Ten Volumes, Translated by W. H. S. Jones, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Jorro and Adrados 1999:** F. A. Jorro and F. R. Adrados, *Diccionario Griego-Español, Diccionario Micénico (DMic)*, I, II Vol-s, Redactado por F. A. Jorro, Bejo la dirección de F. R. Adrados, Salamanca.
- Kretschmer 1896:** P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen.
- Kretschmer 1922:** P. Kretschmer, Mythische Namen, *Glotta*, Bd. 12/1-2, 103-107.
- Kretschmer 1940, 1943:** P. Kretschmer, Die Vorgriechischen Sprache- und Volksschichten, *Glotta*, Bd. 28, H. ¾, 1940:231-278; *Glotta*, Bd. 30, 1943:84-218, 244-246.
- Kretschmer 1953:** P. Kretschmer, Die Leleger und die ostmediterrane Urbevölkerung, *Glotta*, Bd. 32/3.4, 161-204.
- Kvashilava 2011:** G. Kvashilava, Decipherment of the Inscriptions of Linear A and its Related Scripts in the Proto-Kartvelian-Colchian Language, *Studies in History and Ethnology*, Vol. XIII, The Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Tbilisi, 227-310.
- Kvashilava 2016:** G. Kvashilava, On Reading the Vessel Name – KA-TI of Linear A Inscription on Tablet HT 63 (HM 57), *Issues of Linguistics*, 2016, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press, Tbilisi, 2017, 108-118.
- Kvashilava 2017:** G. Kvashilava, On the Decipherment of Linear A Inscriptions in the Common Colchian Language: Mathematics, *International Science and Technology Conference Proceedings*, Harvard University, Cambridge, MA, August 16-18, 2017, 856-864.
- Kvashilava 2018:** G. Kvashilava, On Decipherment of the Inscriptions of Linear A in the Common Kartvelian Language: qa-pa₃ – a Vessel for Liquid, *Proceedings Books*, International Science and Technology Conference, Paris, 18-20 July, 2018, 451-462.
- Lafon 1935:** R. Lafon, Noms «méditerranéens» de la «menthe» en basque, *La Revue internationale des études basques*, Vol. XXVI/2, 345-346.
- Levi 1803:** D. Levi, *Lingua Sacra: In Three Parts*, Vol. III, London.
- Meillet 1908–1909:** A. Meillet, De quelques emprunts probables en grec et en latin, *Mémoires de la société de linguistique de Paris*, XV, Paris, 161-164.

- Nigha** □ □ **Ratnākar 1936:** *A Compendium of the System of the Hindū Medicine*, edited by bhiṣagavyaya late Kṛṣṇaśāstrī R. Navre, collated with spacious notes by Laxman Śāstrī Paṅśīkar and Kṛṣṇājī Viṭṭhal Soman, Nirṇaya-sāgar Press, Bombay.
- Pape 1849:** W. Pape, *Handwörterbuch der Griechisch-Dutsches*, Bd. I, Braunschweig.
- Petersson 1922:** J. K. H. Petersson, *Griechische und lateinische Wortstudien*, Lindstedt, Lund.
- Rogers 1902:** B. B. Rogers, *The Ecclesiazusae of Aristophanes: Acted at Athens in the Year B. C. 393, the Greek Text Revised, with a Translation Into Corresponding Metres, Introduction and Commentary by B. B. Rogers*, London.
- Saussure 1879:** F. de Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, B. G. Teubner Publishers Leipsick.
- Schwyzler 1939, 1950, 1953, 1971:** E. Schwyzler, *Griechische Grammatik. Auf der Grundlage von Karl Brugmanns Griechischer Grammatik. C. H. Beck'sche Verlag-sbuchhandlung*, Bd. I (Allgemeiner Teil, Lautlehre, Wortbildung, Flexion), München, 1939; Bd. II (Syntax und syntaktische Stilistik), 1950; Bd. III (Register), 1953; Bd. IV (Stellenregister), 1971.
- Ventris and Chadwick 1956, 1959, 1973:** M. Ventris, J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Walde and Hofmann 1938, 1954:** A. Walde, J. B. Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1, 2, Heidelberg.

Gia Kvashilava

On Reading Linear A Sequence *mi-ta*

Summary

Linear A inscription on HT 128 clay tablet is studied in the paper. The tablet was found in Crete, in Hagia Triada, and was dated back to LM IB period (1500-1450 BC).

1. The sequence of LA073 and LA059 signs is read as [mi-ta];
2.   [mi-ta] is presented as South Caucasian – Common Kartvelian archetype denoting the name of *mint*, which displays regular phonological and semantic correspondence with the Georgian material. Regular correspondences of root, as well as affixal morphemes, are presented in the paper;
3. *mi-ta* is semantically interpreted as Common Kartvelian * $\text{mit}^h\text{-aj/-ej}$ [$*\text{mit}^h\text{-aj/-ej}$] archetype the meaning of which is grass-like, herbaceous plant for seasoning, *pitna* – mint. This archetype phonologically and semantically regularly corresponds to the Kartvelian material;
4. The archetype * $\text{mit}^h\text{-aj/-ej}$ [$*\text{mit}^h\text{-aj/-ej}$] is structurally of CVC-VC type which is the main canonical form of the Common Kartvelian language;
5. The study of Kartvelian language material confirms the reading of Linear A sequence   [mi-ta] in the Common Kartvelian language.

ქართული არგუმენტაციული სტრუქტურების ლინგვისტური ანალიზი: ძირითადი თეზა¹

“An argument is like an organism. It has both a gross, anatomical structure and a finer, as-it-were physiological one”
(ტულმინი 2003:87)

შესავალი

არგუმენტაცია ჩვენი ყოველდღიურობის განუყოფელი ნაწილია. არგუმენტირებული მსჯელობის, ხერხების და ენობრივი საშუალებების გამოყენება ხდება როგორც პირად საუბრებში, ისე საქმიან გარემოში. არგუმენტაციული სტრუქტურების შესწავლა საშუალებას გვაძლევს, გამოვავლინოთ ის ენობრივი მახასიათებლები, რაც ტექსტს აქცევს არგუმენტირებულად. ცოდნა იმისა, რა ელემენტები ქმნის კონკრეტულ ენაში არგუმენტირებულ ტექსტს, ეხმარება ამ ენის მომხმარებელს საკუთარი უნარ-ჩვევების გაუმჯობესებაში. გარდა ამისა, ბოლო დროს განსაკუთრებით აქტუალურია ენის კომპიუტერული დამუშავების თემა. ამ კონტექსტში ერთ-ერთი მთავარი აქცენტი სწორედ არგუმენტირებული ტექსტების კომპიუტერულ დამუშავებაზე მოდის, რაც იძლევა დიდი მოცულობის ტექსტური მონაცემების ავტომატური დამუშავებისა და გაანალიზების შესაძლებლობას.

სტატია ეხება ქართული პოლიტიკური შეპირმეტყველების არგუმენტაციული სტრუქტურების ლინგვისტურ ანალიზს, კერძოდ, გაანალიზებულია არგუმენტირებული ტექსტის შემადგენელი ერთი ნაწილის – ძირითადი თეზის ლინგვისტური სტრუქტურა, მახასიათებლები და ფუნქციები. სტატიის მიზანია იმ ენობრივი ნიშნების აღწერა, რაც წინადადებას ანიჭებს სამსჯელო/საკამათო ხასიათს და აქცევს მას არგუმენტირებული ტექსტის ძირითად თეზად.

ემპირიულ მასალად ავიღეთ ქართული პოლიტიკური სატელევიზიო დებატების ტექსტები. შესაბამისად, ტექსტები დიალოგური ხასიათისაა, წარმოადგენს დისკუსიას ორ ან მეტ ადამიანს (უმეტესად, ჟურნალისტსა და პოლიტიკოსს) შორის.

არგუმენტაციის არსი

არგუმენტაცია არის ნებისმიერი ტიპის კომუნიკაციის ნაწილი. ამ დროს ადამიანები წარმოაჩენენ ამა თუ იმ თემაზე თავიანთი შეხედულების დამადასტურ-

¹ კვლევა შესრულებულია შოთა რუსთაველის სამეცნიერო ფონდის დოქტორანტურის საგანმანათლებლო პროგრამის საგრანტო კონკურსის ფარგლებში (PHDF-18-2020).

რებელ არგუმენტებს, საკუთარ მოსაზრებას კი ამყარებენ ფაქტობრივი მაგალითებით/ცოდნით და მათი ინტერპრეტაციის საფუძველზე ცდილობენ, დაარწმუნონ სხვები თავიანთი კონკრეტული აზრის სისწორეში.

„არგუმენტაცია არის ენობრივი აქტივობა, რომელიც მიმართულია ინტერაქტიულ კონტექსტზე. იგი დაფუძნებულია ფიქრების, პროცესებისა და სტრატეგიების სქემათა სიმრავლის გამოყენებაზე“ (ჟენიერი, სენტ-დენიერი 2019:1).

უცხო სიტყვათა ლექსიკონი არგუმენტაციის ამგვარ განმარტებას გეთავაზობს:

1. *არგუმენტების მოყვანა (ამ მნიშვნელობით იხმარება აგრეთვე არგუმენტირება).*
2. *არგუმენტების ერთობლიობა* (უცხო სიტყვათა... 1989:63-68).

არგუმენტაციის საწყისები, იმ მნიშვნელობით, როგორც ჩვენ ვიყენებთ, ანტიკურ ხანაში ისახება, კერძოდ, უკავშირდება არისტოტელესა და მის რიტორიკას, რომელშიც ავტორი „დარწმუნების“ ხელოვნების შესახებ საუბრობს. არისტოტელე ჩამოთვლის იმ ხერხებსა და მახასიათებლებს, რაც კარგ გამომსვლელს უნდა ჰქონდეს და იყენებდეს, რათა დაარწმუნოს აუდიტორია თავისი ნათქვამის სანდობასა და ჭეშმარიტებაში. ამის მისაღწევად კი ერთ-ერთი ინსტრუმენტია ენა და ენობრივი საშუალებები, რომლებიც ეხმარება გამომსვლელს მისი ტექსტი ეფექტური და სტრუქტურირებული გახადოს და გადააქციოს, არგუმენტირებულ ტექსტად. არისტოტელე მიუთითებს, რომ გამომსვლელმა კარგად უნდა იცოდეს არა მხოლოდ ის, თუ რა არის სათქმელი, არამედ ისიც, თუ რა ენობრივი საშუალებებითა და როგორი სტილით აპირებს აზრის გადაცემას აუდიტორიისთვის.

არგუმენტაცია უნდა გაიმიჯნოს სილოგიზმებისგან, რაც გულისხმობს დედუქციურ მსჯელობაზე დაყრდნობით ჭეშმარიტი დასკვნის მიღებას. კვლევის ინტერესს არ წარმოადგენს ამგვარი მსჯელობის სტრუქტურა. მოცემული კვლევა ეხება არგუმენტაციას, რომელიც არის რეალურ გარემოში მიმდინარე სოციალური აქტივობა, რომლის მიზანია გამომსვლელის/მოსაუბრის მიერ მეორე ადამიანის დარწმუნება; შესაბამისად, არ არსებობს დასკვნები, რომლებიც აბსოლუტურად ჭეშმარიტი და ობიექტურია, პირიქით, ამ შემთხვევაში სუბიექტურობა გადმოდის წინა პლანზე – სწორედ ობიექტური სინამდვილიდან ფაქტების მოყვანითა და ინტერპრეტაციით ცდილობს გამომსვლელი, თავისი სუბიექტური მოსაზრებისა და დასკვნების ჭეშმარიტებაში დაარწმუნოს სხვა ადამიანი.

ეს იმას ნიშნავს, რომ რეალურ გარემოში მსჯელობას და არგუმენტაციას არ მიყვავართ სრულ ჭეშმარიტებადღე, როგორც, მაგალითად, ხდება სილოგიზმში: *ყველა ადამიანი მოკვდავია,*

სოკრატე ადამიანია,

სოკრატე მოკვდავია.

მოცემულ შემთხვევაში დასკვნა – სოკრატე მოკვდავია – იქცევა სამსჯელო საკითხად, რომლის გარშემოც ჩნდება სხვადასხვა მოსაზრება, ხდება არგუმენტების მოყვანა იმის დასამტკიცებლად, რომ სოკრატე ნამდვილად მოკვდავია, მაგ-

რამ რა გონივრულ შეთანხმებამდეც უნდა მივიდნენ მოკამათეები, ეს იქნება არა აბსოლუტური სიმართლე, არამედ მეტად დამაჯერებელი არგუმენტებით მიღებული უფრო სწორი დასკვნა.

„არგუმენტაცია არ არის ლოგიკური დელუქცია, იგი ფორმალური დელუქციის წესებს არ ეფუძნება. არგუმენტაცია იყენებს არგუმენტაციის მრავალფეროვან სტრუქტურებს, რომელთა მიზანია არგუმენტირებული აქტივობის ნაკლებად ფორმალური გზით წარმოდგენა, ვიდრე ამას ლოგიკური დელუქცია გააკეთებდა“ (ჟენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:18).

ამდენად, განსხვავება ლოგიკურ დელუქციასა და არგუმენტაციას შორის ის არის, რომ რეალური დელუქციის მიზანია დასკვნის ჭეშმარიტება, რეალურ არგუმენტაციაში კი ეს უკანასკნელი არ არსებობს: დასკვნა უტოლდება ძირითად თეზას, ფოკუსს კი წარმოადგენს მათი დასაბუთება – არგუმენტების ნაწილი. მაგალითად,

შედეგი:

თბილისში აიკრძალა ყველა ფერის ტაქსი, გარდა თეთრისა.

ძირითადი თეზა:

თბილისში უნდა აიკრძალოს ყველა ფერის ტაქსი, გარდა თეთრისა.

რეალური არგუმენტირებისას დებატებში მონაწილე პირებისთვის, რომელთაც ამ საკითხთან დაკავშირებით განსხვავებული მოსაზრებები აქვთ, მნიშვნელობა არ აქვს, ეს უკვე დამდგარი შედეგია, თუ ჯერ მისაღები სადავო თეზა.

არგუმენტაციის თეორიაში გვაქვს შემდეგი განმარტება: *„არგუმენტაცია არის ვერბალური, სოციალური და რაციონალური აქტივობა, რომლის მიზანია, დაადასტუროს ძირითადი თეზის სისწორე, მისი საწინააღმდეგო ან მხარდამჭერი არგუმენტების წარმოდგენით“* (იმერენი, გრუტენდორსტი 2004:1).

განვიხილოთ უფრო დეტალურად არგუმენტაციის ეს სამი ასპექტი:

ვერბალური აქტივობა: შესტიკულაციით საკუთარი მოსაზრების დაფიქსირება მიღწევადია, მაგრამ მივიჩნევთ, რომ არგუმენტაცია მაინც ლინგვისტური აქტივობაა – სამეტყველო თუ წერილობითი.

სოციალური აქტივობა: არგუმენტაციის სოციალურობა გულისხმობს, რომ, არგუმენტაციის მიზნიდან გამომდინარე, ასეთი დისკურსი მინიმუმ ორ ადამიანს შორის მაინც უნდა შედგეს – კამათი მოითხოვს პიროვნებას, რომელსაც ვეკამათებით.

რაციონალური აქტივობა: არგუმენტაცია დაკავშირებულია გონივრულობასთან, რაც ნიშნავს, რომ ამგვარი დიალოგისას ემოციურობა, პირადი მიზეზები არ გამოდგება. არგუმენტირებული მსჯელობა უნდა იყოს გონივრული, ზოგადი ფაქტებით გამყარებული (შტადე, შნაიდერი 2019:1).

„არგუმენტაცია არის კომუნიკაციური და ინტერაქტიული აქტის კომპლექტი, რომლის მიზანია, გადაჭრას აზრებს შორის განსხვავება, რასაც მოკამათე აღწევს რაციონალური მსჯელობის საშუალებით“ (იმერენი, გრუტენდორსტი 2004:7).

არგუმენტაცია არის ვერბალური აქტივობა, შესაბამისად, იგი არის ყოველთვის სხვადასხვა სახის ტექსტი.

პირველ რიგში, უნდა განვასხვაოთ წერილობითი და ზეპირი არგუმენტირებული ტექსტები. ეს ორი ყველაზე ფართო ჯგუფია, რომელთა თავისებურებებიც გავლენას ახდენს არგუმენტირებული ტექსტის ენობრივ სტრუქტურაზე.

„არგუმენტაცია შეიძლება იყოს ვერბალური ან წერილობითი, რომელიც მოძღინარეობს სხვადასხვა მედიაწყაროდან. არგუმენტაციის უმთავრესი მიზანია: (1) დაარწმუნოს ადამიანი ან ადამიანთა ჯგუფი კონკრეტული მოსაზრების მართებულობაში; (2) გონივრულ შეთანხმებას მიაღწიოს ორ ან რამდენიმე მოწინააღმდეგე მხარეს შორის სადავო მოსაზრებასთან დაკავშირებით“ (ჟენიერი, სენტ-დენ-ზიერი 2019:4).

ეს ორივე ჯგუფი იშლება სხვადასხვა ჟანრად:

- წერილობითი არგუმენტირებული ტექსტი შეიძლება იყოს ესე, რიტორიკული ტექსტი, მხატვრული ლიტერატურა (რომელშიც მოცემულია პერსონაჟების დიალოგი), პერსონალური ბლოგი, საგაზეთო სტატია, ინტერვიუ;
- ზეპირი არგუმენტირებული ტექსტი შეიძლება იყოს მონოლოგი, დიალოგი (ორ ადამიანს შორის ნებისმიერ გარემოში), სატელევიზიო დებატები, საპარლამენტო დებატები.

თანამედროვეობაში არგუმენტირებული ტექსტების წყარო ყველაზე ხშირად არის: ჟურნალ-გაზეთები, ბლოგები, სატელევიზიო გადაცემები, საჯარო პირების გამოსვლები.

არგუმენტირებული ტექსტის მთავარი შემადგენლებია ძირითადი თეზა და მსჯელობის ნაწილი (მხარდამჭერი/თავდაამსხმელი არგუმენტები). თუ ამ ორი ელემენტის იდენტიფიცირება ხდება ტექსტში, მაშინ მას შეიძლება ვუწოდოთ არგუმენტირებული; ამ თვალსაზრისით მნიშვნელობა არ აქვს, ეს ტექსტი დაწერილია თუ ზეპირად წარმოთქმული.

განსხვავება თავს იჩენს მაშინ, როდესაც ჩნდება კითხვა, თუ რა აქცევს ძირითად თეზას ძირითად თეზად, არგუმენტებს კი არგუმენტებად, როგორ უკავშირდებიან ისინი ტექსტში ერთმანეთს, რა ნაწილი რას მიემართება; სწორედ აღნიშნულის განსაზღვრა და კლასიფიკაცია არის კვლევის მიზანიც.

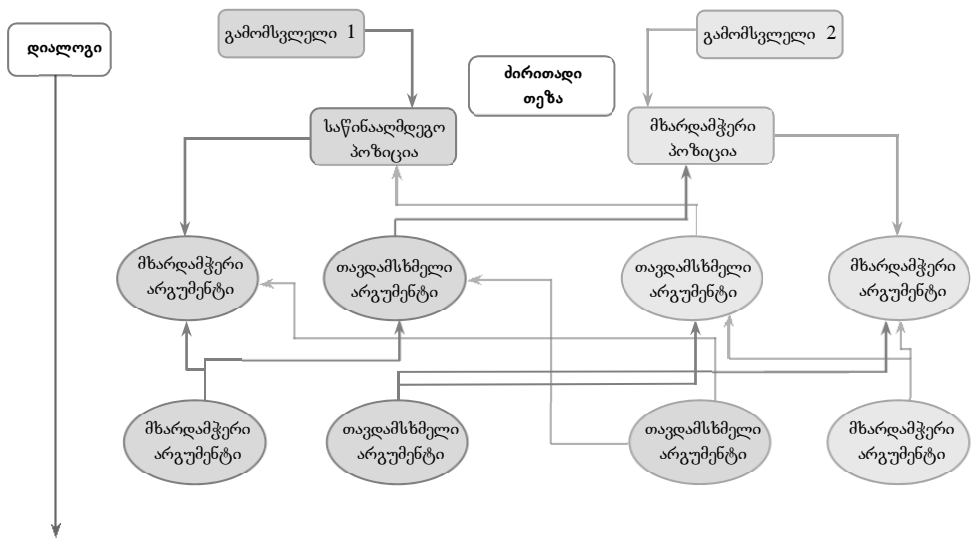
ამგვარ საკითხებზე მსჯელობისას გასათვალისწინებელია, ტექსტი დაწერილია თუ ზეპირი, დიალოგია თუ მონოლოგი, რამდენიმე ადამიანს შორის გამართული სატელევიზიო დებატებია თუ ინტერვიუ ჟურნალისტსა და რესპონდენტს შორის, რა სოციალური გარემოში იქმნება ტექსტი და ა.შ.

კვლევის ემპირიული მასალა არის პოლიტიკური ზეპირმეტყველების ტექსტები, უფრო კონკრეტულად, სატელევიზიო დებატები, უმეტესად ჟურნალისტსა და პოლიტიკოსს შორის. შესაბამისად, აუცილებელია განსაზღვრა იმისა, თუ რა ტიპის სტრუქტურებთან შეიძლება გვექონდა საქმე საკვლევ მონაცემებზე მუშაობისას.

მონოლოგსა და რიტორიკულ ტექსტებში არგუმენტაციის მთავარ ნაწილებს შორის ურთიერთკავშირი შედარებით მარტივი და ერთდონიანია. რაც შეეხება დიალოგს, ამ შემთხვევაში სტრუქტურები უფრო რთული აღსაწერია, რამდენადაც მინიმუმ ორი ადამიანის მოსაზრებების მონაცვლეობას გულისხმობს, ამდენად, კავშირები გამოირჩევა კომპლექსურობით.

„არგუმენტირებულ ტექსტს აქვს კომპლექსური სტრუქტურა, რომელიც შედგება ძირითადი თეზისა და არგუმენტების სიმრავლისგან, რომლებიც:

1. მხარდაჭერას გამოხატავენ ან თავს ესხმიან ძირითად თეზას,
 2. მხარს უჭერენ ან თავს ესხმიან ერთმანეთს – არგუმენტებს მოცემულ კონკრეტულ არგუმენტაციულ სტრუქტურაში“ (ჟენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:2).
- ეს სქემის სახით ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ:

სქემა 1.

სქემა 1. გვიჩვენებს იმ მიმართებების სტრუქტურას, რაც არგუმენტირებულ დიალოგს ახასიათებს. მთავარი ელემენტებია: ძირითადი თეზა, საწინააღმდეგო და მხარდაჭერი პოზიციის გამომხატველი წინადადებები; მათი განსაზღვრის შემდეგ იწყება არგუმენტირებული მსჯელობა. ენობრივად გამომხატული თავდამსხმელი და მხარდაჭერი არგუმენტები შესაძლებელია შეგვხვდეს ორივე მხარის წინადადებებში, მნიშვნელობა არ აქვს, რომელი გამომსვლელი უარყოფს და რომელი

ემხრობა ძირითად თეზას. მათი არგუმენტები მიმართულია არა მარტო ძირითადი თეზის გასაბათილებლად ან მხარდასაჭერად, არამედ ერთმანეთის არგუმენტებზე თავდასხმისთვისაც. შესაბამისად, გვაქვს არა ერთგანზომილებიანი მიმართებები ძირითად თეზას, საწინააღმდეგო/მხარდამჭერ პოზიციასა და არგუმენტებს შორის, არამედ მრავალგანზომილებიანი ურთიერთობები. ეს კი ართულებს ტექსტის ლინგვისტურ ანალიზსაც და, მით უმეტეს, ამგვარი ტექსტების კომპიუტერულ დამუშავებას, რისთვისაც ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევაა, ამოიცნოს არა მხოლოდ ის, რომ რაიმე წინადადება გამოხატავს თავდასხმას/მხარდაჭერას, არამედ ისიც, თუ რის თავდასხმასა და მხარდაჭერას გულისხმობს.

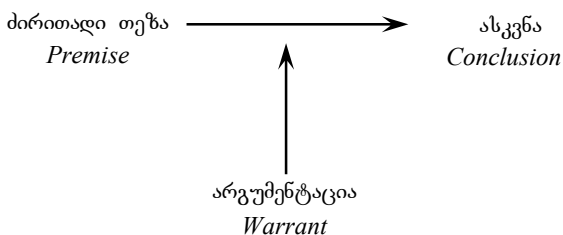
სტეფან ტულმინის მოდელი

არგუმენტაციაზე მსჯელობისას გვერდს ვერ ავუვლით ბრიტანელი ფილოსოფოსის, სტეფან ტულმინის (ტულმინი 1958/2003) მოდელის განხილვას, რომელიც საფუძველია ამ სფეროში ყველა სხვა თეორიისთვის. მისი მიზანია არგუმენტაციული სტრუქტურების შემადგენელი ნაწილების აღწერა და შეფასება იმისა, თუ ეს სტრუქტურები რამდენად ადეკვატურად გამოიყენება და უკავშირდება ერთმანეთს არგუმენტაციის პროცესში.

ს. ტულმინის კვლევის მთავარი ფოკუსი არგუმენტაციისა და მსჯელობის არსის გაგება/აღწერა იყო. 1958 წელს გამოქვეყნდა მისი წიგნი „არგუმენტის გამოყენება“ (The Use of Argument), რომელიც მიჩნეულია ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ნაშრომად რიტორიკის, კომუნიკაციისა და კომპიუტერული მეცნიერებების სფეროში. სწორედ ტულმინის თეორიას ეფუძნება ის თანამედროვე მიმდინარეობები, რომლებიც არგუმენტაციის კვლევისას განვითარდა სხვადასხვა დარგში. ტულმინის მიზანი იყო, ახლებური პერსპექტივით განეხილა არგუმენტის სტრუქტურის ტიპი, რომელიც განსხვავებული იქნებოდა აბსოლუტივიზმისგან და შედეგად განავითარა პრაქტიკული არგუმენტაცია.

„არგუმენტაციის მთავარი მიზანი არის ის, რომ ძირითადი თეზა, მიუხედავად მისი შინაარსობრივი დატვირთვისა, შეიძლება საეჭვო გახდეს“ (ტულმინი 1958:13).

ტულმინის ყველაზე მარტივი სტრუქტურა სქემატურად ასე გამოიყურება:

სქემა 2.

სქემაზე მოცემულია ის სამი ძირითადი ელემენტი, რომელთაგან შედგება არგუმენტირებული ტექსტი.

- ძირითადი თეზა და დასკვნა – ტულმინი მათ ერთმანეთს უტოლებს. ძირითადი თეზა არის სწორედ ის მთავარი წინადადება, რომლის მართებულობაში არწმუნებს არგუმენტირებულად მოსაუბრე მსმენელს. შესაბამისად, საუბრის დასაწყისში წარმოთქმული ძირითადი თეზა არის დასკვნაც, მათ შორის კი დგას არგუმენტაციის ნაწილი.
- არგუმენტაცია აკავშირებს ძირითად თეზასა და მსჯელობის ნაწილს ერთმანეთთან.

პირველი ძირითადი ელემენტი არგუმენტაციულ სტრუქტურებში არის ძირითადი თეზა.

ძირითადი თეზის მთავარი განმასხვავებელი ნიშანი ჩვეულებრივი ინფორმაციის გამომხატველი წინადადებისგან არის ის, რომ იგი ქმნის აზრთა სხვადასხვაობის საფუძველს ორ ან მეტ ადამიანს შორის, ქმნის საკამათო სიტუაციას. „ძირითადი თეზა უნდა იყოს სამსჯელო: ის გამოხატავს რაღაცას, რაც ნათელია, მაგრამ დაესმის კითხვები სხვადასხვა თვალსაზრისით“ (ყენიერი, სენტ-დენიერი 2019:40).

ძირითადი თეზა სხვადასხვა ტიპის ენობრივი ელემენტებით შეიძლება იყოს მარკირებული, უმეტეს შემთხვევაში ესენია: *ვფიქრობ, მიმაჩნია, ჩემი აზრით* და მისთანანი.

მაგალითად:

ფაქტის გამომხატველი წინადადება:

თბილისში ტაქსის ფერი არის თეთრი.

ძირითადი თეზა:

უნდა იყოს თუ არა თბილისში ტაქსის ფერი თეთრი.

ამ შემთხვევაში ჩვეულებრივი ფაქტის ამსახველი წინადადება (ფრაზით: *უნდა იყოს თუ არა*) იქცა საკამათო თეზად, რომელშიც გამოთქმული აზრის ჭეშმარიტება ეჭვქვეშ დგას და არსებობს სულ მცირე ორი განსხვავებული მოსაზრება შესაბამისი არგუმენტებით.

შესაძლოა, რომ ერთი ასეთი თემის გარშემო მსჯელობა შედგებოდეს რამდენიმე ძირითადი თეზისგან; ამის ნიმუშებს შევხვდებით სატელევიზიო დებატებში, რომლებშიც არის არა კლასიკურად, მკაცრად ჩამოყალიბებული ძირითადი თეზა, არამედ ერთი თემა, რომელთან კავშირშიც თავს იყრის რამდენიმე თეზა.

მაგალითად, საკვლევი ემპირიული მასალიდან ერთ-ერთი სატელევიზიო დებატის განხილვის საგანი არის ტაქსების ახალი რეგულაციები. ამ თემის ჩაშლა კი რამდენიმე ძირითადი თეზის სახით ხდება:

- ტაქსების რეგულირება ფერის მიხედვით არ უნდა ხდებოდეს;
- ყველა ტაქსიმ უნდა გაიაროს სავალდებულო შემოწმება;

- ტაქსის ყველა მძღოლს უნდა ჰქონდეს საქმიანობის განხორციელებისთვის სპეციალური ნებართვა.

არგუმენტირებულ ტექსტებში „ორი პრობლემა გადასაჭრელი: (1) იდენტიფიცირება იმისა, რომ ის ნამდვილად არგუმენტირებულია და თუ ასეა, (2) ძირითადი თეზის, ქვეთეზების, მათთან დაკავშირებული მხარდამჭერი და თავდამსხმელი წინადადებების იდენტიფიცირება“ (ჟენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:39). აღნიშნულის განსახორციელებლად უნდა ჩატარდეს ტექსტების ლინგვისტური ანალიზი.

კვლევისთვის დავამუშავეთ დაახლოებით 30-ამდე სატელევიზიო დებატის ტექსტური ვერსია, მოვნიშნეთ ძირითადი თეზის ნაწილები და ჩავატარეთ მათი ლინგვისტური ანალიზი.

ამგვარი ტექსტების არგუმენტაციული სტრუქტურების თვალსაზრისით კვლევა საკმაოდ სპეციფიკურია, რამდენადაც ორ მთავარ სირთულეს ვაწყდებით:

- ზეპირმეტყველების დროს რამდენადმე არასისტემური და არასტრუქტურირებულია ადამიანების მეტყველება; მიუხედავად იმისა, რამდენად მომზადებული აქვს ადამიანს წარმოსათქმელი ტექსტი, ვერბალური გადმოცემის პროცესი მკაცრ გრამატიკულ წესებს არ ემორჩილება.
- დიალოგის პროცესში იქმნება რთული არგუმენტაციული სტრუქტურები – ორი ან მეტი ადამიანის ტექსტებში იშლება ერთი თემის ირგვლივ არსებული მოსაზრებებიც, თეზები, მსჯელობა, დადებითი და უარყოფითი პოზიციები.

შესაბამისად, ამ შემთხვევაში იშვიათად შევხვდებით კარგად სტრუქტურირებულ ძირითად თეზას. იგი უმეტესად ფორმულირებულია ჟურნალისტიკის მხრიდან და აქვს კითხვის სახე. რესპონდენტები დისკუსიის დასაწყისში აფიქსირებენ თავიანთ პოზიციას, ეთანხმებიან ან უარყოფენ ძირითად თეზას და ამ მიმართულებით აგებენ თავიანთ არგუმენტირებულ მსჯელობას.

მაგალითად:

თქვენი პირადი პოზიცია როგორია, ბატონო ზვიად, უნდა მოხდეს პარლამენტის გადმოტანა?

აქედან გამომდინარე, ჩვენი კვლევის ემპირიული მასალაც და დასკვნებიც საკმაოდ სპეციფიკურია, რადგან ეფუძნება ერთი ჟანრის ტექსტების ანალიზის შედეგებს. აქვე აღვნიშნავთ, რომ უფრო ზოგადი სურათის მისაღებად საჭიროა ჟანრობრივად მრავალფეროვანი ტექსტების დამუშავება.

საკვლევ მასალაზე მუშაობისას მოხდა იმ ენობრივი ელემენტების მონიშვნა, რომლებიც ძირითად თეზას ანიჭებენ სამსჯელო ხასიათს, შემდეგ კი დაჯგუფდა გამოყენებული ენობრივი ელემენტები როგორც სემანტიკური, ისე გრამატიკული თვალსაზრისით.

ძირითადი თეზის სემანტიკა სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს: „მტკიცება, განსჯა, მოსაზრება, შეფასება, რიტორიკული შეკითხვა და ა.შ.“ (ჟენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:2).

ტულმინისთვის მთავარი თეზა იგივე დასკვნაა, რომელიც არის რაციონალური მტკიცება. მას შეიძლება სხვადასხვაგვარი შინაარსი ჰქონდეს. მტკიცება/ დასკვნა შეიძლება გამოხატავდეს:

- ფაქტს;
- მოვლენას;
- ვარაუდს;
- განსჯას;
- შეფასებას;
- განსაზღვრებას;
- რჩევას;
- გაფრთხილებას.

ტულმინი აღნიშნულ სხვადასხვა სემანტიკის გამომხატველ თეზას აჯგუფებს და გამოყოფს ძირითადი თეზის სამ შინაარსობრივ ტიპს:

- *„ფაქტებზე დაფუძნებული ძირითადი თეზა (Fact-Based Claims) ემპირიას ეფუძნება და მისი მიგნება-აღმოჩენა ხდება დაკვირვებით, ექსპერიმენტით, სტატისტიკით ან სხვა მონაცემებზე დაფუძნებით.*
- *განსჯისა თუ შეფასების გამომხატველი ძირითადი თეზა (Judgment or Value Claim) მოიცავს აზრებსა და სუბიექტურ შეფასებებს.*
- *ქმედების პოლიტიკაზე დაფუძნებული ძირითადი თეზა (Policy-Based Claims) ეფუძნება მოქმედებებს, რომლებიც განპირობებულია გარკვეული კონტექსტით, შექმნილი პირობებით“* (უენიერი, სენტ-ლეზიერი 2019:17).

ამგვარი შინაარსობრივი კლასიფიკაცია კიდევ უფრო აკონკრეტებს და ნათელს ხდის ძირითად თეზაში გამოყენებული ლინგვისტური ელემენტების ფუნქციას.

ძირითადი თეზის ამოსაცნობად გასარკვევია, თუ რა არის ის ლინგვისტური ელემენტი, რომელიც თეზას აქცევს საკამათოდ; ამისთვის უნდა აღიწეროს ის ლინგვისტური ნიშნები, რომლებიც „ჩვეულებრივ“ წინადადებას სამსჯელო წინადადებად გადააქცევენ.

ზოგიერთი თეზა რაიმე ხელშესახები ლინგვისტური მახასიათებლით არ არის მონიშნული.

საკითხზე მუშაობისას შეირჩა კვლევის ორგვარი მეთოდოლოგია:

- **არგუმენტების ლექსიკონის შექმნა** – იმ ლექსიკური ერთეულების გამოყოფა, რომლებიც საკამათო ხასიათს ანიჭებენ ძირითად თეზას. ამგვარი ლექსიკური ელემენტების სემანტიკური ანალიზის საფუძველზე გამოიყო კონკრეტული ფუნქციური ჯგუფები, რომლებიც გვიჩვენებენ, თუ რა როლი აქვს ამ ელემენტებს ძირითადი თეზის შექმნაში.
- **გრამატიკული ანალიზი და კლასიფიკაცია** – გაანალიზება იმისა, თუ გამოყოფილი ლექსიკური ერთეულები წინადადების რა წევრები არიან, უმეტესად

რა გრამატიკული და სინტაქსური კავშირების გამოყენება ხდება იმ შემთხვევაში, როდესაც ძირითად თეზად კვალიფიცირდება წინადადება.

არგუმენტების ლექსიკონში გამოიყო რამდენიმე ჯგუფი. როგორც ემპირიული მასალის ანალიზი აჩვენებს, ძირითადი თეზის შექმნაში ყველაზე ხშირად მონაწილეობს შემდეგი ჯგუფის სიტყვები:

შეფასება (Assessments) – აღნიშნულ ჯგუფში ერთიანდება სემანტიკურად ახლოს მდგომი ისეთი სიტყვები, რომლებიც გამოხატავენ ადამიანის პირად აზრს, შეფასებას: *ჩემი აზრით/თქვნი აზრით, ვფიქრობ/ფიქრობთ, მიგაჩნიათ, მისაღება...*

მაგალითად:

(ეს) მცირე ნაწილია იმისა, რაზეც ხელისუფლებამ იმუშავა, ან უნდა ემუშავა, თქვენი აზრით, დააკლო თუ არა მცდელობები, თუ კმაყოფილი ხართ მათი მუშაობით ამ მიმართულებით.

ფიქრობთ თუ არა, რომ საფრთხის შემცველია მსგავსი პირების გათავისუფლება?

მისაღები იყო ეს თქვენთვის და მიგაჩნიათ თუ არა, რომ უნდა გავრცელებულიყო ეს კადრები?

ავტორიტეტულობა/დამაჯერებლობა (Authority/evidence) – ამ ჯგუფში შედის შინაარსობრივად მსგავსი ისეთი სიტყვები, რომლებიც მიანიშნებენ, რომ მოსაუბრე სხვის ნათქვამს იყენებს თავისი აზრის დასადასტურებლად/უარსაყოფად ან ძირითადი თეზის ფორმულირებისთვის.

მაგალითად:

ერთ-ერთი მთავარი ბრალდება სწორედ ეს არის, რომ, ააა, ქართული ოცნების ლიდერი, თქვენი, აა, თქმით, აა, რუსულ ფულს იყენებს იმისათვის, რომ, ააა, აწარმოოს წინასაარჩევნო კამპანია და მოისყიდოს მოსახლეობა. რა არგუმენტებს ემყარება ასეთი პრეტენზიები?

კონტრასტი (Contrast) – ამ ჯგუფში ერთიანდება სიტყვები, რომლებიც გამოიყენება საპირისპირო აზრის გამოსახატავად.

მაგალითად: *ნაცვლად, საპირისპიროდ, მეორე მხრივ...*

ანტითეზა (Antithesis) – მოცემულ ჯგუფში შემავალი ერთეულები გამოხატავენ ორ აზრსა, ქმედებასა თუ ფაქტს შორის წინააღმდეგობას, ან გადმოსცემენ ფაქტების თანმიმდევრობას, რომელიც ლოგიკურ დასასრულამდე არ მივიდა.

მაგალითად: *მაგრამ, თუმცა, მიუხედავად ამისა...*

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოსა და რუსეთის პრეზიდენტების მიერ უკვე ხელმოწერილია სამშვიდობო ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც რუსული ჯარი უნდა გასულიყო საქართველოს ტერიტორიიდან, შეთანხმება ჯერჯერობით არ სრულდება და რუსული ჯარი კვლავ რჩება საქართველოს ტერიტორიაზე. ხომ არ ფიქრობთ, რომ უნდა დასახელდეს რაიმე კონკრეტული ვადა,

რომლის ფარგლებშიც ამ ჯარმა უნდა დატოვოს საქართველოს ტერიტორია და რა მექანიზმი აქვს ევროპას, იმისთვის, რომ ეს პროცესი გააკონტროლოს?

გამაძლიერებლები (Intensifiers) – აღნიშნულ ჯგუფში ერთიანდებიან ზედსართავი სახელები და ზმნიზებები, რომლებიც გარკვეულწილად აძლიერებენ მოსაზრებას, ფაქტს, ზოგადად ნებისმიერი ტიპის შეფასებას.

საკვლევ მასალაზე დაყრდნობით ამ ჯგუფში უნდა გამოიყოს ორი ქვეჯგუფი, ესენია:

ა) პოზიტიური – გამოყენებულია იმისათვის, რომ გაზარდოს მოსაზრების/ფაქტის მნიშვნელობა.

ბ) ნეგატიური – გამოიყენება იმისთვის, რომ მიზანმიმართულად შეამციროს (დააკნინოს) კონკრეტული ფაქტის მნიშვნელობა.

აუცილებლობა (Necessity) – ამ ჯგუფში შემოდის კატეგორიული აუცილებლობის გამომხატველი მოდალური სიტყვები.

მაგალითად: *უნდა*

უნდა დაუთმოს თუ არა ეთერი, აამ, ტელევიზიებმა ქართველთა მარშის, აამ, ლიდერებს?

შესაძლებლობა (Possibility) – მოცემულ ჯგუფში შედის შესაძლებლობის მოდალობის გამომხატველი ერთეულები.

მაგალითად: *შეიძლება, შესაძლოა...*

შეიძლება ეს განდეს აუცილებელი?

პრიორიტეტულობა (Priority) – ამ ჯგუფში შემავალი სიტყვების გამოყენება ხდება მაშინ, როდესაც გამომსვლელი ცდილობს, გამოყოს ყველაზე დიდი ღირებულების მქონე ინფორმაცია მსჯელობისას.

ასეთებია, მაგალითად: *მნიშვნელოვანია, მთავარია, ფუნდამენტურია, ღირებულება...*

გუნდის ერთობის შენარჩუნება უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე, მაგალითად, პრინციპული ხედვები და მსოფლმხედველობა?

თუ თქვენ თვლით, რო ასეა სწორი, რა უფრო მნიშვნელოვანია, თქვენი პრინციპები ღაიცვათ, თუ თქვენს თანაგუნდელებს არ აწყენინოთ?

ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით შეიძლება დავასკვნათ, რომ სატელევიზიო დებატებში ყველაზე ხშირად ძირითადი თეზის ფორმულირება ხდება შემდეგი სემანტიკური ჯგუფის სიტყვების საშუალებით: შეფასება, აუცილებლობა, შესაძლებლობა, გამაძლიერებლები.

ძირითადი თეზის ანალიზის შედეგად გამოვლინდა წინადადების მთავარი წევრების გამოყენების ის შემთხვევები, რომლებიც ჩვეულებრივ წინადადებას აქცევენ საკამათო თეზად. ამ თვალსაზრისით ღირებულია, ერთი მხრივ, წინადადების წევრთა კონკრეტული ჯგუფი და, მეორე მხრივ, მათი პოლარობა: პოზიტიური, ნეგატიური ან ნეიტრალური.

ზედსართავები – გამაძლიერებლებში შემაგალი ენობრივი ელემენტები უმთავრესად სწორედ ზედსართავი სახელებით გამოიხატება.

მაგალითად: მარტივი, რთული, ეფექტური, სახიფათო.

ძირითადი თეზა, რომელშიც ამგვარი ზედსართავები მონაწილეობენ, გამოხატავენ, უმეტეს შემთხვევაში, შეფასებას გარკვეული თვალსაზრისით, ან გაფრთხილებას თუ რჩევას.

ტაქსის ნებართვის აღება ძვირია ტაქსის მძღოლებისთვის.

არაეფექტურია პარლამენტის ქუთაისში მუშაობა?

ზმნები – შეფასების (ან შეფასების თხოვნის) გამომხატველ ძირითად თეზას ქმნის კონკრეტული სემანტიკის მქონე ზმნების გამოყენება. მათ არ აქვთ მკვეთრად გამოხატული პოლარობა. ეს არის დამოკიდებულების გამომხატველი ზმნები. თუ სატელევიზიო დებატებში ამგვარი ზმნები მეორე პირის ფორმით არის წინადადებაში, ეს მიგვანიშნებს, რომ საქმე გვაქვს ძირითად თეზასთან.

მაგალითად:

რამდენად სერიოზულად შეიქმნა ახალი დღის წესრიგი, პოლიტიკური, თქვენ როგორ ფიქრობთ?

მე მაინც მინდა დავუბრუნდე შეკითხვას, აა, იზიარებთ თუ არა თქვენ, აა, ამ პოზიციას, ბურჯანაძის ასეთ შეფასებას, როგორც ხელისუფ...

ასევე, საკვლევ ტექსტებს ახასიათებთ ზმნის ან ზმნური ფრაზების გამოყენება დიახ/არა კითხვებში შემდეგი სახით: *იზიარებთ თუ არა, ფიქრობთ თუ არა...*

ძირითად თეზაში გვხვდება ეპისტემური ზმნები: *გჯერათ, დარწმუნებული ხართ...*

მაგალითად:

პრეზიდენტმა განაცხადა, რომ მას რუსეთთან ურთიერთობის გადატვირთვა სურს და ამ პროცესში ისეთი გრძნობა ჩნდება, რომ ის მხარდაჭერა, რაც თქვენ ბუშის დროს გქონდათ, ობამას ადმინისტრაციის მხრიდან აღარ იქნება. მაგალითად, ნატოში გაწევრებასთან დაკავშირებით. ეს ალბათ იმიტომ, რომ მათ რუსეთის გალიზიანება არ სურთ. გჯერათ თქვენ ამის?

მოდალობა – შესაძლებლობის და საჭიროების გამომხატვისთვის უმთავრესად გამოიყენება მოდალური ზმნები და კონსტრუქციები. ამ თვალსაზრისით გამოსაყოფია: *უნდა, შეიძლება/შესაძლოა.*

მაგალითად:

ასე რომ, როდესაც ასეთ მუქარის პოსტებს ვხედავთ, ამაზე რეაგირება..., და ამას აქვს მუდმივი ხასიათი, რეაგირება უნდა მოახდინოს თუ არა ამაზე სამართალდამცავმა ორგანოებმა?

უნდა მოვიყვანოთ თუ არა ეთერში და უნდა მივცეთ თუ არა მათ საშუალება თავიანთი ძალადობრივი იდეოლოგია გაავრცელონ?

ამდენად, არგუმენტირებული ტექსტის, უფრო კონკრეტულად, ძირითადი თეზის ლინგვისტური ანალიზის შედეგად გამოვლინდა ის ენობრივი ნიშნები, რომლებიც წინადადებას ანიჭებს სამსჯელო/საკამათო ხასიათს და გადააქცევს მას ძირითად თეზად.

ჩატარებულმა ლინგვისტურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ წინადადების ძირითად თეზად გარდაქმნაში მთავარ როლს ასრულებენ ზმნები, ერთი მხრივ, ზმნებში გამოხატული პოზიტიური თუ ნეგატიური პოლარობით, მეორე მხრივ კი იმ კავშირებით, რომლებსაც ამყარებენ წინადადების სხვა წევრებთან.

წარმოადგინა ასოცირებულმა პროფესორმა ეთერ სოსელიამ

ლიტერატურა:

იმერენი, გრუტენდორსტი 2004: F. H. Eemeren, R. S. Grootendorst, *A Systematic Theory of Argumentation the Pragma – Dialectical Approach*, Cambridge University Press, Cambridge.

შტადე, შნაიდერი 2019: M. Stade, J. Schneider, *Argumentation Mining*, Creame Hirts, Series Editor, Morgan & Claypool Publishes.

ჟენიერი, სენტ-დეზიერი 2019: M. Janier, P. Saint-Dizier, *Argumentation mining – Linguistic Foundation*, ISTE, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, London.

უცხო სიტყვათა... 1989: უცხო სიტყვათა ლექსიკონი / შეადგინა [და წინასიტყვაობა დაურთო] მიხეილ ჭაბაშვილმა. მე-3 შესწ. და შევს. გამოცემა, განათლება, თბილისი.

ტულმინი 1958/2003: S. E. Toulmin, *Use of Argument* (Updated Edition 2003), Cambridge University Press Cambridge.

არისტოტელე 1981: არისტოტელე, *რიტორიკა*, ძველი ბერძნულიდან თარგმნა თამარ კუკავამ, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

ინტერნეტრესურსები

<http://gnc.gov.ge/gnc/page?page-id=gnc-main-page>

http://mpqa.cs.pitt.edu/lexicons/arg_lexicon/

<https://link.springer.com/article/10.1007/s10579-017-9383-x>

<https://catalog.ldc.upenn.edu/LDC2015T10>

Mariam Matiashvili

Linguistic Analysis of Georgian Argumentative Structures: Main Thesis

Summary

Argumentation is an integral part of our daily lives. Argumentative reasoning, techniques, and language tools are used both in personal conversations and in the business environment. The study of argumentative structures allows us to identify the linguistic

features that make the text argumentative. Knowing what elements make up an argumentative text in a particular language helps the users of that language improve their skills. Also, natural language processing (NLP) has become especially relevant recently. In this context, one of the main emphases is on computational processing of argumentative texts, which will enable the automatic recognition and analysis of large volumes of textual data.

The article deals with the linguistic analysis of the argumentative structures of Georgian political speeches, in particular, with the linguistic structure, characteristics and functions of one part of the argumentative text – Claim. The purpose of the article is to describe the linguistic cues that give the sentence a judgmental/controversial character and make it as a claim of the argumentative text.

The empirical data come from the Georgian Political Corpus, in particular TV debates. Consequently, the texts are of a dialogical nature, representing a discussion between two or more people (most often between a journalist and a politician).

The study has revealed the lexical groups and linguistic cues that transform an ordinary sentence into the claim, which gives grounds for different opinions.

Presented by Prof. Eter Soselia

ზმნის პარადიგმების შესახებ ქართულ ჟმნურ ენაში

ზმნის ვალენტობის ცნება, როგორც ასეთი, შესტურ ენებში დაკავშირებულია სწორედ ზმნის კინეტიკასთან. შესტური ვალენტობა გააზრებულია კინეტიკურ დონეზე. თუ კინეტიკურად ზმნა მიემართება ობიექტისკენ (ან სუბიექტისკენ), მაშინ ითვლება, რომ ზმნა არის აქტანტებიანი (უცხოეთში ფართოდ გავრცელებული ტერმინოლოგიით – ე.წ. ინკორპორირებული, ანუ ინფლექსიური). ქართული ტრადიციული ენათმეცნიერული სკოლა კი ამ მოვლენას მოიხსენიებს ტერმინით – „პოლიპერსონალიზმი“. შესტურ ენებში ორი ძირითადი ჯგუფი გამოიყოფა: მარტივი და ინფლექსიური. როგორც წესი, მარტივი ზმნები თითქმის ყველა შესტურ ენაში საგრძნობლად სჭარბობს მეორე ჯგუფს.

ძირითადი გრამატიკული სხვაობა შესტურ და სამეტყველო ენათა შორის მდგომარეობს ზმნურ აქტანტთა მიმართ მიდგომაში. სამეტყველო ენებისათვის უპირატესია სუბიექტის კატეგორია, შესტური ენებისათვის კი დომინანტია ობიექტი (ფაუ და სხვები 2018). სამეტყველო ენაში პირიანი ზმნა აუცილებლად მოიაზრებს სუბიექტის ქონას, მიუხედავად სუბიექტის რეალური აქტივობის ხარისხისა. ისეთ შემთხვევებშიც კი, როდესაც ზმნა პირნაკლია და აკლია ფორმალური სუბიექტი (მაგალითად, ფორმები: *მეძინება, მცხელა, მცივა* და სხვ.), ამ ფორმებში ენას ობიექტი აქვს გადააზრებული სუბიექტად. ქართული ტრადიციული ენათმეცნიერებაც ამ პოზიციას იზიარებს. სამეტყველო ენებში პირიანი ზმნისთვის სუბიექტის კატეგორია ობლიგატორულია, ხოლო ობიექტის აღნიშვნა მხოლოდ პოლიპერსონალური სტრუქტურის ზმნებს შეუძლიათ და ეს, ზოგადად, მეორეხარისხოვანია სამეტყველო ენების ზმნათათვის. სრულიად განსხვავებული სიტუაცია გვაქვს შესტურ ენებში. აქ დომინანტი ობიექტია. შეიძლება სუბიექტი არც კი იყოს მოცემული წინადადებაში, თუკი ის ადრე უკვე ახსენეს, მაგრამ ობიექტი აუცილებლად ასახული იქნება. განსაკუთრებით საუბარია ირიბ ობიექტზე, რომელიც ხშირად სულიერობის კატეგორიით ხასიათდება.

ქართული შესტური ენის ზმნის უღვლილებასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ზმნას აქვს მორფოლოგიური საშუალებები, რათა გადმოსცეს სამეტყველო ქართულის შესაბამისი მწკრივები გამონაკლისის გარეშე, მაგრამ მისი პარადიგმა არ გაიმეორებს სამეტყველო ქართული ენის ზმნის პარადიგმებს. ერთადერთი ტიპის პარადიგმა, რაც შეიძლება ქართულ შესტურ ენაში ზმნას ჰქონდეს, არის პირთა კომბინაციის ფორმები. ასეთი პარადიგმა მხოლოდ ე.წ. ინკორ-

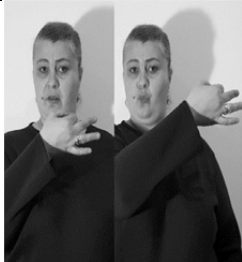

პორირებულ ზმნებს ექნებათ. ქართულ ჟესტურ ენაში ეს მიმართებები კინეტიკურადაა გადმოცემული. ჩვენ აქ განვიხილავთ ოდენ მხოლოდითი ფორმების კომბინაციას, რადგანაც იგივე მიმართულებები იქნება შესაბამისი მრავლობითის ფორმებისთვისაც. განვიხილოთ ზმნა 'გაკრიტიკება' ამ თვალსაზრისით.

გაკრიტიკება

სუბ/ირ.ობ.	I	II	III
I	-----	 გაკრიტიკებ	 გაკრიტიკებ
II	 გაკრიტიკებ	-----	 გაკრიტიკებ
III	 გაკრიტიკებ	 გაკრიტიკებ	 გაკრიტიკებ

როგორც ვხედავთ, აქ შვიდი ფორმაა წარმოდგენილი და ეს ფორმები განასხვავებენ მანუალურ კინეტიკას ობიექტის მიხედვით. იმავე ტიპის კომბინაცია გვექნება ყველა ინკორპორირებულ ზმნაში. ზმნაში 'ვეუბნები' ასევე კინეტიკურად განირჩევა სუბიექტიც, როგორც მოქმედების საწყისი, ობიექტი კი წარმოდგენილია როგორც მიზანი, ანუ მოქმედების მიმართების ბოლო პუნქტი:

სუბ/ ირ.ობ.	I	II	III
I	-----	 <p>გეუბნები</p>	 <p>ვეუბნები</p>
II	 <p>მეუბნები</p>	-----	 <p>ეუბნები</p>
III	 <p>მეუბნება</p>	 <p>გეუბნება</p>	 <p>ეუბნება</p>

როგორც ზემოთ წარმოდგენილი ცხრილებიდან ჩანს, პირველი ობიექტური პირის შემთხვევაში ხელი მიემართება სხეულისკენ (იხ. პირველი ვერტიკალური სვეტი), მეორე ობიექტური პირის წარმოსაჩინებლად ხელი მიმართულია წინ (იხ. მეორე ვერტიკალური სვეტი) და მესამე ობიექტური პირის გადმოსაცემად კი ხელი მიმართულია გვერდით (იხ. მესამე ვერტიკალური სვეტი).

პირველი პირის სუბიექტის გადმოსაცემად, ხელი სხეულიდან მიემართება (იხ. პირველი ჰორიზონტალური სვეტი); მეორე პირის შემთხვევაში სხეულის წინ ახლომდებარე სივრცეა გააზრებული მეორე ანუ კომუნიკატორი პირის ლოკაცია და ხელი ამ ადგილიდან მიემართება ობიექტისკენ (იხ. მეორე ჰორიზონტალური სვეტი); ხოლო მესამე სუბიექტური პირის შემთხვევაში გვერდიდან ხდება მოქმედების კინეტიკის დაწყება (იხ. მესამე ჰორიზონტალური სვეტი).

მოცემულ ცხრილებში, ფაქტობრივად, კინეტიკურად წარმოდგენილია ობიექტის და სუბიექტის მარკირება. ობიექტისკენ მიმართულია სუბიექტიდან წამოსული დინამიკა, ანუ სუბიექტი საწყისია, ხოლო ობიექტი არის მიზანი, ანუ ზმნის მოქმედების დანამიკური ფაზების ბოლო პუნქტი.

ზემოთ წარმოდგენილი პარადიგმიდან ჩანს, რომ ქვესტური ზმნა განასხვავებს სივრცით მარკირებას – პირველი პირი გადმოიცემა სხეულთან ახლოს განთავსებული და სხეულისკენ მიმართული ხელით, ასევე სხეულისკენ მიმართული თითებით; მეორე პირი გადმოიცემა სხეულის წინ მიმართული ხელით და იმავე მიმართულების თითებით; ხოლო მესამე პირი გადმოიცემა გვერდით მიმართული ხელით და იმავე მიმართულების თითებით. ეს პარამეტრები – ხელისა და თითების მიმართულება (ცხადია, აქვე შესაბამისად შეიცვლება ხელისგულის მიმართულებაც) ერთი კონფიგურაციის ფარგლებში – შესაძლოა, გავიაროთ როგორც ზმნის პირის ნიშნები. საგულისხმოა, რომ სუბიექტი და ობიექტი ამ თვალსაზრისით არ სხვაობს. ერთადერთი, რაც სუბიექტურ პირს ობიექტურისგან განასხვავებს, ეს არის ის, რომ სუბიექტი არის მოქმედების საწყისი და ობიექტი კი – მიზანი, ანუ ბოლო პუნქტი. აქვე უნდა ისიც აღვნიშნოთ, რომ ქართულ ქვესტურ ენაში ირიბ ობიექტს აქვს დამატებითი მარკირები, რაზეც ადრე ვისაუბრეთ (მახარობლიძე 2015). ამრიგად, ქართულ ქვესტურ ენაში სუბიექტი კარგადაა გამიჯნული ობიექტისგან, ხოლო პირის რომელიც ზემოთ აღწერილი მოცემულობები მყარი და უნივერსალური პარამეტრებია ზოგადად ქვესტური ენებისთვის – დელუქციური მიდგომით.

ამრიგად, ქართული ქვესტური ენის ზმნის პარადიგმაში (და, ზოგადად, ქვესტურ ენებში) აქტანტების მორფოლოგიური მარკირება ხდება სამი სახით:

1. დეიქტიური მარკირება, როგორცაა ზემოთ წარმოდგენილი ინკორპორირებული ზმნის პარადიგმა;

2. დესტინაციური მარკირება სემანტიკური კონტენტით (იხ. ვერსიის კატეგორია, პატივისცემით და უპატივცემლო ფორმების გამოხატვა და ირიბი ობიექტის მარკირება, მახარობლიძე 2015);

3. მორფოსინტაქსური მარკირება – არსებითი სახელით გადმოცემული აქტანტებისთვის ბრუნვის ნიშების დართვა. ტრანზიტული ზმნის სუბიექტი აორისტში გამოხატულია ერგატივით, დანარჩენ შემთხვევებში სუბიექტი ნომინატიურ ანუ არამარკირებულ, ნულოვან ბრუნვაშია, ირიბი ობიექტი კი მარკირებულია მიცემით ბრუნვის ფარდი დეიქტიური მარკერით და აქ ხდება აქტანტთა მარკირების პირველი და მესამე ტიპების კომბინირება.

ქართულ ქვესტურ ენაში აღინიშნება აქტანტთა მორფოლოგიური მარკირების ზემოთ მოცემული სამი ტიპის სხვადასხვა სახის კომბინირება.

ლიტერატურა:

- არონოვი, მირი, სანდლერი 2005*: M. Aronoff, I. Meir, W. Sandler, The paradox of sign language morphology, *Language* 81. 301-344. DOI: <https://doi.org/10.1353/lan.2005.0043>
- ბორსტელი 2019*: C. Börstell, Differential object marking in sign languages, *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 4(1), 3. DOI: <http://doi.org/10.5334/gjgl.780>

- მახარობლიძე 2019:** თ. მახარობლიძე, *ქართული ჟესტური ენის ზმნის მორფოლოგია*, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი, თბილისი, 248 გვ.
- მახარობლიძე 2017:** T. Makharoblidze, Concerning Some Issues of Imperfective Modality in Spoken and Signed Georgian, In: *Historical Linguistics of the Caucasus*, Paris-Makhachkala, 132-135.
- მახარობლიძე 2016:** თ. მახარობლიძე, *ლინგვისტური წერილები – III*. თსუ, არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბილისი, 446 გვ.
- მახარობლიძე 2015:** T. Makharoblidze, Indirect object markers in Georgian Sign Language, *Sign Language & Linguistics*, 18 (2) John Benjamins Publishing Company, 238-250
- მახარობლიძე 2015:** თ. მახარობლიძე, *ქართული ჟესტური ენის ლექსიკონი*, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი, თბილისი, 1368 გვ.
- მახარობლიძე 2015:** თ. მახარობლიძე, პოლიპერსონალიზმი ჟესტურ ენებში, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ენა და კულტურა“ შრომები III, ქუთაისი, გვ. 231-238.
- მახარობლიძე 2014:** თ. მახარობლიძე, დროის სისტემა ქართულ ჟესტურ ენაში, *ენათმეცნიერების საკითხები*, ეძღვნება ირინე მელიქიშვილის ხსოვნას, თსუ, თბილისი გვ. 209-218.
- მახარობლიძე 2013:** თ. მახარობლიძე, ზმნათა უღვლილება ქართულ ჟესტურ ენაში, კავკასიოლოგთა III საერთაშორისო კონგრესი „მულტიკულტურალიზმი და ტოლერანტობა კავკასიაში“, თსუ, თბილისი, გვ. 231-233.
- მახარობლიძე 2013:** თ. მახარობლიძე, The Category of Version in Georgian Sign Language, ვერსიის კატეგორია ქართულ ჟესტურ ენაში, *კადმოსი* 5, ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, გვ. 168-191.
- მახარობლიძე 2012:** თ. მახარობლიძე, *ქართული ჟესტური ენა*, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, USIAD, Save The Children International, თბილისი, 610 გვ.
- მაზური, რატმანი 2012:** G. Mathur, C. Rathmann, Verb agreement, In: Roland Pfau, Markus Steinbach, Bencie Woll (eds.), *Sign language: An international handbook*, MA: De Gruyter Mouton, Berlin/Boston, 136-157. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110261325.136>
- ფაუ და სხვები 2018:** R. Pfau, M. Salzmann, M. Steinbach, The syntax of sign language agreement: Common ingredients, but unusual recipe. *Glossa: A Journal of General Linguistics* 3(1). 107. DOI: <https://doi.org/10.5334/gjgl.511>
- საპოუნტ ზაკი 2012:** G. Sapountzaki, Agreement auxiliaries, In: Roland Pfau, Markus Steinbach, Bencie Woll (eds.), *Sign language: An international handbook*, De Gruyter Mouton, Berlin/Boston, 204-227.

მაღლიერება

მინდა უღრმესი მაღლობა გადავუხადო ქესტური ენის მატარებლებს, რომლებიც დამეხმარნენ მასალის მოძიებაში – ნათია და ლამარა ჯაფოშვილებს და თამარ ჯიქიძეს.

Tamar Makharoblidze

On Verbal Paradigms in GESL

Summary

The verb in the Georgian Sign Language (GESL) has morphological means to convey the relevant meanings and forms of all verbal paradigms from spoken Georgian, but GESL verbal paradigms do not repeat the paradigms of spoken Georgian. The only paradigm that GESL verbs may have is the combination of verbal-person forms. Such a paradigm can only appear with so called incorporated verbs. These relations are kinetically expressed in GESL.

The verbs in sign languages distinguish the spatial marking – the first person is conveyed by the hand close to the body and with the hand towards the body, as well as the fingers towards the body; the second person is delivered with the hand in front of the body and the fingers of the same direction; and the third person is given with the hand pointing to the side and fingers in the same direction. These parameters – the direction of the hand and the fingers and, of course, the palm orientation will also change accordingly – within one configuration may be understood as signs of the verbal persons. It is noteworthy that the subject and the object do not differ in this respect. The only thing that distinguishes the subject from the object is that the subject is the beginning of the action and the object is the purpose as the last point. It should be also noted that the indirect object in GESL has additional marking (Makharoblidze 1915). Thus in GESL the subject is well separated from the object, and the data described above seems to be typologically universal – with deductive approach.

The morphological marking in sign language verbal paradigms has the following three types:

1. Deictic marking;
2. Destinative marking with semantic content;
3. Morpho-syntactic labeling when nominal arguments have the case markers.

The subject of transitive verbs in aorist has the ergative marker, while in the other cases it is in nominative and appears with zero marker or non-marked forms. The indirect object is marked with the deictic marker with the content if dative, and here we can observe the combination of the first and third types of morphological marking.

In GESL all three types of morphological marking can occur, and there are also combinations of these types in this language.

**ხმოვანთა ფორმანტული ანალიზი ქართულში
და მისი როლი მეტყველი პირის
ამოცნობის პროცესში¹**

შესავალი

სტატიაში განხილულია სასამართლო ფონეტიკური ექსპერტიზის ერთ-ერთი მეთოდი, კერძოდ, ხმოვანთა ფორმანტული ანალიზის საფუძველზე ჩანაწერში მეტყველი პირის იდენტიფიკაცია და ნაჩვენებია ამ მეთოდის შესაძლო გამოყენება გამოძიების პროცესში. აქვე განხილულია, ერთი მხრივ, კვლევის პროცესისთვის ხელშემწყობი ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენენ სხვადასხვა მეტყველი პირის ხმათა შორის აკუსტიკურ განსხვავებულობაზე და, მეორე მხრივ, სირთულე და თავსატეხი, რომლებიც შეიძლება ერთი და იმავე მეტყველი პირის ორ გამონათქვამს შორის არსებულმა აკუსტიკურმა სხვაობამ შეუქმნას მკვლევარს. სტატიაში აღწერილია კვლევა, რომელიც ეყრდნობა 30 დიქტორის გამონათქვამების ხმოვანთა ფორმანტული ანალიზის საფუძველზე შედგენილ მონაცემებს. სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე ორივე სქესისთვის განსაზღვრულია ის დიაპაზონი, რომელიც შეიძლება ჩაითვალოს ერთი და იმავე მეტყველი პირის შიდა ვარიაციად. ხოლო, თუ ორი ჩანაწერიდან მოპოვებულ სტატისტიკურ მონაცემებს შორის არსებული განსხვავება არ ჯდება ერთი და იმავე მეტყველი პირისთვის დასაშვებ სხვაობათა დიაპაზონში, მაშინ ეს უკვე გვაფიქრებინებს, რომ საქმე გვაქვს ორ სხვადასხვა ინდივიდთან.

ფონეტიკური ექსპერტიზა წარმოადგენს გამოყენებითი ენათმეცნიერების ერთ-ერთ მიმართულებას და იგი მიზნად ისახავს სასამართლო პროცესებში ჩართულ აუდიოჩანაწერებში მეტყველი პირის (დიქტორის) იდენტიფიკაციას, ჩანაწერთა აუთენტიფიკაციას, შეტყობინების გაშიფვრას, ხმის მიხედვით დიქტორის ემოციური მდგომარეობის დადგენას და ა.შ.

ფონეტიკური ექსპერტიზის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა მეტყველი პირის, დიქტორის იდენტიფიცირება გამოძიების ხელთ არსებული ხმის ნიმუშების საფუძველზე. ეს პროცესი შეიძლება განიმარტოს როგორც: „ნებისმიერი პროცესი, რომელიც მიზნად ისახავს, სამეტყველო სიგნალის მახასიათებლებზე დაყრდნობით დაადგინოს, კონკრეტული პერსონა არის თუ არა მოცემული გამონათქვამის დიქტორი“ (Atal 1976:460).

¹ კვლევა შესრულებულია შოთა რუსთაველის სამეცნიერო ფონდის დოქტორანტურის საგანმანათლებლო პროგრამის საგრანტო კონკურსის ფარგლებში (PHDF-18-405).

როგორც წესი, დიქტორის იდენტიფიცირების პროცესში ჩართულია ორი ტიპის აუდიოჩანაწერები: პირველი – ესაა ჩანაწერი, რომელშიც მეტყველი პირის იდენტიფიცირებას ცდილობს გამოძიება. შემდეგში ვუწოდოთ მას საკვლევი ხმის ნიმუში (questioned voice sample); ხოლო მეორე არის ის ჩანაწერები, რომელთაც გამოძიება თავად მოიპოვებს საეჭვო პირებისაგან, შემდეგში მას ვუწოდოთ ნაცნობი ხმის ნიმუში (known voice sample). სასამართლო ექსპერტიზამ უნდა შეძლოს განსხვავებების ან მსგავსებების პოვნა, რომლებიც ამ ორი ტიპის აუდიოჩანაწერებს შორის არსებობს. თუმცა აქ ვხვდებით პრობლემას: რასაკვირველია, ადამიანთა მეტყველება ერთმანეთისაგან განსხვავდება, რაზეც ისიც მეტყველებს, რომ ჩვენ გვაქვს უნარი, ვიცნოთ ადამიანი მისი ხმის მეშვეობით, მაგრამ პრობლემას ქმნის ის ფაქტი, რომ ერთი და იმავე ადამიანის ხმაც შეიძლება გვაჩვენოს ძალიან მნიშვნელოვანი შიდა სხვაობები.

როგორ შეიძლება, ხმოვანი სიგნალების მიხედვით განვასხვაოთ ერთმანეთისგან დიქტორთა მეტყველება და რა განსხვავებებს ხმებს ერთმანეთისგან?

ამის გასაგებად უნდა გავერკვეთ სამეტყველო ბგერათა წარმოქმნის მექანიზმში. ფილტვებიდან წამოსულმა ჰაერმა უნდა გაიაროს ვოკალური ტრაქტი, სადაც მას გარკვეული საარტიკულაციო მოძრაობის შედეგად შექმნილი წინაღობა შეხვდება და გააჟღერებს. ვოკალურ ტრაქტში საარტიკულაციო ორგანოების მიერ მიღებული მდგომარეობა თითოეული ბგერისთვის წარმოადგენს რეზონატორს. რეზონატორის ოდნავი ცვლილებაც კი იწვევს მასში გამოვლილი ბგერითი ტალღის სიხშირულ ცვლილებებს. ვინაიდან მეტყველების დროს საარტიკულაციო ორგანოების მდგომარეობა ვოკალურ ტრაქტში მათემატიკური სიზუსტით არ არის დაცული, ერთი და იმავე დიქტორის მიერ წარმოთქმული ბგერების აკუსტიკური მახასიათებლებიც აბსოლუტურად იდენტური, როგორც წესი, არ არის ხოლმე. ამას საკვლევი პირის ვარიაციებს უწოდებენ; მეორე მხრივ, ადამიანთა ვოკალური ტრაქტი, ფიზიოლოგიური თვალსაზრისით, მეტ-ნაკლებად განსხვავდება ერთმანეთისგან და სწორედ ეს ქმნის სხვაობას მეტყველ პირთა საარტიკულაციო ბგერების აკუსტიკურ მახასიათებლებს შორის (დიქტორთაშორისი ვარიაცია).

თუმცა როგორ შეიძლება დადგინდეს და განისაზღვროს ეს განსხვავებები? „სამეტყველო ბგერები რთულია და შედგება ორი ან მეტი სიმაღლის ბგერებისაგან, რომლებიც ისეა შერწყმული, რომ ერთი ბგერის შთაბეჭდილებას ქმნიან“ (გამყრელიძე და სხვ. 2008:99). სწორედ ეს ბგერის შემადგენელი ნაწილები, ჰარმონიკები ქმნიან ენერჯის კონცენტრაციის წერტილებს ანუ ფორმანტებს, რომელთა სიხშირული მაჩვენებლებიც ცვლადია იმ რეზონატორის მიხედვით, რომელსაც ბგერა გამოივლის. რეზონატორის სხვაობა კი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შეიძლება განპირობებული იყოს როგორც ვოკალური ტრაქტის ფიზიოლოგიური სხვაობით, ასევე საარტიკულაციო ორგანოების განლაგებით. მეტყველი პირის იდენტიფიკაციის პროცესში მნიშვნელოვანია, ფორმანტული ანალიზის შე-

დეგად გამოიკვეთოს ის სხვაობები, რომლებიც მიუთითებენ ვოკალური ტრაქტის ფიზიოლოგიურ განსხვავებაზე, ან პირიქით – მსგავსებაზე.

ფორმანტული ანალიზი, როგორც წესი, ეფუძნება ხმოვნებს, თუმცა ასევე შეიძლება გაანალიზებულ იქნეს სონორებიც. ჩქამიერი ბგერების ცალკეული ფორმანტების გაზომვა შესაძლებელია, თუმცა ისინი იმდენად არასტაბილურია, რომ კვლევისთვის რელევანტურ შედეგებს ვერ იძლევა.

აქვე ჩნდება კითხვა – თუ ერთი და იმავე დიქტორის მეტყველებაშიც კი შეიძლება, ბგერითი სიგნალის ფორმანტების სიხშირეები განსხვავებული იყოს, მაშინ როგორ უნდა დავადგინოთ, ეს სხვაობა მიუთითებს საკვლევი პირის ვარიაციაზე თუ დიქტორთა შორის სხვაობაზე? საქმე ისაა, რომ საკვლევი პირის ვარიაცია, როგორც წესი, გარკვეულ სიხშირულ დიაპაზონში ექცევა, დიქტორთა შორისი სხვაობა კი შეიძლება ნებისმიერი სიდიდის იყოს.

იმისთვის, რომ დავკვდინა, თუ რა იყო საკვლევი პირის ვარიაციების ზღვრული დიაპაზონები ქართულში, ანუ რამხელა სხვაობის შემდეგ უნდა ვიფიქროთ, რომ საქმე გვაქვს სხვადასხვა დიქტორთან, ჩავწერეთ 30 დიქტორი. აქედან 13 ქალი და 17 მამაკაცი. ასაკობრივ ზღვრად შევარჩიეთ 25-35 წელი. თითოეული დიქტორისგან ჩავიწერეთ 75 ტოკენი. ყოველი ტოკენის ანლაუტში იდგა ხმოვანი – თითო ხმოვანზე 5 ტოკენი. თითოეული ხმოვნისთვის გავზომეთ ფუნდამენტური სიხშირე და პირველი სამი ფორმანტი. სულ გაზომვების რაოდენობამ შეადგინა 9 ათასი ერთეული. ჩანაწერები გაკეთდა სხვადასხვა შენობაში, თუმცა ყველგან ერთი და იმავე აღჭურვილობითა და დახურულ გარემოში დიქტორსა და მიკროფონს შორის ოცსანტიმეტრიანი დისტანციის დაცვით. თითოეული სიტყვის თავში ჩაწერილი ფონური ხმაურის დახმარებით გამოვიყენეთ ე.წ. „სავარცხელი“ ფილტრები, რათა მოგვეშორებინა ფონური ხმაური. გაზომვები გავაკეთეთ შემდეგი პარამეტრების მიხედვით: F0, F1, F2, F3. ყოველი სპიკერისთვის თითოეული პარამეტრის მიხედვით გამოვთვალეთ სიხშირული დიაპაზონი. ცხრილის სახით წარმოგიდგენთ მინიმალურ და მაქსიმალურ დიაპაზონებს პარამეტრებისა და სქესის გათვალისწინებით:

	F0		F1		F2		F3	
	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max
ქალი	43	163	481	1077	1900	2815	1308	3079
მამაკაცი	33	183	351	949	1589	2218	1119	3072

სიხშირული დიაპაზონები სქესისა და ფორმანტების მიხედვით.

როგორ და რაში შეიძლება გამოგვადგეს ეს მონაცემები? როგორც ცხრილიდან ჩანს, ქალებს შორის ფუნდამენტური სიხშირის ყველაზე მცირე დიაპაზონი (ანუ მაქსიმალურ და მინიმალურ მონაცემს შორის სხვაობა) იყო 43 ჰც, ხოლო ყველაზე მაღალი – 163 ჰც. მამაკაცებში იგივე მონაცემი მერყეობს 33 ჰც-იდან

183 ჰც-ამდე. მონაცემებზე დაყრდნობით შეიძლება დავუშვათ: თუ საკვლევი და ნაცნობი ხმის ნიმუშების F0-ის მინიმალური და მაქსიმალური ოდენობების სხვაობა მეტია 170-ზე (ქალების შემთხვევაში), თამამად შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ საქმე გვაქვს დიქტორთა შორის სხვაობასთან, თუმცა, თუ იგივე მაჩვენებელი ბევრად დაბალია, ის მაინც არ გამოგვაადგება იმის დასამტკიცებლად, რომ საქმე გვაქვს ერთსა და იმავე სპიკერთან, რადგან შეიძლება იყოს სრულიად შემთხვევითი გადაფარვა ანუ სპიკერთაშორისი მსგავსება.

ხმოვანთა ფორმანტული ანალიზი ასევე ხშირად გამოიყენება დიქტორის სქესის განსასაზღვრავად. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ზესადგამი მილისა და საარტიკულაციო ორგანოების ფორმა-მდგომარეობა გავლენას ახდენს ბგერის აკუსტიკურ მახასიათებლებზე. ასე, მაგალითად, დიდი სახმო იოგები ვიბრირებს უფრო დაბალ სიხშირეზე, პატარა იოგები კი – უფრო მაღალზე. ქალებს საშუალოდ უფრო მოკლე იოგები აქვთ, ვიდრე მამაკაცებს, ამიტომ ქალები უფრო მაღალი სიხშირის მქონე ბგერებს წარმოთქვამენ, ვიდრე მამაკაცები, რასაც ჩვენ მიერ მოყვანილი ცხრილიც ადასტურებს.

სქესი	F0_Hz	F1_Hz	F2_Hz	F3_Hz
ქალი	187	491	1616	2867
კაცი	102	458	1428	2603
საშუალო	141	472	1510	2718

ხმოვანთა საშუალო სიხშირულ მაჩვენებლები სქესის მიხედვით

ცხრილში მოყვანილია 4 აკუსტიკური პარამეტრის – ფუნდამენტური სიხშირისა და პირველი სამი ფორმანტის საშუალო არითმეტიკული მაჩვენებლები სქესის მიხედვით. როგორც ვხედავთ, კაცების ხმის სიხშირული მაჩვენებლები ყველა პარამეტრის მიხედვით ბევრად დაბალია, ვიდრე ქალებისა. შესაბამისად, სპიკერის იდენტიფიცირების პროცესში თუ საკვლევი ხმის ნიმუშის დიქტორის საშუალო ფუნდამენტური სიხშირე ნაკლებია ორივე სქესის ხმის ნიმუშთა საშუალო არითმეტიკულთან შედარებით, საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ დიქტორი მამრობითი სქესისაა; ამასთან, რაც უფრო დაბალი იქნება ეს მონაცემები, მით უფრო მეტი საფუძველი გვექნება ამის სამტკიცებლად და, პირიქით, რაც უფრო მაღალი იქნება საშუალო ფორმანტული სიხშირეები, მით მეტია შანსი, რომ დიქტორი მდედრობითი სქესის იყოს.

აქვე აუცილებელია გავითვალისწინოთ ის გარემოებაც, რომ ფონეტიკურ ექსპერტიზას არ შესწევს ძალა, გადაჭრით ამტკიცოს, რომ 2 საკვლევი და ნაცნობი ხმის ნიმუშები ერთსა და იმავე დიქტორს ეკუთვნის, ვინაიდან ყოველთვის არსებობს შანსი იმისა, რომ ხმათა მსგავსება სრულიად შემთხვევითი იყოს და მკვლევარი ცრუ დადებით დასკვნამდე მივიდეს, თუმცა პირიქით კი ნაკლებად

მოსალოდნელია. შესაბამისად, იგი უნდა განვიხილოთ როგორც საგამომძიებლო პროცესისთვის დამხმარე საშუალება, რომელმაც შეიძლება გააძლიეროს ან შეასუსტოს საქმეში არსებული სხვა მტკიცებულებები; და არა როგორც მთავარი მტკიცებულება გადაწყვეტილების მიღების პროცესში.

წარმოადგინა ასოცირებულმა პროფესორმა მარინე ივანიშვილმა

ლიტერატურა:

გამყრელიძე და სხვ. 2008: თ. გამყრელიძე, ი. შადური, ზ. კიკნაძე, ნ. შენგელაია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

Atal 1976: B. Atal, Automatic Recognition of Speakers from their Voices, *Proceedings of the IEEE*, pp. 460-475.

Hollien 1990: H. Hollien, *Acoustics of Crime*, Plenum, New York.

Hollien 1992: H. Hollien, Noisy Tape Recordings in Forensics *ESCA Proceed., Speech Processing in Adverse Conditions*, Nice, 167-170.

Hollien 2012: H. Hollien, About Forensic Phonetics, *Linguistica*, pp. 27-53.

Rose 2002: P. Rose, *Forensic Speaker Identification*, Taylor & Francis, London.

Mariam Navadze

Vowel Formant Analysis in Georgian and its Importance in the Speaker Identification Process

Summary

The article aims to discuss one of the methods of Forensic Phonetics, in particular, speaker identification by formant analysis, and to show the usage of the method during the investigation process. There are also considered physio-acoustic factors that influence, on the one hand, inter speaker variation and, on the other, make intra speaker variations.

The voice of 30 speakers has been recorded and analyzed. Approximately 9 thousand measurements have been made according to the following parameters: F0, F1, F2, F3. By the statistical data, the range of inter and intra speaker variations for each sex has been defined. If there is a difference between two voice recordings, which is more than inter speaker range, we should suppose that there are two different speakers in these recordings.

Presented by Prof. Marine Ivanishvili

ნიკოლოზ ოთინაშვილი

ფრონეს ხეობის მეტყველების ფოლოკორული თანხმობა

ფრონეს ხეობის სოფლებში: ძვილეთში, გვირგვინაში, ძალიანაში, თერეგვანში, ავანში, ყორნისში, ნულში, თიღვაში, ასევე ხეობიდან დევნილი მოსახლეობის ახალ დასახლებებში, რომლებსაც ეწოდებათ ახალი სოფელი, მოხისის დასახლება, ქარელის დასახლება, ქვენატკოცის დასახლება, აგარა, ასევე გორის დასახლებებში ჩაწერილი მასალების მიხედვით, გვხვდება ონომასტიკური მასალები, რომლებიც ქართველი მოსახლეობის, თავადაზნაურობის ცხოვრებას, სახელებს უკავშირდება.

მხარეში, ძირითადად, დომინირებს ქართლური დიალექტი, რომელიც ერთ-ერთი უდიდესია ენის დიალექტებს შორის და ფონეტიკური, მორფოლოგიური, ლექსიკური მნიშვნელობით გაბატონებული მდგომარეობა მოიპოვა. ამასთან, ხეობა ახლაც განიცდის დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ ზემო იმერულია და მცირედ რაჭულის გავლენას. ამის მიზეზი კი ისტორიულად ცნობილი მიგრაციაა, რომელმაც დიდი კვალი დაამჩნია ხეობის მეტყველებას. მაგალითად, „1715 წლის რუისის საეპისკოპოსოს დავთრის“ მიხედვით, ხეობის არაერთ სოფელში მოსული მოსახლეობაა, ძირითადად, იმერეთიდან და რაჭიდან (თაყაიშვილი 2015:12, 13).

ამ დროს სოფელ ავანში დამკვიდრებულია: სეხნია ომანაძე, პაპუნა ნადირაძე, სეხნია ჩინრაძე, გიორგი ბრეგვაძე...

სოფელ არკნითში: შიო იაღანაშვილი, ნასყიდა სხირტლაძე, თამაზ კობახიძე...

სოფელ ნულში: გიორგი საყვარელიძე, ბერი შავაძე, შიო შავაძე, დემეტრე დემეტრაშვილი, იმერელი გიორგი...

სოფელ ღვერთვეში: სეხნია მესხი, გოგია შარაბიძე, თამაზა მესხი, მახარე მესხი...

სოფელ მდავში: შიო ჩინჩალაძე, სეხნია ჩინჩალაძე, ლაზარე ბუხაძე, ივანე და ბეჟუა ჭიტაიძეები...

სოფელ ბეჟმარში: ივანე, გიორგი ნებიერიძეები, ბერი, შიო გვიმრაძეები...

სოფელ წორბისში: მასურა, ივანე, გოდერძი მაისურაძეები... თამაზა რაჭველი, მამუკა კობერიძე...

სოფელ ხტანაში: პაატა კობერიძე, სეხნია შავაშაძე, გიორგი სირაძე, დათუნა სირაძე.

ასეთივე მდგომარეობაა თერეგვანში, ოჟორაში, ძალიანაში, ხუნდისუბანში და სხვა სოფლებში, სადაც აბსოლუტური უმრავლესობა ქართველია.

დღეს ხეობის მოსახლეობა ეთნიკურად არ არის ერთფეროვანი, ქართველების გარდა ცხოვრობენ აზერბაიჯანელები, ბერძნები, სომხები, ოსები, რაც გავლენას ახ-

დენს მეტყველებაზე და საერთოდ ენობრივ მონაცემებზე. ამ და სხვა მიზეზების გამო მეტყველება მხარეში არ არის ერთფეროვანი, განსხვავებულია, ქართლურის გავლენა დიდია.

ასეთ ვითარებაში იკვეთება ხეობის სოფლების მეტყველება, რომელიც თავისებური ენობრივი მოვლენებით ხასიათდება.

ხმოვანთა ასიმილაცია: ეგ კაცი მაგენს ვერ გეეცევათ. ხო ნახე ღეეღვენა და კიდევ მაიყვანს. მეეშვი, ეგ შენი საფერო არ არის. მაგენმა იჭიდავეს ატოცში და გია მეერია. ქოხის კარები გეეტეხნათ და მატორი წეელოთ. რას ჩამეეკიდა, თავი დაანებოს მეთქი.

ღისიმილაცია: პირჯვალი გადიწერა და წავიდა. გუშინწილ იყო ღლეობა გომართასი.

ბგერათა ჩართვა: მაგათი მოვახლე არა ვარ. ნოვეს დაუძახებ, იმან იცის ჩვენი გვარი. თავისი ღელა ინგილოვა.

ბგერათა დაკარგვა: (მ)შრალი საქონელი (მ)შვილდურზე გარეკეს. ეგ ეკლესია (მ)ცხეთიჯვარშია.

„1715 წლის რუისის საეპისკოპოსოს დავთარში“ ფრონეს ხეობის სოფლებში მცხოვრებთა ბოლოხმოვნინანი სახელები სახელობით ბრუნვაში ხშირად წარმოდგენილია **ი** ნიშნით: იმერელი გიორგი, საყვარელიძე გიორგი, სუხიშვილი სულხანი (სოფ. ნული); გაბრიელაშვილი გიორგი, დოიჯაშვილი გიორგი, ელიაშვილი სუხანი (სოფ. ერგნეთი); მაისურაძე გოდერძი, ციცხუაშვილი გიორგი (სოფ. წორბისი); დონაძე პაატი, გვიცაშვილი გოდერძი, ჭილაძე გიორგი (სოფ. ძალინა) და სხვა.

თანამედროვე ვითარებით საზოგადო სახელები ხეობაში ამავე ნიშნით არის წარმოდგენილი: ძმაი, დაი, მამაი, ღელაი...

მრავლობითი რიცხვი ჩვეულებრივ იწარმოება **-ებ** სუფიქსით, მაგრამ ხშირად **-ნი** და **-თ** სუფიქსებიც გამოყენება: მამაცაანთ ნასახლარები, ეკლესიის სერები, თელიაანთ წყარო, შინდიანები, სარვიელები, მთვარეულები, კობერაანთ გორა, თხელიძიანი, კობერაანი, ხახუტაანი, ორგორეები, ზალოაანთ ნასოფლარი, ტრანკაანთ ჭალები, ნაფუძრები, კაპანაანი, ქვაკუთხეები, ნაკანტორები და სხვა.

სიტყვათწარმოება. ხეობაში ასახულია მეურნეობის სხვადასხვა დარგი. მსახლვრელი გამოხატავს სოფლებს, უბნებს, ცალკეულ გვარებსა და განაყრებს ანუ შტოგვარებს: ვასიკოს ახო, რომანოზას მიწა (სოფ. წნელიისი), ბარუსას ჭალა, ბათლოძეს მიწა (სოფ. ლოპანი), გოგალაძეების ახოები, ნადირაძეების სერი (სოფ. ლოპანი), შაორშაძეების ნაყვერი, იმერლების უბანი (სოფ. ქალეთი). ნაკვეთებისა და უბნების წარმოებისას **-ებ** სუფიქსი ნაკვეთის სიდიდეზე მიუთითებს და არა სიმრავლეზე: ჭიოტაძეები, მშვილდაურები, ხოდაბულები, ხარაიშვილების სათებზია, დარბაიძეების წისქვილი, ნავენახარი და სხვ.

პრეფიქს-სუფიქსური წარმოებიდან წინა ვითარების სახელებს აწარმოებს **ნა-**არ, დისიმილაციით **ნა-ალ** აფიქსები: ნავენახარი, ნავენახევი (სოფ. ჭნელისი), ნაბოსლარი, ნაბოსლარები (სოფ. წიფლითი), ნაფუძარი, ნაფუზარი, ნაქერალი (მინდორი), ნაქერალა (ტყე-სერი) (სოფ. თიღვა).

ხეობაში გვხვდება თავსართ-ბოლოსართიანი დანიშნულების **სა-, სა-ე, სა-ო** წარმოებაც: სა-ბნეულ-ო, სა-ჯვარე (სოფ. ხუნდისუბანი), სა-მუღრის-ო, სა-სარ-ე, სა-ბამბ-ო და სხვ.

-ურ სუფიქსს გავრცელებული ინფორმაციით სხვადასხვა ფუნქცია აკისრია სხვადასხვა დიალექტში. ფრონეს ხეობის ქართლურში კუთვნილებას აღნიშნავს და ნაწარმოებია ანთროპონიმებისაგან. ამასთანავე გამოყენებულია საკუთრივ ტოპონიმების საწარმოებლადაც: შალიბაური (შალიბაშვილი, სოფ. ფათქინეთი), ნაკაშაური (ნაკაშიძე, სოფ. წნელისი), ტრანკაული, ნადირაული (სოფ. ქალეთი), კიჭინაური, თათულაური (ტოპონიმები, სოფ. ქალეთი) და სხვ.

ასეული წლების განმავლობაში ხეობაში შეიცვალა ეთნიკური ვითარება, ზოგი დასახლებული პუნქტი ამოვარდა, ზოგან აგრესიის შედეგად უცხოტომელები დასახლდნენ, მაგრამ მაინც დარჩა ტოპონომასტიკური სახელები, რომლებიც ნაწარმოებია გვარებისაგან. საფუძველი ის არის, რომ დოკუმენტური და ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, ძველი გვარები ხეობაში ტოპონიმებში დასტურდება ნაწილობრივ.

ვახუშტი ბაგრატიონის შრომას დართული სოფლების სიაში (ვახუშტი 1997:208, 209) და იოანე ბაგრატიონის ცნობით, იმერეთის მომიჯნავე ზონაში, ფცის წყალზე (ფრონე) დასტურდება სოფელი წყდულეთი, იოანე ბაგრატიონთან ის წყდულეთია, უფრო ადრე კი „1715 წლის რუისის საეპისკოპოსო დავთრის“ მიხედვით მწყვდელისი. ტოპონიმის მაწარმოებელი **-ეთ** და **-ის** სუფიქსები საუკუნეები მონაცვლეობენ, ჰიდრონიმული ძირი „წყ“ კი შენარჩუნებულია (ბაგრატიონი ი. 1986:43).

სოფელში, სხენებული დავთრის მიხედვით, ცხოვრობდნენ: აბრამიშვილი, ნადირაძე, მექვაბიძე, ბატარიძე, ქოჩლაძე; ამ ორი ბოლო გვარის ლოკალიზაცია სოფელში ურბანიზაციის გამო ვერ მოხერხდა, მაგრამ ქარელის რაიონის სოფლებში: აგარაში, ქვენატკოცაში დღეს განთავსებული აბრამიშვილები და ნადირაძეები მიუთითებენ, რომ მათი წინაპრების საცხოვრებელი ადგილი იყო სოფლის დასავლეთი ტყის პირი, ფრონეს მარჯვენა ნაპირი, სადაც დასტურდება ტოპონიმები გვარების მიხედვით – აბრამეთი, ნადირაძეები, მექვაბიძეები. ამ ადგილას ახლაც არის შემორჩენილი ციხე, რომლის ახლოს დასტურდება ტოპონიმები: იარადის დელე და ქვაბთა დელე, რაც დავით აღმაშენებლის ბრძოლებთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

სოფელი ქალეთი ერთ-ერთი ძველი დასახლებული პუნქტია ხეობაში. მისი ანთროპონიმები 1715 წლის დავთრისა და დღევანდელი ვითარების მიხედვით

მთლიანად განსხვავებულია. ადრე სოფელში ცხოვრობდნენ: ნებიერიძე, კახეთელიძე, ფოფხაძე, ბოჭაძე. დღეს სოფელში ამ გვარებიდან აღარავინ დარჩა, მაგრამ შემონახულია ტოპონიმები ნებიერიძედან – ნებიერეთი, ტყის პირის, საძოვარი. კახეთელიძედან – კახაური, ახლა ბუჩქნარია. ფოფხაძის გვარიდან – ფოფხაძეები, ტოპონიმი. ბოჭაძის გვარი არა ჩანს, მაგრამ დადასტურებული გვაქვს სხვა სოფელში. დღეს სოფელ წნელისში სახლობენ: შაორშაძე, გოგაძე, ხარაიშვილი, დარბაიძე, შეყლაშვილი, ჩიბიროვი.

დავთრის მიხედვით, ასევე დიდი დასახლებული პუნქტი ყოფილა სოფელი ფათქინეთი, სადაც ცხოვრობდნენ: დუჩიძეები, ჭილაძეები, იაღანაშვილები, მიქაძეები, ოსაძეები, გვრიტიძეები, ბასაძეები, სახუაძეები, შალიბაშვილები. დღეს აღნიშნულ სოფელში დარჩა მხოლოდ შალიბაშვილების გვარის ხუთი ოჯახი, სამი ოჯახი ნოზაძე, ორი მაჭარაშვილი, ორ-ორი ოჯახი შაორშაძე და გვიან ჩამოსახლებული გაგიევი.

იაღანაშვილები, დღეს უკვე იარღანაშვილები, გადასახლდნენ სოფელ სუნისში, აღმოსავლეთის მხარეს სამი კილომეტრის მოცილებით, მაგრამ ძველ ადგილთან ახლაც აქვთ კავშირი და ძველი სამოსახლო შემოღობილი აქვთ, იქვეა ღვთისმშობლის ეკლესია, რომლის დღეობა 21 სექტემბერს აღინიშნება. ოსაძეების გვარი მთლიანად გადასახლდა სოფელ ფცაში და მათ ადგილ-ნამოსახლარს ჰქვია „ოსაძეების ადგილი“. სოფლიდან გვრიტიძეები და აბასაძეები გადასახლდნენ გორსა და ქარელში.

სოფელში ძველი გვარებიდან ნაწარმოები ტოპონიმებიდან აღსანიშნავია „დუჩიძის ტყე“, რომელიც ლოკალიზდება დუჩიძეების ყოფილ სამოსახლოსთან, ამჟამინდელი სოფლის დასავლეთით, სადაც ადგილობრივთა ბაღებია მოწყობილი.

ხეობაში ბევრი გვარია გადაშენებული, რომელთა კვალი არა ჩანს, მაგრამ ძიების შედეგად შესაძლებელია მათი აღდგენა.

ლიტერატურა:

ბაგრატიონი ი. 1986: იოანე ბაგრატიონი, *ქართლ-კახეთის აღწერა*, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.

ვახუშტი 1997: ვახუშტი ბაგრატიონი, საქართველოს გეოგრაფია, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.

თაყაიშვილი 2015: ე. თაყაიშვილი, *რუისის სამწყსოს დავთარი*, გორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის გამოცემა.

იმნაიშვილი 1974: გ. იმნაიშვილი, *ქართლური დიალექტი*, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.

ღლონტი 1988: ა. ღლონტი, *ფრონების ხეობათა ტოპონიმია*, თბილისი.

Some Particularities of Prone Valley Speech

Summary

In the village of the Prone Valley, a significant part of which is occupied by a foreign country today, according to the recorded materials there basically live people who arrived in ancient times from Racha and Imereti. Their last names are: Skhirtladze, Saqvarelidze, Maisuradze, Gorgadze, Sharabidze, Chinchaladze, Bukhaidze, Gvimradze, Koberidze, Shavashadze, Siradze, Nebieridze, Kharazishvili and others.

In such circumstances, basically in relation to Kartli, was revealed the speech of the inhabitants of the valley villages, which is characterized by a number of peculiarities: assimilation of the vowels, dissimilation of sonorants, epenthesis and apheresis of consonants.

Toponymic units, which are durable, remained from old surnames: from Nebieridze – Nebiereti, Kakhelidze – Kakhuri, Nakashidze – Nakashauri, Trankadze – Trankauli, etc.

In the “Episcopal Book of Ruisi of 1715” the last syllable of the names of the people inhabiting the villages of Prone Valley is often presented by *o (i)* sign in the nominative case: Sukhiashvili Sulkhani (village Nuli), Gabrielashvili Giorgi, (Ergneti), Maisuradze Goderdzi (village Tsorbisi) and others.

According to the modern situation generic names in the valley are presented with the same sign: As usual the suffix – *gd (-eb)* is used to produce the plural number, but we often use *-s (-n)* and *-o (-t)* suffixes as well.

There are many surnames in the valley, which are exterminated. Basically the reason was the attack of the representatives of other ethnic groups, which forced Georgians to leave the native places.

მადლობის სამეტყველო აქტის სემიოტიკა ქართულ და ინგლისურ ენებში

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღინიშნება, რომ მადლობის აქტი და მასზე გაცემული პასუხის ადეკვატურობა/არადეკვატურობა სოციუმის მიერ აღიარებული ნორმაა, ამდენად, სამართლიანად მიიჩნევა (ბეფუ 1980, ფლოიდი და სხვები 2018, ჩანგი და სეტო 2015), რომ მადლობისა და მადლიერების გამოხატვის სამეტყველო აქტების კვლევისას მნიშვნელოვანია კულტურული ფაქტორის სპეციფიკის გათვალისწინებაც, რადგანაც სწორედ სოციუმის სოციალურ-კულტურული თვისებები განსაზღვრავს მადლობის ფორმულებსაც და მათი კონტექსტური ინტერპრეტაციის სახეებსაც. მაგალითად, ზოგიერთ აღმოსავლურ კულტურაში ოჯახის წევრების მიმართ მადლობის გამოყენება სამარცხვინოდ ითვლება, მაშინ, როდესაც დასავლურ სოციუმში ეტიკეტი ითვალისწინებს მადლობის გადახდას ფაქტურულ სიტუაციაშიც კი (აპტე 1974:86-87). მადლობის სამეტყველო აქტის დროს გამოყენებული ფორმულის არჩევანსა და მისი ინტერპრეტაციის ადეკვატურად გააზრებაში, გარდა კულტურული ფაქტორისა, დიდ როლს ასრულებს ასევე კონტექსტიც, რადგანაც ერთი და იგივე ფორმულა სხვადასხვა კონტექსტში შეიძლება განსხვავებულად ჟღერდეს. რაც შეეხება მადლობის აქტის გამოყენების ძირითად მიზანსა და მიზეზს, სპეციალურ ლიტერატურაში აღიარებულია, რომ თავად სამეტყველო აქტიც და მასზე პასუხიც, გარკვეულწილად, აღადგენს სამეტყველო აქტის ორივე მონაწილე მხარეს შორის კონტექსტის წინარე სიტუაციის ბალანსს (ლებრა 1976:91, ჰვერკატე 1988). გარდა ამისა, მადლობა და მასზე შესაბამისი რეაქცია სოციალური კავშირის გაბმასა თუ შენარჩუნებაშიც ეხმარება მონაწილეებს (ლეიკოფი 1999, გრენგერი 2013, ლიאו 2013).

ბრაუნი და ლევენსონი მადლობის აქტს ასევე „ვალდებულების“ მინიმიზაციას უკავშირებენ (ბრაუნი და ლევენსონი 1987). სერლი (სერლი 1969:67) მადლობის სამეტყველო აქტის შემდეგ დახასიათებას გვთავაზობს:

აქტის პროპოზიციული შინაარსი წინარე აქტი (A) ჩადენილი მსმენელის მიერ (H) წინარე შინაარსი აქტი (A) გარკვეულ სარგებელს აძლევს მოსაუბრეს (S) და ამასვე აღიარებს მოსაუბრე (S) გულწრფელობა (S) მადლიერია (A)-ს გამო ძირითადი მახასიათებელი გამოხატავს მადლობას (A)-ს გამო.

როგორც ვხედავთ, სერლის მიერ შემუშავებული ფორმულა არ ითვალისწინებს მადლობის საპასუხო რეაქციას, რასაც მკვლევრები მის ნაკლად მიიჩნევენ. წინამდებარე ნაშრომის მიზანია, ქართული და ინგლისური ენების მონაცემების

მიხედვით მადლობის სამეტყველო აქტის ფუნქციურ-სემანტიკური მახასიათებლების გამოვლენა, შედარება და შესაბამისი დასკვნების გამოტანა.

ნაშრომი ეყრდნობა იუნგის (1994) მიერ ჩატარებულ კვლევას, რომელიც დღესაც აქტუალურად ითვლება და შეეხება ამერიკული კულტურისათვის დამახასიათებელი მადლობის აქტის გამოხატვის სპეციფიკას, შესაბამისად, სტატიაში მოცემულია იუნგის მიერ მოწოდებული კლასიფიკაციის ვერიფიკაციისა და ბრიტანულ და ქართულ ენებსა და კულტურებში მისი შესაძლო მოდიფიკაციის მცდელობა. ანალიტიკური და კომპარატივისტული მეთოდების საფუძველზე ნაშრომში აღწერილია მადლობის აქტის თითქმის ყველა შესაძლო შემთხვევა ქართულ და ბრიტანულ ინგლისურ ენებში, შეძლებისდაგვარად წარმოდგენილია ასევე მადლობის აქტის შესაბამისი რეაქციებიც. კვლევა ეფუძნება ბრიტანული და ქართული ბეჭდვითი მედიისა და სატელევიზიო შოუების მასალებს, აგრეთვე, ბრიტანული ეროვნული კორპუსის მონაცემებს. თითო ენაში განხილულია მადლობის სამეტყველო აქტის 130-ამდე ნიმუში. იუნგი ეყრდნობა დელ ჰაიმის ეთნოგრაფიულ მიდგომას კვლევის საგნისადმი და მსჯელობს მადლობის აქტისა და მასზე რეაქციის გამომხატველი ფორმულების გამოყენების რამდენიმე განსხვავებულ სახესა და ფუნქციაზე.

ჩვენს დაკვირვებით, იუნგის მიერ მოცემული კლასიფიკაცია ქართული, ამერიკული და ბრიტანული კულტურებისათვის უნივერსალურად შეიძლება ჩაითვალოს, თუმცა კვლევამ ასევე გამოავლინა რამდენიმე კრიტერიუმი, რომლებზეც იუნგი არ საუბრობს და რომლებიც ჩვენს კლასიფიკაციაში მოყვანილია 6-10 ნომრით. იუნგი გამოყოფს მადლობის სამეტყველო აქტის რამდენიმე ფუნქციას:

- ა) გარკვეული (კონტექსტზე ორიენტირებული) 'სარგებლის' აღნიშვნა;
- ბ) საუბრის დაწყების, შეწყვეტის, დასრულებისა და თემის შეცვლის ფუნქცია;
- გ) რაიმე ადგილის დატოვებისა და გამომშვიდობების ფუნქცია;
- დ) შეთავაზებაზე დადებითი ან უარყოფითი პასუხის ფუნქცია;
- ე) უარყოფითი ემოციური მდგომარეობის გამოხატვის ფუნქცია.

ჩატარებულმა კვლევამ საშუალება მოგვცა გაგვეთვალისწინებინა და დამატებით გამოგვეყო მადლობის სამეტყველო აქტის, შემდეგი ტიპის ფუნქციები:

1. გარკვეული (კონტექსტზე ორიენტირებული) 'სარგებლის' აღნიშვნა: 'სარგებელი' შეიძლება იყოს მენტალური და ფიზიკური. ფიზიკური სარგებლის ერთი ძირითადი სახეა საჩუქარი და მასზე მადლობა, ხოლო მენტალური (არა ფიზიკური) სარგებელი გამოიხატება რაიმე დახმარების გაწევაში. მსგავს კლასიფიკაციას გამოყოფს კულმასიც, რომელიც მიიჩნევს, რომ სარგებელი შეიძლება იყოს ფაქტობრივი და პოტენციური (კულმასი 1981, 2005). პოტენციური სარგებელი მოიცავს დაპირებას, შეთავაზებას და ყველა სამეტყველო აქტს, რომლებიც ამ კატეგორიას შეიძლება მივაკუთვნოთ; მეორე მხრივ, ფაქტობრივი სარგებელი გამომდინარეობს უკვე მომხდარი აქტიდან და მხოლოდ პოსტფაქტუმ მადლობის ფუნქცია აქვს. სარგებელი შეიძლება იყოს პირდაპირი და არაპირდაპირი. პირდა-

პირი სარგებლის დროს მიძღები პირდაპირი გზით 'სარგებლობს' რაიმე წინარე შემთხვევის შედეგით, ხოლო ირიბი სარგებლის დროს ეს გზა ირიბია. ამ შემთხვევებს მიაკუთვნებენ ირიბ სამეტყველო აქტებს. მაგალითად, განვიხილოთ შემდეგი საილუსტრაციო მასალა:

A: უკაცრავად, ფურცელი დაგივარდათ! (აწოდებს ფურცელს)

B: დიდი მადლობა!

A: არაფრის!

ამ კონტექსტში ერთი მონაწილე მადლობას უხდის მეორეს ფურცლის მიწოდებისთვის, რის გამოც მოლაპარაკის მადლობას იმსახურებს. საინტერესოა ისიც, რომ მადლობის ეს აქტი სრულდება (A)-ს ადეკვატური რეაქციის გამომხატველი ენობრივი ფორმულით – არაფრის. შეიძლება ითქვას, რომ ქართული ენის მონაცემების მიხედვით, მადლობის სამეტყველო აქტში ამ ფორმულის გამოყენება საკმაოდ ხშირი და ბუნებრივი მოვლენაა ნებისმიერ სოციალურ სიტუაციაში.

A: By the way, I hope, you remember that.

B: Thank you, sure I do (Breakfast).

მოყვანილ დიალოგში სამეტყველო აქტის მონაწილე (B) მადლობას უხდის პარტნიორს მნიშვნელოვანი ფაქტის შეხსნების გამო. პასუხად, ილიმის და თავს აქნევს. ინგლისურენოვან დიალოგში საუბრის მონაწილე ადრესატი აღარ თვლის საჭიროდ მადლობის საპასუხოდ შესაბამისი ენობრივი ფორმულის გამოყენებას, რადგან, სავარაუდოდ, ეს ზედმეტად ოფიციალური და ობიექტური ტონის გამომხატველი იქნებოდა. Mrs. Jervis, thank you for all your kindness. Heaven reward you for what you have done for me. ზემოთ მოყვანილ მაგალითში მოსაუბრე მადლობას უხდის მსმენელს უკვე მიღებული სარგებლის გამო. საინტერესოა, რომ ამ შემთხვევაში მოლაპარაკე მადლიერებას რედუპლიცირებული კონსტრუქციით გამოხატავს და ერთგვარად დალოცვის სემანტიკურ ნიუანსსაც ატარებს, როცა ზებუნებრივ ძალებზე ამასვილებს ყურადღებას. აღნიშნულ ვითარებაში ქართულ ენაში შესაძლოა, გამოყენებულ იქნეს შემდეგი ფრაზა: ღმერთი გადაგიხდის სამაგიეროს; ღმერთი არ დაგივიწყებს. თუმცა პირველი ფრაზა ქართულ ენაში უფრო უარყოფითი კონოტაციის მატარებელი შეიძლება იყოს, ფართო კონტექსტიდან გამომდინარე. ქართულ ენაში მიღებული სარგებლის საპასუხოდ გამოიყენება ასევე ფრაზები: გადამეხადოს, ათასჯერ გადამეხადოს და ა.შ. ამგვარ მაგალითებში, სავარაუდოდ, გამოხატულია მთქმელის მოდალური დამოკიდებულება, ხაზგასმულია მიღებული დახმარების განსაკუთრებული მნიშვნელობა და საპასუხო ქმედების მზაობა. ამგვარი ენობრივი ფორმულები შეიძლება შევაფასოთ როგორც მადლობის გადახდის ირიბი აქტი.

2. საუბრის დაწყების, შეწყვეტის, დასრულებისა და თემის შეცვლის ფუნქცია:

2.1. საუბრის დაწყება: მადლობის გადახდით საუბრის დაწყება ფორმალურ ხასიათს ატარებს და სამეტყველო ეტიკეტის ერთ-ერთი მახასიათებელია. რო-

გორც წესი, მადლობის გადახდის სამეტყველო აქტი ამ თვალსაზრისით არის ფორმალური მიმართვა, ოფიციალური/აკადემიური ლექციის შემადგენელი ნაწილი, კონფერენციისა და თოკშოუს დაწყების ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ენობრივი ფორმულა. შეიძლება ითქვას, რომ ეს ერთგვარი უნივერსალური მოდელია, ამდენად, მასალის მოძიება თანაბრად შესაძლებელი ორივე სამიზნე ენაში.

- Lauren Thank you for this question. I'd like to start with the issue I had to...
- დიდი მადლობა, რომ ამ კითხვით მომმართეთ. ალბათ, ეს არის ყველაზე აქტუალური და პასუხგასაცემი კითხვა დღევანდელ ქართულ პოლიტიკაში;
- ძალიან დიდი მადლობა ამ შეკითხვისათვის.

ამ კონტექსტებში პროგრამის წამყვან ჟურნალისტს მადლობას უხდიან შეკითხვისათვის, რაც, ირიბად, საუბრის დასაწყისის მანიშნებლად შეიძლება მივიჩნიოთ. გარკვეულ შემთხვევებში მადლობის აქტი მიზნად ისახავს მოლაპარაკის შემზადებას და საუბრის თემაზე სპეციფიკური აქცენტების გაკეთებას. ამას ადასტურებს ზემოთ მოყვანილი მეორე მაგალითი. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, პრეზენტაციის მადლობით გახსნა ყურადღების მიპყრობის ერთგვარი ხერხია, ამით გამომსვლელი მიანიშნებს დამსწრე საზოგადოებას, რომ იგი მზად არის საუბრის დასაწყებად (იუნგი 1994:7).

2.2. საუბრის თემის დასრულებისა და თემის შეცვლის ფუნქცია:

- დიდი მადლობა, რომ მობრძანდით, ბატონო გია. მერაბ, რას ფიქრობთ...
- Let's see how much work they have done. Thank you for being with us. We will come back to you soon;
- Thank you and we are perfectly happy to answer any questions you may have... thank you. აღსანიშნავია, რომ საუბრის დასრულების ფუნქციით მადლობის გადახდის დროს შეიძლება იგივე ენობრივი საშუალებები იქნეს გამოყენებული, რომლებიც იხმარება საუბრის დასაწყისში:
- Thank you, America;
- Thank you for joining us;
- Thank you for being with us;
- დიდი მადლობა მობრძანებისათვის.

მიუხედავად ამისა, ქართული და ინგლისური ენების მონაცემების მიხედვით განსხვავებული ვითარება ფიქსირდება ვრცელი ფრაზების გამოყენებისას, რაც ქართული ენის სინტაქსური თავისებურებითაა განპირობებული. დამშვიდობების დროს ენობრივ ფორმულებში მოცემულია წარსული დროის ზმნური ფორმები: მაგალითად: დიდი მადლობა, რომ იყავით ჩვენთან; დიდი მადლობა, რომ მონაწილეობა მიიღეთ ჩვენს გადაცემაში (შდრ. Thank you for being with us). ქართულ ენაში ენობრივი ფორმულები ნეიტრალურია მხოლოდ იმ შემთხვევებში, თუ წინარე ვითარება იგულისხმება ფართო კონტექსტის მიხედვით, მაგალითად, ფრაზა

– დიდი მადლობა, რომ დაგვთანხმდით ინტერვიუზე – თავისუფლად შეიძლება გამოვიყენოთ როგორც საუბრის დასაწყისში, ისე მისი დასრულებისას. განსხვავება ექნება მხოლოდ სემანტიკურ დატვირთვას, საუბრის დასაწყისში აღნიშნულ ფრაზას ექნება ირიბი/ნაწილობრივი მისალმების ფუნქცია, დიალოგის ბოლოს კი კიდევ ერთხელ გაესმება ხაზი მადლიერების გამოხატვას და ავტომატურად იქნება საუბრის დასრულების ნიშანი.

3. რაიმე ადგილის დატოვებისა და გამომშვიდობების ფუნქცია: მადლობის ფორმულები ინტენსიურად გამოიყენება განშორების დროსაც და, ამდენად, მადლობის სამეტყველო აქტის ერთ-ერთი სემანტიკური ვარიაცია სწორედ დამშვიდობების ფუნქციის გამოხატვაა. ამგვარი დატვირთვა მადლობის გადმოცემის ენობრივ საშუალებებს აქვთ როგორც ქართულ, ისე ინგლისურ ენებში. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ორივე ენაში ამ მიზნით გამოიყენება რთული სინტაქსური კონსტრუქციები და ფართო კონტექსტი.

- ეთერში იყო „პოზიცია“, დიდი მადლობა, რომ არ გადართეთ.
- Thanks for inviting us today. We enjoyed every minute of our stay here;
- Thank you for your kind attention. Till next Wednesday.

4. შეთავაზებაზე დადებითი ან უარყოფითი პასუხის ფუნქცია: თავაზიანობის გამოხატვის სტრატეგია მოითხოვს ამა თუ იმ შეთავაზებაზე ნებისმიერი პასუხის გაცემის წინ მადლობის გადახდას. ეს მოვლენა უნივერსალური აღმოჩნდა ორივე სამიზნე ენისათვის.

- დიდი მადლობა ამ წინადადებისთვის, შემოთავაზებისთვის, ნაყოფიერი თანამშრომლობისთვის;
- Madame, you are welcome to Pleasant hall; Thank you, William;
- Thank you for this suggestion but I cannot accept it.

5. უარყოფითი ემოციური მდგომარეობის გამოხატვის ფუნქცია:

- ამაზეც მადლობა... დიდი მადლობა რა (ფამილარული საუბარი)... მადლობა მომიხსენებია, მაგრამ...
- Thank you for loving me so much.

უნდა აღინიშნოს, რომ როდესაც ვსაუბრობთ მადლობის სამეტყველო აქტის უარყოფით ემოციურ კონტექსტზე, რამდენიმე სემანტიკურ მახასიათებელზე უნდა გავამახვილოთ ყურადღება. როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, გარკვეულ შემთხვევებში ამ ტიპის სამეტყველო აქტი შეიძლება გამოხატავდეს ირონიას, ზოგიერთ კონტექსტში კი – გაბრაზებას.

6. მადლობა ფართო კონტექსტით: ქართული სოციოკულტურული მახასიათებლებიდან გამომდინარე, ქართულ დიალოგურ მეტყველებაში უხვად არის მადლობის გადახდის შემთხვევები ფართო კონტექსტით, როდესაც მოლაპარაკე ინ-

დივიდი ვრცლად გადმოსცემს თავის დამოკიდებულებას, შეფასებას მადლობის აქტის პარალელურად. როგორც წესი, მადლობის გადახდას თან სდევს ახსნა-განმარტებები, დამატებითი ინფორმაცია, დაზუსტება და ა.შ.

- ვინც მოვიდა, ყველას მადლობა იმიტომ, რომ ისინი ჩემი შემოქმედების ნამდვილი თაყვანისმცემლები არიან. მე ერთ-ერთ სიმღერაზე ჩავედი დარბაზში და ვნახე, რომ იგი სავსე იყო.
- აქვე მინდა დიდი მადლობა გადავუხადო იმ ადამიანებს, რომლებმაც ჩვენი ოჯახის მიმართ დიდი თანადგომა გამოავლინეს.

7. მადლობა – რედუპლიკაცია, ექსპრესიულობის გამოხატვა: ქართული ენის მონაცემების მიხედვით ხშირად ფიქსირდება ისეთი შემთხვევები, როდესაც მადლობის გადახდის სამეტყველო აქტის დროს მადლიერების ფორმულები რამდენჯერმე გამოიყენება ერთი და იმავე პიროვნების მიერ. რედუპლიკაცია ამ შემთხვევაში ექსპრესიულობის ელფერის მატარებელია და მიზნად ისახავს, ერთი მხრივ, შთაბეჭდილების მოხდენას, ხოლო, მეორე მხრივ, მადლიერების გამოხატვას. ქართულ სოციოკულტურულ სივრცეში მოლაპარაკე ვალდებულია თვლის თავს, ინტენსიურად გამოხატოს მადლობა, რათა ამით დააფიქსიროს თავისი დამოკიდებულება წინარე სიტუაციაში განხორციელებული ქმედების მიმართ. ამ თვალსაზრისით, ქართული ენის სამეტყველო სტრატეგია გარკვეულწილად განსხვავდება ბრიტანული ინგლისური ენის მონაცემებისაგან.

- მეორე დღეს ჩვენი სპექტაკლი იყო დანიშნული. დილის 5 საათამდე გვერდიდან არავინ მოგვმორებია. ყველაფრისათვის დიდი მადლობა ბატონ ლევან ლლონტს, თეატრის დირექტორს, და მთლიანად კოლექტივს. ჩვენს გასტროლს უშუალოდ კურიერებდნენ აჭარის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე ბატონი ნოდარ ფაღავეა და ქალბატონი ჩიტო ომერიძე. აჭარის ტელევიზიის ხელმძღვანელი პაატა კაკაურიძე ყველანიარად მხარში გვედგა. დიდი მადლობა ყველას ყურადღებისა და სიყვარულისათვის.
- დიდი მადლობა, ოღონდ მართლა, უდრმესი მადლობა, არ ვიცი, სამაგიერო როგორ გადაგიხადო...

8. მადლობა – კომპლიმენტი, ირიბი მადლობა: სამეტყველო სიტუაციაში მადლობის გადახდა ხშირად ირიბი გზით ხდება და კომპლიმენტის სახეს ატარებს. ყოფით საუბარში ქართული ენა ბევრ ამგვარ ენობრივ ფორმულას გვიჩვენებს. ამ ტიპის დიალოგში ექსპრესიულობის გაზრდის მიზნით ქართული ენის მატარებლები ხშირად იყენებენ ასევე შორისდებულებს, შეკითხვის ფორმებს:

- შენი ფასი არ არის;
- ოქროს გოგო ხარ;
- რატომ შეწუხდით?

- ვაიმე, ნუ წუხდებით;
- Don't bother, honestly. It is kind of you.

9. ენაში დაფიქსირებული შესიტყვებები: საინტერესოა, რომ მადლობის გადახდის სტრატეგია ენაში აყალიბებს მყარ შესიტყვებებს, რომლებიც არცთუ ისე იშვიათად გამოიყენება მადლიერების გამოსახატავად. შედარებით ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ ამგვარი ფორმულები უფრო მეტად სპეციფიკური უნდა იყოს ქართული ენისათვის.

- მადლობა ღმერთს, რომ დღეს ყველა აქ ვართ...
- მადლობა თქვით, შანტაჟისთვის რომ არ ვიყენებთ მათ. თქვენ საქმეში არ ვერვით, თავი დაგვანებეთ, რაც უკეთ ვიცითო;
- Thank god we managed to do this.

10. შესრულებულ (ან არშესრულებულ) თხოვნაზე რეაქცია: ამ ტიპის სამეტყველო აქტში იგულისხმება ექსტრალინგვისტური საშუალებების ჩართვა, მაგალითად, პაუზის დაფიქსირება შედეგის მისაღწევად. ეს სტრატეგია უფრო ხშირად გამოიყენება ოფიციალურ სიტუაციაში, ასევე, მკაცრი დამოკიდებულების გადმოსაცემად, სიტუაციას კი არ არბილებს, არამედ უფრო უარყოფით ემოციურ მუხტზე მიუთითებს. ამგვარი სტრატეგია უფრო დამახასიათებელი აღმოჩნდა ინგლისური ენისათვის.

- Take your elbows off the table. Thank you.

საინტერესოა, თუ რა ვითარებაა მადლობაზე პასუხის გაცემის ენობრივი ფორმულების გავრცელებისა და გამოყენების სიხშირის თვალსაზრისით ქართულ და ინგლისურ ენებში. ინგლისურ ენაში გამოიყოფა საპასუხო რეაქციის გამომხატველი რამდენიმე სიტუაცია (იუნგი 1992:12): მიღება: You are welcome, Sure, O.K., My pleasure... უარყოფა: No problem, Not at all, Don't mention it... ორმხრივობა: Thank you კომენტარი: დეტალური ახსნა არავერბალური პასუხი: ღიმილი, თავის დაქნევა... პასუხისაგან თავის შეკავება. ქართულ ენაში მადლობაზე პასუხის გაცემის შესაძლებლობები, შეიძლება ითქვას, რომ ნაკლებად მრავალფეროვანია. ძირითადად, გამოიყენება ფორმა არაფრის/არაფერს, გაიხარე, არავერბალური პასუხი ან ირიბი სტრატეგია უფრო საუბრის სხვა თემაზე გადატანის მიზნით. ჩატარებული კვლევის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ მადლობის გადახდის რეპრეზენტაციული ფორმები მეტ-ნაკლებად უნივერსალურია ქართული და ინგლისური ენებისათვის. ოფიციალურ ვითარებაში სამეტყველო ეტიკეტის მიხედვით მადლობის გადახდის ფორმები თითქმის იდენტურია ორივე სამიზნე ენაში. განსხვავებას გვიჩვენებს მხოლოდ რამდენიმე გარკვეული სპეციფიკური სამეტყველო სიტუაცია, რომლებსაც საფუძველად უღევს ენების მატარებლების სოციალური ცოდნა, სოციოკულტურული მახასიათებლები, მაგალითად: სათქმე-

ლის შერბილება, რედუბლიკაცია, ექსპრესიულობა და ინტენსივობა, რაც, ჩვენი კვლევის მიხედვით, უფრო დამახასიათებელია ქართული სოციუმისათვის და, შესაბამისად, ბუნებრივადაა ასახული სათანადო ენობრივ ფორმულებში.

ლიტერატურა:

- აპტე 1974:** M. L. Apte, Thank you and South Asian languages. A comparative socio-linguistic study, *Linguistics: an interdisciplinary journal of the language sciences*, 136, 67-89.
- ბეფუ 1980:** H. Befu, Structural and motivational approaches to social exchange, In: *Social Exchange: Advances in Theory and Research*, Kenneth, Gergen, Martin, Greenberg, Richard, Willis (Eds.), Plenum Press, New York, 197-214.
- ბრაუნ 1987:** P. Brown and S. C. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge University Press, Cambridge.
- გრაინგერი 2013:** K. Grainger, Of babies and bath water: Is there any place for Austin and Grice in interpersonal pragmatics? In: *Journal of Pragmatics*, 58, 27-38.
- იუნგი 1994:** W. H. Jung, Speech acts of “thank you “and responses to it in American English, Paper presented at the Annual meeting of the American Association of for Applied Linguistics (at <http://eric.ed.gov/?id=ED404879> , retrieved 24/11/2014).
- კოულმასი 1981:** F. Coulmas, “Poison to your soul”. Thanks and Apologies Contrastively viewed, In: *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*, F. Coulmas (Ed.), Mouton, The Hague.
- კოულმასი 2005:** F. Coulmas, *Sociolinguistics: The study of speakers' choices*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ლებრა 1976:** T. Lebra, *Japanese Patterns of Behaviour*, The University of Hawaii Press, Honolulu.
- ლიაო 2013:** B. Liao, On appropriacy of thanking: Dynamic compensation and adaptation, In: *English Language Teaching* 6 (5), 71-80.
- სერლი 1969:** J. R. Searle, *Speech acts: An essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ფლოიდი და სხვები 2018:** S. Floyd, G. Rossi, J. Baranova, J. Blythe, M. Dingemane, K. H. Kendrick, J. Zinken, N. J. Enfield, Universals and cultural diversity in the expression of gratitude, *Royal Society Open Science*, 5: 180391. doi:10.1098/rsos.180391.
- ჩენგი და სეტო 2015:** W. Cheng and A. Seto, Thanks a bunch: cross-cultural comparison of the speech act of thanking, In: *Teaching, Learning and Investigating Pragmatics, Principles, Methods and Practices*, Edited by Sara Gesuato, Francesca Bianchi and Winnie Cheng, Cambridge Scholars Publishing.
- ჰაიმსი 1972:** D. H. Hymes, On communicative Competence, In: J. B. Pride and J. Holmes (eds), *Sociolinguistics. Selected Readings*, Harmondsworth, Penguin.

The Speech Acts of “thank you” in Georgian and English Languages

Summary

This article discusses the peculiarities of the speech act of “thank you”, the pragmatic motivation of its use in different speech situations and the linguistic formulas actualized in them.

The empiric data of the article are taken from Georgian and British print media and TV shows, as well as from the British National Corpus and explored through analytical and comparative research methods.

The theoretical framework of the study includes the classification suggested by Jung, according to which several functions of the speech act of “thank you” are distinguished: Expression of a context-oriented ‘benefit’; starting, stopping, ending the conversation or changing the topic; a formula used before leaving; expression of a positive or a negative response to the offer and of a negative emotional state.

The novelty of the paper lies in singling out of the following additional features: the act of *thank you* in a broader context; the speech of *thank you* in reduplication; the speech act of *thank you* as a compliment and an indirect way of thanking; the speech act of *thank you* as a set phrase; as a reaction to a fulfilled (or not fulfilled) request, the involvement of extralinguistic means.

As research has shown, in a formal setting, speech etiquette forms of this speech act are almost identical in both target languages. In specific speech situations, such as softening, reduplication, expressiveness and intensity, the use of this speech act is more characteristic of the Georgian than of the English language.

მარიამ რუხაძე

გრამატიკალიზაციით განვირობადი ომონიმია კომპიუტერულ ლინგვისტიკაში¹

ანოტაცია

სტატია ეხება ცოცხალ ენობრივ სისტემაში მიმდინარე გრამატიკალიზაციის პროცესსა და იმ სირთულეებს, რომელთაც გრამატიკალიზებული ელემენტები წარმოქმნიან კომპიუტერულ ლინგვისტიკაში. XXI საუკუნის ენათმეცნიერების ერთ-ერთი უმთავრესი გამოწვევა ენის ელექტრონული დოკუმენტირებაა, რაც თავისთავად გულისხმობს ენობრივი კორპუსებისა და ენობრივი მასალის ავტომატური თარგმნის პროგრამების შექმნას. ვინაიდან ენა ცოცხალი ორგანიზმია, იგი მუდმივად განიცდის ცვლილებებს, ეს ცვლილებები მის ყოველ დონეზე აისახება. ენობრივი მასალის ელექტრონული დოკუმენტირება, მისი განთავსება კორპუსში აუცილებლობით მოითხოვს კორპუსისათვის ავტომატური ანოტირების მექანიზმის – ანალიზატორის შექმნას.

გრამატიკალიზაცია ელემენტისათვის პარადიგმატული კლასის ცვლილებას გულისხმობს – ლექსიკური შინაარსის მქონე სიტყვაფორმა კარგავს ლექსიკურ მნიშვნელობას და ამის გამო ვეღარ ამყარებს ჩვეულ მიმართებას აღმნიშვნელთან, ის იძენს სპეციფიკურ გრამატიკულ ფუნქციას, ანუ იქცევა ფუნქციურ ელემენტად. ლექსიკური ელემენტის ფუნქციურ ელემენტად გარდაქმნის პროცესი ნაკლებად არის შესწავლილი ქართული ენისათვის და სისტემურ და სრულყოფილ აღწერას მოითხოვს. საკითხი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ბუნებრივი ენის დამუშავების (NLP), ჩვენს შემთხვევაში კი ქართული ენის, ავტომატური ანალიზის სრულყოფილი ფუნქციონირებისათვის.

ქართული ენის დღეისათვის არსებული არცერთი კორპუსი, მათ შორის ქართული ენის ეროვნული კორპუსიც, არ არის აღჭურვილი იმგვარი ანალიზატორით, რომელიც ალგორითმზე დაყრდნობით შეძლებდა ომონიმური ანუ, ფორმალური თვალსაზრისით, მსგავსი ლექსიკური და განსხვავებული ფუნქციური ელემენტების მოძიებას და მათ ადეკვატურ კლასიფიკაციას. ეს კი, შესაბამისად, კორპუსში წარმოქმნილი ომონიმის პოზიციების საკითხსა და ენობრივ ფორმათა ორგანიზაციის მოხსნის პრობლემის გადაწყვეტას შეუწყობდა ხელს. გრამატიკალიზებული ელემენტების ამოცნობის პრობლემის გადაჭრა გაამარტივებს ავტომატური თარგმნის პროგრამების დახვეწის საკითხს.

¹ კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის სახელობის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დოქტორანტურის კვლევითი პროექტის ფარგლებში (პროექტის შიფრი PHDF-18-557).

სტატია მიზნად ისახავს **გრამატიკალიზაციის** პროცესის თეორიული ჩარჩოს აღწერას ზმნური წარმოშობის ფუნქციურ ერთეულებზე დაყრდნობით და ქართული ენის ანალიზატორის, ისევე, როგორც ენის კორპუსში საძიებო სისტემისა და ავტომატური თარგმანსათვის თეორიული საფუძვლის, შექმნას.

საკვანძო ცნებები

კორპუსლინგვისტიკა; გრამატიკალიზაცია; ფუნქციური ელემენტი; ავტომატური თარგმანი; ომონიმია.

გრამატიკალიზაცია და ფუნქციური ელემენტები

ენა ნიშანთა სისტემაა და კომპლექსურ ფენომენს წარმოადგენს. ენის სრულფასოვანი ანალიზი, ერთი მხრივ, ენობრივი სისტემის კვლევას, მეორე მხრივ კი, მისი ფუნქციონირების მექანიზმის შესწავლას, მისი სიღრმისეული და ზედაპირული სტრუქტურების ურთიერთმიმართების ანალიზს გულისხმობს, რაც თანამედროვე ენათმეცნიერების უმთავრესი გამოწვევაა. იმავდროულად, ენა მუდმივად ცვალებადი სისტემაა. ენობრივი სისტემის დიაქრონიული ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ცვლილებები ენის ყოველ დონეზე ხორციელდება, იცვლება ენის ფონოლოგიური შემადგენლობა, მისი მორფოლოგიური სისტემა და სინტაქსური სტრუქტურები, ცვლილებები მოქმედებს სემანტიკისა და პრაგმატიკის სფეროშიც.

ენის უპირველესი ფუნქცია – მისი საკომუნიკაციოდ გამოყენება ენობრივი ინვენტარის მეშვეობით ხორციელდება. ენობრივ ინვენტარს შინაარსისა და გრამატიკული ფუნქციის მქონე ენობრივ ელემენტთა ერთიანობა ქმნის. ენაში არსებული ინვენტარი სხვადასხვაგვარ პარადიგმატულ კლასად ნაწილდება. ენობრივ სისტემაში მიმდინარე ცვლილებების პარალელურად ენობრივმა ნიშანმა შეიძლება შეიცვალოს დანიშნულება და სიტყვათა ერთი პარადიგმატული კლასიდან მეორეში გადავიდეს. ამ ტიპის ცვლილებას მიეკუთვნება **გრამატიკალიზაციის** პროცესიც (Lehman 2015:10).

გრამატიკალიზაცია ენის განვითარების ლოგიკურად თანმხლებ მოვლენად არის მიჩნეული. იგი უნივერსალური ფენომენია და ტიპოლოგიაში კარგად არის ცნობილი. **გრამატიკალიზაციის** პროცესის მიმდინარეობისას ლექსიკური შინაარსის მატარებელი ენობრივი ნიშანი კარგავს ლექსიკურ მნიშვნელობას და ვეღარ ახორციელებს რეფერენციას, ანუ ვეღარ ამყარებს ჩვეულ მიმართებას აღმნიშვნელთან. ასეთ შემთხვევაში საქმე გვაქვს დელექსიკალიზაციასთან, რის შედეგადაც დელექსიკალიზებული ფორმა იძენს სპეციფიკურ გრამატიკულ ფუნქციას, ანუ იქცევა ფუნქციურ ელემენტად. **გრამატიკალიზაცია** დროში გაწეული პროცესია, იგი ერთბაშად არ ხორციელდება, რის გამოც ენაში ხშირად დასტურდება ლექსიკურიდან ფუნქციურ ელემენტად ეტაპობრივი გარდაქმნის სხვადასხვა საფეხური (Hopper 2003:27).

ტიპოლოგიური თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესო სურათს ქმნის ზმნურ ფორმათა **გრამატიკალიზაცია**. წინამდებარე სტატიაში ჩვენ სწორედ რამდენიმე ზმნური ფორმის **გრამატიკალიზაციის** პროცესს განვიხილავთ. საკითხის კვლევის პროცესში სხვადასხვა მეთოდს გამოვიყენებთ: *შედარებით-შეპირისპირებით მეთოდს, ჩანაცვლების მეთოდს, კორპუსლინგვისტური ანალიზის მეთოდს, სტატისტიკურ მეთოდს* და სხვ.

ზმნურ ფორმათა გრამატიკალიზაციის თვალსაზრისით, ტიპოლოგიურად ყველაზე ხშირად გამოიყენება ლექსიკური ერთეულები: *ადგომა, დაჯდომა, ხედვა, აღება*. თანამედროვე ქართულ ენაში გრამატიკალიზაციის პროცესში მყოფი შემდეგი სიტყვაფორმები დასტურდება: *ადგა, აიღო, მიდი, მოდი, მოდგა, დადგა, ჩანს, იქნება*. სტატიაში განხილული იქნება: *ადგა, აიღო, მოდი* სიტყვაფორმები, ქართული ენის ეროვნული კორპუსის მასალაზე დაყრდნობით.

გრამატიკალიზაციის საფეხურები

გრამატიკალიზაციის პროცესი დროშია განფენილი და მის დასრულებას შესაძლოა, საუკუნეებიც დასჭირდეს. ეს პროცესი დროის გარკვეულ მონაკვეთში ჯერ კიდევ დაუსრულებელ, შუალედურ ფაზაში იმყოფება, როდესაც ერთი და იგივე ფორმა პარალელურად იხმარება როგორც გრამატიკალიზებულ, ფუნქციურ ელემენტად ქცეულ ერთეულად, ისე ზმნური შინაარსის მქონე ლექსიკურ ერთეულად, ანუ პარალელური, შეიძლება ითქვას, ომონიმური ფორმები თანაარსებობენ ენობრივ სისტემაში. გრამატიკალიზაციის ამ შუალედურ ეტაპს **სემიგრამატიკალიზაცია** ეწოდება (Lehman 2015:11).

სამეცნიერო ლიტერატურაში გრამატიკალიზაციის ოთხი საფეხურია გამოყოფილი:

- **დესემანტიზაცია** – ენობრივი ერთეული კარგავს ლექსიკურ მნიშვნელობას. ლექსიკური მნიშვნელობის დაკარგვას სხვადასხვა ფაქტორი განაპირობებს, მათ შორის უმთავრესია სემანტიკური კონტექსტი. დესემანტიზაციის კლასიკურ ნიმუშად მიჩნეულია გადაადგილების სემანტიკის მქონე საბაზისო ზმნების გამოყენება მომავალი დროის საწარმოებლად ინგლისურში, მაგ., *I am going to do ...*
- **ექსტენცია** – ახალი ფუნქციით გამოყენების სინშირის ზრდა. ამ ეტაპზე ფართოვდება დესემანტიზებული ელემენტის მოხმარების არეალი.
- **დეკატეგორიზაცია** – ენობრივი ერთეული კარგავს საკუთარ პარადიგმატულ (გრამატიკულ) ნიშნებს, ანუ ფორმაცვალებადი სიტყვა თანდათანობით ფორმალურად სიტყვად იქცევა. ამ საფეხურზე შესაძლოა, ენობრივ ერთეულს შენარჩუნებული ჰქონდეს მორფოსინტაქსური მახასიათებლები, მაგრამ ერთეული ვეღარ ამყარებს მორფოსინტაქსურ კავშირს წინადადების სხვა წევრებ-

თან და ვეღარ აწარმოებს პარადიგმას. დამოუკიდებელი სიტყვა დამოკიდებული ხდება სხვა სიტყვებზე და იქცევა მათ თანმხლებ ერთეულად.

- **ეროზია** – დეკატეგორიზებული და დესემანტიზებული ენობრივი ერთეული, რომელიც ფორმაცვალებადი სიტყვათა კლასიდან გადასულია ფორმაუცვლელ სიტყვათა კლასში, იწყებს ცვეთას და მარტივდება. ამ გზით მიღებულად მიიჩნევა ქართულში ნაწილაკთა უმრავლესობა, მაგალითად, ეგებ²ეგების. მანანა თანდაშვილი მიუთითებს, რომ, ხშირ შემთხვევაში, გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული ფუნქციური ელემენტი იმის საპირისპირო მნიშვნელობას გამოხატავს, რასაც გრამატიკალიზაციამდე გადმოსცემდა ლექსიკურად: რასაკვირველია (= დადასტურება) < რა საკვირველია (გაოცება) (თანდაშვილი 2016:95).

სემიგრამატიკალიზაციის ეტაპზე მყოფი ერთეულები

ცოცხალ ენობრივ სისტემაში მიმდინარე გრამატიკალიზაციის პროცესსა და სემიგრამატიკალიზაციის ეტაპზე მყოფ ენობრივ ერთეულს დავაკვირდეთ შემდეგი სიტყვაფორმის მაგალითზე – **ადგა**. შევადაროთ ერთმანეთს მისი გამოყენების ორი შემთხვევა:

1. *პეტრე შებინდებისას ადგა და მინდვრისკენ მიმავალ გზას დაადგა.*

ადგა – ამ შემთხვევაში პრედიკატი – მოქმედების გამომხატველი ლექსიკური ერთეული ზმნაა. დასადასტურებლად გამოვიყენოთ *ლექსიკური სუბსტიტუციის* მეთოდი:

- *პეტრე შებინდებისას წამოდგა და მინდვრისკენ მიმავალ გზას დაადგა.*

2. *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა!*

მივმართოთ იმავე სუბსტიტუციის მეთოდს:

- *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ წამოდგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა!*

დგა ერთეულის ჩანაცვლება სხვა ზმნური ერთეულით გვაჩვენებს, რომ მოცემულ წინადადებაში **ადგა** დაცლილია ლექსიკური შინაარსისგან და მისი ჩანაცვლება მსგავსი ლექსიკური შინაარსის მატარებელი ზმნური ფორმით სემანტიკურად გაუმართავ წინადადებას გვაძლევს.

ამდენად, წარმოდგენილ კონტექსტში **ადგა** ფუნქციურ ელემენტადაა ქცეული და მოქმედების დასაწყისის სემანტიკას გამოხატავს.

აღსანიშნავია, რომ ფუნქციურ ელემენტად ქცეული ზმნური ერთეული, ლექსიკური შინაარსის გარდა, წინადადებაში სინტაქსურ ფუნქციასაც კარგავს. სინტაქსურად ზმნა წინადადების ერთ-ერთი მთავარი და საყრდენი წევრი, შემასმენელია, ხოლო გრამატიკალიზებული ზმნური ერთეული კარგავს წინადადების მთავარი წევრის ფუნქციას.

ფუნქციური და ფორმალური პერსპექტივა

გრამატიკალიზაციის პროცესის კვლევისას ორი ძირითადი მიდგომა გამოიყოფა: **ფუნქციური** და **ფორმალური**.

ფუნქციური მიდგომისას უმთავრესია, პასუხი გაეცეს შეკითხვას, თუ როგორ აისახება ენობრივი ერთეულის ფუნქციაზე გრამატიკალიზაციის შედეგად წარმოქმნილი ცვლილებები სემანტიკის ან მისი საკომუნიკაციო ფუნქციის, პრაგმატიკის თვალსაზრისით. ფუნქციური მიდგომა ცდილობს, ენის საკომუნიკაციო ფუნქციაში მიმდინარე ამ ცვლილებების ახსნას და ეძებს კონტექსტებს, რომლებშიც ეს ცვლილებები დასტურდება (Hopper, Traugott 2002:71).

ფუნქციური თეორიების გამაერთიანებელია მცდელობა, გამოარკვიონ და აღწერონ გრამატიკული სისტემა იმ ექსტრალინგვისტური საჭიროებების გათვალისწინებით, რომლებიც ენობრივ სისტემებს აკისრიათ. ეს საჭიროებები სამ ნაწილად შეიძლება დაიყოს:

1. მიზნები და ამოცანები, რისთვისაც ენობრივი გამოსახულებები გამოიყენება;
2. საშუალებები, რომლებითაც ბუნებრივი ენები ფუნქციონირებენ;
3. ბუნებრივ ენაში ჩადებული შინაარსები.

ექსტრალინგვისტურ საჭიროებათა სამი კლასი, შესაბამისად, განსაზღვრავს ენათმეცნიერების სამ სხვადასხვა დარგს: პირველი, მიზნები და ამოცანები – პრაგმატიკას; მეორე, ბუნებრივი ენის ფუნქციონირების საშუალებები – სინტაქსს, მორფოლოგიას, ფონოლოგიასა და ფონეტიკას; მესამე, ბუნებრივ ენაში ჩადებული მნიშვნელობები – სემანტიკას. **გრამატიკალიზაცია** გაგებულია როგორც არა მხოლოდ მორფოსინტაქსური ცვლილება, არამედ, უპირველესად, სემანტიკისა და პრაგმატიკის თვალსაზრისით ცვლილება (Frajzyngier 2008:14).

სემანტიკური თვალსაზრისით, **გრამატიკალიზაციის** პროცესის განხილვა ცხადყოფს, რომ გრამატიკალიზებული ზმნური ერთეულები თავდაპირველისაგან განსხვავებული მნიშვნელობის გამოხატვის ფუნქციას იძენენ. ამ ახალ სემანტიკურ ნიუანსთა გამოსაკვლევად ჩატარდა ექსპერიმენტი, რომელიც მიზნად ისახავდა ფუნქციური ელემენტების სემანტიკის დასადგენად ცდისპირთა კომპეტენციის გამოყენებას. ექსპერიმენტის მიმდინარეობისას ინფორმანტებს მიეწოდათ წინადადებები. მათი ამოცანა იყო, ამ წინადადებებში შეეცვალათ ხაზგასმული სიტყვა ისე, რომ წინადადების მნიშვნელობა უცვლელი დარჩენილიყო. საპილოტე კვლევისთვის 8 ინფორმანტი შეირჩა, მიღებული შედეგები წარმოდგენილია ტაბულა 1-ის სახით:

ტაბულა 1.

ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! რომ აღგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!	
ცდისპირი I	ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! რომ წამოხტა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!

ცდისპირი II	ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! რომ <i>ეცა</i> თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტენა, ასეც არ ყოფილა საქმე!
ცდისპირი III	ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! რომ <i>მიღვა</i> თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტენა, ასეც არ ყოფილა საქმე!
ცდისპირი IV	ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! რომ <i>რომ დაუყონებლივ თქვენმა გაზეთმა ერთი</i> ამბავი აუტენა, ასეც არ ყოფილა საქმე!
ცდისპირი V	–
ცდისპირი VI	–
ცდისპირი VII	ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! რომ <i>მოისროლა</i> თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტენა, ასეც არ ყოფილა საქმე!
ცდისპირი VIII	ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! რომ <i>აჯანყდა</i> თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტენა, ასეც არ ყოფილა საქმე!

კომპეტენციის ტესტით მიღებული მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ გრამატიკალიზებული სახით *ადვა* სიტყვაფორმა რამდენიმე ფუნქციას ატარებს და შემდეგ სემანტიკურ ჯგუფებად შეიძლება დაიყოს:

- I. გამოხატავს *სწრაფ, ეფექტურ რეაგირებას* – ჩანაცვლებულია შემდეგი ერთეულებით: *წამოხტა, ეცა, დაუყონებლივ*.
- II. *ღროში გაწელილი, დინამიკური, შედეგზე ორიენტირებული პროცესის* გამოხატველია – ჩანაცვლებულია შემდეგი ერთეულებით: *მიღვე, აჯანყდა*.
- III. *არასწორადაა ინტერპრეტირებული* – ჩანაცვლებულია ერთეულით: *მოისროლა*.

საინტერესოა, რომ ორმა ინფორმანტმა ვერ შეძლო მოცემული ერთეულის განსხვავებული ზმნით ჩანაცვლება წინადადების საერთო შინაარსის შეუცვლელად. ასევე, საინტერესოა მეოთხე ინფორმანტის შედეგი, მან მნიშვნელობის შესანარჩუნებლად, ნაცვლად ზმნური ფორმის ჩანაცვლებისა, წინადადების მთლიანი კონსტრუქცია შეცვალა.

ფუნქციური თვალსაზრისის თანახმად, გრამატიკალიზაციის პროცესში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს სემანტიკურ და პრაგმატიკულ ცვლილებას, ნიშნის შინაარსის პლანის ცვლას, ხოლო ფორმის ცვლილება გაგებულია როგორც შინაარსის ცვლის თანმხლები შედეგი.

ამ მიდგომისგან განსხვავებით, **ფორმალური** თვალსაზრისით, უმნიშვნელოვანესია ფორმალური ცვლილება, ხოლო შინაარსის ცვლა დანახულია როგორც ფორმის ცვლის თანმხლები მოვლენა.

ნორმალური მიდგომის თანახმად, გრამატიკალიზაცია არ განიხილება როგორც დამოუკიდებელი ცვლილება, ის შედეგია გადაზრებისა (reanalyses) და პარამეტრების ვარიირებისა (parametric variation)(Frajzyngier 2008:10).

გრამატიკალიზაცია შედეგია თაობათა შორის ცვლილებებისა – ენობრივი სისტემის ერთი მდგომარეობიდან მეორეში გადასვლისა.

ფუნქციური ელემენტები და ომონიმია კორპუსლიგვისტიკაში

XXI საუკუნის უმთავრესი გამოწვევა მეცნიერების ყოველი დარგისა და, მათ შორის, ჰუმანიტარიისათვის მონაცემთა კომპიუტერული დამუშავებაა. ენობრივ მონაცემთა დიგიტალური მეთოდებით დამუშავება ენობრივი კორპუსების შექმნას მოიაზრებს. კორპუსი მოცემულ ენაზე შექმნილი ტექსტების ელექტრონული ბაზაა, რომელიც მომხმარებელს საგანგებო ნიშნულებით მარკირებულ, სხვადასხვა დონეზე ანოტირებულ ენობრივ მასალას სთავაზობს, მოქნილი საძიებო მექანიზმით.

კორპუსში შემავალი ენობრივი ერთეულების ანოტირება **ანალიზატორის** მეშვეობით ხორციელდება. რაც უფრო დახვეწილია კორპუსი, მით მეტია ინფორმაცია, რომელსაც მომხმარებელი იღებს ამა თუ იმ ენობრივ ერთეულზე მორფოლოგიური, სინტაქსური თუ სემანტიკური თვალსაზრისით.

კორპუსის ერთ-ერთი უპირატესობა ავტომატური ამომცნობი მექანიზმის, სათანადო **ანალიზატორის** არსებობაა, რომელიც გამორიცხავს კორპუსში შემავალი ერთეულების მანუალურ დამუშავებას და, ნაცვლად ამისა, კორპუსში ჩაშენებული ლექსიკონის, მორფოსინტაქსური წესებისა და მორფემათა ბანკის საშუალებით ავტომატურ ანალიზს ახორციელებს. იმისათვის, რომ ანალიზატორმა შეძლოს კორპუსში შემავალ ენობრივ ერთეულთა ავტომატურად მარკირება და მომხმარებელს ადეკვატური ინფორმაცია მიაწოდოს, საჭიროა ენობრივ ერთეულთა სრულფასოვანი კვლევა როგორც **ფორმობრივი**, ასევე **ფუნქციური** თვალსაზრისით.

ქართული ენის ეროვნული კორპუსის მოცულობა 130 მილიონ ტოკენს აღემატება, რაც საკმაოდ მაღალ რაოდენობრივ მაჩვენებლად შეგვიძლია მივიჩნიოთ. კორპუსი აღჭურვილია **მორფოლოგიური ანალიზატორითა** და შესაბამისი მარკირებით, რომლებიც კორპუსში შემავალ ტექსტებს ავტომატურად ენიჭება ანოტირების პროცესში.

როგორც უკვე აღვნიშნე, ანალიზატორის გამართული მუშაობის პირობა ენობრივ მონაცემთა სრულფასოვანი ფორმობრივი და ფუნქციური ანალიზია. სამწუხაროდ, ქართული ენის ენობრივი მასალა ფუნქციური პერსპექტივით სათანადოდ შესწავლილი და აღწერილი არ არის. შედეგად, ქართული ენის ეროვნულ კორპუსს არ აქვს ალგორითმი, რომელზე დაყრდნობითაც შეძლებს ფუნქციურ ელემენტთა ავტომატურ ამოცნობას, მათ გამიჯვნას სხვა პარადიგმატულ კლასს მიკუთვნებული ერთეულებისაგან და სათანადოდ მარკირებას. შესაბამისად, წარმოიქმნება ომონიმის პრობლემა და ფერხდება კორპუსში ორაზროვნების მოხსნის საკითხი.

გრამატიკალიზებულ ფუნქციურ ელემენტებთან დაკავშირებული ომონიმის საკითხი კორპუსლიგვისტიკაში განვიხილოთ ზმნური წარმოშობის შერჩეული სამი ენობრივი ერთეულის: **ადგა**, **აიღო**, **მოდი** მაგალითზე. სამივე სიტყვაფორმა მოქ-

მედების გამოძახებელი ზმნაა, რომელიც მორფოლოგიურად გამოხატულია, პირველ ორ შემთხვევაში – მესამე სუბიექტური პირის ფორმით წყვეტილში, ხოლო მესამე შემთხვევაში – მეორე სუბიექტური პირის ფორმით ასევე წყვეტილში.

ქართული ენის რევერენციალურ კორპუსში დასახელებული ენობრივი ერთეულებისათვის შემდეგი რაოდენობის კონტექსტი იძენება:

1. ადგა – 4173
2. აიღო – 13231
3. მოდი – 7717

კონტექსტების ანალიზი ცხადყოფს, რომ ავტომატური მარკირებისას ანალიზატორისთვის მიუწვდომელი რჩება მითითებულ ზმნურ ერთეულთა ფუნქციური მნიშვნელობა და ყოველი კონტექსტისათვის მათ მხოლოდ ზმნის მარკერს ანიჭებს, შესაბამისად, ანალიზებს როგორც ზმნურ კატეგორიას.

მაგალითად განვიხილოთ ზემოთ მოცემული წინადადება:

- *ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! რომ ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!*

The screenshot shows the GNC web interface. At the top, it says "ქართული ენის ეროვნული კორპუსი" (The Georgian National Corpus). Below that, it lists various GNC components: "GDC, GNC ორიგინული ტექსტები, GNC ახალი ქართული, GNC საშუალო ქართული, GNC ძველი ქართული, GNC ჰოლი GRC, SSSG :: კონკორდანსი".

The search results section shows the word "ადგა" with its frequency (4173) and a list of results. The detailed view of the word "ადგა" shows its morphological and syntactic information, including its root "ადგ", its part of speech "verb", and its frequency in the corpus (4173).

ასევე, განვიხილოთ სიტყვაფორმა აიღო:

The screenshot shows the GNC web interface. At the top, it says "ქართული ენის ეროვნული კორპუსი" (The Georgian National Corpus). Below that, it lists various GNC components: "GDC, GNC ორიგინული ტექსტები, GNC ახალი ქართული, GNC საშუალო ქართული, GNC ძველი ქართული, GNC ჰოლი GNC მეგრული, GRC, SSSG :: კონკორდანსი".

The search results section shows the word "აიღო" with its frequency (13231) and a list of results. The detailed view of the word "აიღო" shows its morphological and syntactic information, including its root "აიღ", its part of speech "verb", and its frequency in the corpus (13231).

სიტყვაფორმა მოდი: დამართო ჩემო... არა! მოდი და ნუ გაიცინებ.

GNC მთავარი
პროექტის შესახებ
კორპუსის
გამოყენება
სურველთათვის
პულოცებები

GRC :: კონკორდანსი

მარცხენი ძიება | მარჯვენა ძიება
მოძიე და ჩუ გაიფრე

ძებნა | Refine ფაილთა: [document] | გააფრე | შესაძლებელია ...

Date: Running time: 0.02 sec. (0.01 CPU sec.)

ბინი: [GNC] | ასე: [word] | ახედა სტრუქტურის ფილტვი | სტრუქტურები ... (show in match) | კონტენტის რაოდენობა: | კონტენტის სიგანე: [500px]

კონტენტები 1 - 3, მოხსნადი: 31 | ნაწილი | ჩაბეჭდოვა (Excel-შიწვლა) | ძიების ნიშანი

ძებნა

კონკორდანსი
კოლოკაციები
სიტყვათა სია
ტექსტი
მოთხოვნა
გრამატიკული
ანალიზები
გამართლება

თემათა მუცავი

მოძიე და ჩუ გაიფრე . <პ> <პ> - ჩუ იფინი. - ნალოლოდა იჩინდ და მუხლო-მუხლო ჩადას ხს
(მხურველი ნალოლოკაციები) | მოძებნე ლეგიონი: ყველა | მარჯვლო კანონის დალოდასა. - იფინი
მარჯვლო რეზულტიტები

მარცხენი ძიება: [N] | მარჯვლო ძიება: [N]

word: მოძიე
norm: მოძიე
მარცხენი ძიება: მოძიე
ლუბა: მოძიე
მანათილოლები: N Nom Sg Old
ფაილი: lib.gnc
აფრე: მხურველი კავშირული
ასოფრე: არხეა მარცხენი

Design & implementation: Design & implementation: Paul Meurer, Universitetet i Bergen, CLARINO Centre, 2020 | Copyright (C) GNC Project 2011 - 2020

ქართული ენის ეროვნული კორპუსიდან დამოწმებული მაგალითები ცხადყოფს, რომ, მიუხედავად იმისა, წარმოდგენილი ზმნური ერთეულები: **ადგა, აიღო, მოდი** განხილულ კონტექსტებში არა პრედიკატის, არამედ ფუნქციური ელემენტის სახითაა წარმოდგენილი, ანალიზატორისათვის ისინი აღიქმება როგორც ზმნა და მონიშნულია შესაბამისი მარკერით. მაშასადამე, იკარგება უმნიშვნელოვანესი გრამატიკული ღირებულება ენობრივი ერთეულისა – გამოხატოს ენის ფუნქციური შესაძლებლობის სხვადასხვა ასპექტი.

გარდა კორპუსლინგვისტიკისა, გრამატიკალიზებული ფუნქციური ელემენტები დამატებით სირთულეებს წარმოქმნიან ავტომატური თარგმნის პროგრამებში, მაგალითად, როგორცაა Google translate.

სათარგმნელად ავიღოთ ქართული ენის რეფერენციალური კორპუსის მაგალითები:

GNC	Google translate
I. სახლში მალე მოდი , ვთხოვ! II. კარაბადინმა სთქვა, მოდი და ნუ დაიჯერებ.	Come home soon, please! <i>Karabadin said, come and don't believe it!</i>
I. წიგნი ხელში აიღო და მეგობარს აჩუქა. II. მანაც აიღო და უთხრა: კარგი, ბებერო გაიძვერა, მიიღებ შენ იმ ორმოცდაოთხ ათასს..	He took a book and gave it to a friend. He took it and said, okay, old man, you will get those fifty-four thousands of you.
I. საღამოს ადგა , ჩაიცვა და ქალაქიდან წავიდა. II. ადგა და თავისი ქალი მდიდარ კაცს მიათხოვა	In the evening he got up , got dressed and left the city. He got up and married his daughter to a rich man.

აშკარაა, რომ ავტომატური თარგმნისას გრამატიკალიზებული ფუნქციური ელემენტების თარგმანი არაადეკვატური ხდება, რამდენადაც პროგრამა აანალიზებს მათ არა როგორც ფუნქციურ ელემენტებს, არამედ როგორც მოქმედების

გამომხატველ ზმნებს, მსგავსად ქართული ენის ეროვნული კორპუსის მორფოლოგიური ანალიზატორისა.

სტატიაში განხილული პრობლემის გადასაჭრელად ჩატარებული საპილოტე კვლევა აჩვენებს, რომ კონტექსტებში საკვლევ ენობრივ ერთეულთა განაწილების ანალიზი, მათი რაოდენობრივი აღწერა და სტატისტიკური ანალიზი შესაძლებელს ხდის ანალიზატორისათვის ფორმალური წესების სისტემის შემუშავებას, რაც ომონიმურ ენობრივ ერთეულთა გასამიჯნავ ალგორითმს უნდა დაელოს საფუძვლად. ეს საკითხის კვლევის პროცესში ერთ-ერთი წამყვანი ამოცანა და კვლევის გზით მიღებული უმთავრესი შედეგია.

მაგალითად გავაანალიზოთ **მოდი** ერთეულის კვლევის შედეგად მიღებული მონაცემები.

კონტექსტების კვლევის შედეგად გამოირიცხა გარკვეული პოზიციები და, ამასთანავე, გამოვლინდა ის პოზიციებიც, რომლებშიც ერთეული **მოდი** ზმნური შინაარსის ფუნქციითა წარმოდგენილი. ამ პოზიციათა ავტომატური გამოირიცხვა ამცირებს რიცხვს იმ პოზიციებისა, რომლებშიც ენობრივი ერთეული შესაძლოა, **გრამატიკალიზებული** სახით იყოს დადასტურებული; ეს კი, თავის მხრივ, გარკვეული ალგორითმის შემუშავების საშუალებას იძლევა. ეს პოზიციებია:

1	წინ უძღვის ტოკენი „გონს“ – გონს მოდი
2	წინ უძღვის ტოკენი „ჭკუაზე“ – ჭკუაზე მოდი
3	წინ უძღვის ტოკენი „აქეთ“ – აქეთ მოდი
4	წინ უძღვის ტოკენი „ისე“ – ისე მოდი
5	წინ უძღვის ტოკენი „აქ“ – აქ მოდი
6	წინ უძღვის ტოკენი „ჩემთან“ – ჩემთან მოდი

განსაკუთრებით საინტერესოა მიმდევრობა **მოდი და**. კორპუსში ამ მიმდევრობისთვის 787 კონტექსტია დადასტურებული, მათგან მხოლოდ 88 კონტექსტში ის ფუნქციონირებს როგორც ზმნა, დანარჩენ შემთხვევებში წარმოდგენილია ფუნქციური ელემენტის სახით.

მიღებული შედეგების მიხედვით, ფორმალური ნიშნების საფუძველზე შესაძლებელია შემდეგი **წესების** შემუშავება:

- I. თუ **მოდი** სიტყვაფორმა დასტურდება მყარ შესიტყვებებში და მისი კოკურენტია **გონს**, **ჭკუაზე**, მაშინ მას მიენიჭოს ზმნის მარკერი.
- II. თუ **მოდი** სიტყვაფორმის წინამდებარე ან მომდევნო კოკურენტია **ზმნიზედა**, მაშინ მას მიენიჭოს ზმნის მარკერი.
- III. თუ **მოდი** სიტყვაფორმის მარჯვენა კოკურენტია **და**, მაშინ მას მიენიჭოს ფუნქციური ელემენტის მარკერი.

შედეგები შესაძლოა შემდეგი ალგორითმის სახით განვაზოვადოთ:

თუ სიტყვაფორმა **მოდი** დასტურდება 1,2,3,4,5,6 პოზიციებში, მას ავტომატურად მიენიჭოს ზმნის მარკერი (V), ხოლო სხვა პოზიციებში – ფუნქციური ელემენტის მარკერი.

ვინაიდან რაოდენობრივი ანალიზი მიღებული შედეგების სანდოობის განმსაზღვრელია, ცხრილების სახით წარმოვადგენთ ალგორითმის ცლომილების პროცენტულ შესაძლებლობას.

- ენიჭება ზმნის მარკერი:

წინ უძღვის ტოკენი „გონს“ – გონს მოდი		
კონტექსტების რაოდენობა	57	100%
ზმნური	57	100%
ფუნქციური	-	-
ალგორითმის ცლომილება – 0 %		

წინ უძღვის ტოკენი „ჭკუაზე“ – ჭკუაზე მოდი		
კონტექსტების რაოდენობა	8	100%
ზმნური	8	100%
ფუნქციური	-	-
ალგორითმის ცლომილება – 0 %		

წინ უძღვის ტოკენი „აქეთ“ – აქეთ მოდი		
კონტექსტების რაოდენობა	22	100%
ზმნური	22	100%
ფუნქციური	-	-
ალგორითმის ცლომილება – 0 %		

წინ უძღვის ტოკენი „ისე“ – ისე მოდი		
კონტექსტების რაოდენობა	7	100%
ზმნური	7	100%
ფუნქციური	-	-
ალგორითმის ცლომილება – 0 %		

წინ უძღვის ტოკენი „აქ“ – აქ მოდი		
კონტექსტების რაოდენობა	69	100%
ზმნური	69	100%
ფუნქციური	-	-
ალგორითმის ცლომილება – 0 %		

წინ უძღვის „ჩემთან“ – ჩემთან მოდი		
კონტექსტების რაოდენობა	27	100%
ზმნური	27	100%
ფუნქციური	-	-
ალგორითმის ცლომილება – 0 %		

- ენიჭება ფუნქციური ელემენტის მარკერი:

მოსღევს ტოკენი „და“ – მოდი და		
კონტექსტების რაოდენობა	787	100%
ზმნური	699	88.8 %
ფუნქციური	88	-
ალგორითმის ცლომილება – 11.2 %		

წესების სახით განხილული ალგორითმის ცდომილების მაჩვენებელი 1-იდან 11.2 პროცენტამდე მერყეობს, რაც ალგორითმის შესაძლო ცდომილების დასაშვები მაჩვენებელია. შემუშავებული წესების ეფექტურობის უტყუარობის დადგენა შესაძლებელი გახდება კოდის სახით გადაწერილი წესების ქართული ენის ეროვნული კორპუსის ანალიზატორში ჩაშენებისა და სატესტო რეჟიმში გამშვების შედეგად.

წარმოადგინა ასოცირებულმა პროფესორმა რუსუდან ასათიანმა

ლიტერატურა:

- გამყრელიძე... 2008:** თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელაია, *თეორიული ენათმეცნიერების კურსი*, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.
- გოგოლაშვილი 2016:** გ. გოგოლაშვილი, *ახალი ქართული ენა. II*, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.
- თანდაშვილი 2016:** მ. თანდაშვილი, *ქართული ენის ფუნქციური გრამატიკის საფუძვლები*, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ბათუმი.
- შანიძე 1980:** ა.შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები*, III ტომი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.
- Baker 2003:** M. C. Baker, *Lexical Categories: Verbs, Nouns, and Adjectives*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fraizyngier 2008:** Z. Fraizyngier, Grammaticalization, typology, and semantics: Expanding the agenda, In: *Rethinking Grammaticalization*, New perspectives, Benjamins, Amsterdam.
- Heine 2003:** B. Heine, Grammaticalization, In: *The handbook of historical Linguistics*, Janda&Joseph (eds.), Blackwell, Oxford.
- Heine 2002:** B. Heine, *On the Role of Context in Grammaticalization*, Benjamins, Amsterdam, Philadelphia.
- Hengveld... 2017:** K. Hengveld, H. Narrog, H. Olbertz, *The Grammaticalization of Tense, Aspect, Modality and Evidentiality*, De Gruyter Mouton, Berlin.
- Hopper, Traugott 2003:** P. J. Hopper, E. C. Traugott, *Grammaticalization*, Second edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hurford... 2003:** J. R. Hurford, B. Heasley, M. B. Smith, *Semantics: A course book*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lehman 2015:** Ch. Lehman, *Thoughts on Grammaticalization*, Second edition, Seminar für Sprachwissenschaft der Universität, Erfurt.

Homonymy Caused by Grammaticalization in Corpus Linguistics

Summary

The article refers to the process of grammaticalization and the problems arisen due to the grammaticalized elements of verbal origin in computer linguistics. Today no one argues about the establishment of digital bases of language and the importance of its processing with digital methods, these are the principal challenges in the 21st century. Language is a constantly changing system; changes are made at each level of the language. The creation of corpus means the formation of automatic recognition – analyzer.

The process of grammaticalization involves a change of the paradigmatic class for a linguistic sign. During the process of grammaticalization a lexical unit loses its historically developed semantics and after desemanticization acquires some specific grammatical function, consequently, we obtain the functional element. Functional elements create special difficulties in processing language by computer methods, particularly in corpus linguistics and machine translation programs. Since the Georgian language material is not functionally properly processed, the Georgian National Corpus (GNC) does not have an algorithm to subtract the functional elements from the elements belonging to another paradigmatic class, which makes the homonymy and makes the problem of disambiguation unsettled.

The article aims to describe a theoretical frame of grammaticalization and to show the homonymy caused by grammaticalized elements of verbal origin in computer linguistics.

Presented by Prof. Rusudan Asatiani

ჯეშალ აჯიაშვილის პოეტური მიტყველება

სიტყვის მნიშვნელობის განსხვავებული ნიუანსები, პოეტურ ტექსტში სემანტიკურ სტრუქტურათა გართულება ან გაუბრალოება ლექსიკური ერთეულის მრავალწახნაგოვანი არსებობის გამოვლენაა. ყოველ პოეტს ხომ საკუთარი ლექსიკონი, მყარი სემანტიკური რიგი, სიტყვათა შორის კავშირთა თავისი სამყარო აქვს. ავტორისეული დერივატები და კომპოზიტები შემოქმედებითი პროცესის განუყოფელი ნაწილია და მასში ვლინდება ენის შინაგანი ბუნება, მისი პოტენცია. სიტყვაწარმოების მოდელები, ფაქტობრივად, წარმოადგენენ ენის შესაძლებლობას, რაც პოეტურ სიტყვათქმნალობაში რეალიზდება.

წინამდებარე წერილში შევეცდებით, წარმოვაჩინოთ პოეტური სიტყვათხზვა ჯეშალ აჯიაშვილის ლექსების მიხედვით და ენის დერივაციული საშუალებების შემოქმედებითად გამოყენების მისეული ტექნიკა. განვიხილოთ მის მიერ შეთხზული ლექსები. შემოქმედის სასიტყვეთი იმითაც არის საყურადღებო, რომ მასში ხშირად შემონახული და გამომზეურებულია ნაკლებად ცნობილი ან ჟამთა სვლის გამო სრულიად მივიწყებული და ზოგჯერ უცნობი ლექსიკური ერთეული, დღეს უკვე იშვიათად ხმარებული. პოეტური სიტყვათხზვის მკაცრ დეფინიციას არ ვიძლევი. ეს არის პოეტური ენის ის სიტყვები, რომლებიც არ განეკუთვნება საერთო სალიტერატურო ენას, ხოლო ის კრიტერიუმი, რომლითაც სიტყვა მიეკუთვნება საერთო სალიტერატურო ენას, მარტივია: იგი უნდა დადასტურდეს ქართული ენის ძირითად, ფუნდამენტურ, აკადემიურ ლექსიკონში (ჩვენს სინამდვილეში ეს ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონია). თუმცა ამთავითვე უნდა ითქვას: ჯეშალ აჯიაშვილის შემთხვევაში ილია აბულაძის ძველი ქართული ლექსიკონის, სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონის“, უცხო სიტყვათა ლექსიკონის გამოყენების გარეშე არაფერი არ გამოვა.

საილუსტრაციო მასალისათვის დავჯერდით გამოცემლობა „ინტელექტის“ მიერ დაარსებულ სერიას – ‘100 ლექსი’ (აჯიაშვილი 2013). პოეტი ერთგულობს მყარ სალექსო ფორმას – სონეტს, არა ინგლისურს, არა კოჭლს, არამედ კლასიკურს, სტროფიკით: 4 4 3 3. კრებულში 99 სონეტი და ერთადერთი ორსტროფიანი ლექსია სათაურით „ეპიტაფია“ (აჯიაშვილი 2013:68). ციტირებისას გამოორების თავიდან აცილების მიზნით მხოლოდ გვერდს ვუთითებთ. ჯეშალ აჯიაშვილისეული პოეტური მეტყველება ამ ერთი კრებულის მიხედვითაც მრავალფეროვანია.

ქართულს, ისევე როგორც სხვა ენებს, აქვს საშუალებები, რომელთა მეშვეობითაც წარმოიქმნება ახალი სიტყვები. ამ მხრივ განსაკუთრებული როლი აკის-

რიათ აფიქსებს. ნეოლოგიზმები, რომლებიც გვხვდება ჯემალ აჯიაშვილის შემოქმედებაში, ისეთი სიტყვაწარმოებაა, რომლის დროსაც პოეტი იყენებს თავსართ-ბოლოსართების ჩვეულებრივ ინვენტარს, ლექსიკონებში დადასტურებულ ძირებსა თუ ფუძეებს, და მათი შეერთებით იძლევა დერევატს ან კომპოზიტს, რომელიც სავსებით სწორია წარმოების თვალსაზრისით და, იმავდროულად, უჩვეულოა შინაგან კავშირთა მოულოდნელობის გამო.

პოეტური სიტყვაწარმოების პრეზენტაციას სახელების გამომხეურებით ვიწყებთ: მერმისის ანალოგიით უნდა იყოს დღეისი (დღეისს მოსდევს მერმისი)(38). ვფიქრობთ, პოეტისეული ეს ოკაზიონალიზმი დასაკანონებელია, (ხმა) ზედროული (22);

ბოლოსართებითაა წარმოქმნილი შემდეგი ოკაზიონალიზმები:

- ობა**: არაგვობა (არაგვობას რატომ ივიწყებ)(73), უბაწრობა (23), ტირიფობა, ძეწნობა, უზწწრობა (26), უარსობა (82), ნაბზარობა, ნახეთქობა (55), ალამდრობა (61), ნიშანსვეტობა (77), უმზეობა (10);
- ება**: ბნელმეტყველება (62);
- ურ/-ულ**:- ფანტაზმური (40), აისური, დაისური (69), გაღმური (11,100), აზავრული (71), ჩარხული (83);
- იერ**:- ნათლიერი (45);
- ოსან**:- ჩანგოსანი (44,85).

შემდეგი სახელები **თავსართ-ბოლოსართითაა** წარმოქმნილი:

- სა-ე**: საკემსე(12), საპატრუქე (20), სამინდე (27), სადათვე (30), სახემსე (41), სანეკნე (77), სარტოვე (78), სამოყვრე, სამტრე (79);
- სი-ე**: სიმარტოხელე (8), სიმხანავე (12), სიპარტახე (12), სიორჭოფე (13), სიავზორცე (18), სითავხედე (19), სიავსულე (26,103), სიგველე, სიავკაცე (26), სიმერცხლე, სიქედნე, სიფუქსავატე (43), სიმამლაყინწე (45), სისათნოვე (53), სითავკაცე (61), სიალმაცერე (64), სიგულნამცეცე (66), სიფეხშიშველე (71), სითავთხელე (74), სიოხრე (75), სინარეკლე (77), სიარამზადე (83), სიალე (101).

აღსანიშნავია, რომ ეს კონფიქსური წარმოება დომინანტურია ჯემალ აჯიაშვილისათვის. მან უცილოდ იცის, რომ მამლაყინწობა, თავხედობა და ფუქსავატობაა სალექსიკონო ფორმები, მაგრამ წარმოქმნის სწორედ ეს მოდელი მოსწონს.

- სა-ო**: სასულთათანო (11), სადაისო (7,86), საგვირისტო (66), საჰეპიენდო (93);
- უ-ო**: უთრიაქო, უნარგილო (17), უედემო (79), უარსებო (29), უფოლადო (34), უზეიმო (87);
- მე-ე**: მემინდე (91), მეტრფე, მერაყიფე (89);
- მე-ურ**:- მეტყეური (81);
- მო-ე**: მოჭარმაგე (12);

მა-ურ-: მანათური (37);

იშვიათი კონფიქსური დერივატებია სახერხისი (38), მდაბიორი (66), უნდობარი (85).

არსებით სახელს ზედსართავის მასსიათებელი ხარისხის კატეგორია არ გააჩნია. პოეტი არ ეპუება ამ შეზღუდვას და ამა თუ იმ მოვლენის ინტენსივობისა თუ ოდნობითობის გამოსახატავად ხან ზედსართავის აღმატებითი ხარისხის მაწარმოებელ უ-ეს- კონფიქსით „აღჭურავს“ არსებით სახელს – უზამთრესი (79), (დარაბებ-ში) უდარაბესი (31), ხან ოდნობითი სმო-ო თავსართ-ბოლოსართით: მონახშირო(59).

წინა ვითარების სახელებია:

ნა-: ნაძალი (10), სახენალალი (<ლალა)(51);

ნა-არ/-ალ-: ნაუცხოვარი (52), ნამეძავარი (97), ნაზუთხარი (100), ნაფორცხნალი (13), ნასამხრალი (28), ნაოქროვალი (75), ნაჯართალი (75), ნაბასურდალი (82), ნამინანქრალი (87), ნაბაზრალი (95), ნაწვეთალი (96), ნამეძავარი (97), ნაფოცხარი (99), ნაორკეცალი (77), ნადარბაზალი(106).

ნა-ევ-: ნაბოგირევი (21,74), ნაიჯარევი (82), ნაფაიფურევი (87), ნაფერმკრთალევი (89).

ავტორი არაერთგზის მიმართავს რედუბლიცირებას:

ლრუბელ-ლრუბელ (96); ნაკუწ-ნაკუწ (16), ღამ-ღამ (101);

ზმნათა პირიელ ფორმებში, უპირველესად, ყურადღებას იპყრობს ავტორის დამოკიდებულება პირის კატეგორიისადმი. პოეტი გასაოცარი სილალით „დანავარდობს“ ამ არცთუ ვრცელ პარადიგმაში: მასმე, მახემსე (12), (წვეთწვეთობით) გადაგვარა და გადაცალა (15), ჩამსახე (18), ჩაგეკლიტე, ჩაგერაზე (28), გიემო (59), ამწესე (66), დავთოვე (78), მაგალობე (74), დავითმე (74), ამეკლე (77), (რა) მეგიჟება (94), (ქარში) გამთესე (66), შებინდე (91), აზეურდა (83), მაკოწიწებ, მძერწავ, მჩალხავ (101);

ძველი ქართულიწერილი ფორმებია: დის (10), გვარქვი (19), (სულმა) ითნიოს (23), ვილმე (43), დიოდე (50), მაკვდინებდე (53), აკვდენს (87), აოტა (63), მელმის (70), (სიმწრით მონაწევარს მუქთად) წარცემენ (82), ვილოდა (52), (მთნეველმა) მითნო (70), რბის (81), ვიენთ (82);

საშუალო გვარის ფორმანაკლი ფორმებია: იაზავრებს (17) იარსე (29), იცრუება (88), იენე (60), ვიენთ (82), იოტა (56), იძმო, იყისმათა (56), (კვერო) იკვერე (26), იამინდეს (27), (სულმა) იმარტოსულა (36), იზეფირებს (10), დაჩიოდა (14), იმუგუზლა (27), იბჟუტებოდა (66), (რისთვის) იენე (56), (პურიც) იპურებს (87);

სხვა ზმნისწინთა: ჩამოქრება (10), დამსაზღვრელი (30), შესახმარი (47), ჩამკვიდრდა (63), ჩაგაოთხებს (63), მომეფლა (68), გაიღვარა (70), ჩამინოს (75), (ქარვად) გაღვრის (75), (კალო) დავლეწე (91), მოჩნდება (93), (ღამეები) მოათევიეს (97), ამიმზეურებს (101), გადაზაფრული (103), შემოაქრა (106);

პოეტი თხზავს **ნასახელარ ზმნებს:** ჩარკინოს (17), (რამ) გაგააბა (38), საღობს, საღამათობს (87), აბღაბღობს, დაღაღისებს (89), ჩაგაოთხებს (63), (შუბღს) უჩარჩოებს (60), (ღუშაშს) აშაშებს (82), ანღავქრებს (9), (ნისღი) მანღიღობს (36), ემთავორება (53), (მწუხრით) გათაღხე (54), (ანგეღოზი) გატარტაროზღა (20), მოავთანღიღობს (36), იღარბაზე (46), გაიბასრე (56), იენე (60), ტყეღბს (81), გაღაღსრავენ (83), დაბაღაღება (96); ხოღო მეფის – ასარგაღონის¹ – სახეღის ზმნის ფუძეში დაუნჯებით აწარმოებს ჯემაღ აჯღაშვიღლი ზმნას – ასარგაღონობს (63).

საწყისი: ნეტარყოფა (23); (წღები) ცვენაღი – მასღარი-აღ/-ღ-ი მოღელი გააქტიურებუღია თანამეღროვე ქართულში (გაღიღია 2010:100).

მიმღეობა: აღსაღღომი (76), ჩასარკული, ჩამინული(93);

ვნებითი გვარის ნამყო ღროის მიმღეობებღია: ნაზაკვარი(29), დაღაბნევი (75), ნაოტი (55), მონაყიღარი (86), განაღღობი (102)(შანიმე 1973:575);

მიმღეობიანი კომპოზიტები: ცაღაქნიღი (24), ჯღიქანღაბერიღი (30), ლიბო-ჩამპაღი (30), ხეღდაკვაღთუღი (34), სიმაკვეთიღი (44), ბნეღმეტყვეღი (60), ფეხღაბუშუღი (83), საღთეღღავიწყებუღი (91);

ალიტერაციის მაგალითებღია:

აქანებს ქარი ქუჩა-ქუჩა და ანღავქრებს (9);

ოქროს და ქარვას განამქრევეღნენ საქარბორიეღ (15);

და მარქენაღი თავისივე რქებით დარქინოს (17);

გარღამოღის და გამოღმიღან გაღმა გაღაღის (30);

დაასე მუღამ ქანანთან ქარი ქანაობს (63);

ქარონის ნავი ქანაობღა ბნეღ აქარონთან (13);

და ვიღრე ცაზე გრმეღღებოღა დასთა დასობა (12);

ისევე რეწავღა სასწაუღებს ცის სარეწავი (25);

წამს სწყეღება წამი, იცვითება ბოღო უწყისი (30);

ცისკენ მიიწვეს მეოცნებე ცისფერყანწელი (20);

წღებს ისაკუთრებს წეღთაღრიცხვა წეღში წახრიღი (24);

¹ ისაღას ხანაში, ძვ.წ.-ის 680-669 წღებში, ასურეთში მეფობღა ასარგაღონი. მან აღაღ-გინა ბაბიღონი და დაპყრობითი ომების შეღევად ასურეთს კვღავ დაუმორჩიღა სირიღ, პაღესტინა, ფინიკიღა და ეგვიპტე. ეს მეფეღა ვაღერი ბრიუსოვიის სონეტის – Ассаргадон (Ассирийская надпись) – პერსონაყი (Я – вождь земных царей и царь, Ассаргадон). ვვარაუღობთ, ეს ლექსიცი „მონაწიღეობღა“ სიტყვის შექმნაში.

წუთს აცილებდა დამწუხრებული წუთისოფელი (25);
ცერავს და ცერავს მატთან ქარვის საცერებს (64);
ერთურთს მიჯროდა გასამიჯნი და გამიჯნული (79);
ისევ ათბუნებს დათუნას სითბო სადათვის (30) და სხვ.

ქრომატიულად ამალღებულა ბიბლიისეული და მითოლოგიური სეგმენტები, რომლებიც სიძველის კოლორიტსა და განსაკუთრებულ რელიეფურობას ანიჭებენ სალექსო თხზულებას:

სოფლის საძოვრებს მოსდგომოდა ნოეს კამეჩი (7);
ამაოება ამაოთა, – ქუხდა კოჰელეთ, – (8);
მხრებს ათბუნებდა ნაზამთრალზე სითბო ხალენთა(13);
და მარიამი მაშრიყიდან მოგვებს ელოდა... (25);
ბეთლემის კართან ჩამომჯდარა თეთრი ქედანი (29);
ხე ცნობადისა ქაოსიდან ძლივს ამოზარდა(31);
და ღვივის თესლი – შემეცნების ხედ განთესილი(35);
როცა ხარებას ენაცვლება სხვა ჟრუანტელი
და სხვანაირი მოლოდინი წმინდა ჩასახვის... (42);
იღვიძებს ყრმა და იორდანეს სანაპიროდან
სიკვდილს უგალობს სიკვდილების დასათრგუნავად (49);
გაღვიძებია ამაღლეთას ზევსის ჭალებთან (59);
მარხულობს მოგვი, სამლოცველოც ამ მარხვაშია
და წარსულიდან მომავალზე ბჭობს ორაკული (60);
და წყალს, რომელიც დღენიადაგ სადღაც მიტოპავს, –
ნოეს სიბერე აფიქრებდა ყოვლის წინარე
და უიმედოდ ატოკებდა დაშლილ კიდობანს... (72);
აჰა, სტიქსი და აქერონი, აჰა, ჰადესი, –
ჭვრეტ, ორაკულო, ტროელების უკვდავ გმირობას (60);
და ეზოს ჩრდილში მოთმინებას ქსოვს პენელოპა.
ნუ ფიქრობ, ძმაო, კვლავ ნუ ფიქრობ ძველ ითაკაზე(61);
და სარკმლებს შორის გაიღვებებს ზევსის პროფილი (39);
პირმოღუშულმა მოირებმა მოთქმას უხშირეს (77).

პოეტი მსუბუქად გარდათქვამს ციტატებს ზეპირსიტყვიერებიდან:

გეცლება ჟამი, – ასჯერ ზომე, ასჯერ გასჭერი (47);
კვლავ შეაჭირვებს ჭიანჭველას რწყილის ჯაგარი (67);
უნდა შეგეძლოს ოდინდელი სიბრძნის შენახვა,
რომ გზა, რომელიც გაიარეს თხამ და ვენახმა,
არ წარიხოცოს უთავბოლო სოფლის ბრუნვაში... (102);
და წყალნიც წავიდ-წამოვიდნენ, დარჩნენ ქვიშანი (86);

მერე ფრინდი და ინდი-მინდი, ვერას გახდები,
უკან ქაჯი და მაცილია, წინ – ბაყბაყდევი (94).

ჯემალ აჯიაშვილი თავისი ლექსების ქსოვილს აფერადებს ქართული პოეზიის გაუხუნარ პერსონაჟთა სახელებით:

და ჭაშნავიგის მოსაკლავად გიზმობს ფატმანი (47);
და საწყალ ფატმანს დააცხრება გულანშაროში (67);
და სიყვარულით ეგებება ფატმან-ხათუნი
ფარისეველთა ტყვეობიდან გამოხსნილ ნესტანს... (104);
სიმგაცვეთილო ჩანგოსანო, მწყემსო ქაცვია (44);
და გოგოთური კოპალასთან ხინკლებს კეპავდა (99).

პოეტური რემინისცენციების სახით არის მიმობნეული მის ლექსებში ფრაზები ქართველ პოეტთა შემოქმედებიდან, რასაც ახლავს წყაროს მყისიერი იდენტიფიკაცია:

ისევ მორღვა კარვის კალთა... (41);
მწყემსი სტვირს უკრავს, მსმენელები სმენად მოსულან
და დარბაზობა გაუმართავთ ლომს და ანტილოპს (36);
ისევ იმ მადლით დაადგება ნაცნობ ზუბოვკას (67);
ტანო ტატანოს გულწამტანო კავო და ზილფო (76);
და სევდის ბალში შემოდგომის ქარი ირწევა (54);
როცა საძოვრად მიუშვია ზეზვას ცხენები
და მატყლის ჯარას მიჯდომია თორღვას ჯალაბი... (80);
მზემ თიბათვისამ – აისურმა თუ დაისურმა (69);
მთვარე მკათათვის – მზეო თიბათვის (30);
ცვრიან ბალახზე გაზაფხულის სიფეხშიშველე (71);
მზე გვირგვინოსნის (56);
ლოქის ბაგეს (27) და სხვ.

პოეტის სტრიქონებში აკუმულირებულია ორიენტისა და ოქსიდენტის ტრადიციული დაპირისპირება:

და როცა **რომთან ისპაჰანმა** ქიშპი გააბა,–
მზაკვრულად წარდგა **კეისართან** ვილაც **დერვიში**
და სისხლის ენით ამეტყველდა მთელი ქააბა (38).
მძვინვარებს **რომი** უძლეველი **ხალიფატი**ვით (38).

ჯემალ აჯიაშვილის პოეზიისათვის განსაკუთრებით ნიშანდობლივია ლექსებში ექსპრესიული შეხამებები; პოეტს შემოაქვს სიანხლის ნიშნით აღბეჭდილი, გაუცვთელი ფრაზები, საოცარი ემოციით დამუხტული შესიტყვებები, რომლებიც მკითხველის წარმოსახვაში დაუვიწყარ ხატებს ქმნიან:

შუქს ასწივებდა სასოება სამლოცველოთა (8);
უცხო ფიქრებმა შორეული მთები შენისლეს
ცა ღრუბლებს შორის გაისარჯა ნაკუწ-ნაკუწ და (16);
სცენასთან მოდის გაზაფხული – ძველი
და ზამთრის თვალწინ უსირცხვილოდ მალაყს გადადის... (22);
და მკვდარ კამარებს საფირონის ბეჭდებით ბეჭდავს (104);
ნაზამთრალ ზეცას მორღვეოდა ნისლის საკინძე (45);
ვეხლები სივრცეს, რომელიც უნაპირო ბინდით შებინდე (91);
ჩამოეშვა ფარდა მშვენების (65);
ლეგენდებში მშვიდად შეველი (64);
უფლებანი მორჭმით აუფლა (66);
დაუხშობდეს ხსოვნის გალაგნებს (75);
მომავლიდან წყევლას მოვიტან (59)
ღრო კი ბოლთას სცემს (57).

ორკომპონენტური უსრული წინადადებებია: ცრემლებით მცვარავ; დამძალავს ვძალავ; მოდგა სუფევავ; ქარვად გაღვრის და სხვ.

სამკომპონენტური შესიტყვებების სტრუქტურა ასეთია: მსაზღვრელ-საზღვრულის მართულ კონსტრუქციაში ჩართულია საზღვრულის ატრიბუტი:

წარმავლობის ღუხჭირ რელიეფს (25);
წარმოსახვის პირქუში რელიეფი (29);
სინამდვილის ფერმკრთალი ასლი (45);
სულის უსასრულო სამაროვანში (46);
თვალთმაქცობის ნაცნობი ბენეფისი(65);
სივრცეების განახლებული წელთაღრიცხვები (65);
მოგონების ყრუ გორაკიდან (86);

სინტაგმები: ბინდის ბენეფისი (8), ცა ნასაპნარი (71), ცის სარეწავი (25), უგზო ფორიაქი (71), ავსულის სიავსულე (26), ფოთოლცვენის ხმა (62), გაზაფხულის სიფეხშიშველე (71), ბინდის მაყარი (104), ყლორტი სარტოვე (78), მაჭრის ღულუნი (62), მოვრალი ჭინკა (62), წლები ცვენადი (62), ნაიჯარევი სიყვარული (94), ყორნის სითეთრე (43), ხმა აზავრული (71) და სხვ.

ამჯერად შევეცადეთ, ვემაღ აჯიაშვილის ლექსთა ენაზე მოგვეწოდებინა რამდენიმე დაკვირვება. ცალკე კვლევის საგნად გვესახება მის პოეზიაში დაუნჯებული ონომასტიკონი.

ლიტერატურა:

აჯიაშვილი 2013: ვემაღ აჯიაშვილი, *100 ლექსი*, გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი.

გადილია 2010: K. Gadilia, A brief note on reinforcement of one derivational model in contemporary colloquial Georgian, *ტიპოლოგიური ძიებანი*, VI, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

შანიძე 1973: ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

Marika Jikia

Jemal Ajiashvili's Poetic Speech

Summary

Every poet has his/her own lexicon, semantic relations, his/her world of relationships between the words. The author's derivatives and composites are an inseparable part of the creative process and in it is revealed the inward nature of a language, its potency.

In the present letter we will try to introduce the poetic word creation according to Jemal Ajiashvili's verses and his technique of creative use of derivational means of the language. We have examined the lexemes he has composed, which do not belong to the common literary language; and the criterion, according to which a word belongs to a common literary language, is simple: it shall be evidenced in the fundamental, academic dictionary of the Georgian language (in our reality this is the explanatory dictionary of Georgian language). Though, in Jemal Ajiashvili's case, without using of Ilia Abuladze's Old Georgian Dictionary, Sulxhan-Saba Orbeliani's "Sitkvis Kona" and Dictionary of Foreign Words, nothing can be done.

The poet uses the usual inventory of prefixes and suffixes, stems and roots, evidenced in dictionaries, and by joining them together gives a derivative or composite, completely correct from the point of view of production and, at the same time, uncommon because of the unexpectedness of its internal linkages.

Chromatically are elevated Biblical segments, which confer to his poetical composition archaic colouring and particular relief:

In Jemal Ajiashvili's poetry exceptionally should be noted the expressive word combinations, in which the poet's figurative thinking is manifested.

For illustrative material we have contented ourselves with his collection "100 Poems".

**იაფეტური თეორიის აღწევა და ღაცევა.
ნაწილი მეორე: გზადება ენობრივი
დისკუსიისათვის – 1949-1950 წლები¹⁻²**

1949 წელი მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ სწორედ ამ დროს შეირყა ოფიციალური დამოკიდებულება მარის თეორიის მიმართ – იოსებ სტალინს გაუჩნდა ეჭვი, რომ მარის თეორია არ იყო მარქსისტული, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მარისტული მარქსისტულს აღარ ნიშნავდა. სტალინი ალბათ დამოუკიდებლად არ მისულა ამ აზრამდე. მას ეხმარებოდნენ ამ თვალსაზრისის ჩამოყალიბებაში. გარეფაქტორებმა ხელი შეუწყო იოსებ სტალინის ჩარევით საბჭოთა ენათმეცნიერებიდან ნიკო მარის სახელის ამოგდებას, ხოლო თვით სტალინს მრავალ სახობო სახელთან ერთად შეემატა კიდევ ერთი სახელი: „მეცნიერების კორიფე“.

პირველ ნაწილში უკვე ვიმსჯელებთ გიორგი ახვლედიანის გეგმის შესახებ, რომელიც ნიკო მარის ენათმეცნიერული მემკვიდრეობის ათვისებას ისახავდა მიზნად. იგი მოიწონეს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის თორმეტი საენათმეცნიერო კათედრის სხდომაზე. ეს ბუნებრივი იყო იმ ვითარებაში, როცა სწორება ნიკო მარის იაფეტურ თეორიაზე ხდებოდა. სსრკ მეცნიერებათა აკადემია, რა თქმა უნდა, მოიწონებდა ამ გეგმას 1949 წლის 21 ივლისისა და 22 ნოემბრის სხდომების³ ფონზე. მაგრამ იგივე 1949 წელი უნდა ავიღოთ ამოსავალ წერტილად, როცა სსრკ-ის უმაღლესმა პირმა, იოსებ სტალინმა, სერიოზულად დაიწყო ფიქრი მარის თეორიის კრიტიკაზე. ამ წელს იმართებოდა შეხვედრები, პარტიული მუშაკებისა და მეცნიერების კონსულტაციები მარის თეორიის ყველა ღირსებისა და ნაკლის გამოსავლენად. სწორედ 1949 წლის ბოლოს მისწერა კანდიდ ჩარკვიანმა იოსებ სტალინს სპეციალური წერილი საბჭოთა ენათმეცნიერ-

¹ ნაშრომი შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული სამეცნიერო პროექტის (გრანტი №FR/503/1-30/14) ფარგლებში. ავტორს კვლევის შედეგები ასახული აქვს მონოგრაფიაში „საბჭოთა ენათმეცნიერების ქართული სამკუთხედი“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2018.

² სტატიის ერთი ნაწილი წაკითხულია მოხსენებად (სტალინის კომენტარები არნოლდ ჩიქობავას სტატიაზე) გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოებისა და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივ საერთაშორისო კონფერენციაზე – იდეოლოგია და ლინგვისტური იდეები, 2017 წელი, 6-9 ოქტომბერი, თბილისი, საქართველო.

³ Стенограмма заседания бюро отделения литературы и языка АН СССР 22/XI-49, თსუ მუზეუმი, აკად. გიორგი ახვლედიანის პირადი არქივი, დოკუმენტი №9904 ხი-1386.

რებაში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველოში, ყოფილ პარტიულ არქივში, ინახება საქმე,⁴ რომელიც მოიცავს არნოლდ ჩიქობავას ორ სამეცნიერო სტატიას. ეს სტატიები საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის აგიტაციისა და პროპაგანდის განყოფილებას მიუღია 1949 წლის 21 აპრილს. ერთ-ერთი ამ სტატიებიდან არის მანქანაზე რუსულად გადაბეჭდილი ნაშრომი ნიკო მარის სტადიური თეორიის შესახებ, ზოლო მეორე ეხება თურქულ ლინგვისტურ თეორიას „გიუნემ დილს“ და მის კავშირს ისტორიზმის პრობლემასთან თანამედროვე ენათმეცნიერებაში. ორივე სტატია კანდიდ ჩარკვიანმა დაურთო თავის წერილს. არნ. ჩიქობავას პირველი სტატიით იგი ამყარებდა თავის მოსაზრებებს ნიკო მარის თეორიაზე, მეორე სტატიით კი სტალინს წარუდგინა იმის საჩვენებლად, რომ მარის უარყოფითი გავლენა გასცდა საბჭოეთის ფარგლებს და ახლა უკვე თურქმა ენათმეცნიერებმა შექმნეს იაფეტილოლოგიაზე დაყრდნობით „რასისტული მოძღვრება“. სტალინი ამ საკითხს უბრუნდება მხოლოდ 1950 წლის გაზაფხულზე. კ. ჩარკვიანს გადასცემენ მის წერილს სტალინის რეზოლუციით: „დაუბრუნდეს ამხანაგ ჩარკვიანს (“Вернуть Т-шу Чарквиани”)“. გარდა ამ რეზოლუციისა, სტალინს კანდიდ ჩარკვიანის ცამეტგვერდიან სტატიაზე დართული აქვს მეტად მნიშვნელოვანი კომენტარები, რომლებსაც განვიხილავთ კანდიდ ჩარკვიანის მიერ მარის მთავარი შეცდომების ჩამოთვლისას.

საკითხისთვის ნათელის მოსაფენად აუცილებელია აღვადგინოთ, რა ხდებოდა საქართველოს სამეცნიერო ცენტრებში, როგორ აისახებოდა მათ ყოველდღიურ ცხოვრებაში მოსკოვში თავიდან საიდუმლოდ, შემდეგ კი ღიად გამოცხადებული ბრძოლა იაფეტური თეორიის წინააღმდეგ. რა გზა გაიარა არნ. ჩიქობავას სტატიამ, სანამ იგი გაზეთ „პრავდაში“ დაიბეჭდებოდა 1950 წლის 9 მაისს. თუ ერთმანეთს შევაჯერებთ ჩვენს ხელთ არსებულ ყველა მასალას, ასეთ სურათს მივიღებთ. ჩვენ გვაქვს ოთხი საარქივო დოკუმენტი:

I. კანდიდ ჩარკვიანის წერილი სტალინისადმი „საბჭოთა ენათმეცნიერების მდგომარეობის შესახებ“, გაგზავნილი 1949 წლის 27 დეკემბერს, რომელიც შეტანილია მის წიგნში „სტალინთან ურთიერთობის ეპიზოდები“ (კ. ჩარკვიანი 2015). დიდ მადლობას ვუხდით ინგლისური ფილოლოგიის ცნობილ სპეციალისტს, საქართველოს ყოფილ ელჩს დიდი ბრიტანეთისა და ჩრდილოეთ ირლანდიის გაერთიანებულ სამეფოში, ბატონ გელა ჩარკვიანს, კანდიდ ჩარკვიანის ვაჟს, რომელმაც ეს წერილი გადმოგვცა და მისი გამოქვეყნების ნება დაგვართო (ბოლქვაძე 2018:153-165).

II. რუსეთის სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიის სახელმწიფო არქივში დაცუ-

⁴ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველო, ყოფილი პარტიული ორგანოების არქივი, ფონდი №14, ანაწერი №23, საქმე №476, საქმე №38.

ლი დოკუმენტი Записка Сталина И. В. к рассылаемой статье Чикобавы А. “О некоторых вопросах советского языкознания”, с приложением статьи А. Чикобавы справками Сталина И. В.,⁵ რომლის მოპოვებაში დახმარებისათვის დიდ მადლობას ვუხდით ამერიკელ მეცნიერს, პროფ. ეთან პოლოკს.

III. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველოს ყოფილი პარტიული ორგანოების არქივში დაცული აგიტაციისა და პროპაგანდის განყოფილებისთვის ჩაბარებული არნოლდ ჩიქობავას ორი წერილი ენათა ნიკო მარისეული სტადიალური კლასიფიკაციის შესახებ და თურქული ენობრივი თეორიის „გიუნემ დილის“ შესახებ. სწორედ მარის სტადიალურ თეორიაზე დაწერილი სტატიაა ის, რომელიც წაიკითხა და შენიშვნები დაურთო სტალინმა კანდიდ ჩარკვიანის წერილთან ერთად. სწორედ ეს წერილი ინახებოდა იმ საქაღალდეში, რომელიც სტალინმა არ დაუბრუნა ჩიქობავას და პრავდისთვის ახალი სტატიის დაწერა შესთავაზა (ჩიქობავა 1985). დამოწმებული სტატიის მხოლოდ ინგლისური ვერსიის სქოლიოში მიუთითებს ჩიქობავა: მალე, ჩარკვიანის ხელით, მე მივიღე ჩემი სტატია მარის ენის განვითარების სტადიების შესახებ სტალინის შენიშვნებით.⁶ ეს ინფორმაცია არ არის მოცემული ჩიქობავას სტატიის არც რუსულ და არც ქართულ ვარიანტებში. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველოს, ყოფილი პარტიული ორგანოების არქივში ახლაც ინახება ეს წერილი კომენტარებისა და შენიშვნების გარეშე. მასთან ერთად საქაღალდეში დევს სტატია თურქული თეორიის „გიუნემ დილის“ (მზის ენების) შესახებ.

IV. არნოლდ ჩიქობავას მიერ „პრავდისთვის“ დაწერილი წერილის ასლი, რომელიც გადმოგვცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა, ბატონმა ვაჟა შენგელიამ, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვასხენებთ პატივცემულ მეცნიერს. ეს უნდა იყოს არნ. ჩიქობავას „პრავდაში“ 1950 წლის 9 მაისს დაბეჭდილი წერილის წინა ვარიანტი (იხ. თ. ბოლქვაძე 2018:167-174).

კანდიდ ჩარკვიანი სტალინისათვის მიწერილ წერილში საბჭოთა ენათმეცნიერების შესახებ დანაწილებით აღნიშნავს: საბჭოთა ენათმეცნიერებაში შექმნილ არასახარბიელო მდგომარეობას განაპირობებს ის, რომ ენათმეცნიერთა ყველაზე აქტიური ნაწილი ენის წარმოშობის, მისი ბუნებისა და განვითარების შესახებ მარქს-ენგელს-ლენინ-სტალინის მითითებათა დანერგვაზე კი არ ფიქრობს, არამედ ბრმად მისდევს ნიკო მარის თეორიას, რომელიც თავის სწავლებას მარქსისტულ მოძღვრებად ნათლავს. მარის კვლევათა შესწავლამ ჩარკვიანი დაარწმუნა, რომ, მცდელობის მიუხედავად, ცნობილმა ენათმეცნიერმა ვერ შეძლო მარქსიზმ-ლენინიზმის თეორიის ათვისება და დიალექტიკური მატერიალიზმის მეთოდის გამოყენება

⁵ ფონდი №558, ანაწერი 11, საქმე 1251, დოკუმენტი 1.

⁶ I soon received, through K. Charkviani, my paper on Marr’s stadiial development of languages, with J. Stalin’s notes (ჩიქობავა 1985).

ენათმეცნიერებაში, რამაც გამოიწვია მისი დასკვნების უმწიფრობა. კანდიდ ჩარკვიანი ჩამოთვლის და ანალიზებს მარის ყველაზე მთავარ ექვს შეცდომას. თითოეულზე ი. სტალინი აწერს თავის კომენტარს. ჩვენ ორივეს – კ. ჩარკვიანის მოსაზრებას და სტალინის კომენტარებს – წარმოვადგენთ ერთად, რაც მკითხველს განსახილველი საკითხების აღქმას გაუადვილებს.

1) მარის მოსაზრებები არ ეთანხმება მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებს ისეთ საკითხებში, როგორებიცაა: კლასთა და ენათა წარმოქმნა, ნაციონალური ენებისა და ნაციონალური კულტურის ბედი სოციალიზმის დროს. მისი აზრით, ენა წარმოქმნის მომენტიდანვე კლასობრივი იყო. „სხვაგვარ მიდგომას იაფეტი-დოლოგია არ ცნობს... უკლასო ენა აქამდე არ არსებულა. ეს მხოლოდ მომავალი უკლასო საზოგადოების საქმეა.“ სტალინი ამ მოსაზრებას სისულელედ თვლის, რაც პირდაპირ უწერია კომენტარში: „სისულელეა: კლასობრივი ენები არ არსებობს“ (“Глупость. Классовых языков нет”). კანდიდ ჩარკვიანის დაკვირვებით, მარი ვერ ასაბუთებს ამ მოსაზრებას. მართალია, ენას აკავშირებს წარმოების პროცესთან, მაგრამ მაგიაც წარმოებად მიაჩნია და ქმნის ტერმინს – „შრომმაგიური პროცესი.“ აქედან ასკვნის, რომ მაგები ქმნიდნენ განსაკუთრებულ კლასს. სტალინი გადაჭრით არ ეთანხმება ამ მოსაზრებას. „არა“, – ვკითხულობთ მინაწერში. მეცნიერს, რომელსაც ეფუძნებოდა საბჭოთა ენათმეცნიერება ოცდაათი წლის განმავლობაში და ამ საქმეში თვითონ სტალინს არამცირედი როლი მიუძღვის, ყოველ შემთხვევაში, არსად და არასდროს 1950 წლამდე მარი და მისი თეორია არ დაუწუნია, ახლა იმეტებს შეურაცხმყოფელი ეპითეტისათვის: „სულელი!“ (“Дурак!”). კ. ჩარკვიანი გაკვირვებულია იმ ფაქტით, რომ მარი ხვდება თავისი მოსაზრებების შეუთავსებლობას მარქსიზმის კლასიკოსებთან, მაგრამ უკან კი არ იხევს, არამედ წერს: „ენგელსის მოსაზრებები კლასთა წარმოქმნის შესახებ სერიოზულ შესწორებებს მოითხოვს“.

ასევე მიუღებელი აღმოჩნდა მარის აზრი „ბურჟუაზიული ენების“ ცნების თაობაზე. ამ საკითხშიც უთანხმოებაა მარქსიზმის კლასიკოსებსა და მარს შორის. არსად არ უთქვამთ მარქსისტებს, რომ გერმანული, რუსული ან ინგლისური ბურჟუაზიული ენებია. შეიძლება ვიმსჯელოთ ენობრივ სტილთა კლასობრივ შეფერილობაზე, მაგრამ არ შეიძლება იმის მტკიცება, რომ რომ ნაციონალური (ეროვნული) ენა მთლიანად ეკუთვნის ამა თუ იმ კლასს. სტალინი ასეთ კომენტარს აკეთებს: „მარი ურევს, მაგრამ იგი უახლოვდება იმ მოსაზრებას (პოზიციას), რომ ენის განვითარება დაკავშირებულია ადამიანთა შემოქმედების ნაყოფიერებაზე“ (“Марр путает, но он приближается к положению о том, что развитие языка связано с развитием производительности людей”). ამ ნაწილში კ. ჩარკვიანი იმოწმებს ალექსანდრე წულუკიძეს: „ენის განვითარებაში მონაწილეობას იღებს საზოგადოების ყველა ფენა, მაგრამ რადგან ამ სულიერ იარაღში აისახება ფარული სოციალური დაპირისპირებები, მას იყენებენ ერთმანეთის გასანადგურებ-

ლად.“ რაც უნდა გასაკვირი იყოს, სტალინი არ ეთანხმება მის ყოფილ თანამებრძოლს, მასთან დაახლოებულ მარქსისტს, ალექსანდრე წულუკიძეს, რომელიც საპრობილემო ტუბერკულოზით დაავადების გამო ადრე წავიდა ამ ქვეყნიდან. იგი დიდი ასობით წერს კომენტარში: „არა“, თან შემოხაზავს ამ სიტყვას.

2) კანდიდ ჩარკვიანის აზრით, მარი ვერც კი ხვდება, რომ ენათა სტადიალური კლასიფიკაციით (რომელიც იაფეტური თეორიის უმნიშვნელოვანესი საკითხია, – თ.ბ.), წყალს ასხამს რასისტა წისქვილზე. იგი იმოწმებს ენათა ოჯახების მარისეულ დაყოფას სტადიური განვითარების მიხედვით. ამ ჩამონათვალზე სტალინის გაკეთებული აღნიშვნებით და კომენტარით თუ ვიმსჯელებთ, ჩანს, რომ მას უკვირს სემიტური ენების მოხვედრა ევროპულ ენებთან ერთად IV სტადიის ენებში, რასაც კითხვის ნიშნის დასმით გამოხატავს. ჩარკვიანის შეფასებით, ქართულს მარის სტადიურ კლასიფიკაციაში „შეურაცხყოფელი“ ადგილი აქვს მინიჭებული. საერთო საკაცობრიო ენობრივი შემოქმედების უმაღლეს პროლექტად გამოცხადებულია სწორედ „ევროპული (მარის ტერმინოლოგიით „პრომეთეიდული“) და სემიტური ენები, რომლებიც მიღებულია იაფეტურ ენათა ტრანსფორმაციის შედეგად. ასეთი გარდაქმნა დაკავშირებული უნდა იყოს ლითონის აღმოჩენასა და მეურნეობაში მის ფართო მოხმარებასთან“. ეს მტკიცება კანდიდ ჩარკვიანს დამაჯერებლად არ მიაჩნია. „სხვა დანარჩენი ენები მარმა გამოაცხადა საკაცობრიო კულტურის განვითარების წინა საფეხურზე გაჩერებულ, ნაშთებად შემონახულ, გაქვავებულ ენებად... მარის სქემა საშუალებას აძლევს „ანგლო-საქსონ იმპერიალისტებს“, თავიანთი ენა გამოაცხადონ ყველაზე დაწინაურებულ ენად მსოფლიოში. გარდა ამისა, ეს სქემა შეიძლება გახდეს ანტიპატრიოტული და ანტინაციონალური გამოხტომების საფუძველი ყველა და ყოველგვარი კოსმოპოლიტიზმისათვის, რომლებიც უარყოფენ საბჭოთა ხალხების კულტურულ თვითყოფადობასა და მათ ისტორიულ კავშირს“. კ. ჩარკვიანი „ქართული საბჭოთა კულტურის დამცირებად“ აფასებს ქართული ენის შეტანას „ლამის გაქვავებულ, განვითარების უნარის არმქონე ენათა ჯგუფში“. ეს დაუსაბუთებელი თეორია მარმა შექმნა იმის მიუხედავად, რომ თავის ადრინდელ ნაშრომებში არაერთხელ ხაზგასმით აღნიშნავდა ქართული ენის ლექსიკურ სიმდიდრეს, მის გამომსახველობასა და მოქნილობას, რომ ქართულმა წარმატებით გაუძლო ისეთ ენებთან კონკურენციას, როგორც იყო არაბული, ბერძნული და სპარსული.

ამ ორ აბზაცში გამოთქმულ მოსაზრებებზე – ანგლო-საქსონულ იმპერიალისტებზე, ანტიპატრიოტთა გამოხტომებსა და მარის თეორიაში ქართულ ენის დამამცირებელ მდგომარეობაზე სტალინი ხარხარებს, რაც გამოიხატება მინაწერში: „ხა-ხა-ხა“ (“xa-xa-xa”) სამჯერ, ლამის მიჯრით და იქვე აღნიშნავს: „არა“ (ასე არ არის) (“He to”). ვის დასცინის ამ შემთხვევაში სტალინი? უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი დასცინის თავად თვალსაზრისს, რომ ევროპული ენების მეოთხე სტადიის ენებში შეყვანით ანგლო-საქსი იმპერიალისტები თავს მოიწონებენ და

იმაზეც ხარხარებს, რომ ზოგიერთ ქართველს, თუ ყველას არა, აწუხებს, რომ თურმე ქართულს არ ეკადრება ენათა ისეთ ჯგუფში მოხვედრა, რომელიც ვერ განვითარდა ისე, რომ ევროპული და სემიტური ენების დონისთვის მიეღწია.

3) შეცდომად არის მიჩნეული თეზა, რომ მსოფლიოს ყველა ენის ლექსიკური მასალა შედგება მხოლოდ ოთხი ელემენტისაგან. საილუსტრაციოდ მოტანილია ქართული (იაფეტური) სიტყვა „მორის“ ჩინური, ფინური და რუსული ცალკების ანალიზი.

4) საბჭოთა ენათმეცნიერების ერთ-ერთ მთავარ ამოცანად მარი სახავდა ერთიან საკაცობრიო ენას, რაც პრაქტიკულად შეუძლებელია არა მხოლოდ ახლა, არამედ მთელ მსოფლიოში სოციალიზმის გამარჯვების შემდეგაც კი დიდი ხნის განმავლობაში. ამას კ. ჩარკვიანი ურთავს სტალინის ცნობილ ციტატას ერთიანი საკაცობრიო ენის შექმნის პირობებისა და შედგენილობის შესახებ, რომელზეც უკვე ვიმსჯელებთ (იხ. ზემოთ). ორივეგან სტალინს მიუწერია: „ეს მარის სისულელებია“ (“Это глупости Марра”) როგორც ეს კომენტარი აჩვენებს, სტალინი ნამდვილად არ გრძნობდა სინდისის ქენჯნას იმის გამო, რომ ერთ დროს თვითონაც იმავე აზრს ავითარებდა და საბჭოთა ხალხმა იცოდა ეს, როგორც აჩვენებს „პრავდაში“ გამოქვეყნებული მიმოწერა, განხილული ეთან პოლოკის მიერ (იხ. ზემოთ).

5) ნ. მარის ერთ-ერთი შეცდომა არის ის, რომ კულტურისა და ენის ჩასახვის ადგილად მიაჩნია დასავლეთ შუამდინარეთი, რითაც დამატებით არგუმენტს აძლევს ანგლო-ამერიკელ რასისტებს მათი კულტურული განსაკუთრებულობისა და „ატლანტიდელი“ ადამიანის გამორჩეულ კულტურულ როლზე სხვა რასებთან შედარებით. სტალინი ამასთან დაკავშირებით წერს: „ანგლო-ამერიკელები აქ არაფერ შუაშია“ (“Англо-американцы не причём”) და კვლავ დაცინის თვალსაზრისს, რომ მარის მოსაზრება თითქოს ანგლო-ამერიკელ რასისტთა პოზიციებს ამაგრებს. იგი ამ აბზაცს აწერს: „ხა-ხა-ხა!“

6) კ. ჩარკვიანი მარს ბრალს სდებს კოსმოპოლიტიზმში, რადგან იგი საბჭოთა ხალხებისგან ითხოვდა მათი ნაციონალური ინტერესებისა და კულტურული ღირებულებების მსხვერპლად შეწირვას „საერთო საკაცობრიო“ კულტურისათვის. ამის მაგალითად იმოწმებს საბჭოთა კავშირის ბევრი ხალხისთვის ახალი ანბანების შექმნას ლათინურზე დაყრდნობით. სწორედ მისი მცდელობით შეიცვალა აფხაზური დამწერლობა და იგი აფხაზურისათვის სრულიად შეუფერებელ ლათინურ ანბანს დაეყრდნო. ეს საკითხი განსახილველ პრობლემად სულაც არ მიაჩნია სტალინს, რაც ჩანს მისი კომენტარიდან: „ეს წვრილმანია“ (“Это мелочь”). კანდიდ ჩარკვიანს კი სერიოზულად ადევნებდა ის, რომ მარი ძველი დამწერლობის მქონე ხალხებისაგან – ქართველებისა და სომხებისაგანაც – კი მოითხოვდა ლათინურ ანბანზე გადასვლას. სტალინს არ მიაჩნია ეს ენის ბედის განმსაზღვრელად: „შრიფტ-გრაფიკა არ წყვეტს ენის ბედს. სისულელეა“ (“Шрифт-графика не решает судьбу языка. Глупость”). ნიკო მარი სრულიად

სერიოზულად აყენებდა საკითხს, რომ „საერთოკავკასიური კულტურული ერთიანობის მიზნით“ შექმნილიყო საერთო ლათინური ანბანი. ადრე თუ გვიან რუსებსაც მოუწევდათ გრაფიკის შეცვლა. „საბჭოთა კავშირში სოციალისტურმა მშენებლობამ აჩვენა ამ აზრის უსუსურობა,“ – წერს კ. ჩარკვიანი.

მიუხედავად მარის იაფეტური თეორიის დაუნდობელი კრიტიკისა, ნიკო მარს, როგორც კავკასიოლოგს, დიდად აფასებდა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ლიდერი კანდიდ ჩარკვიანი. იგი მიიჩნევდა, რომ მარმა პირველმა აჩვენა ერთმანეთის მონათესავე ხეთების, პელაზგების, ეტრუსკებისა და იბერების (ე.წ. იაფეტი ხალხების) განსაკუთრებული წვლილი მსოფლიო კულტურის შექმნაში. მართალია, ბოლო პერიოდში მარმა უარყო ამ ხალხების ნათესაობის იდეა, მაგრამ მის ძველ ნაშრომებს არ დაუკარგავთ მნიშვნელობა, თუმცა სტალინი ფიქრობდა, რომ „მარის დამსახურება ამაში მთავარი არ არის“ (“Заслуга Марра не главное в этом”). კანდიდ ჩარკვიანი და იოსებ სტალინი ერთნაირად მაღალ შეფასებას აძლევენ მარის დამსახურებას ქართულ-სომხურ ფილოლოგიაში: „მარს უდიდესი დამსახურება მიუძღვის ქართული და სომხური წერილობითი წყაროების შესწავლასა და გამოცემაში, ისტორიკოსებისა და ენათმეცნიერების აღზრდაში“. სტალინი ამ ნაწილს აწერს: „ღიახ“ და ამ სიტყვას ქვეშ ორ ხაზს უსვამს, როგორც მნიშვნელოვან მინაწერს.

კანდიდ ჩარკვიანის წერილის ძირითადი იდეა ის არის, რომ მარქსისტულ-ლენინური ენათმეცნიერების განვითარებისათვის აუცილებელია, სააშკარაოზე გამოვიტანოთ მარის ლინგვისტური თეორიის მიუღებელი მხარეები. „სამართლიანად უნდა შეფასდეს მისი მეცნიერული მემკვიდრეობა. რაც სასარგებლოა საბჭოთა ენათმეცნიერებისა და ისტორიისათვის, უნდა მივიღოთ და უარვეთ ყველაფერი, რაც ეწინააღმდეგება მარქსიზმ-ლენინიზმს, ხელს უშლის ჩვენს ხალხებს სოციალისტური კულტურის განვითარებაში. ეს უნდა გააკეთონ თვითონ მეცნიერებმა, მაგრამ უმრავლეს შემთხვევაში სამეცნიერო დაწესებულებების ხელმძღვანელები მარის მიმდევრები არიან და მის მოსაზრებებს ღოგმად მიიჩნევენ. ასეთი ვითარებაა, მაგალითად, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის მარის სახელობის ენისა და აზროვნების ინსტიტუტში. მისი ღირექტორი, პროფ. სერდიუჩენკო ბურჟუაზიულ ენათმეცნიერად აცხადებს ყველას, ვინც მარის მოსაზრებებს არ იზიარებს“. ამ თვალსაზრისს ამყარებს სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის 1949 წლის 22 ივლისის დადგენილება და 1949 წლის ნოემბრის სხდომა, როცა გიორგი ახვლედიანი ყოველნაირად ცდილობდა არნოლდ ჩიქობავას დაცვას, მაგრამ სერდიუჩენკოს ვერ შეაკვლევინა აზრი მასზე, როგორც ნიკო მარის თეორიის დამწუნებელზე. კ. ჩარკვიანი განსაკუთრებულ აქტიურობას იაფეტური თეორიის კრიტიკის თვალსაზრისით ელის ქართველი პარტმუშაკებისა და მეცნიერებისაგან, რადგან მარი პირდაპირ ეხება საქართველოს ისტორიისა და კულტურის საკითხებს და მათ უფრო მეტი მასალა აქვთ მარქსისტულ-ლენინური პოზიციებიდან მარის სამხილებლად.

არნოლდ ჩიქობავამ 1985 წელს გამოაქვეყნა წერილი „როდის იყო და როგორ“, რომელშიც ძალიან ფრაგმენტულად აღწერს ენობრივი დისკუსიის მზადების პერიოდს. ამის მიუხედავად, წერილში აღნიშნულია რამდენიმე ფაქტი, რომლებიც საშუალებას იძლევა, ნაწილობრივ, მაგრამ მაინც აღვადგინოთ ამ ისტორიის ზოგიერთი მომენტი. არნოლდ ჩიქობავა ადასტურებს, რომ 1949 წელს „რესპუბლიკის მაშინდელი ხელმძღვანელის, რვატომიანი „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ კურატორის – კანდიდ ჩარკვიანის წინადადებით“ (სხვათა შორის, ამავე წერილიდან ირკვევა, 1949 წელს კანდიდ ჩარკვიანი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, სახალხო მეურნეობის ეკონომიკისა და დაგეგმვის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი ყოფილა), დაწერა მოკლე მოხსენება ნ. მარის ენის განვითარების სტადიების შესახებ (ჩიქობავა 1985:24). თუმცა იქამდეც, 1949 წლამდეც, გამოთქვამდა არნ. ჩიქობავა თავის კრიტიკულ დამოკიდებულებას ნიკო მარის თეორიის მიმართ (მაგალითისთვის იხ. ჩიქობავა 1941 ან უფრო ადრე 1935).

კანდიდ ჩარკვიანის მოგონებებიდან ვიგებთ: „ქართველ ლინგვისტთა უფროსი თაობის წარმომადგენლები კვლავ უჩიოდნენ მარისტების მოძალეხას ენათმეცნიერებაში და კონკრეტულად მიუთითებდნენ მარის ახალი ენათმეცნიერული თეორიის გავრცელების მავნე შედეგებზე საბჭოთა მეცნიერებისათვის. ამ საკითხზე ჩვენთან სპეციალურად მოვიდა, მაგალითად, აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა და დაწვრილებით გამაცნო თავისი კრიტიკული მოსაზრებები ენების სტადიური კლასიფიკაციის მიმართ. გარდა ამისა, ა. ჩიქობავამ გადმომცა თავისი ნაშრომები. უნდა ითქვას, რომ ბევრი ახალგაზრდა ქართველი ენათმეცნიერი მარის ან მისი მოწაფეების აღზრდილი იყო და ბრძად აღიარებდა იაფეტურ თეორიას. ისინიც ბლოდროინდელი მოდიფიკაციის იაფეტიდოლოგიას ერთადერთ მარქსისტულ თეორიად ასალებდნენ და, რაც ძალი შესწევდათ, იცავდნენ მას „ინდოევროპეისტების“, ე.ი. უფროსი თაობის ლინგვისტების თავდასხმებისაგან. ეს „ბრძოლა“ ხშირად საკმაოდ მწვავე ხასიათს იღებდა და ხელს უშლიდა ნორმალურ კვლევით მუშაობას ენათმეცნიერებაში და ენათმეცნიერული დისციპლინების სწავლებას უმაღლეს სკოლებში. მოგონებების ამ ნაწილში მოცემული ინფორმაცია, რომ „ლინგვისტები კვლავ უჩიოდნენ მარისტების მოძალეხას“, ბუნებრივად ებმის ილიზაროვის ინფორმაციას, რომ „ჩარკვიანამდე ქართველი მეცნიერები, მათ შორის არნ. ჩიქობავა, ესაუბრებოდნენ ლავრენტი ბერიას, რომელიც, თავის მხრივ, არწმუნებდა სტალინს, რომ მარის თეორია არა მხოლოდ უვარგისია მეცნიერული თვალსაზრისით, არამედ საზიანოა ქართული ნაციონალიზმისთვისო“ (ილიზაროვი 2012:187). ეს პირად საუბრებშიც გვსმენია უფროსი თაობის ლინგვისტებისაგან, მაგრამ საარქივო დოკუმენტებით ამის დადასტურება არ შეგვიძლია. თავად ილიზაროვი ყურადღებას ამახვილებს მის მიერ სტალინის ბიბლიოთეკაში აღმოჩენილ არნ. ჩიქობავას წიგნზე „სახელის ფუძის უძველესი აგებულებისათვის ქართველურ

ენებში“, თბილისი, 1942, რომელიც მას რუსული წარწერით უჩუქებია ბერიას-თვის. “Глубокоуважаемому Лаврентию Павловичу Берия – одна из работ, выполненная в реорганизованном Вами Институте языка. С благодарностью от автора. 16.IV.1942”. ილიზაროვი ლავრენტი ბერიასთვის ნაჩუქარი წიგნის სტალინის ბიბლიოთეკაში პოვნას იმით ხსნის, რომ ლ. ბერიამ საენათმეცნიერო საკითხებით დაინტერესებულ სტალინს ყურადღება მიაქცევინა ამ მეცნიერისთვის, რომელიც არ იზიარებდა ნიკო მარის თეორიას (ილიზაროვი 2012:187-190. ამ ფაქტზე ყურადღებას ამახვილებს პოლოკი 2006:113-114).

როგორც ვაჟა შენგელიას მოგონებიდან ირკვევა, ლავრენტი ბერია მაშინაც დახვედრია აეროპორტში ქართულ დელეგაციას, როცა ენობრივი დისკუსიისთვის ემზადებოდნენ: „1950 წლის საენათმეცნიერო დისკუსიამდე ერთი თვით ადრე, 10 აპრილს სტალინის მიწვევით მოსკოვში ჩაფრინდნენ: არნ. ჩიქობავა, საქართველოს მაშინდელი ხელმძღვანელი (ცკ-ის პირველი მდივანი) კ. ჩარკვიანი, რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე და ორი მინისტრი... აეროპორტში მათ ლ. ბერია დახვდა და მანქანაში მიიპატიჟა. მძღოლის გვერდით თვითონ დაჯდა, უკანა სავარძელზე – კ. ჩარკვიანი და ბ-ნი არნოლდი, გადმოსაწევ სკამებზე, რომლებიც წინასვარძლებზე იყო დამონტაჟებული, – დანარჩენი სამი პირი. ამ სკამებზე ჯდომა (ზურგშექცევით) საკმაოდ უხერხული იყო. ბ-ნი არნოლდი შეწუხდა (უკანა სავარძელზე სამი კაცი მაინც დაეტეოდა თავისუფლად) და თქვა: ხომ არ შეიძლება ისინი გადმოსხდნენ? ლ. ბერია: არა უშავს, ჩაიტკეპნებიან (საუბარი რუსულად იყო)“ (შენგელია 2014:71).

არნოლდ ჩიქობავას ხშირად უხდებოდა შეხვედრა კანდიდ ჩარკვიანთან ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონთან დაკავშირებით. ალბათ, საფუძველს მოკლებული არ იქნება, თუ ვიფიქრებთ, რომ ამ შეხვედრებზე, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის გარდა, სხვა საჭირობოროტო საკითხებსაც ეხებოდა, რომელთა შორის იაფეტური თეორია, ძნელი წარმოსადგენია, უკანასკნელ ადგილზე ყოფილიყო. მით უმეტეს, რომ ძალიან გართულდა ვითარება არნ. ჩიქობავასათვის. მას მხოლოდ თბილისში კი არ აკრტიკებდნენ, არამედ უკვე მოსკოვში სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ენისა და ლიტერატურის განყოფილებაც ძალიან დელავდა, რომ არაერთგზის გაკრიტიკებული არნოლდ ჩიქობავა კვლავ ანგარიშგასაწევ ენათმეცნიერად ითვლებოდა. ამ საკითხზეც მოიძებნება კანდიდ ჩარკვიანის წიგნში ჩვენთვის საინტერესო თავი – „როგორ დაიწყო დისკუსია ენათმეცნიერების საკითხებზე“ (ჩარკვიანი 2004:395-408), რომელშიც დაწვრილებით არის მიმოხილული, როგორ მივიდა მასთან არნოლდ ჩიქობავა, აუხსნა საბჭოთა ენათმეცნიერების არასახარბიელო ვითარება მარისა და მარქსიზმის ერთმანეთთან გატოლების გამო, რა არაჯანსაღ გარემოს ქმნიდა ეს ენათმეცნიერებისთვის, რომლის შეცვლა აუცილებელი იყო ვითარების გამოსასწორებლად. როგორც ჩანს, ეს დიალოგი კანდიდ ჩარკვიანთან სწორედ 1946 წლის შუა თვეებში უნდა გა-

მართულიყო და სტალინსაც ჩარკვიანი ამ საკითხზე 1946 წელს ესაუბრა, ხოლო 1949 წლის ბოლოს კიდევ ერთხელ დაუბრუნდა (ამ საკითხთან დაკავშირებით იხ. აგრეთვე კანდიდ ჩარკვიანის ვაჟის, გელა ჩარკვიანის საკონფერენციო მოხსენება (გ. ჩარკვიანი 2017). სტალინთან მისი შეხვედრისას გამართულ დიალოგსაც გადმოგვცემს კ. ჩარკვიანი თავის მოგონებებში:⁷

საქმე საქმემდე 1950 წლის აპრილში მივიდა, როცა არნოლდ ჩიქობავა კანდიდ ჩარკვიანის დახმარებით შეხვდა სტალინს (ამის შესახებ იხ. ზემოთ). 1985 წელს დაბეჭდილი წერილიდან და კანდიდ ჩარკვიანის მოგონებებიდან ზუსტად ვიცით, რომ 1950 წლის 10 აპრილს შეხვედრა გაიმართა მოსკოვში, სტალინის აგარაკზე, რომელსაც ესწრებოდნენ სტალინი, კ. ჩარკვიანი, რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე, ორი მინისტრი და არნოლდ ჩიქობავა. „ამჯერად განხილვის საგანი იყო მხოლოდ ენის საკითხები: სტალინის შენიშვნები „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონზე“ (რომლის პირველი ტომი ახალი გამოსული იყო) და ნ. მარის „ახალი მოძღვრება“. სწორედ ამ შეხვედრაზე გადაწყდა დისკუსიის მოწყობა და სადისკუსიო სტატიის დაწერა დაევალა არნოლდ ჩიქობავას, რომლისთვისაც სტალინს უთქვამს: „დაწერეთ, ვნახოთ. თუ გამოდგა, დავბეჭდავთ. თქვენს მოხსენებას გიბრუნებთ“, და სტალინმა საქალაქე მაგიდაზე დადო (მასში იყო მოხსენება ენის სტადიების შესახებ), მაგრამ იქვე დასძინა: „თუმცა არა – ჯერ დავიტოვებ: ვნახოთ, ახლა როგორ დაწეროთ ამ საკითხებზე, მოხსენებასაც მერე დავიბრუნებთ“ (ჩიქობავა 1985:26). არნოლდ ჩიქობავა არ წერს, როგორ მოხვდა მისი მოხსენება ენის სტადიების შესახებ იოსებ სტალინთან. თუმცა ერთი რამ ცხადია, რა თქმა უნდა, განიხილავდნენ სტალინის მოსაზრებებს ჩიქობავას მოხსენებაზე. „პრავდისთვის“ დაწერილი სტატია „ი. სტალინმა ორჯერ წაიკითხა და შენიშვნებიც დაურთო. ამ შენიშვნების განსახილველად

⁷ – რატომ აყენებთ საკითხს ისე, რომ მარის თეორიის კრიტიკით მარტო საქართველოს პრესა გამოვიდეს. ეს არ არის ადგილობრივი, ლოკალური საკითხი. ის ცენტრალური პრესის ფურცლებზე უნდა გამოვიტანოთ. ამასთან უნდა მოეწყოს არა ცალმხრივი კრიტიკული გამოსვლები მარის თეორიის წინააღმდეგ, არამედ დისკუსია ენათმეცნიერების საკითხებზე, რომელშიც ყველა მიმართულების ენათმეცნიერები მიიღებენ მონაწილეობას.

- ეს ყველაზე სწორი გადაწყვეტილება იქნება, ამხანაგო სტალინ! – ვუპასუხე მე.
- მაგრამ ვინ დაიწყებს? – იკითხა ი. სტალინმა და ახლა პროფესორ ჩიქობავას მიუბრუნდა. – აი თქვენ უნდა გამოხვიდეთ პირველი. დაწერეთ სტატია მარის თეორიის შესახებ, ენათმეცნიერების მდგომარეობაზე და ჩვენ მას დავბეჭდავთ „პრავდაში“ დისკუსიის წესით.

პროფესორი ჩიქობავა დიდი ხანია ისწრაფოდა საჯაროდ შერკინებოდა ენების სტადიური განვითარების თეორიის მიმდევრებს და დამცველებს და წინადადებაზე უარი არ უთქვამს, – პირიქით, მან ის სიამოვნებით მიიღო.

გადაწყდა, რომ სტატია დაიწერებოდა მოსკოვში, რათა დროზე ყოფილიყო შეთანხმებული და მომზადებული გამოსაქვეყნებლად (კ. ჩარკვიანი 2004:404-405).

ორჯერ მომიხდა ი. სტალინის აგარაკზე მისვლა. თითოეული საუბარი 2-3 საათს გრძელდებოდა“. არნ. ჩიქობავა აქებს სტალინს: „სტალინი ბუნდოვანებას ვერ ითმენდა, ენის საკითხები მას არსებითად აინტერესებდა ეროვნულ საკითხებთან დაკავშირებით. გავრცელებული აზრის საწინააღმდეგოდ, მასთან კამათი შეიძლებოდა. ზოგჯერ ის გვეთანხმებოდა კიდევ („ამაში თქვენ მართალი უნდა იყოთ!“) (ჩიქობავა 1985:25-26).

ამერიკელი მეცნიერი, ეთან პოლოკი, ავტორი მეტად მნიშვნელოვანი წიგნისა „სტალინი და საბჭოთა სამეცნიერო ომები“, ზუსტი თანამიმდევრობით აღწერს, რომ არნოლდ ჩიქობავას სულ მცირე ორჯერ მაინც აქვს გადაშუშავებული „პრავდაში“ დაბეჭდილი სტატია. პირველი ვარიანტი მან შექმნა სტალინთან 1950 წლის აპრილში შეხვედრის შემდეგ, რომელიც სტალინის სარედაქციო კომენტარებით დაუბრუნდა ავტორს. არნ. ჩიქობავამ 1950 წლის 2 მაისს კვლავ გაუგზავნა სტალინს გასწორებული ვარიანტი, რომლის განხილვისა და რედაქტირების შემდეგ, 6 მაისს იგი სტალინმა დაუგზავნა პოლიტიბიუროს წევრებს: ბერიას, ბულგანინს, კაგანოვიჩს, მალენკოს, მოლოტოვსა და ზრუშჩოვს (პოლოკი 2006:113-114). სწორედ ამ წერილზე გვსურს მკითხველთა ყურადღების გამახვილება, რომელიც ალბათ 1950 წლის 2 მაისს წაიკითხა და კომენტარები დაურთო სტალინმა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, წერილის ასლი გადმოგვცა ბატონმა ვაჟა შენგელიამ, რისთვისაც მადლობას ვუხდით მას.

არნოლდ ჩიქობავას სტატიაზე სტალინს გაკეთებული აქვს ათიოდე კომენტარი. როგორც კანდიდ ჩარკვიანის წერილში, აქაც, ნიკო მარის ამა თუ იმ ნაშრომიდან დამოწმებულ ნაწყვეტზე სტალინი აკეთებს ასეთ მინაწერებს: “Какая глупость!”, “Чепуха!”, “Глупость...” („რა სისულელეა!“ „სისულელე!“). ასე აფასებს სტალინი ნიკო მარის მოსაზრებებს ენათა განვითარების სტადიებზე (მარი 1936:405), რომელიც მოცემულია ჩიქობავას მანქანაზე გადაბეჭდილი წერილის მე-4 გვერდზე (“Какая глупость!”). ასევე ნ. მარის წარმოდგენას ყველა ენის ერთიანი გლოტოგონიური პროცესის პროდუქტად, რომელსაც მოჰყვება ენის სტადიების ცვლა (არნ. ჩიქობავას წერილის მე-6 გვერდი: “Чепуха!”). სტალინი მსგავს კომენტარს წერს არნოლდ ჩიქობავას წერილის მე-13 გვერდზე (“Глупость...”), სადაც ავტორი მკითხველს აწვდის ინფორმაციას, რომ თურქმა რასისტებმა გამოიყენეს ენათა ელემენტებით ანალიზის მარისეული პრინციპი. იგი ერთ ელემენტამდე დაიყვანეს და დედამიწის ყველა ენის ყველა სიტყვის საფუძვლად აღიარეს თურქული „გიუნ“ (მზე). ამით კი ამტკიცებდნენ, რომ ყველა ენა თურქულიდან მომდინარეობს.

სტალინი რამდენიმე ადგილას სვამს კითხვას. როცა არნოლდ ჩიქობავა ჩამოთვლის ენათა ოჯახებს, მაგალითისთვის იმოწმებს: „ხეთურ-იბერიულ ოჯახს (ცოცხალი იბერიულ-კავკასიური ენებითურთ), ინდოევროპულ ოჯახს, სემიტურ ოჯახს, უგრო-ფინურ ოჯახს“. სტალინი სვამს კითხვას: “А Китайцы?” (ჩინელები

ბი? – გვ. 10). რის გამო უნდა დაინტერესებულიყო სტალინი ჩინელების ადგილით ენათა ოჯახებს შორის, ამაზე ქვემოთ ვიმსჯელებთ. ამავე ნაწილში არნ. ჩიქობავა განიხილავს გენეალოგიური კლასიფიკაციის შედეგად ერთი ოჯახისთვის მიკუთვნებული ენების დამოუკიდებლობაზე. „მართალია, ეს არ გამორიცხავს, – წერს არნ. ჩიქობავა, – მათი განვითარების ერთგვაროვნებას, რაც გამოწვეულია ხალხთა საერთო საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ცხოვრებით. მაგრამ ეს ერთგვაროვნებაა და არა ერთიანობა, რადგან განვითარების ამოსავალი მასალა განსხვავებულია“. ამ ნაწილთან დაკავშირებით სტალინი სვამს კითხვას: რა არის ეს? (მსგავსება?) (“Что что? (СХОДСТВО?)”). ეს შეკითხვა აჩვენებს, რომ სტალინს უფრო მეტის გაგება სურდა ამ საკითხზე.

არნოლდ ჩიქობავა ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების მეთოდის მნიშვნელობის დასამტკიცებლად იმოწმებს ენგელსის „ანტი-დიურინგს“ და აღნიშნავს, რომ ენგელსი თვითონაც იყენებდა ისტორიულ-შედარებით მეთოდს (მარქსი ენგელსს ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების სპეციალისტს უწოდებდა)“. არნოლდ ჩიქობავას ამ საკითხზე სპეციალური მოხსენებაცა აქვს წაკითხული, რომელსაც კიდევ ვახსენებთ წიგნის მომდევნო ნაწილებში. ხსნებული აბზაცი სტალინს არ მიაჩნია საკმარის არგუმენტად და კომენტარში წერს: “Недостаточный аргумент”.

არნ. ჩიქობავა ვერ მალავს აღშფოთებას, რომ ნიკო მარს მხოლოდ ინდოევროპული ენები მიაჩნია განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგომ ენობრივ ჯგუფად, სხვები კი ამ ეტაპამდე ვერ მალდებიან. ასეთია, მაგალითად, იაფეტური ენები, რომლებსაც ნ. მარი „მსოფლიო წინსვლას ჩამორჩენილ ენებად“ მოიხსენიებს. „თურმე ქართული ენა ვერ ამაღლებულა ლათინურამდე: განვითარების უფრო დაბალ საფეხურზე შეჩერებულია. მარის სტადიალური სქემის მიხედვით, იგი საბოლოოდ მიღურსმნულია ამ საფეხურზე“. ასეთი შეფასება არ აკმაყოფილებს სტალინს. მას ჰგონია, რომ არნ. ჩიქობავას იაფეტური ენების და მათ შორის, ქართულის მოხსენიება „მსოფლიო წინსვლას ჩამორჩენილ ენად“ სწყინს, როგორც ქართველს: “Вы обижены, но обида не довод” („თქვენ ნაწყენი ხართ, წყენა კი არგუმენტი არ არის“). ამავე აზრს გამოთქვამს სტალინი კანდიდ ჩარკვიანის 1949 წლის დეკემბრის წერილზე დართულ შენიშვნაში. არნ. ჩიქობავა აკრიტიკებს მარის მოსაზრებას: „განვითარების უნარის არმქონე ხალხებს მატერიალისტური მეცნიერება არ იცნობს“. სტალინი ხსნის, რას გულისხმობს მარი: „არსებობს ჩამორჩენილი ერების შთანთქმის პროცესი. აქედან ვიღებთ მკვდარ ენებს“ (“Бывает процесс поглощения отсталых наций. Отсюда мертвые языки”).

ერთადერთი შეფასება, რომელსაც უეჭველად ეთანხმება სტალინი, არის ის, რომ ნ. მარის თეორია სახელს უტეხს საბჭოთა ენათმეცნიერებას. „მხოლოდ საქმეში ჩაუხედაობა და სრული უპასუხისმგებლობა თუ ათქმევინებს ადამიანს, რომ პალეონტოლოგიური ანალიზი (ელემენტებით), ენათა ერთიანი გლოტოგონი-

ური პროცესი და სტადიური კლასიფიკაცია იაფეტურ თეორიაში საბჭოთა მატერიალისტური ენათმეცნიერების მონაპოვრებია. ეს „მონაპოვრები“ რეალურად ენის მატერიალისტური მოძღვრების, საბჭოთა ენათმეცნიერების დისკრედიტაციას გამოიწვევს მხოლოდ“. სტალინი ადასტურებს ამ აზრს: *Пожалуй!* – წერს იგი. არნ. ჩიქობავა სწორედ ამ კომენტარს გულისხმობს, როცა წერს, რომ სტალინი ზოგჯერ ეთანხმებოდა მის მოსაზრებებს (იხ. ზემოთ, ჩიქობავა 1985).

ბევრ ენათმეცნიერს თავიდანვე არ სჯეროდა, რომ სტალინმა იაფეტური თეორია მარქსიზმ-ლენინიზმის ვულგარიზაციის გამო დაიწუნა. ეჭვის მიზეზი იყო ის, რომ სტალინს ადრევე შეეძლო, ფრთები შეეკვეცა მარქსიზმის ვულგარიზატორისთვის, თუნდაც პარტიის XVI ყრილობამდე. ამ ყრილობაზე ნ. მარი განსაკუთრებით დაუახლოვდა კომუნისტურ პარტიას.

როცა 1950 წლის 9 მაისს გამოქვეყნდა არნ. ჩიქობავას წერილი გაზეთ „პრავდაში“, ყველა მაშინვე ვერ მიხვდა, რა მიზანი ჰქონდა ამ წამოწყებას. როგორც ბ. ილიზაროვი წერს, თავიდან რედაქციამ მიიღო 190 სტატია, რომელთაგან 70 იცავდა ნიკო მარის თეორიას, 100 წერილში კი გაკრიტიკებული იყო ნიკო მარის თეორიის მხოლოდ რამდენიმე ასპექტი, თუმცა იაფეტური მოძღვრება მთლიანობაში ასივე ავტორს მოსწონდა, მხოლოდ 20 სტატიის ავტორი გამოდიოდა ამ თეორიის წინააღმდეგ. დისკუსიაში ჩართულმა ავტორებმა და, როგორც ბორის ილიზაროვი წერს, თვით „პრავდის“ რედაქციამაც კარგად არ იცოდა, რა მიზნით იყო წამოწყებული ეს დისკუსია. სტატისტიკური მონაცემები აჩვენებს, რომ სტალინის ჩარევის გარეშე, არნ. ჩიქობავას კრიტიკულ სტატიას ადვილად ჩაახშობდნენ ნიკო მარის თეორიის მომხრე ენათმეცნიერები. თავის მხრივ, სტალინს ნამდვილად ჰქონდა მიზნად, კვალი დაეტოვებინა საბჭოთა ენათმეცნიერების ისტორიაში. როგორც ბ. ილიზაროვი წერს, სტალინს დაურეკავს „პრავდის“ ერთ-ერთი რედაქტორისთვის, ილიჩევისთვის და შეუქცია მასთან საუბარში ახალგაზრდა, პროვინციაში მცხოვრები უცნობი გენიოსი და მისი ნაწერის გასაცნობად დაუბარებია. ამ პროვინციელი ახალგაზრდა გენიოსის სახელის უკან თვითონ სტალინი იმალებოდა. ასე გადასცა „პრავდის“ რედაქციას მან დასაბეჭდად წერილი, რომლის ბოლოს იკითხებოდა ხელმოწერა: სტალინი. „პრავდის“ რედაქტორმა, ილიჩევმა მიიღო გადაწყვეტილება, შეეჩერებინა გაზეთის აწყობა, რომ სასწრაფოდ დაებეჭდათ სტალინის წერილი (ილიზაროვი) აქ მოყვანილი ფაქტების სიზუსტეზე პასუხისმგებლობა ეკისრება ბ. ილიზაროვს, მაგრამ სტალინის ლინგვისტური ინტერესების უარყოფა შეუძლებელია.

რა შეიძლებოდა ყოფილიყო სტალინის შეხედულების ცვლილების მიზეზი. ერთ-ერთი გავრცელებული მიზეზი იმდროინდელი საბჭოური გაკიცხვისა იყო ხალხის მტრების გამოვლენა. თვითონ ფორმა, როგორც მიაწოდეს საზოგადოებას სტალინის „პრავდაში“ გამოქვეყნებული წერილი, მთლიანად თავსდებოდა ომის და ომისშემდგომ პერიოდში სტალინის გამოსვლებისთვის განსაკუთრებული მნიშ-

ვენლობის მინიჭების ტრადიციაში. ამ მხრივ მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა ენათმეცნიერ მედევევის მოგონება, როგორ გააცნეს პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტებსა და პროფესორას სტალინის შეცვლილი მოსაზრება ნიკო მარ-ზე. სტალინის სტატია 1950 წლის 20 ივნისს გამოქვეყნდა „პრავდაში“. მედევევი იხსენებს: იმ დღეს ლენინგრადის უნივერსიტეტში შეწყვიტეს ყველა გამოცდა. პროფესორები და სტუდენტები ვესტიბიულში შეიკრიბნენ. სტალინის სტატიას რადიოთი ქვეყნის ყველაზე ცნობილი დიქტორი იური ლევიტანი კითხულობდა. ყველა სულგანაბული უსმენდა სტალინის წერილს. ჩაიცინეს, როცა სტალინი ენის კლასობრიობის იდეას აკრიტიკებდა: ნუთუ ის ამხანაგები ფიქრობენ, რომ ინგლისელი ფეოდალები ინგლისელ ხალხს თარჯიმნის მეშვეობით ესაუბრებოდნენ? განა ისინი ინგლისურ ენაზე არ მეტყველებდნენ? მსმენელი საზოგადოება შეირხა, როცა სტალინმა მეშხანინოვი ახსენა, რომელიც „ხელმძღვანელთა კასტას მარის მოწაფეებს უწოდებს“. **დარწმუნებული რომ არ ვიყო, მეშხანინოვისა და ენათმეცნიერების სხვა მოღვაწეების პატიოსნებაში, ვიტყვოდი, რომ ასეთი ქცევა მტრობის ტოლფასია**“. სტუდენტებმა და პროფესორებმა კარგად დაიმახსოვრეს სტალინის სიტყვები: მარი ვერ გახდა მარქსისტი ან მხოლოდ მარქსის უულგარიზაცია შეძლო“. ჩვენ სიხარულით გადავხედეთ ერთმანეთს, როცა სტალინმა თქვა, რომ „მეცნიერება ვერ იარსებებს დისკუსიის გარეშე. ენათმეცნიერებაში გავრცელებული იყო არაკჩევიის რეჟიმი, რომელიც უპასუხისმგებლობას აღვივებდა. ამ რეჟიმის ლიკვიდაცია აუცილებელია! ამით დისკუსია დასრულდა, თუმცა სტალინმა კიდევ ოთხჯერ გამოაქვეყნა პასუხები მკითხველთა წერილებზე „პრავდაში“.

მეშხანინოვმა ყველა თანამდებობდა დაკარგა, მისმა მოწაფეებმა კი მონიანიეს მარის ცოდვები და სწრაფი ტემპით გადაეწვევნენ „ამხანაგი სტალინის ნაშრომების შუქზე“. მასობრივი რეპრესიები არ ყოფილა, მაგრამ ერთმანეთისთვის ანგარიშის გასწორება კიდევ დიდხანს გაგრძელდა. ენისა და აზროვნების ინსტიტუტის დირექტორი გახდა აკად. ვ. ვ. ვინოგრადოვი. იგი ხელმძღვანელობდა სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ენისა და ლიტერატურის განყოფილებას და ჟურნალ „ენათმეცნიერების საკითხებს“. ყველა უმაღლეს სასწავლებელსა და პარტიულ სკოლაში შემოიღეს სალექციო კურსი „ენის სტალინური მოძღვრება“, რომელიც მიყრუებული სოფლების რაიკომშიც კი ისწავლებოდა. ენათმეცნიერების საკითხები კოლმეურნეებმაც „გაიგეს“. სტალინური მოძღვრების გავრცელების ამბავი ბევრ ნაწარმოებში აისახა. ერთ-ერთი მათგანია თეოდორ აბრამოვის რომანი „გზები – გზაჯვარედინები“. როგორ აღიქვამდა ენობრივ დისკუსიას და მის შედეგებს კოლმეურნე გლეხობა, კარგად ჩანს ამ ნაწყვეტიდან (ვიმოწმებთ შერჩევით): „**თურმე ისევ გამოჩნდნენ ხალხის მტრები** ... ვილაც აკადემიკოსები. ამბობენ, რუსული ენის განადგურება უნდოდათ თურმე... თურმე თვით იოსებ ბესარიონის ძემ გაუსწორა მათ ტვინები გაზეთ „პრავდაში“... ამასაც მოვესწარით! შარ-

შან ვილაც კოსმოპოლიტები უცხოელ კაპიტალისტებს მიეყიდნენ, წელს კი – აკადემიკოსები. გაუგებარია, ჩვენები საით იყურებიან?! არამზადებს ვერ ანადგურებენ!“ (მეღველევი 1997:1037-1038).

ვ. ვინოგრადოვის დანიშვნასთან დაკავშირებით ვაჟა შენგელია, არნოლდ ჩიქობავას მოწაფე და მისი ნდობით აღჭურვილი პირი, იხსენებს: „ცნობილი ენათმეცნიერო დისკუსიის წინა პერიოდში ერთ-ერთი შეხვედრისას სტალინს უკითხავს: მოსკოვის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი ვინ არისო? არნ. ჩიქობავა: პროფესორი ჩემოდანოვი. სტალინი: რა კაცია ეს ჩემოდანოვი? არნ. ჩიქობავა: პირადად არ ვიცნობ, მაგრამ ერთი წიგნი აქვს ენათმეცნიერებაში სხვასთან თანავტორობით... შემდეგ, პოლიტიბუროს წევრების შეკრებაზე სტალინს განუცხადებია: ჩემოდანოვი მოსკოვის უნივერსიტეტში დეკანად მუშაობს, ვინოგრადოვი კი ზის (გადასახლებულია), ეს როგორ შეიძლებაო... რამდენიმე დღეში ვ. ვინოგრადოვი მოსკოვში დააბრუნეს და ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანად და ენათმეცნიერების ინსტიტუტის დირექტორად დანიშნეს, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოს-მდივანიც გახდა... აკად. ვ. ვინოგრადოვი ხშირად უმეორებდა ბ-ნ არნოლდს: თქვენ გადამარჩინეთ, კაცად მაქციეთო... მოსკოვში ჩასვლისას სადგურში ხვდებოდა, შინაც ეპატიუებოდა, გამოძგზავრებისას აცილებდა... ეუბნებოდა: აკადემიკოსად უნდა წარგადგინოთო... იმდენჯერ გაუძეობრებია, რომ ბ-ნ არნოლდს ერთხელაც ირონიით მიუგია: მე ერთი უბრალო გლეხის შვილი ვარ და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორად რომ ვითვლები, ჩემთვის ესეც ზედმეტიაო... ბ-ნ არნოლდის კომენტარი: ეტყობა, ელოდა ჩემგან, რომ ვეტყოდი, ოღონდ თქვენ ეს გააკეთეთ და თქვენი სურვილის ამსრულებელი ვიქნებიო“ (შენგელია 2009:79-80). ამ მოგონების მიხედვით, არნოლდ ჩიქობავას წვლილი მიუძღვის ვ. ვინოგრადოვის გათავისუფლებასა და დაწინაურებაში, რასაც თურმე ცნობილი მეცნიერი ვინოგრადოვი ყოველთვის დიდი მოწიწებით აღნიშნავდა.

ქვეყნის მტრების ცნობილი საბჭოთა თეორიის გარდა, არსებობს სტალინის შეხედულების ცვლილების სხვა ასსნაც. როცა 1949 წელს, სტალინის სამოცდაათი წლის იუბილეს მოსამზადებლად ჩასული კანდიდ ჩარკვიანი თავისუფალ დროს წერდა სტალინისთვის წარსადგენ წერილს საბჭოთა ენათმეცნიერების მდგომარეობაზე, როგორც ირკვევა, იუბილესზე შეკრებილ სტუმრებს შორის მხოლოდ მას როდი აწუხებდა ეს საკითხი. სტალინის იუბილეს ესწრებოდა მათ ძედუნნი, რომელიც მოწვეული იყო როგორც განსაკუთრებული სტუმარი და მოსკოვის დიდ თეატრში ძალიან საპატიო ადგილას იჯდა – პრეზიდიუმში „თანამედროვეობის უდიდესი გენიის“ გვერდით. ეს არ იყო შემთხვევითი სტუმრობა, რადგან სწორედ 1949 წელს დაიწყო ჩინეთში კომუნისტური სახელმწიფოს მშენებლობა და მისი დაკავშირება სსრკ-სთან. 1950 წელს მოეწერა ხელი სსრკ-სა და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკას შორის თანამშრომლობის ხელშეკრულებას, რომლის მომზადებას საბჭოეთისა და ჩინეთის ლიდერთა ხშირი შეხვედრები სჭირ-

დებოდა და ამის გამო სტალინი და მათი ძეგლი ხშირად ჩნდებოდნენ ერთად. როგორც ჩანს, სხვა საკითხებთან ერთად ისინი ლინგვისტურ საკითხებზეც მსჯელობდნენ (გორბანეცკი 1991:147-152).

ალბათ სტალინი გრძნობდა უხერხულობას, რომ საბჭოეთში აღიარებული ერთადერთი ლინგვისტური თეორია ჩინურს პრიმიტიულ ენად განიხილავდა, მაშინ, როცა პოლიტიკური კონიექტურა დღის წესრიგში აყენებდა, მოხსნილიყო ყველა ის დაბრკოლება, რომელთაც თუნდაც იოტისოდენად შეეძლო შეეშალა ხელი საბჭოეთისა და კომუნისტური ჩინეთის დაახლოებისათვის. სწორედ ეს უნდა ყოფილიყო მარის იაფეტური თეორიის საბოლოო ლიკვიდაციის თაობაზე სტალინის ურყევი გადაწყვეტილების მიზეზი, რამაც, თავის მხრივ, სათავე დაუდო იაფეტური თეორიის დაწინაურების, აბუჩად აგდებისა და დაცინვის უკიდევანო მასშტაბებს. საქმე იქამდე მივიდა, რომ საბჭოთა ენათმეცნიერებმა ჩინეთში ჩინურის მეცნიერულ კვლევასაც შეუწყვეს ხელი და სინოლოგია გაათავისუფლეს „ბურჟუაზიული ენათმეცნიერების“ გავლენისაგან. ჩინურად ითარგმნა სტალინის „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“ და არნოლდ ჩიქობავას „ენათმეცნიერების შესავალი“, რომლის შინაარსი განაპირობა სწორედ 1950 წლის ენობრივმა დისკუსიამ. ერთ-ერთ დამაჯერებელ მიზეზად უნდა ჩავთვალოთ ის, რომ საბჭოთა კავშირისა და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის პოლიტიკურმა ურთიერთობებმა შეცვალა სტალინის დამოკიდებულება იაფეტური თეორიისადმი. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს ძირითადად განაპირობა ნ. მარის აზრმა, რომ ჩინური და, შესაბამისად, ჩინელი ხალხი განვითარების თვალსაზრისით გაიყინა უძველეს ეტაპზე. დისკუსიის „ჩინური ფაქტორი“ აისახა სოლჟენიცინის რომან „პირველ წრეში“.

ე. ველმეზოვა, რომელიც დაინტერესდა მხატვრულ ლიტერატურაში ლინგვისტური თეორიების ასახვის საკითხით, განიხილავს ალექსანდრე სოლჟენიცინის რომანის ერთ ნაწყვეტს, რომელშიც 1950 წლის „ენობრივი დისკუსიის“ წინა პერიოდი აღწერილი (ველმეზოვა 2014; ველმეზოვა 2015:275-283). რომანის მთავარ გმირს ღრმად სწამს, რომ კომუნისტი გაიმარჯვებს მთელ დედამიწაზე და ამ დიდი საქმისთვის ჩინელები ცოტას ნამდვილად არ აკეთებენ საბჭოთა ხალხთან ერთად. საბჭოთა კავშირი და ჩინეთი მეგობრობს. მეგობრობენ ყველა ხალხის დიადი მამა, სტალინი და მათი ძეგლი, მაგრამ არსებობს ერთი „უხერხული დეტალი“, რომელიც ამ მეგობრობას ჩრდილს აყენებს, ხოლო კომუნისტის მთელ მსოფლიოში გამარჯვების საქმეს საფრთხეს უქმნის. ამ „უხერხულობას“ ოფიციალურ საბჭოთა ენათმეცნიერულ თეორიად აღიარებული ნიკო მარის „ახალი ენობრივი თეორია“ ანუ იაფეტური თეორია ქმნის, რომლის მიხედვითაც ჩინური, როგორც ძირეული ენა, განვითარების ყველაზე დაბალ საფეხურზე დგას და ჩინელები, როგორც ძირეულ ენაზე მოლაპარაკე ხალხი, გაყინული არიან განვითარების ერთ სტადიაზე და წინსვლა არ უწყვიანთ. თავისთავად ეს იდეა, ენათა მორფოლოგიური ტიპების დაკავშირება ამ ენებზე მოლაპარაკე ხალხების განვი-

თარების დონესთან, უშუალოდ ნიკო მარს არ ეკუთვნის. იგი მეცხრამეტე საუკუნეში იღებს სათავეს, მაგრამ ეს ვერ შველის ჩინელი და საბჭოთა ხალხების ურთიერთობაში შექმნილ „უხერხულ ვითარებას“.

ალექსანდრე სოლჟენიცინის ნაწარმოებს თუ დავეყრდნობით, სწორედ „ჩინეთის საკითხმა“ გამოიწვია ნიკო მარის თეორიის დასამარება საბჭოთა კავშირში. 1950 წელს გამართული „ენობრივი დისკუსია“ გაზეთ „პრავდის“ ფურცლებზე სწორედ ამის გამო დაწყებულა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ძნელი დასაჯერებელია, სოლჟენიცინს ობიექტურობა აინტერესებდეს. აი რას წერს იგი: ჩიქობავას გაუბედავს და დაუწერია ანტიმარქსისტული ერესი, რომ ენა არ არის ზედნაშენი, რომ არსებობს მხოლოდ ნაციონალური ენები და არა ბუნაუზიური და პროლეტარული ენები. მოკლედ, არნ. ჩიქობავა ღიად დაუპირისპირდა მარის მოსაზრებებს. მიუხედავად იმისა, რომ მარიც და ჩიქობავაც ქართველები იყვნენ, სწორედ რამდენიმე მარქსისტ-მარისტი ქართველი ენათმეცნიერი ალაშფოთა ჩიქობავას თავნებობამ და ისეთი ბრალდებები წაუყენეს, რომ ღამით უშიშროების სამსახურის თანამშრომელთა კაკუნს უნდა დალოდებოდა. რადგან ჩიქობავას მიაკერეს ამერიკული იმპერიალიზმის აგენტის იარღიყი, მას ველარაფერი იხსნიდა სტალინის სატელეფონო ზარის გარდა. სტალინმა ჩიქობავას სიცოცხლე აჩუქა, ხოლო ჩიქობავას მარტივ, პროვინციულ ფიქრებს გენიალური განვითარება მისცა და უკვდავება მიანიჭა (სოლჟენიცინი 1968/1999:171-172).

აშკარაა, რომ ამ სიტყვების ავტორს ერთნაირად სძულს ნიკო მარი, არნოლდ ჩიქობავა და იოსებ სტალინი. სიძულვილის მთავარი მიზეზი მათი ქართველობაა, შემდეგ კი სხვა მიზეზები ემატება. ამასთან დაკავშირებით კიდევ ერთხელ უნდა დავიმოწმოთ ილიზაროვი, რომელიც ხაზგასმით წერს, რომ ჩიქობავას უკან იდგა ბერია, ამიტომ სოლჟენიცინის ფიქრი, თითქოს ამერიკული იმპერიალიზმის აგენტად მონათლულ ჩიქობავას უშიშროების სამსახურის თანამშრომელთა დევნა მოჰყვებოდა, გადაჭარბებულია, რადგან ჩიქობავას ლ. ბერია იცავდა და ასე ადვილად ვერაფერს დააკლებდნენ (ილიზაროვი 2012:187-190). ბერიას „დამსახურებათა“ შორის მხოლოდ გულაგის სრულყოფასთან, ზოგიერთი კავკასიელი ხალხის გადასახლებასა და „ატომური პროექტის“ წარმატებასთან ერთად უნდა მოვისხენიოთ მისი წვლილი ნ. მარის მითის დარღვევაში. ბერია და ჩიქობავა იხრებოდნენ ქართული ნაციონალიზმისკენ, სტალინი კი მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ძალიან ხელოვნურად ახდენდა ველიკორუსული შოვინიზმის კულტივირებას (ამ თვალსაზრისით შდრ. თეოდორ აბრამოვის რომანის „გზები – გზაჯვარედინების“ – ზემოთ დამოწმებული ნაწყვეტი: ვილაც აკადემიკოსები რუსული ენის წართმევას ცდილობდნენ. – თ.ბ.). არნ. ჩიქობავა ავითარებდა იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის თეორიას, რომელიც ილიზაროვს ქართული ნაციონალიზმის გამოვლინებად მიაჩნია. ქართველ ინტელექტუალთა ერთ ნაწილში არსებობდა აზრი, რომ არნ. ჩიქობავამ აღადგინა ქართველი ხალხის ჰეგემონია კავკასიაში. ვითომ სწორედ ნაციონალიზმის ამოსაძირკვად დაიწყო, ილიზაროვის აზრით, სტა-

ლინმა „მეგრელთა საქმე“, რომლითაც ბერიას უქმნიდა საფრთხეს, მაგრამ ამ მიზეზით ლამის ყველა მეგრული გვარის მქონე თანამდებობის პირი გაათავისუფლეს თანამდებობიდან, მათ შორის, არნოლდ ჩიქობავა, რომელიც მხოლოდ 1950-1952 წლებში იყო ენათმეცნიერების ინსტიტუტის დირექტორი. კ. ჩარკვიანი კი გაათავისუფლეს თანამდებობიდან იმ მიზეზით, რომ მას გამოეპარა „მეგრელთა საქმე“ (კ. ჩარკვიანი 2004).

ნიკო მარის იაფეტური თეორიის მიმართ სტალინის დამოკიდებულების შეცვლის ერთ-ერთ მიზეზად, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ასახელებენ ნაციონალიზმს. მაგალითად, ა. არაბული ფიქრობს, რომ ენობრივი დისკუსია მოტივირებული არ იყო საკუთრივ ლინგვისტური ინტერესებით, რომ ამ კამპანიას ხილული და დეკლარირებული მოტივაციის გარდა ჰქონდა ღრმა, შეფარული და შორს გამიზნული მოტივი და ეს უნდა ყოფილიყო ეროვნული ენების დაცვისა და განვითარების სურვილი. სავარაუდოა, – წერს ა. არაბული, – რომ სწორედ ეროვნული ენების საარსებო ინტერესი ელო საფუძვლად საბჭოთა იმპერიის განვითარების გარკვეულ ეტაპზე „საენათმეცნიერო დისკუსიის“ წარმართვას, ხოლო ამისი იდეოლოგიური საფუძველი შექმნა მიზანმიმართულმა გამოყვანამ „ბაზისი-ზედნაშენის“ კატეგორიების ყოვლისმომცველი დიქტომიიდან. ენისთვის განსაკუთრებული მოვლენის სტატუსის მინიჭებამ, რომელიც არც ბაზისს ეკუთვნის და არც ზედნაშენს, შექმნა საშუალება, ღიად გამოცხადებულიყო, რომ „ეროვნული ენა არის ეროვნული კულტურის ფორმა“, რაც ცვლიდა ლენინურ ნაციონალურ პოლიტიკას, რადგან უშვებდა ეროვნული ენების „აყვავების“ შესაძლებლობას სოციალიზმის მსოფლიო მასშტაბით გამარჯვების შემთხვევაში. ა. არაბული ფიქრობს, რომ მარის ოთხელემენტოვანი თეორია თურქულ ერთელემენტოვან აბსურდს იმიტომ დაუკავშირა არნ. ჩიქობავამ, რომ მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე დაიწყო საკმაოდ ინტენსიური და, რაც მთავარია, საფუძვლიანი სამეცნიერო-იდეოლოგიური შეტევა თურქეთის მიერ მიტაცებული ტერიტორიების შესახებ და „გიუნემ დილის“ გაცამტვერებაც ამ კონტექსტში უნდა წავიკითხოთ 1945 წლის 20 დეკემბრის „ზარია ვოსტოკაში“ გამოქვეყნებულ წერილთან – „რამდენიმე შენიშვნა ლაზების შესახებ“ – ერთად (არაბული 2014:9,17,18-19).

არის საფუძველი ვიფიქროთ, რომ არნოლდ ჩიქობავა მხოლოდ ოთხელემენტოვანი ანალიზის ერთ ელემენტამდე ჩამოყვანის გამო არ აკრიტიკებდა თურქულ ენობრივ თეორიას, რომ ამ კრიტიკაში აისახება მეორე მსოფლიო ომში საბჭოთა კავშირის გამარჯვების შემდეგ საქართველოში გაჩენილი რეალური მოლოდინი დაკარგული ტერიტორიების აღდგენისა, რასაც საფუძველს უმაგრებდა სწორედ ქართველ მეცნიერთა ჩართულობა ამ საქმეში. მაგრამ სტალინის შენიშვნები და კომენტარები, რომლებსაც იგი აწერს კანდიდ ჩარკვიანისა და არნოლდ ჩიქობავას წერილებს, არ გაეძლევს ამ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას. ამ მხრივ საინტერესოა, როგორ აღაშფოთა კანდიდ ჩარკვიანი ნიკო მარის სტადიალურ თეორიაში ქართულის მესამე სტადიის ენებში მოქცევამ, რაც მან (ალბათ) არნოლდ

ჩიქობავასაგან შეიტყო: „კანდიდი, ბუნებრივია, აღშფოთდა, და ეს აშკარად ჩანს მის მიერ სტალინის სახელზე გაგზავნილ დოკუმენტში. ბელადის წასაქვებლად მან ისიც კი დაწერა, რომ ეს თეორია ამართლებს ანგლო-ამერიკელი რასისტების პრეტენზიებს მათი კულტურული როლის განსაკუთრებულობაზე, მაგრამ სო-სომ, როგორც იტყვიან, ეს არ „ჭამა“ და კიდევ თავისი ცნობილი ყავისფერი ფანქრით ასეთი რამ მიაწერა: Ха-ха-ха. Англо-американцы не причём. დღეს ჩემთან სტუმრად იყვნენ ლორენსი და ლინდა. თავის დროზე ლორენსის მამა დე-ვიდ კელი ბრიტანეთის ელჩი იყო საბჭოთა კავშირში და მის მეძუარებში მარის სტალინისეულ კრიტიკასთან დაკავშირებით ასეთ ფრაზას ვკითხულობთ: „მარის ენის წარმოშობის თეორია ჭეშმარიტად მარქსისტულია. 30 წლის მანძილზე ამ თეორიას იღებდნენ. ახლა კი სტალინმა მისი ყველა პუნქტი უარყო. სტალინის კომენტარი სავსებით გონივრულია“. როცა ლორენსს ჩემი მოსაზრება გავუხიარე და კანდიდის წერილის ასლი ვაჩვენე, კარგა ხანს ჩუმად იყო, მერე ერთი ამოი-ოხრა და თქვა: „საელჩოში მაშინ დიდი აკადემიური განათლების დიპლომატები მუშაობდნენ, მათ შორის იყო ისაია ბერლინიც. შენ რომ იცოდე, როგორ იმტე-რევდნენ თავს იმაზე, თუ რატომ გადაწყვიტა სტალინმა ენის კლასობრივი თეო-რიის მქადაგებლის, მარის განადგურება. ახლა ყველაფერი ცხადი გახდა. მარქ-სისტ სტალინს ქართველმა სტალინმა სძლია“ (გ. ჩარკვიანი 2015:7-8).

კიდევ ერთხელ დავაკვირდეთ, როგორ რეაგირებს სტალინი კანდიდ ჩარკვიანის მოსაზრებაზე, რომ ნ. მარმა „ქართული საბჭოთა კულტურა დაამცირა ლა-მის გაქვავებულ, განვითარების უნარის არმქონე ენათა ჯგუფში“ შეტანიოთ. ასეთ შეფასებაზე სტალინი გულიანად ხარხარებს და რამდენიმე ადგილას აწერს: “Ха-ха-ха” (ხა-ხა-ხა). ნ. მარის ეს თეზა ძალიან არ მოსწონს არნოლდ ჩიქობა-ვასაც: „თურმე ქართული ენა ვერ ამაღლებულა ლათინურამდე: განვითარების უფრო დაბალ საფეხურზე შეჩერებულა. მარის სტადიალური სქემის მიხედვით, იგი საბოლოოდ მიღურსმნულია ამ საფეხურზე“. მაგრამ სტალინი ამას არგუმენ-ტად კი არა, ჩიქობავას წყენად უთვლის. სტალინის აზრით, ქართველ მეცნიერს ეწყინა მარის მიერ ქართულის „მსოფლიო წინსვლას ჩამორჩენილ ენად“ მოხსე-ნიება. სტალინის კომენტარი ასეთია: “Вы обижены, но обида не довод” (,თქვენ ნაწყენი ხართ. წყენა კი არგუმენტი არ არის“). კ. ჩარკვიანი იწუნებს ნ. მარის გადაწყვეტილებას, რომ ყველა ხალხმა, მათ შორის უძველესი დამწერლო-ბის მქონე ხალხებმა კავკასიაში – ქართველებმა და სომხებმა – ლათინური ანბა-ნი უნდა აირჩიონ, მაგრამ სტალინი ამას არ მიიჩნევს პრობლემატურ საკითხად. „შირიფტ-გრაფიკა არ წყვეტს ენის ბედს. სისულელეა“ (“Шрифт-графика не ре-шает судьбу языка. Глупость”). ასევე წვრილმან საკითხად (“Это мелочь”) მიაჩ-ნია აფხაზურისთვის ლათინურზე დაფუძნებული ანბანის შექმნა. სტალინის ასეთი კომენტარები კანდიდ ჩარკვიანისა და არნოლდ ჩიქობავას წერილებზე, გვაფიქრე-ბინეს, რომ ქართული ნაციონალიზმით ვერ აიხსნება სტალინის გადაწყვეტილება, ემხილებინა ნიკო მარის იაფეტური თეორია, როგორც მარქსიზმის ვულგარიზაცია.

უფრო დამაჯერებელი ჩანს ენათა სტადიური კლასიფიკაციის მარისეული სქემის დაწესება ჩინეთთან მეგობრული ურთიერთობის აუცილებლობის გამო. ჩინური ენის პრიმიტიულ ენათა რიგში ჩაყენება იყო ის „უხერხული დეტალი“, რომელიც საბჭოეთისა და ჩინეთის მეგობრობას ჩრდილს აყენებდა და უფრო მეტიც, კომუნიზმის მთელ მსოფლიოში გამარჯვების საქმეს საფრთხეს უქმნიდა, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ნიკო მარის მოსაზრება ჩინური ენისა და ჩინელი ხალხის შესახებ. ეს უნდა იყოს ერთი მთავარი მიზეზი ნიკო მარის იაფეტური თეორიის დაგმობისა, რომელსაც შეიძლება ემატებოდეს ე.წ. ნაციონალური შეხედულებები, მაგრამ ეს უფრო გვერდით მოვლენად უნდა განვიხილოთ, ვიდრე მთავარ მიზეზად. ნ. მარის მიმართ სტალინი, როგორცა ჩანს, თანდათანობით იცვლიდა შეხედულებას. როგორც ილიზაროვი აღწერს, მიუხედავად ნ. მარის სურვილისა, სტალინი სხვადასხვა მიზეზით არ შეხვდა მარს (ილიზაროვი 2012). ვაჟა შენგელიას მოგონებებიდან ჩანს, რომ არც მარის ხუმრობა ახარებდა სტალინს: „ნ. მარი 1930-34 წლებში საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი იყო და შესაძლებლობა ჰქონდა პირდაპირ დაერეკა სტალინთან. დაურეკავს კიდევ არაერთხელ და მიღება უთხოვია. სტალინი: მე რამდენჯერმე მთხოვა ნ. მარმა მიღება, მაგრამ ის მე არ მივიღე... ერთხელაც ნ. მარი ურეკავს სტალინს და ეუბნება: თქვენ პოლიტიკაში ხართ ბელადი, მე – მეცნიერებაში... სტალინი: რა სისულელეა! [სტალინი ნაწყენიც ყოფილა ნ. მარზე, თუმცა მისი კარიერული წინსვლისათვის ხელი არ შეუშლია. წყენის მიზეზი შეიძლება ყოფილა: ერთ-ერთი დაპატიმრების დროს დაკითხვა სანკტ-პეტერბურგის ჟანდარმერიაში მოუწყვათ. სტალინს უარი უთქვამს პასუხი გაეცა შეკითხვებზე – რუსული კარგად არ მესმისო. თარჯიმნად მოუყვანიათ ნ. მარი. სტალინს გაჰკვირვებია: ბატონო ნიკო, თქვენ აქ რა გინდათო?] (შენგელია 2014:72). სამაგიეროს გადახდა და ანგარიშის გასწორება სტალინის ერთ-ერთი მთავარი თვისება იყო. ასე რომ, აქ შეიძლება მრავალი მიზეზი იყრიდეს თავს, მაგრამ ჩინეთთან მეგობრობა და სოციალიზმის მთელ მსოფლიოში გამარჯვების იდეა მაინც წარმმართველი უნდა იყოს. სტალინის თვისებას უნდა ავლენდეს ეგრეთ წოდებული „მეგრელთა საქმეც“, რომლის გამო ენათმეცნიერების ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობიდან ძალიან ძალე გაათავისუფლეს არნოლდ ჩიქობავა, რომელიც სულ რაღაც ორი წლის წინ საბჭოთა ენათმეცნიერების გმირი იყო. კანდიდ ჩარკვიანიც ჩამოაშორეს თანამდებობას იმისთვის, რომ „მეგრელთა საქმე“ ვერ შეამჩნია.

მხოლოდ სტალინი და მსოფლიოში სოციალიზმის გამარჯვების იდეა კი არ ხდებოდა მწერალთა შთაგონების წყარო, არამედ არნოლდ ჩიქობავას გამბედაობისთვისაც შეუსხამს მწერალს ხოტბა. როგორც ვაჟა შენგელია წერს: „1950 წლის თავისუფალმა საენათმეცნიერო დისკუსიამ, რომელშიც ენათმეცნიერებს შორის გადამწყვეტი როლი არნ. ჩიქობავამ შეასრულა, მაღალი შეფასება მიიღო როგორც ჩვენში, ისე – უცხოეთში (ვ. გეორგიევი, გ. მაიერი, რ. იაკობსონი...). არნ. ჩიქობავას სამეცნიერო მოღვაწეობასა და ჭეშმარიტებისათვის ბრძოლას მა-

ღალი შეფასება მისცეს არა მხოლოდ მეცნიერებმა. რუსმა მწერალმა გრ. სვირსკომ თავისი რომანი „გამარჯობა, უნივერსიტეტო!“, რომელიც 1952 წელს გამოქვეყნდა ჟურნალ „ოქტიაბრში“, მიუძღვნა მეცნიერის პრინციპულობასა და სიმართლისათვის ბრძოლას. როცა წიგნი არნოლდ ჩიქობავასთვის უჩუქებია, ასეთი წარწერა გაუკეთებია: „დიად პატივცემულ არნოლდ სტეფანეს ძე ჩიქობავას. როცა მე ვქმნიდი პროფესორ გორდეევის სახეს, თვალწინ მედგა თქვენი ჭეშმარიტად გმირული ბრძოლა და გამარჯვება მარიზმზე. გულწრფელი პატივისცემით გრიგორი სვირსკი. 2.11.62“ (Глубокоуважаемому Арнольду Степановичу Чикобава. Когда я создавал образ профессора Гордеева, перед моими глазами были Ваша поистине героическая борьба и Ваша победа над марризмом. С искренним восхищением 20/11-52г.). ამრიგად, როგორც ირკვევა, მწერალს თავისი რომანის მთავარი პერსონაჟის – პროფესორ სერგეი გორდეევის პროტოტიპად არნ. ჩიქობავა მიაჩნდა (შენგელია 2015:104-105). შეიძლება ისიც დავამატოთ, რომ ნაწარმოების მოქმედი პირის გვარი – გორდეევი – შორს არ არის მზამეტყველებისაგან, როცა პერსონაჟის სახელწოდებაში აისახება მისი თვისება, ამ შემთხვევაში – სიამაყე.

ბევრს ეგონა და დღესაც ბევრს ჰგონია, რომ სტალინის „პრავდაში“ გამოქვეყნებული წერილი ენათმეცნიერების საკითხებზე არნოლდ ჩიქობავას დაწერილი იყო, მაგრამ თვით არნოლდ ჩიქობავა ყოველთვის უარყოფდა მის ავტორობას. ამ საკითხზე ბევრს დაუწერია, მაგრამ აქ ისევ ვაჟა შენგელიას მოგონებებიდან დავიმოწმებთ ერთ ნაწყვეტს: „ორმოცდაათიანი წლების მეორე ნახევარში, როდესაც სტალინის მხილება და კრიტიკა დაიწყო, არნ. ჩიქობავას აძალბებდნენ, რომ ეთქვა – საენათმეცნიერო დისკუსიის შემაჯამებელი წერილი სტალინს მე დაუწერეო (მით უმეტეს – სტალინის ამ წერილში ფაქტობრივ არნ. ჩიქობავას დებულებათა მხარდაჭერა იყო გამჟღავნებული)... ბ-მა არნოლდმა კატეგორიული უარი განაცხადა: სტალინთან რამდენიმე შეხვედრა გაიმართა და მათ მხოლოდ საკონსულტაციო ხასიათი ჰქონდა და, რაც გამოქვეყნდა, თავად მას ეკუთვნისო“ (შენგელია 2010:79).

ლიტერატურა:

არაბული 2014: ა. არაბული, გასული საუკუნის საენათმეცნიერო დისკუსიის გააზრებისათვის, *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, ტ. X II, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ისტიტუტი, თბილისი, 9-21.

ბოლქვაძე 2018: თ. ბოლქვაძე, *საბჭოთა ენათმეცნიერების ქართული სამკუთხედი*, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

გორბანევსკი 1988: М. В. Горбаневский, Конспект по корифею, *Литературная газета*, Москва, 25.05.1988.

- ველმეზოვა 2014:** Е. В. Вельмезова, *История лингвистики в истории литературы*, Индрик, Москва.
- ილიზაროვი 2012:** Б. С. Илизаров, *Почетный академик Сталини академик Марр*, Вече, Москва.
- მარი 1936:** Н. Марр, *Общий курс учения об языке*, *Избранные работы*, т. 2, Академия Наук СССР, Государственная академия истории материальной культуры имени Н. Я. Марра, Государственное социально-экономическое издательство, 23-126.
- მელვედევი 1997:** Р. Медведев, Сталин и языкознание, *Вестник Российской Академии Наук*, том 67, №11:1034-138.
- პოლოკი 2005/2013:** სტალინი როგორც მეცნიერების კორიფე: იდეოლოგია და ცოდნა ომისშემდგომ წლებში, კრებულში – *სტალინი: ახალი ისტორია*, ინგლისურიდან თარგმნა ნანა ღიზაძემ, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 2013:497-528; Georgian Translation of: Pollock E., Stalin as the coryphaeus of science: Ideology and knowledge in the post waryears, In: *Stalin: A New History*, (ed. Sarah Davies, James Harris), Cambridge University Press.
- პოლოკი 2006:** E. Pollock, *Stalin and the Soviet Sciences Wars*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- სოლჟენიცინი 1968/1999:** А. И. Солженицын, В круге первом, *Собрание сочинений в девяти томах*, т. II, Терра, Москва.
- შენგელია 2009:** ვ. შენგელია, ფრაგმენტები მოგონებიდან აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავაზე, არნოლდ ჩიქობავას საკითხავები, XX, 2009 წლის 14-17 აპრილი, მასალები, თბილისი.
- შენგელია 2010:** ვ. შენგელია, ფრაგმენტები მოგონებიდან აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავაზე, *არნოლდ ჩიქობავას საკითხავები*, XXI, 2010 წლის 13-16 აპრილი, მასალები, თბილისი.
- შენგელია 2014:** ვ. შენგელია, ფრაგმენტები მოგონებიდან აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავაზე, *არნოლდ ჩიქობავას საკითხავები*, XXV, 2014 წლის 14-17 აპრილი, მასალები, თბილისი.
- ჩარკვიანი 2004:** კ. ჩარკვიანი, *განცდილი და ნააზრევი*, გამომცემლობა „მერანი“, რედ.: ზ. ჯიბლაძე, ლ. ასლანიშვილი, თბილისი.
- ჩარკვიანი კ. 2015:** კ. ჩარკვიანი, *სტალინთან ურთიერთობის ეპიზოდები*, გელა ჩარკვიანის რედაქციით, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი.
- ჩიქობავა 1985:** არნ. ჩიქობავა, როლის იყო და როგორ, *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწადეული*, XII, თბილისი, 1985:24-29.
- ჩიქობავა 1985:** Arn. Chikobava, When and how it happened, *Annual of Ibero-Caucasian Linguistics*, The Academy of Sciences of the Georgian SSR, XII:39-43.
- ჩარკვიანი ვ. 2017:** G. Charkviani, Stalin and Candide Charkviani: Dialogue on Soviet Linguistics (1949-1950), *International conference – Ideology and Linguistic Ideas*, Giorgi Akhvlediani Society for the History of Linguistics, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, 6-9 October, Program and Abstracts, Tbilisi.

The Rise and Fall of Japhetic Theory

Part II: Preparing for the Linguistic Discussion – 1949-1950 Years

Summary

The paper deals with the archival data related to the preparation period of the linguistic Discussion of 1950: 1) Kandid Charkviani's letter to Stalin about the Situation in Soviet Linguistics sent on 27 December 1949; 2) The document kept in the State Archives of Russian Socio-Political History – Записка Сталина И. В. к рассылаемой статье Чикобавы А. “О некоторых вопросах советского языкознания”, с приложением статьи А. Чикобавы с правками Сталина И. В. (ID # F.558, op.11, d.1251, doc.1, State Archives of Russian Socio-Political History, Moscow); 3) Two letters of Arnold Chikobava on N. Marr's stadial classification of languages and Turkish Language Theory – Güneş Dil Teorisi (the Sun Language Theory) delivered to the Propaganda Department and stored in the former Archives of Party Bodies of the Archives Division of the Ministry of Internal Affairs of Georgia (Fund #14, Record #23, Case #467; Case #38, Archival Division of the Ministry of Internal Affairs, the former archive of the Communist Party bodies); 5) A copy of the letter written by Arnold Chikobava for “Pravda”, which was handed over by Prof. Vazha Shengelia, corresponding member of the Georgian Academy of Sciences, for which we would like to express our gratitude to the scientist. This should be the previous version of Arnold Chikobava's letter published on 9 May 1950 in “Pravda”.

კონსტანტინე ბრეზაძე

სტალინის 60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული (1940) და იდეოლოგიური დისკურსი¹

1. იდეოლოგიური დისკურსის აგების მექანიზმები სტალინის საიუბილეო კრებულში

კრებულის პირველივე გვერდები, უფრო სწორად, თავფურცლები ზედმიწევნით ავლენენ იმ დისკურსულ თვისებებს, რაც მომდინარეობს ე.წ. „დისკურსული საზოგადოებებისაგან“ (ფუკო 1974:27), შესაბამისად, მათში აკუმულირებული დოქტრინებიდან და მათ ფარგლებში მოქმედი ინსტიტუციებიდან: კერძოდ, იმთავითვე იკვეთება, რომ კრებული კონკრეტული ინსტიტუციის დაკვეთაა და ის მომზადდა ლინგვისტური სელექციის, ფილტრაციისა და დოქტრინაციის პრინციპების მიხედვით „დისკურსული საზოგადოების“ ორ სექტორში – ერთი მხრივ, მომზადდა მარქს-ენგელს-ლენინის ინსტიტუტსა და სახელმწიფო გამომცემლობის პოლიტიკურატურის სექტორში, მეორე მხრივ, კომუნისტურ (ბოლშევიკურ) პარტიაში. ერთგანაც და მეორეგანაც გათვალისწინებულია დოქტრინა, დოქტრინულობა, რაც გაცხადებულია კრებულის პირველსავე თავფურცელზე მოცემულ ლოზუნგში: „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“. ეს ლოზუნგი დოქტრინული ბუნებისაა, ვინაიდან იგი შემოიკრებს ფართო მასებს ერთადერთი ღირებულების – *პროლეტარიატის* – ქვეშ და სწორედ ამ ღირებულების გარშემო ხდება დისკურსირებული მასების იდეური დარაზმვა და მათი თვითიდენტობის განსაზღვრა. შესაბამისად, დისკურსულ-დოგმატური სიტყვა *პროლეტარიატი* კრებულის ყველა ავტორისათვის *დოგმატური* აღმნიშვნელია და *ჭეშმარიტების* ცენტრი. მსგავსი ჭეშმარიტების ცენტრია სხვა დოგმატური აღმნიშვნელი – *სტალინი*, რომელიც კრებულის მესამე თავფურცელზე გვხვდება სსრკ-ის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულების ტექსტში. კრებულის ავტორები და გამომცემლები, ამგვარად, იმთავითვე თანხმდებიან იმაზე, რომ მათი დისკურსული ტექსტები იმუშავებს ამ ორი ამოსავალი დოქტრინული *გამონათქვამის* – *პროლეტარიატი* და *სტალინი* – *განვრცობისა* და *გავრცელების* მიმართულებით:

¹ წაკითხულია მოხსენებად გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოების, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, სახელმწიფო ენის დეპარტამენტის, დანიის მეცნიერებათა სამეფო აკადემიისა და პეტერბურგის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივ საერთაშორისო კონფერენციაზე – იდეოლოგია და ლინგვისტური იდეები, 2019 წელი, 12-14 სექტემბერი, თბილისი, საქართველო.

„ლოქტრინა ტენდირებს იმ მიმართულებით, რომ მუდმივად განივრცოს და გავრცელდეს. ერთადერთი დისკურსული ბირთვის (ანუ, ლოქტრინის – კ.ბ.) გარშემო თავმოყრის საფუძველზე ინდივიდები, სულ ერთია, რა რაოდენობისაც არ უნდა იყვნენ ისინი, საკუთარ თავს ერთიან მთლიანობად განიხილავენ. ამ ერთიანობის ერთადერთი წინაპირობა, როგორც ჩანს, არის ამ ინდივიდების მიერ ერთი და იმავე ჭეშმარიტებათა აღიარება და, ასევე, კონკრეტულ დისკურსზე შეთანხმება, რომელსაც შემდგომ ეს ინდივიდები წესების მკაცრი დაცვით მიჰყვებიან. [...] ერთიანი ლოქტრინისადმი მიკუთვნებულობა ვრცელდება არა მხოლოდ მოლაპარაკე სუბიექტზე, არამედ – მის გამონათქვამებზე. სწორედ მისი გამონათქვამის მიხედვით ადგენენ ლოქტრინული ჯგუფები, ეს მოლაპარაკე სუბიექტი დაექვემდებაროს თუ არა იზოლირებისა და გაცხრილების პროცედურებს მაშინ, თუკი იგი ერთ ან მრავალ მიუღებელ გამონათქვამს გააუღერებს. [...] ამგვარად, ლოქტრინა, როგორც მექანიზმი, მუდამ კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენებს ხოლმე მოლაპარაკე სუბიექტის გამონათქვამებს და საჭიროებისამებრ გადაამოწმებს, რამდენად შეესაბამებიან ეს გამონათქვამები ერთიან ლოქტრინულ ნიშნებსა და მანიფესტაციებს, რამდენად შეესატყვისებიან ისინი **საერთო კლასობრივ** (ხაზი ჩემია – კ.ბ.), საზოგადოებრივ, რასულ, ეროვნულ, ან ინტერესთა ჯგუფების სტატუსსა და ამოცანებს, რათა შემდგომ ეს მოლაპარაკე სუბიექტები შესატყვისად დაირაზმონ საერთო ბრძოლისათვის, ამბოხისათვის, წინააღმდეგობისათვის ან ხოტბა-დიდებისათვის. ამგვარად, ლოქტრინა ინდივიდებს კონკრეტულ გამონათქვამებზე მიაბამს და უკრძალავს მათ სხვა გამონათქვამთა წარმოებასა და არტიკულირებას. ლოქტრინა იმავდროულად იყენებს გამონათქვამთა კონკრეტულ ტიპებს, რათა ინდივიდები ერთმანეთთან დაახლოოს და სხვა არასასურველი ინდივიდებისაგან გამოიჯნოს. შესაბამისად, ლოქტრინა ახორციელებს ორმაგ კონტროლს: იგი, ერთი მხრივ, აკონტროლებს მოლაპარაკე სუბიექტებს და იქვემდებარებს მათ კონკრეტული დისკურსების ფარგლებში, მეორე მხრივ, აკონტროლებს და იქვემდებარებს დისკურსებს მოლაპარაკე სუბიექტების ჯგუფებად სელექციის მიხედვით. [...] რიტუალური მეტყველება/თქმა, დისკურსული საზოგადოებანი და ლოქტრინული ჯგუფები ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებულნი და ქმნიან ერთ დიდ სტრუქტურას, ისინი მკაცრად და მკვეთრად განსაზღვრავენ, ერთი მხრივ, მოლაპარაკე სუბიექტთა სხვადასხვა დისკურსებზე ვადანაწილებას, მეორე მხრივ, განსაზღვრავენ დისკურსების მორგებას კონკრეტული კატეგორიის სუბიექტებზე (ფუკო 1974:29, 30, 31).

სწორედ ფუკოს მიერ ხაზგასმული ეს ლოქტრინული „ელემენტები“ და მექანიზმები უდევს საფუძვლად სტალინისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულს და განაპირობებენ, რომ კრებულში შემავალი ტექსტები (სტატიები და მოხსენებები) იმთავითვე დისკურსული ბუნების იქნება, რომ ამ ტექსტების მიზანია მასების „პასტორალიზება“ მარქსიზმის, სტალინიზმის, ბოლშევიკური პარტიის ჭეშმარიტი ლოქტრინების მიხედვით. ეს კი ნიშნავს იმას, რომ კრებულის ყველა ავტორი იყენებს ენობრივი სელექციისა და ფილტრაციის ერთსა და იმავე წესებს და ამიტომ ავტორები ხშირად ერთი და იმავე ლექსიკური მარაგით ოპერირებენ, მათ

ტექსტებში მუდმივად ერთი და იგივე სელექციონებული ლექსიკური ერთეულები გამოიყენება და მუდმივად ერთი და იგივე *კამონათქვამი* არტიკულირდება.

2. სტალინის ფიგურის საკრალიზაცია

კრებულში *ღოჭტრინული განვრცობა* და *გავრცელება*, პირველ რიგში, უკავშირდება სტალინის პოლიტიკური ფიგურის, ბოლშევიკურ-კომუნისტური პარტიის, პროლეტარიატის, მარქს-ენგელს-ლენინის *საკრალიზაციას*, რაც ავტორების მიერ განხორციელებულია კონკრეტული *დისკურსული ელემენტების* საფუძველზე, რაც, თავის მხრივ, ეყრდნობა რელიგიური საკრალიზაციისა და ესქატოლოგიის ტრადიციას. ამასთან, ამ ტრადიციის გათვალისწინებით, კრებულში ასევე განვითარებულია დიქტომიური დაყოფა „მართლმორწმუნეებად“ (მაგ.: **ბოლშევიკები, პროლეტარიატი**) და „მწვალებლებად“ (მაგ.: **მენშევიკები, ბურჟუაზია**), ასევე განვითარებულია პოლიტიკური „ცოდვების“ მონანიებისა“ და პოლიტიკური „ცოდვებისაგან“ განწმენდის მორალური დოგმები და „რელიგიური“ პრაქტიკა. ამიტომ კრებულის ყველა ტექსტში გამოიყენებულია ერთი და იგივე დისკურსული მექანიზმები და ელემენტები, რომელთა საფუძველზეც განხორციელებულია სტალინის პოლიტიკური ფიგურის, ბოლშევიკურ-კომუნისტური პარტიის, პროლეტარიატის, მარქს-ენგელს-ლენინის საკრალიზაცია და პოლიტიკური მორალიზება, კერძოდ:

- ა) *ჰიპოსტაზირება*, ანუ სტალინის ფიგურის *ახალი მესიისა* და *ახალი უფლის* რანგში აღზევება, რაც აღნიშნულია სიტყვებით: „**მამა**“, „**ბელადი**“; შესაბამისად, სტალინისადმი უშუალო მიმართვის ფორმა, რათა გაღრმავდეს სულიერი მამაშვილური ერთობა ბელადსა და მასებს შორის, ყოველთვის „შენობითია“, მეორე გრამატიკულ პირშია – „შენ...“ (შდრ.: „*ბოლშევიკური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი შენი სამოცი წლისთავის დღეს მხურვალედ მოგესალმება შენ, პარტიისა და საბჭოთა ხალხის დიდ ბელადს*“; კრებული... 1940:7);
- ბ) *მარადიულობის* დისკურსი – სტალინი დროსივრცული კატეგორიების მიღმა, მისი არსი მარადიულია;
- გ) *მოსიანური* დისკურსი – სტალინი, ვითარცა მოძღვარი და მასწავლებელი, რომელიც, როგორც თეორეტიკოსი, ახალ *ჭეშმარიტ* მცნებებსა და დოგმებს ქმნის მსოფლიო პროლეტარიატისათვის;
- დ) *მზრუნველი მამის დისკურსი* – *მამა*, რომელიც ძველი აღთქმის დმერთივით ზრუნავს თავის „რჩეულ ერზე“ (პროლეტარიატზე, მშრომელებზე, გლეხებზე, „საბჭოთა ხალხზე“), ისტორიული ჟამიანობის დროს მუდამ მის გვერდით დგას, თანაუგრძნობს მას და მუდამ გადაარჩენს: „*სტალინი სათუთად ზრუნავს ამხანაგებისათვის, მეგობრებისათვის, ხალხისათვის. იგი ლენინივით ასახიერებს აღამიანისადმი უღრმეს სიყვარულს და თავდადებულ ბრძოლას მისი სრული განთავისუფლებისათვის, მისი ბედნიერებისათვის*“ (კრებული... 1940:71);

- ე) პროლეტარიატი – როგორც ახალი „რელიგიური თემი“, ახალი „მართლმორწმუნეები“;
- ვ) პარტია – ვითარცა ახალი „ეკლესია“, რომელიც ახალი ესქატოლოგიური ჟამისკენ – კომუნიზმისკენ უსახავს გზას პროლეტარიატს;
- ზ) „თეორეტიკოსები“: მარქსი, ენგელსი და ლენინი – ვითარცა ახალი „წინასწარმეტყველები“, „მოციქულები“ და „მახარებლები“, რომელთაც არ უწერიათ „აღთქმული ქვეყნის“ – კომუნიზმის დამყარების – ხილვა და კომუნისტურ „სამთხვეში“ შესვლა („უდიდეს თეორეტიკოსებს – მარქსსა და ენგელსს – არ დასცალდათ თავიანთი იდეების განხორციელება ცხოვრებაში, არ დასცალდათ მათი განხორციელების ნაყოფის ნახვა“; კრებული... 1940:65);
- თ) პროლეტართა რევოლუციური ბრძოლა და ბოლშევიკთა იატაკქვეშა მოღვაწეობა, როგორც ახალი „რელიგიური“ ღვაწლი და „კატაკომბებში“ ახალი მისიონერობა;
- ი) ბურჟუაზიულ-რეაქციონერული ძალები, მენშევიკები, ტროცკისტები, სოციალ-დემოკრატები და სხვ. – ვითარცა ახალი „მწვალებლები“ და „სექტანტები“;
- კ) მათგან გამიჯვნა, ვითარცა ცოდვებისაგან განწმენდა;
- ლ) ინდუსტრიალიზაცია, კოლექტივიზაცია – ვითარცა ახალი „რელიგიური ღოგმატები“;
- მ) კომუნიზმის დამყარება სოციალიზმის გზით, ვითარცა ახალი „ესქატოლოგია“.

გაზეთ „პრავდის“ მოწინავეში, რომელიც კრებულის პირველი სტატიაა, სტალინი მესიად, ახალ მამა-ღმერთადაა გამოცხადებული. ეს საკრალური ჰიპოსტაზირება კი კოდირებულია დისკურსულ აღმნიშვნელებში – მამა, ბელადი. რაც მთავარია, ეს ჰიპოსტაზირება დოგმატიზებული, ლეგიტიმირებული და ინსტიტუციონალიზებულია იმით, რომ სტატია უმთავრეს და უპირველეს საკავშირო მრავალმილიონიან პარტიულ („ეკლესიურ“) გაზეთშია გამოქვეყნებული, კერძოდ, კომუნისტურ-ბოლშევიკური პარტიის ოფიციალურ ბეჭდვით ორგანოში, „პრავდაში“, სადაც ახალი „ეკლესია“, ანუ საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ-ბოლშევიკური პარტია ბეჭდავს და მთელი საბჭოთა იმპერიის მასშტაბით ავრცელებს თავის დოგმატურ „ეპისტოლეებს“: „ჩვენი თვალუწვდენელი სახელმწიფოს 183-მილიონიანი ხალხი აღფრთოვანებითა და ხმაძალა ადიდებს თანამედროვეობის უდიდეს ადამიანს, გენიალურ ბელადსა და მოაზროვნეს, ახალი ცხოვრების შემოქმედსა და ხუროთმოძღვარს, ყველა ქვეყნის მშრომელთა და ჩაგრულთა მამას.[...] მთელი მსოფლიოს მუშათა და გლეხთა თვალი მიპყრობილია სტალინისაკენ, იგი არის მათი იმედი, იგი არის მათი მომავალი! სტალინი ჩვენი ბედნიერებაა! [...] ხალხთა ამ ერთიანობის ბელადი და დროშა, სსრ კავშირის ხალხთა ბელადი, როგორც ეს მთელი მსოფლიოს მშრომელებმა იციან, არის ლენინის საქმის დიდი განმგრძობი – ჩვენი სტალინი, რომლის გარშემო მჭიდროდ დარაზებულია ჩვენი

პარტია, საბჭოთა ხალხები, ყოველივე, რაც საუკეთესოა მსოფლიო განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. ბოლშევიზმის ბელადში, სსრ კავშირის ხალხთა ბელადში, ყველა ქვეყნის მუშები, ბუნებრივია, რომ **მსოფლიო კომუნიზმის ბელადსაც ხელავენ**“ (გამუქება ყველგან ჩემია – კ.ბ.) (კრებული... 1940:11, 12, 29-30).

მოხმობილ პასაჟებში სტალინის საკრალიზაცია განვითარებულია საფეხურებრივად: თავდაპირველად „უდიდესი ადამიანი“ შემდგომ გადაიქცევა „გენიალურ ბელადად“ და ბოლოს „მშრომელთა და ჩაგრულთა მამად“. სტალინის *მამობა* აქ რაიმე სტანდარტული მეტაფორა ან რიტორიკული ხერხი კი არაა, არამედ მიზანმიმართულად შერჩეული *დისკურსული* „დოგმატი“, რომლითაც ერთხელ და სამუდამოდ ხაზგასმულია, რომ სტალინი ახალი „მამა-ღმერთია“. შესაბამისად, იგი ერთდროულადაა *პირველსაწყისი, დემიურგი* („ახალი ცხოვრების შემოქმედი“), ეთიკური აღმზრდელი და „რელიგიური ფსიქოლოგი“ – მშრომელთა და ჩაგრულთა ნუგეშისმცემელი და სასოება. ამავე პასაჟში, იმავდროულად, ხაზი ესმება ნიუანსს, რომ სტალინი მაინც და მაინც „მშრომელთა და ჩაგრულთა“ *მამა*, რაც გულისხმობს, რომ კაცობრიობის საერთო შემადგენლიდან სწორედ „ჩაგრული მშრომელები“ არიან „ჭეშმარიტი მართლმორწმუნეები“, ვინაიდან სწორედ ისინი აღიარებენ და თავყანს სცემენ სტალინს, როგორც *მამასა და ჭეშმარიტებას* („აღფრთოვანებითა და ხმამალა აღიღებს“). ამიტომაც, *ხსნა, ნუგეში* და *ბედნიერება* მხოლოდ სტალინის წიაღშია.

ამ დოქტრინულ ბირთვს, რომელიც კოდირებულია აღმნიშვნელებში: *მამა, ბელადი*, შემდგომ ექვემდებარება კრებულის ენის სელექცია და ფილტრაცია. შედეგად, ავტორები იყენებენ დისციპლინებულ დისკურსულ ენას, რომლის ფარგლებში სხვადასხვა ვარიაციით მუდმივად გამოყენებულია ერთი და იგივე ლექსიკური ერთეულები, ფრაზეოლოგია და სინტაგმატური წყობა, რომელთა საფუძველზეც ხაზი ესმება სტალინის განსაკუთრებულობას, მის „ზეკაცობას“, რჩეულობას (იგი ყველა მასშტაბური საქმის სათავეშია – საბჭოთა არმიის შექმნის, კოლმეურნეობის ჩამოყალიბების, ინდუსტრიალიზაციის, კოლექტივიზაციის საქმეში), ან ხაზი ესმება კომუნისტურ-ბოლშევიკური პარტიის გადამწყვეტ ისტორიულ-ესქატოლოგიურ როლს კომუნიზმის მშენებლობაში, ან ხაზი ესმება *პროლეტარიატის*, როგორც „რჩეული ერის“, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას და ა.შ.

ზემოთქმულის საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ამონარიდებს ვ. მ. მოლოტოვისა და ა. მიქოიანის წერილებიდან: „სტალინი, როგორც ლენინის საქმის განმგრძობი“ და „სტალინი – ეს არის ლენინი დღეს“: „ყოველივე ამის გაკეთება ჩვენმა პარტიამ სრული წარმატებით შეძლო ბოლშევიკური პარტიის **ორგანიზატორისა და იდეური ბელადის**, ამხ. სტალინის ხელმძღვანელობით“ (კრებული... 1940:18), „ყოველივე ამაში მთავარი და გადამწყვეტი დამსახურება მიუძღვის ამხ. სტალინს, ლენინის საქმის განმგრძობს, საკ. კ. პ. (ბ) და საბჭოთა კავშირის ბელადს“ (კრებული... 1940:იქვე), „შემდეგში აშკარა გახდა, თუ მარქსიზმ-ლენინიზმის რა უდიდესი თეორეტიკოსია ამხ. სტალინი“ (კრებული... 1940:19).

„ამხ. სტალინმა, ისე როგორც სხვამ არავინ, ღრმად გაიგო ლენინის გულში ჩამწვდომი იდეები“ (კრებული... 1940:იქვე), „და მართლაც, მთელ უდიდეს და მრავალმხრივ პრაქტიკულ მუშაობაში ამხ. სტალინი გამოდის, როგორც თანმიმდევარი მარქსისტი, როგორც შეურიგებელი ლენინელი“ (კრებული... 1940:22), „მისი, გარეგნულად არა ყოველთვის შესამჩნევი, ხოლო სინამდვილეში უაღრესად აქტიური მონაწილეობა ყველა სახელმწიფო საქმეში მუდამ ეხმარება ყველაფერში ყოველ ნაბიჯზე“ (აქ მოლოტოვი პავლე მოციქულის ანალოგიით სტალინს, ფაქტობრივად, ღვთის იმ თვისებებს მიაწერს, რასაც, პავლეს მიხედვით, სამყაროში ღმერთის ყოველ არსსა და მატერიაში განფენილობა ჰქვია: „რაღა იყოს ღმერთი ყოვლად ყოველსა შინა“ [1 კორინთ. 15, 28] – კბ.) (კრებული... 1940:25-26), „ამხ. სტალინის ხელმძღვანელობით პარტიამ ძირითადად უკვე ააშენა სოციალისტური საზოგადოება, რის განხორციელებაც კიდევ ვერ მოასწრო ლენინმა“ (აქ ლენინი ერთგვარ „მოციქულად“ თუ „წინასწარმეტყველადა“ გამოყვანილი, ხოლო სტალინი უკვე პირველი და უკანასკნელი მესიაა, იგია ახალი „აღფა და ომეგა“, რომელმაც უნდა მოიყვანოს და დააყენოს ესქატოლოგიური უამი – კბ.) (კრებული... 1940:27), „იკვლევს კომუნიზმის მოძღვრება გზას წინ, გზას სრული გამარჯვებისაკენ“ (კრებული... 1940:30), „დღეს მთელი ჩვენი ქვეყანა და მსოფლიოს მთელი მშრომელი კაცობრიობა ზეიმს უმართავს თავის ბელადს, მამასა და მეგობარს – ამხანავ სტალინს“ (კრებული... 1940:62), „მან გენიალურად გამოიყენა მეცნიერული შემკვიდრება (მარქს-ლენინის მოძღვრებანი – კბ.), განავითარა იგი ახალ პირობებში, მან გაამდიდრა იგი“ (კრებული... 1940:63) (გამუქება ყველგან ჩემია – კბ.) და მრავალი სხვა.

3. ისტორიის ტელეოლოგიურობა და კომუნისტური ესქატოლოგია

როგორც ჭეშმარიტი მესია, სტალინი ისტორიაში უნდა შევიდეს, მისი სიტყვა, მისი „ლოგოსი“ აქ უნდა გაცხადდეს. აქ ის საკუთარი თეორიული ნაშრომებითა (მოძღვრებითა) და საკრალური ტექსტით, ე.წ. „სტალინური კონსტიტუციით“ (შდრ.: „ამხანავმა სტალინმა შექმნა მოძღვრება სოციალისტური საზოგადოების აშენების შესახებ, რომელიც აღბეჭდილია საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციაში“; კრებული... 1940:64) თავად ქმნის ისტორიას და ისტორიის მსვლელობას ანიჭებს ნებას, ძალასა თუ ქმედებას, რათა ტელეოლოგიის პრინციპზე დაყრდნობით ისტორიულმა პროცესმა შეუფერხებლად, განუხრელად და თანმიმდევრულად ისწრაფოს საბოლოო მიზნისაკენ – კომუნიზმის დამყარებისაკენ. ლ.მ.კაგანოვიჩის წერილი „ისტორიის ლოკომოტივის დიდი მემანქანე“ (კრებული... 1940:48-61) სწორედ სტალინის მესიანისტური როლის გადმოცემასა და ისტორიის კომუნისტური ესქატოლოგიით დეტერმინებულობის მტკიცებას ეძღვნება. მეთოდად და დისკურსად, ცხადია, მატერიალისტური დიალექტიკაა აღებული.

ამ დიალექტიკური მატერიალიზმის ამოსავალი დებულებაა, რომ, ერთი მხრივ, არის „ჭეშმარიტება“ („ფასოვანი“) კომუნიზმის სახით და, მეორე მხრივ, არის მისი შემფერხებელი არაჭეშმარიტი, ბოროტი ძალა კაპიტალიზმის სახით,

რომელიც აფერხებს მსოფლიო ისტორიის განვითარებას. შესაბამისად, ძალა, რომელიც აფერხებს ისტორიას, აუცილებლობით უნდა მოისპოს და განადგურდეს იმ კლასის მიერ, რომელშიც „ჭეშმარიტება“ და რომელსაც წინ მიჰყავს ისტორიის სვლა მაღალი მიზნისაკენ – *კომუნიზმისაკენ*, და ეს კლასია *პროლეტარიატი*. ამ პროცესს, ცხადია, სათავეში უდგას სტალინი, როგორც *ბელადი*, ვინც ისტორიის მსვლელობას მაღალ აზრს ანიჭებს, ვისაც ისტორიაში საზრისი შეაქვს და ვისაც ისტორიის განვითარება უწყვეტად მიჰყავს საბოლოო და ერთადერთი მიზნისაკენ – კაცობრიობის საბოლოო ბედნიერი ესქატოლოგიური ჟამისაკენ, კომუნიზმისაკენ, ვინაიდან მხოლოდ იგი, როგორც რჩეული, როგორც *ახალი* მესია და *ბელადი*, მხოლოდ იგი ფლობს მისთვის შესაფერის „ზებუნებრივ“, „სასწაულებრივ“, „ნათელხილვით“ უნარებს, რომელთა წყალობითაც სტალინს შეუძლია, წინასწარ განჭვრიტოს ისტორიის მომავალი და ნათელ იღოს იგი, ანუ რასაც ის განჭვრეტს, ზუსტად იმ სახითვე აღსრულდება და დაემკვიდრება: *„ამხანაგ სტალინის ერთ-ერთ დამახასიათებელ თვისებას შეადგენს მისი ნიჭი – გარეგნულის, თვალისათვის არც თუ ისე შესაძრწვევის იქით დაინახოს მოვლენების არსი, მათი ფესვი და ამ საფუძველზე გაიხედოს ათეულ წლებით წინ. [...] სტალინი, როგორც ბელადი, წამოყენებულია ახალი კლასის (ე.ი. პროლეტარიატის – კ.ბ.) მიერ, კლასის, რომელსაც წინ მიჰყავს ისტორია* (ხაზი ჩემია – კ.ბ.), *რომელიც მოწოდებულია მოსპოს კაპიტალიზმი და ააშენოს კომუნიზმი. [...] სტალინმა გაატარა ისტორიის ლოკომოტივი ციკაბო და ძნელ აღმართ-დაღმართებზე, მიხვეულ-მოხვეული გზებით, იგი სტოვებდა ლოკომოტივის ლუმელში მხოლოდ იმ ფასიკანს* (ხაზი ჩემია – კ.ბ.), *რაც მამოძრავებელ ენერგიას იძლევა, ხოლო ხენჯს იგი დროულად აცილებდა, არ აბრკოლებდა რა ამავე დროს მსვლელობას. [...] დღეს ხალხი სიამაყით ეუბნება თავის დიდ მემანქანეს: შენ არა მარტო შეინარჩუნე რელსებზე ისტორიის ლოკომოტივი, შენ დააჩქარე მისი მსვლელობა წინ მიუხედავად მტრების მხრით ყველა დაბრკოლებისა და გამცემლობისა, შენ მიიყვანე რევოლუციის დიადი მატარებელი სოციალიზმის სადგურამდე, რათა გამარჯვებით მიგვიყვანო კომუნიზმის სადგურამდე“* (კრებული... 1940:48,51,58,61).

4. კალინინის სტატია, როგორც „ახალი აგიოგრაფია“

კრებულში მოთავსებული მ. ი. კალინინის სტატია „*ამხანაგ სტალინის დაბადებიდან სამოცი წლისთავისათვის*“ (კრებული... 1940:73-165) შეგვიძლია განვიხილოთ ერთგვარ „აგიოგრაფიულ“ ტექსტად, ახალ ბოლშევიკურ-სტალინურ „აგიოგრაფიად“, სადაც ტრადიციული ქრისტიანული აგიოგრაფიის დისკურსის, პოეტიკის, იმავოლოგიისა და მეტაფორიკის მიხედვით საკრალიზებულია ახალი „სიწმინდეები“ – *სტალინი*, *პარტია*, *გადმოცემული* და *გამყარებულია ახალი „ლოგოები“*, მაგ., *პროლეტარიატი*, *ინდუსტრიალიზაცია*, სადაც *გადმოცემულია*

სტალინის, როგორც „მესიის“ (თუ ახალი „წმინდანის“), ცხოვრება სასულიერო სემინარიაში მარქსიზმთან ზიარებიდან და იატაკქვეშა-„კატაკომბური“ საქმიანობიდან მოყოლებული და აღწერილია მისი ახალი მსოფლიო „ღვაწლი“, კომუნისტურ-სოციალისტური საკაცობრიო ღვაწლი, კომუნისტური იდეისადმი მისი ერთგულება, მარტვილობა, მსახურება, ასევე გადმოცემულია ბურჟუაზიის, მენშევიზმისა თუ სოციალ-დემოკრატიის „ურწმუნობასთან“, „მწვალებლობასა“ და „სექტანტობასთან“ სტალინის შეურიგებელი ბრძოლის ისტორია (საინტერესოა, რომ ამ „ელემენტების“ დასახასიათებლად კალინინი პირდაპირ იყენებს რელიგიურ ეპითეტიკას – „მცირედმორწმუნენი“; კრებული: 1940:137) და, რაც მთავარია, გადმოცემულია ახალი „ესქატოლოგია“ – კომუნისმის, ვითარცა ათასწლოვანი ახალი „იერუსალიმის“ სამარადისო და საყოველთაო დამყარება სტალინის, ამ ახალი „მესიის“, მიერ. ამ გზაზე კი სტალინი ეწევა „მოციქულებრივ“ საქმეს – იბრძვის და ქადაგებს ჭეშმარიტებისათვის, სათავეში უდგას პარტიას, როგორც ახალ „ეკლესიურ“ კომუნიონს და პროლეტარიატს, როგორც ახალ „მართლმორწმუნეებს“: „არსებითად ამხანაგ სტალინის გენერალურ მდივნად ხელახლა არჩევა ნიშნავდა პარტიის ხელმძღვანელობის მის ხელში გადასვლას. ამხანაგ სტალინს, როგორც პარტიის ბელადს, დაეკისრა უდიდესი პასუხისმგებლობა პარტიის ერთიანობის განმტკიცებისათვის ლენინიზმის ბაზაზე, საბჭოთა ხელისუფლების განვითარებისა და განმტკიცებისათვის, საბჭოთა ქვეყანაში სოციალიზმის აშენებისათვის. [...] ამხანაგმა სტალინმა ამავე დროს უდიდესი თეორიული მუშაობა გააჩაღა. მას ეკუთვნის უპირველეს ყოვლისა ცნობილი ლექციები „ლენინიზმის საფუძვლების შესახებ“. უნდა ითქვას, რომ ეს იყო არა ჩვეულებრივი ლექციები, ეს იყო ლენინიზმის მხურვალე დაცვა, მასების წინაშე მისი გაბედული დაპირისპირება ყველა მტრული თეორიისადმი. ამხანაგმა სტალინმა დიდად წინ წასწია მარქსისტულ-ლენინური რევოლუციური თეორია; ახალი შინაარსით გაამდიდრა მარქსიზმ-ლენინიზმის ყველა ძირითადი საკითხი ახალი პირობებისადმი შეფარდებით, ახალ საფეხურზე აიყვანა ლენინის მოძღვრება იმპერიალიზმზე; დაამუშავა საკითხი პროლეტარიატის სახელმწიფოს შესახებ, ვლენთა საკითხი, ნაციონალური საკითხი, პარტიისა და პროლეტარიატის დიქტატურის სისტემაში მისი როლის შესახებ, სტრატეგიისა და ტაქტიკის საკითხები და დასასრულს, საკითხი ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვებისა და სოციალიზმის მშენებლობის გზების შესახებ“ (კრებული... 1940:132, 134-135).

ამგვარად, კალინინი ყურადღებას ამახვილებს სტალინის „საწრმუნებრივ“ ღვაწლზე, რაც გამოიხატა: **ა)** სტალინის საჯარო გამოსვლებში, როგორც ახალ მოციქულებრივ „ქადაგებებში“; **ბ)** გამოიხატა თეორიული შრომების შექმნაში (რამაც შემდგომ ჯამში 11 ტომი შეადგინა), როგორც ახალ მოციქულებრივ „ეპისტოლეებში“, და ბოლოს; **გ)** გამოიხატა სტალინურ კონსტიტუციაში, როგორც ახალ „იოანესეულ გამოცხადებაში“, სადაც მოცემულია ახალი „ესქატოლოგიური ჟამის“ – კომუნისმის გარდაუვალი დადგომის ვიზიონები: „კაპიტა-

ლიზში ჩვენს ქვეყანაში დამარცხებულია, გაწმენდილია გზა კომუნიზმის მშენებლობისათვის და მშრომელ მასებთან ერთად, ხელმძღვანელობს რა მათ, **ამხანაგი სტალინი აშენებს კომუნიზმს** (ხაზი ჩემია – კ.ბ.). [...] სტალინური კონსტიტუციის მიღებით დასრულდა უკლასო სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობის მთელი ისტორიული ზოლი (ანუ, დასრულდა 1936 წლის დეკემბერში კონსტიტუციის მიღებით – კ.ბ.). დაიწყო ბრძოლის პერიოდი კომუნიზმის აშენებისათვის“ (კრებული... 1940:153, 158). აქვე კი ნაგულისხმებია, რომ მხოლოდ ამ „ეპისტოლეებსა“ და „ქადაგებებში“ ცხადდება ერთადერთი ჭეშმარიტება – ჭეშმარიტება კომუნიზმის არათუ საბჭოთა კავშირში, არამედ მთელს მსოფლიოში გარდაუვალი დამყარებისა. ამით კი კალინინს თავისი დისკურსი მაქსიმალურად მიჰყავს იმ მიმართულებით, რომ მის ტექსტში, როგორც *გამონათქვამში*, გამოვლინდეს *ნება ჭეშმარიტებისადმი*.

შემდგომ, ქრისტიანულ სათნოებათა ანალოგიითა და მიბაძვით, კალინინი აქცენტს აკეთებს „რწმენაზე“, როგორც კომუნისტური „სარწმუნოებრივი“ ღვაწლის აღსრულების უმთავრეს, ფუნდამენტურ შინაგან მდგომარეობაზე, როგორც კომუნისტური იდეოლოგიის აღიარების საბაზისო შინაგან მდგომარეობაზე. ამ დებულების არგუმენტაციისას კი იგი ეყრდნობა უმაღლეს ავტორიტეტს და მოჰყავს თავად სტალინის სიტყვები: „*შემდგომ, ჩვენი მშენებლობის ნათელი პერსპექტივების უქონლად, სოციალიზმის აშენების რწმენის* (ხაზი ჩემია – კ.ბ.) *უქონლად მუშათა მასებს არ შეუძლიათ შეგნებული მონაწილეობა მიიღონ ამ მშენებლობაში, მათ არ შეუძლიათ შეგნებულად უხელმძღვანელონ გლეხობას. სოციალიზმის აშენების რწმენის* (ხაზი ჩემია – კ.ბ.) *უქონლად შეუძლებელია ნებისყოფის გამოჩენა სოციალიზმის მშენებლობისადმი. ჩვენი მშენებლობის სოციალისტური პერსპექტივების უქონლობა ამიტომ იწვევს პროლეტარიატის ნებისყოფის შესუსტებას ამ მშენებლობისადმი გარდაუვალად და უეჭველად* [სტალინი, „ოპოზიციის შესახებ“]“ (კრებული... 1940:137).

ამგვარად, აქ აქცენტირებულია მასების მიერ გამოვლენილი უპირობო რწმენის აუცილებლობა, რასაც უკვე აქვს ახალი ობიექტი, ერთდროულად სეკულარიზებული და საკრალიზებული ობიექტი: რწმენა საბჭოთა კავშირში სოციალიზმის დამყარებისა და შემდგომ რწმენა ახალი „მარადიული სასუფევლის“, ამჯერად, „მიწიერი სასუფევლის“ – კომუნიზმის მთელს მსოფლიოში აშენებისა და დამყარებისადმი. ამ რწმენის გენერატორი კი არის სტალინი, რომელიც არა მარტო ამ „სასუფევლისეული რწმენის“ გენერატორია, როგორც მოძღვარი და პოლიტიკური ბელადი, არამედ იმავდროულად თავადაა რწმენის ობიექტი, რაც ასევე ხელს უწყობს მისი ფიგურის საკრალიზაციას.

კალინინის სტატიაში განვითარებულ საკრალიზაციის დისკურსში კომუნისტური პარტიის ყრილობები, კრებები კონფერენციები წარმოჩნდება ერთგვარ ახალ „საეკლესიო კრებებად“, სადაც ყალიბდება და მიიღება კომუნისტური „სარწმუნოების“ ახალი „დოგმები“, მაგ., *ინდუსტრიალიზაციის ან კოლექტივიზაციის*

„ლოგმა“ და ა.შ. ამასთან, როგორც ეს საეკლესიო კრებების ტრადიციაში იყო, რომლებზეც სარწმუნოებრივი და ლოგმატიკის საკითხების განხილვისა და ახალი ჭეშმარიტი ლოგმების დამტკიცების გარდა გამოავლენდნენ და განკვეთდნენ მწვალებლებს, აქაც, პარტიულ კრებებზე ახალი სოციალისტურ-კომუნისტური „ლოგმების“ შემუშავებისა და დამტკიცების გარდა, გამოავლენდნენ „სქიზმატიკოსებს“ („ზინოვიეველებს“, „ტროცკისტებს“ ან „ბუხარინელებს“), განკვეთდნენ მათ „ეკლესიიდან“, ანუ პარტიიდან და ანათემას გადასცემდნენ: „*XIV პარტკონფერენციამ 1925 წ. აპრილში დაამტკიცა ლენინურ-სტალინური ეს მიზანდასახულობა, როგორც პარტიის კანონი* (ხაზი ჩემია – კ.ბ.). გამოდიოდა რა ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის აშენების შესაძლებლობის პრინციპიდან, ამხანაგმა სტალინმა დღის წესრიგში სავსებით თანმიმდევრულად წამოაყენა ქვეყნის **ინდუსტრიალიზაციის** (ხაზი ჩემია – კ.ბ.) საკითხი, როგორც პარტიის გენერალური ხაზის საფუძველი. ეს საკითხი მან დასვა პარტიის XIV ყრილობაზე 1925 წ. დეკემბერს. [...] ამხანაგმა სტალინმა ამხილა ზინოვიეველთა ეს გამცემლური გეგმა (იგულისხმება ამ უკანასკნელთა მიერ ინდუსტრიალიზაციის უარყოფა – კ.ბ.), როგორც სსრ კავშირის დამონების გეგმა, და გამოააშკარავა ტროცკისტულ-მენშევიკური არსი „ახალი ოპოზიციისა“, რომელიც ცდილობდა გაეთიშა პარტია და დარტყმის ქვეშ დაეყენებინა პროლეტარიატის დიქტატურა. პარტიის ყრილობამ წინააღმდეგობა გაუწია ყველა ოპოზიციის ცდებს – დაენგრიათ კავშირი მუშათა კლასსა და მშრომელ გლეხობას შორის. [...] ხალხმა შეიგნო **ინდუსტრიალიზაციის** (ხაზი ჩემია – კ.ბ.) მნიშვნელობა, როგორც ერთადერთი გზისა კომუნისტებისა და კაცობრიობის ისტორიაში გაუგონარი ერთუზიანობი გამოიჩინა სოციალისტურ მშენებლობაში“ (კრებული... 1940:137,139,143).

მაგრამ ყველაფერთან ერთად კალინინის სტატიაში მნიშვნელოვანია ის მომენტი, როდესაც სტალინის საკრალიზაციის პროცესში ჩნდება ერთი გადამწყვეტი დეტალი: კერძოდ, სტატიაში ნელ-ნელა ისახება ახალი დისკურსი, რომ სტალინი მის წინამორბედ კომუნისტ მოციქულებზე აღმატებულია და აღმატებულია თვით ლენინზე, რომელიც აქამდე რევოლუციის ერთადერთი ბელადი იყო: „*ამხანაგ სტალინს ჩინებულად აქვს შესწავლილი ლენინი, მან სრულყოფილად იცის არა თუ ყველა მისი ნაწარმოები, არამედ თითოეული მათგანის წარმოშობის მიზეზებიც. შემდგომ ეჭვს გარეშეა, რომ ამხანაგ სტალინს ცოტა გავლენა როდი ჰქონდა ლენინზე*“ (ხაზი ჩემია – კ.ბ.) (კრებული... 1940:163). ეს დისკურსი კი ხსნის პერსპექტივას, რომ სტალინის საკრალიზაციის პროცესი სტალინის წოდებრივ ჩამონათვალს „ბელადის“ ზედწოდებით არ დაამთავრებს, არამედ ამ ჩამონათვალს აიყვანს უფრო მაღალ ჰიპოსტაზურ სახელდებაში, კერძოდ, ღვთაების არსის აღმნიშვნელ დისკურსულ ნიშანში და ეს ნიშანია „მამა“, რამაც უკვე გაიჟღერა კრებულის პირველ სტატიაში – გაზეთ „პრავდის“ მოწინავე სტატიაში და გაიჟღერებს სხვა სტატიებში (იხ. ქვემოთ); ხოლო დაწყვილებას „ლენინურ-სტალინური“ თუ „ლენინ-სტალინი“ ჩამოშორდება, ანუ „გაიცხრილება“, პირვე-

ლი შემადგენელი ნაწილი და დარჩება მხოლოდ ერთი დისკურსული ბირთვი „სტალინი“. ეს კი სულ მალე მოხდება, სტალინის საიუბილეო კრებულის გამოვლიდან ხუთი წლის შემდეგ, როდესაც მეორე მსოფლიო ომის დასრულებისთანავე სტალინი მსოფლიოს მოველინება არა მხოლოდ პროლეტარიატის ბელადად ან საბჭოთა ხალხის მამად, არამედ მთელი მსოფლიოს ხალხთა, ეთნოსთა, ტომთა მამად.

5. სტალინი, ვითარცა „მწყემსი კეთილი“, ანუ კაცობრიობაზე მზრუნველი მამის ხატი

საიუბილეო კრებულში, გარდა იმისა, რომ სტალინის ფიგურა მამის არქეტიპულ ხატთანაა გაიგივებული, რომლის გათვალისწინებითაც სტალინის არსში გამოკვეთილია პირველსაწყისისეული, დემიურგული და მოძღვრისეული ასპექტები, რის საფუძველზეც მასების თვალში სტალინი უნდა წარმოჩენილიყო ზებუნებრივ, რჩეულ, ღვთისდარ, ყოვლისშემძლე არსებად, ამასთანავე კრებულის მიზანია, სტალინის ფიგურაში გამოკვეთოს ჰუმანური, კაცთმოყვარე, წმინდად ადამიანური თვისებები, რამაც ხაზი უნდა გაუსვას სტალინის არსშივე მოცემული თანამგრძობელი, მეოხი, შემწე, ადამიანსა და კაცობრიობაზე მარად მზრუნველი მამის ბუნებას. ამგვარად, კრებულის დისკურსი „მუშაობს“ იმ მიმართულებით, რომ ერთდროულად გამოიკვეთოს სტალინის მამობის ორი ასპექტი – წმინდად ღვთაებრივი და წმინდად ადამიანური. სწორედ ეს უკანასკნელი დისკურსია განვითარებული კრებულის შემდეგ სტატიებში: ვინმე ნ. შვერნიკის სტატიაში „სტალინი და ზრუნვა ადამიანზე“ (კრებული... 1940:212-221), ვინმე მ. შკირიატოვის სტატიაში „სტალინი და ხალხი“ (კრებული... 1940:222-231) და ვინმე ა. პოსკარებიშევისა და დ. ვინსკის სტატიაში „კაცობრიობის მასწავლებელი და მეგობარი“ (კრებული... 1940:232-250).

ხსენებული ავტორების წერილებში მიზანმიმართულად ჩნდება მამის კონცეპტი, დისკურსი იმთავითვე აღებულია სტალინის მამობაზე: მათ წერილებში სტალინი მხოლოდ „ამხანაგი“, „უდიდესი სტრატეგი“, „მასწავლებელი“, „ბელადი“ კი არაა, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, მზრუნველი მამაა, რომ ის ყველას „მშობლიური მამაა“ (კრებული... 1940:223): „გულები აღსავსეა ბრძენი ბელადისა და მასწავლებლის, მამისა (ხაზი ჩემია – კ.ბ.) და მეგობრის – დიდი სტალინისადმი განუსაზღვრელი მადლობის გრძობით. [...] სწორედ ამ მამობრივ, სტალინურ სიყვარულზე (ხაზი ჩემია – კ.ბ.) საბჭოთა ხალხისადმი მინდა ვთქვა რამდენიმე სიტყვა. საბჭოთა ხალხის ფართო მასებში შებუშავდა ასეთი მიმართვა: „ჩვენი მშობლიური მამა, ამხანაგი სტალინი“ (ხაზი ჩემია – კ.ბ.). და ეს – უბრალო სიტყვები როდია, არამედ განსაკუთრებული სიტყვებია, და იშვინენ ისინი თვით ხალხში, უბრალო ადამიანთა შორის“ (კრებული... 1940:221, 223).

მზრუნველობა და გულისხმიერება კი კიდევ ერთ „ღვთაებრივ“ თვისებასთან, გულთამხილავობასთანაა დაკავშირებული, რაც იმავე იუდეურ თუ ქრისტიანულ

რელიგიურ ტრადიციაში იმთავითვე უფალს მიეწერება: ამ ტრადიციის თანახმად, მხოლოდ უფალმა უწყის, თითოეული მორწმუნის სულსა და გულში რა ფიქრები და ვნებები ტრიალებს. ამ რელიგიური დისკურსის ანალოგიით, სტალინმა დეტალურად იცის 183-მილიონიანი საბჭოთა იმპერიის თითოეული მოქალაქის გასაჭირი, სადარდებელი, საზრუნავი, წარმატება, წარუმატებლობანი, მაღალი სწრაფვები, სიხარული და ა.შ. ამასთან, იცის, ვინ რას საქმიანობს, ვინ მიჰყვება თანმიმდევრულად პარტიის მიერ განსაზღვრულ საყოველთაო „ჯოჯის მორალს“, პარტიულ დისციპლინას, ვინაა „კეთილმორწმუნე“ საბჭოთა მოქალაქე და ა.შ. შესაბამისად, აქვე იკვეთება სტალინის ყოვლისშემძლე ღვთაებრივ-მამობრივი ბუნება, რომ იგი მზადაა, ამ 183-მილიონიანი მასის თითოეული წარმომადგენლის პრობლემა უმოკლეს ვადაში გადაჭრას. ამგვარად, როგორც ღმერთია განფენილი სამყაროს მატერიალურ და არამატერიალურ განზომილებებში, ასევეა სტალინიც – ისიც განფენილია საბჭოთა იმპერიის ხილულ თუ უხილავ დიმენსიებში, თითოეული საბჭოთა მოქალაქის არსსა და არსებაში: „*არავის ისე არ ძალუძს ადამიანების დაფასება, არავის ისე არ ეხერხება ჩასწვდეს ადამიანის სულის დაფარულ სიღრმეს, როგორც სტალინს*“ (კრებული... 1940:212), „*მან, როგორც არავინ, ღრმად, მშობლიურად იცის მუშების, გლეხებისა და ინტელიგენციის საჭიროება-მოთხოვნილებანი*“ (კრებული... 1940:223).

მზრუნველობა ასევე გამოიხატება მასების აღზრდაში, დამოძღვრაში, მასების კომუნისტურ ჭეშმარიტებებთან ზიარებაში, რაც ასევე სტალინის, როგორც აღმზრდელი მამის, პრეროგატივაა. გარდა ამისა, საბჭოთა ხალხზე გაწეული მზრუნველობა გამოიხატება მასების ეთიკურ წრთობაში, კერძოდ, შრომის კულტის, შრომის ეთიკის განმტკიცებაში: „*ქვეყნის სოციალისტურ ინდუსტრიალიზაციაში გამოიხატებოდა უდიდესი სტალინური მზრუნველობა სოციალისტური რევოლუციის ბედზე, მზრუნველობა მრავალმილიონიანი საბჭოთა ხალხის ბედზე. [...] ჩვენი ქვეყნის მშრომელები არა მარტო სამუდამოდ დახსნილნი არიან უმუშევრობისაგან, არამედ ლენინ-სტალინის დიადი პარტიის ხელმძღვანელობით მათ მოიპოვეს უფლება შრომაზე. ეს უფლება არა მხოლოდ საკანონმდებლო წესით განმტკიცებულია სტალინურ კონსტიტუციაში, არამედ იგი რეალურადაც უზრუნველყოფილია ჩვენი სამშობლოს თითოეული მუშაკისათვის სოციალისტური სახალხო მეურნეობის მიერ*“ (კრებული... 1940:214, 216).

შესაბამისად, შრომის ეთიკის ამაღლება გულისხმობს ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციისა და ელექტროფიკაციის პროცესებში ადამიანების ჩართვას მასობრივი გამწევი ძალის სახით. აქ კი ვიღებთ ვითარებას, როდესაც შრომამ კი არ „შექმნა ადამიანი“ ან შრომა კი არ „ათავისუფლებს“, არამედ შრომამ დაამონა ადამიანი, დაუმონა რა იგი მთელი საბჭოთა იმპერიის მასშტაბით აგორებულ იდეოლოგიზებულ ტექნოკრატულ გიგანტომანიას და ასე დაუკარგა მას ადამიანური სახე და ღირსება. სინამდვილეში „შრომის უფლება“ საბჭოთა იმპერიაში გარდასახული იყო შრომით უუფლებობაში, იძულებით შრომაში, ვინაიდან ეს მასშტა-

ბური ინდუსტრიალიზაცია უმეტესწილად ხორციელდებოდა არა საბჭოთა „თავისუფალი“ მოქალაქის ნებაყოფლობითი არჩევანის საფუძველზე, არამედ საბჭოთა გულაგებში გამოძვრული ასიათასობით ადამიანის მონური შრომის ხარჯზე.

მზრუნველი პოლიტიკური *მაძის* და მარად ხელში შემყურე და მარად დან-მარების მომლოდინე მოქალაქეების დისპოზიცია კი, ერთი მხრივ, გულისხმობს, რომ ასეთი ტიპის საზოგადოებაში პოლიტიკური თავისუფლება იმთავითვე გამო-რიცხულია; მეორე მხრივ, ხალხზე „მზრუნველი“ პოლიტიკური ბელადი იმთა-ვითვე გადაიქცევა აბსოლუტური თავგანისცემის ობიექტად და გადაინაცვლებს ღვთაების რანგში. რელიგიური თავგანისცემა კი იმთავითვე გულისხმობს ხოტბა-დიდებას, „შესაწირს“, „ღვთაებისადმი“ ვინმეს/რაიმეს შეწირვას ან უპირობო თვითმსხვერპლშეწირვას: მაგ., კრემლში მიღებისას ცნობილ მფრინავს, ჩკალოვს განუცხადებია „თავის მზადყოფნა თავი დასდოს ამხანაგი სტალინისათვის“ (კრე-ბული... 1940:227). სტალინისადმი ეს თავდადება და თვითმსხვერპლშეწირვა, მი-სადმი აბსოლუტური სასოება შემდგომ პარადიგმატულ ფორმებს მიიღებს და საბჭოთა მოქალაქის უმთავრეს „რელიგიურ“-სამოქალაქო სათნოებად დამკვიდ-რდება: „ამხანაგ სტალინს მრავალ საჩუქარს უგზავნიან. საჩუქრებს ჰგზავნიან ბავშვები და მოზრდილნი, მუშები, კოლმეურნეები და ინტელიგენტები, დიასახ-ლისები და ინვალიდები. [...] მთელი ეს უთვალავი წერილები, მოლოცვები და საჩუქრები მოწმობენ ამხანაგ სტალინის მჭიდრო კავშირს ხალხთან. ყველაზე ახლობელი, ყველაზე მშობლიური; უბრალო, თავმდაბალი და გულისხმიერი მე-გობარი, მეგობარი, რომელსაც მიმართავენ რჩევისათვის, უზიარებენ თავის სიზა-რულს, სთხოვენ დახმარებას გასაჭირში; ადამიანი, რომლის შესახებ თხზავენ სიმღერებს, თქმულებებსა და ლეგენდებს; ხალხის ერთგული შვილი. – ასეთად სცოცხლობს ამხანაგი სტალინი მშრომელთა შეგნებაში“ (კრებული... 1940:249).

მ. შკირიატოვის მიერ თავის სტატიაში მოყვანილი როგენის მაზრის გლეხი-ქალის ამხ. ეფემჩუკ-დიანუკის სტალინისადმი გამოთქმული სამადლობელი სიტყ-ვა კი აშკარად შეიცავს სახოტბო ლოცვის დისკურსს: „დიდი ხალხის დიდ ბე-ლადას, რომელმაც მოგვანიჭა ჩვენ სიცოცხლე, ბედნიერება, რომელიც გვეპყრობა ჩვენ, როგორც *მამა*, როგორც მზრუნველი მშობელი, *სახელი და დიდება!*... *მარა-დიული დიდება* და მრავალჯამიერ ჩვენს ძვირფას მეგობარს, დიდება და ხან-გრძლივი სიცოცხლე ამხანაგ სტალინს!“ (კრებული... 1940:230-231). გლეხიქა-ლის ეს სიტყვები, ფაქტობრივად, *მამო ჩვენოს* ლექსიკას („სახელი და დიდე-ბა“, „მარადიული დიდება“), სინტაგმატიკასა (რელატიური წინადადების გამოყე-ნება კავშირით „რომელიც“) და ამაღლებულ პათოსს იმეორებს.

ამგვარად, *მაძის* კონცეპტის „დამუშავებითა“ და სტალინისადმი საბჭოთა მო-ქალაქეების მიერ გამოვლენილი „რელიგიური“ ქცევის ასახვით (უფალი – მისი სამწყსო), აღნიშნული სტატიები მიზანმიმართულად ავითარებენ სტალინის „ღვთაებრივი“ წარმოშობის დისკურსს, რომ მის მიმართ საბჭოთა მოქალაქეებს უნდა ჰქონდეთ ღვთის მოშიშების განცდა და თავგანწირვის უნარი, რითაც ისინი

დაამტკიცებენ და დასტურყოფენ საბჭოთა სახელმწიფოს, კომუნისტური პარტიისა და კომუნიზმისადმი ერთგულებას.

დასკვნა

ტოტალიტარული რეჟიმის ფარგლებში შედგენილ ოფიციალურ იდეოლოგიურ ტექსტებში დისკურსი ცალსახად მუშაობს პოლიტიკური ბელადის აპრიორული საკრალიზაციის მიმართულებით: კერძოდ, პოლიტიკური ბელადი ისტორიული სივრცის ფარგლებში აუცილებლობით გადაინაცვლებს *მაშის* არქეტიპულ ხატში და იგი იძენს *მაშა-ღმერთის* ყველა ნიშან-თვისებას: იგია ყოფიერების პირველსაწყისი, დემიურგი – შემოქმედი ღმერთი, იგია მოძღვარი, მასში და მასთანაა ჭეშმარიტება, იგია სასწაულმოქმდი და ყოვლისშემძლე, იგია მზრუნველი და მეოხი. შესაბამისად, პოლიტიკური ბელადი გადაიქცევა „ლოცვის“, თაყვანისცემისა და მსხვერპლშეწირვის ობიექტად. ამ მიზანდასახულობის გამო, ტოტალიტარული რეჟიმი და მისი ასევე საკრალიზებული ინსტიტუციები (პარტია) და სახელმწიფო აპარატი პრინციპულად ტრადიციულ რელიგიურ პარადიგმასა და დისკურსს ეყრდნობა (და ეს ორიენტირება აპრიორულია) და მასში შეაქვს ახალი რელიგიური შინაარსი – პოლიტიკური ბელადის სეკულარიზებული თუ სეკულარული საკრალიზაცია, რაც ტოტალიტარული სახელმწიფოს იდეოლოგიის ფუნდამენტური დისკურსია.

ლიტერატურა:

კრებული... 1940: 60 წელი დიდი სტალინის დაბადებიდან (კრებული), სახელგამი, თბილისი.

ფუკო 1974: M. Foucault, Die Ordnung des Diskurses. Inauguralvorlesung am Collège de France – 2. Dezember, aus dem Französischen von Walter Seitter, Carl Hanser Verlag, München.

Konstantine Bregadze

The Collection Dedicated to Stalin's 60th Anniversary (1940) and the Ideological Discourse

Summary

The present paper, based on the material published in the collection dedicated to Stalin's jubilee "60 years from the birth of great Stalin" (collection...1940), analyses the ideological discourse and its function in the official texts of the totalitarian regime.

The paper researches which mechanisms are used for the functioning of discourse in the articles and reports given in the collection (1940) dedicated to Stalin's 60th anniversary.

The very first pages of the collection, or rather, the headers clearly show the qualities and characteristics which can be traced in the so-called "discourse societies" (Foucault

1974:27), in particular, from the doctrines accumulated and the importance and influence of institutions. From the very beginning, it becomes obvious that the collection is done under the order of a concrete institution and under the principles of linguistic selection, filtration, using the accumulated doctrines within the two sectors of “discourse societies”. On the one hand, Marx-Engels-Lenin Institute and Political Publishing Agency and, on the other, in the Communist (Bolshevik) Party. In both cases much attention is paid to the doctrine, which is revealed in the slogan on the very first page of the collection, “Proletarians of all countries unite!” This slogan is of a doctrinal nature, because it attracts the masses under the sole value of the proletariat, and unites them under this value and discourse, masses are being ideologically brainwashed and their identity established. Consequently, the discourse-dogmatic word proletariat for all the authors of the collection becomes dogmatic representation and the Center of Truth. Such center of truth becomes the word – Stalin, which is found in the text of the presidium of the Supreme Committee of the USSR. Thus, both the authors and publishers of the collection agree that their discourse texts will work in the direction of the two doctrinal statements – proletariat and Stalin in the direction of extension and dissemination.

The doctrinal expansion and dissemination in the collection are primarily linked to Stalin’s political figure, Bolshevik-Communist Party, Proletariat, sacralization of Marx-Engels-Lenin, for which the authors use concrete discourse elements, and which, in their turn, rely on the tradition of religious harmony and eschatology. Taking into consideration this tradition, the collection also develops the dichotomic division of “believers” (e.g. Bolsheviks, Proletariat) and “heretics” (e.g. Mensheviks and Bourgeoisie), and also developed are the moral dogmas and “religious” practices through which “repentance of political sins” are possible. Therefore, all the texts in the collection have the same discourse mechanisms and elements on the basis of which Stalin’s political figure, the Bolshevik-Communist Party, proletariat, sacralization of Marx-Engels-Lenin, and the political morals are highlighted. Namely:

- a) Hypostasis, or regarding Stalin as a new Messiah and the new Lord, which is expressed by the words Father, Leader; thus, the form of addressing Stalin in order to deepen the spiritual father-son relationship between the leader and “the masses is always “you” (second person singular). For example, “The Central Committee of the Bolshevik Party on your 60th anniversary, greets you with pleasure, the great leader of the party and the soviet people” (Collection ... 1940:7);
- b) *Discourse of Eternity* – Stalin as beyond the spatial and time categories, with him being eternal;
- c) *Mosean Discourse* – Stalin as a spiritual leader and teacher who, as a theoretician, creates new *true* commandments and dogmas for the world proletariat;
- d) *Discourse of a caring father* – *The father*, who like the god of the Old Testament, cares for his “chosen nation” (the proletariat, the workers, the peasants, “Soviet peoples”), always stands beside them during the turbulent historic times, and is always supportive and saves them: “Stalin cares delicately for his comrades, friends and people. He, like Lenin, is moved by the deep love for man and is always struggling for their complete liberation, happiness” (Collection ... 1940:71);
- e) Proletariat – as a new “religious community”, new “believers”;
- f) The Party – as a new “church”, which in this eschatological moment of history shows the proletariat the true way towards communism;

- g) “Theorists”: Marx, Engels and Lenin as new “prophets”, “apostles” and “evangelists” who were not able to write about the “Promised Land” – establishment of Communism – vision and entrance of the Communist “Paradise” (“The Greatest Theorists – Marx and Engels – did not see the realization of their ideas in their life” Collection... 1940:65);
- h) Revolutionary struggle for proletariat and the underground work of Bolsheviks as new “religious” merit and a new mission arising from the “catacombs”;
- i) Bourgeois-reactionary forces, Mensheviks, Trotskyists, Social-Democrats, etc. – as new “heretics” and “sectarians”;
- j) Separation from them as an act of purification from sins;
- k) Industrialization, collectivization – as new “religious dogmas”;
- l) Enabling Communism through socialism as a new “eschatology”.

Thus, in the official ideological texts of the totalitarian regime, the discourse clearly works in the direction of the a priori *sacralization* of the political leader: namely, the political leader will from the spatial time of history move towards the archetype image of the *father* and, moreover, acquire all the features of the *Father-God*: he is the basis of existence, God the creator, He is the Teacher, with him and in him is the Truth, he is Almighty, He is the listener, and the healer. Consequently, the political leader becomes the object of “prayer”, worship and sacrifice. Because of this purpose, the totalitarian regime and its subordinated institutions (party) and the state apparatus are principally based on the traditional religious paradigm and discourse (and this orientation is a priori) and introduces a *new* religious content – secularized or secular, which is a fundamental discourse of the ideology of the totalitarian state.

EKATERINA VELMEZOVA

University of Lausanne

**WHAT THE PARTICIPANTS OF THE LINGUISTIC DISCUSSION
IN PRAVDA WROTE ABOUT THE GEORGIAN LANGUAGE
FROM JUNE 9 TO JUNE 20, 1950?**

In our previous studies,¹ we have already written about the role of the so-called “Georgian factor” in the linguistic discussion of 1950. However, this discussion as a whole – despite the 70 years that have passed since it took place – has generally not been studied well enough: while Stalin’s texts are known today, texts published in *Pravda* up until June 20, 1950, with the exception of the article written by Arnold Chikobava, who opened the discussion, are known to a much lesser extent. V. M. Alpatov’s study *Istorija odnogo mifa. Marr i marrizm [History of one Myth. Marr and Marrism]* provides us with a notable exception (Алпатов 1991:169-180). V. M. Alpatov divides all of the articles published in *Pravda* during the linguistic discussion of 1950 into three groups: anti-Marrist, (pro-)Marrist and “neutral” (“intermediate”) (*ibid.*:169 *sqq.*). As a matter of fact, however, the positions of the participants of the discussion are, as a rule, not reducible to unambiguous judgments: the “pro-Marrists” recognized the shortcomings of the “New theory of language” (“Without denying a number of erroneous statements in Marr’s works...”) (Мещанинов 1950:3); the “anti-Marrists” did not always, and did not ever completely, agree with each other (for example, the points of view of Stalin and Chikobava on the possibility of considering language as a superstructure over a basis cannot be considered completely in agreement,² and could not deny Marr’s numerous academic achievements (“None of the Soviet scientists can deny the great merits of N. Ya. Marr in various fields of linguistics”) (Попов 1950); finally, some participants of the discussion tried to compromise (“Taking what is valuable, discarding what is the obsolete”) (*ibid.*), siding with neither the “pro-Marrists” nor their opponents, but approximating themselves to both. The articles published by the participants of the discussion took the most diverse aspects of Marrism into consideration.

The purpose of this short article is to analyze what was said about the Georgian language in the pages of *Pravda* between May 9 (when Chikobava’s article was published) and June 20, 1950 (when Stalin’s text, which *de facto* put an end to this discussion, was published). Of course, contributions on Marrism and on Stalin’s intervention itself continued to be published after June 20, but they seemed

¹ See, first of all, Velmezova 2014; Вельмезова 2014:257-277.

² See Вельмезова 2014:264-267.

incomparably less interesting than those printed before June 20, when it was difficult to foresee the outcome of the discussion. As far as we know, such an analysis has yet to be carried out; it will prove useful in assessing the importance of the “Georgian factor” in the linguistic discussion held in the USSR 70 years ago.

First of all, let us note that the Georgian language is mentioned only in some of the articles published by *Pravda* before June 20. In total, 14 texts were printed during the period under consideration (June 9 – June 20, 1950):

- May 9 (*Pravda*, № 129):
- A. S. Chikobava “About some questions of Soviet linguistics”, p. 3-5
- May 16 (*Pravda*, № 136):
- I. I. Meshchaninov “For the creative development of academician N. Ya. Marr’s heritage”, p. 3-4
- May 23 (*Pravda*, № 143):
- N. S. Chemodanov “Ways of development of Soviet linguistics”, p. 3
 - B. A. Serebrennikov “About N. Ya. Marr’s research methods”, p. 3-4
 - G. D. Sanzheev “Either forward or backward”, p. 4
- May 30 (*Pravda*, № 150):
- F. P. Filin “Against stagnation, for the development of Soviet linguistics”, p. 3
 - G. A. Kapantsyan “On some general linguistic theses of N. Marr”, p. 3-4
 - A. I. Popov “Issues of Soviet linguistics which are of current interest”, p. 4
- June 6 (*Pravda*, № 157):
- V. V. Vinogradov “To develop Soviet linguistics on the basis of Marxist-Leninist theory”, p. 3-4
- June 13 (*Pravda*, № 164):
- L. A. Bulakhovsky “On the paths of materialistic linguistics”, p. 3
 - S. D. Nikiforov “History of the Russian language and N. Ya. Marr’s theory”, p. 4
 - V. D. Kudryavtsev “To interrogate the class character of the language”, p. 4
- June 20 (*Pravda*, № 171):
- J. V. Stalin “Marxism and problems of linguistics”, p. 3-4³
 - P. Ya. Chernykh “Criticizing some theses of the ‘New theory of language’”, p. 4⁴⁴

³ The volume of of Stalin’s text completely fit into the “established” discussion framework.

⁴ As one can see, among the participants of the discussion were both scientists who are still widely known today (I. I. Meshchaninov, V. V. Vinogradov, A. S. Chikobava) and those who are much less remembered. For instance, with the exception of certain extremely specialized scholars, few could say today who A. I. Popov, Doctor of Historical Sciences from Leningrad State University, was (his article was published in *Pravda* on May 30). This is certainly lamentable: in addition to the academic interest that any historical document related to language sciences presents for historians of linguistics, the courage of those who participated in the discussion should also be remarked upon and paid tribute to. As we have already noted, until June 20, 1950 it was not clear how this discussion might end.

The Georgian language is mentioned in nine – that is, more than a half – of these publications: in the articles written by Chikobava, Meshchaninov, Serebrennikov, Sanzheev, Filin, Kapantsyan, Vinogradov, Kudryavtsev and Stalin. Of the nine articles, the majority are clearly not “neutral” (or “intermediate”): among them there are four anti-Marrist articles (by Chikobava, Serebrennikov, Kapantsyan and Stalin; with some reservations, Vinogradov’s article, which is “more of a compromise”, could also be considered as such, “perhaps because he [Vinogradov] couldn’t not be afraid of new difficult trials in those days”) (Алпатов 1991:173), three pro-Marrist texts (by Meshchaninov, Filin and Kudryavtsev) and only one “neutral” contribution (“compromising and largely contradictory”) (*ibid.*:176), Sanzheev’s article. This testifies to the importance of the discourse on Georgian in the discussion.

In the articles cited, the Georgian language is referred to in several contexts at once.

First of all, a number of articles consider Marr an important author in several areas, including the field of Georgian philology.⁵ Moreover, the significance of Marr’s research in this area was recognized even by his critics and opponents. For example, Chikobava, who opened the discussion on May 9, wrote the following:

An outstanding Soviet scientist, and the most important Caucasologist, Academician N. Ya. Marr is widely known among the Soviet public as the author of the Japhetic theory. However, even before the publication of the first study in support of the Japhetic theory (1908) N. Ya. Marr was a recognized authority on the issues of Armenian-Georgian philology in the broad sense of the word: language, literature, history, ethnography, archeology. Later on, Academician N. Ya. Marr, this tireless researcher of Japhetic languages, the author of a number of valuable monographs and numerous articles on Georgian, Chan, Svan, Abkhaz, Dagestan languages, as well as on Basque and other languages, became a world-famous scientist (Чикобава 1950:3).

At the same time, Meshchaninov, whose article was published in response to Chikobava’s criticism of Marr, reproached the latter for the fact that, in recognizing the merits of Marr in the area of Caucasology, he neglected to mention what Marr did after that – namely, in the post-revolutionary period:

Professor A. S. Chikobava, a major specialist and a reasonably well-versed connoisseur of Caucasian languages, placed the main emphasis of his commentary on those incorrect and incomplete theses that can be found in Marr’s writings. He does not deny N. Ya. Marr’s merits. Professor A. S. Chikobava indeed recognizes

⁵ In the published discussion, Marr is sometimes referred to, however, as an outstanding Caucasian scholar, without mention of the long list of particular languages that he studied. See, for example, in Popov’s article: “None of the Soviet scientists can deny N. Ya. Marr’s merits in various fields of linguistics. These merits, of course, are not at all limited to the field of Caucasian studies, but are incomparably broader and more fundamental” (Попов 1950).

Marr as the greatest expert on Georgian-Armenian philology. But this statement highlights Marr's pre-revolution work. The work that Marr produced during the Soviet period, characterized by the most important creative works of the already established Soviet scientist, is evaluated only negatively (Мещанинов 1950:3).

Sometimes Marr is mentioned as a specialist of Georgian studies without any further clarifications. Kapantsyan, in particular, stands out in this regard, writing, "I will not touch on the role of N. Marr as an Armenologist, specialist in Georgian studies, and partly an archaeologist and ethnographer...." (Капанцян 1950:3). Later in his article, however, Kapantsyan goes on to emphasize the merits of Marr in the domain of Georgian philology, and to speak of them using the term "Japhetic" as a highly scientific one. He focuses, ultimately, on the fact that Marr's discoveries are still valuable: no later discoveries, according to Kapantsyan, can call into question his contribution to the corresponding field:

But the role of Academician N. Marr as an Armenian-Georgian scholar and researcher of the related scientific interests of the peoples of the Middle East, especially the Japhetic peoples of the Caucasus, is huge and undeniable. Here he is a linguist, philologist, historian and archaeologist; with his enormous erudition and production (several hundred large and small works) he was a true innovator and founder of new scientific Georgian and Armenian studies. This role is not in the least diminished by the new, more justified establishment of the genesis of the Georgian language in connection with the Caucasian languages, given by I. Javakhishvili ("The origin and kinship of the Kartvelian and Caucasian languages"), as well as by my work on the genesis of the Armenian language, not as a uniformly mixed "Ario-Japhetic" one, as N. Marr refers to it, but mainly as "Asiatic" (*ibid.*:4).

On the other hand, the articles in question speak of Georgian as the subject of reflections that would lead to the Marrist Japhetic theory genesis; both supporters and opponents of Marr wrote about this. Chikobava, for example, wrote the following:

The theory of Japhetic languages was born as a theory of the relationship between the Georgian and Semitic languages. It went through a series of developmental stages. The defining moment for each stage is the concept of Japhetic languages, of their composition. In 1908, the Japhetic languages were the Kartvelian languages (Georgian, Megrelian-Chan, Svan, and some of the dead languages of the Near East), later this "Japhetic picture" changed (Чикобава 1950:3).

The Marrist Filin emphasized at the same time that it was thanks to Marr, who switched from his studies on the Georgian language to a completely new linguistics (opposed to "formal" linguistics), that the Georgian language was no longer considered "alone", an "orphan". Such a statement, undoubtedly, must have exalted the Marrist "New theory of language" in the eyes of Stalin:

Young N. Ya. Marr set himself the task of exploring the internal connections of the Georgian language with other “orphan” Caucasian languages, and even tried to compare the Georgian language with the languages of the Semitic “family”. As a result of many years of research, the foundations of Japhetic linguistics were laid – the doctrine of the Japhetic system of languages. The study of the original phenomena of Japhetic languages, supported by work on monuments of material culture, already before the revolution brought N. Ya. Marr to the conclusions which are incompatible with formal comparative linguistics (Филин 1950).

However, it was this new “Japhetic linguistics” that was criticized by anti-Marrists, in several respects. The Georgian language was also mentioned in this criticism. Most often, examples from the Georgian language allowed Marr’s opponents to illustrate the important problems of his theory in its most general form: the comparison of any languages with any other was criticized in particular as it led, thanks to “elemental analysis”, to the establishment of false etymologies. This was discussed in Chikobava’s article, which opened the discussion:

Elemental analysis is the “technique of the New theory of language”. It does not exclude comparison; on the contrary, this is the **new technique of comparison** – comparison by elements. What can be compared? Any words of any languages: the Georgian words can be compared with Chinese words in the same way as with Latin and Arabic words, as well as those taken from Chuvash, Turkish – just as easily as with the Basque...: you just need to “establish” which element (or which hybridized elements) “lies” in the basis of the words (Чикобава 1950:4).

Later, in the same article Chikobava gives examples of such comparisons of Georgian words with words from Russian, Armenian, Svan, Laz, English, Chinese, Mordovian, Greek and Megrelian. One of these comparisons, using the “elemental analysis” method and taking into account the semantics of the corresponding words meaning ‘tree’, ‘acorn’ and ‘bread’, leads Marr to the following conclusion: “humanity once fed on acorns” (*ibid.*).⁶ Chikobava comments on this conclusion, writing:

The conclusion which is essential for the history of culture is drawn from a seemingly harmless comparison of Georgian with Chinese, Greek, and other languages. Meanwhile, all this rests on the elemental analysis of [relevant] words [from different languages]. The semantic bundle: **oak** – **acorn** – **bread** with all the

⁶ Let us recall in this connection the well-known semantic law of functional transfer formulated by Marr, which was often commented on by Marr himself with this example (the word meaning ‘acorn’ was later transferred to ‘bread’) and which would later be mentioned in certain works on general semiotics (see, for instance, Степанов 1971:139; Степанов 1990a:439; Степанов 1990b:441): the name of one object is transferred to another, provided that the second object plays the same role in society, performing the same function as the previous one. (For a detailed analysis of this law, see Velmezova 2007:237-248).

conclusions regarding the history of culture was created through elemental analysis contrary to the facts of the history of the [corresponding] Georgian word [meaning ‘oak’] (Чикобава 1950:4).

However, Chikobava stresses, the basis of this word cannot be divided into the elements distinguished by Marr. It follows that this Georgian word

[...] cannot be associated with the bases meaning “tree” or “bread” – neither according to modern nor historical norms of the Georgian language. It is not in our competence to decide whether the humans could eat acorns; it seems that one single species of oak produces edible acorns. We confine ourselves to indicating that the [relevant] Georgian word, analyzed without partiality does not provide any evidence in favor of the elemental analysis (*ibid.*).

Others who opposed Marr wrote about similar problems of the “New theory of language”, often also appealing to facts regarding the Georgian language. B. Serebrennikov pointed out the incorrect comparison of Georgian with Latin in Marr’s works (Серебренников 1950:4); G. Sanzheev noted that “we would probably not arbitrarily and without justification compare Mongolian words with Georgian, Celtic or American [...]” (Санжеев 1950); resorting to an analysis of the facts of Georgian, which was reflected in the works of Marr, G. Kapantsyan remarked that Marr, “did not provide” any “concrete historical development, inevitable for every word [...]. The present late form of the word seemed phonetically ready for such an elemental analysis to the detriment of its true historicism” (Капанцян 1950:3). He criticized as well the fact that, “with such an unhistorical and cosmopolitan global approach, N. Marr compared not only any languages, words with their modern phonetic state (therefore, regardless of the fact that they could be modified beyond recognition), the structure of the language etc., but even the smallest single features of these languages,” etc. (*ibid.*).

On the other hand, examples from the Georgian language were cited, for instance, by Chikobava as an illustration of the consistency of the comparative method in historical linguistics, in contrast to Marr’s theories: “In contrast to the stadial classification of Academician N. Ya. Marr, a genealogical classification developed on the basis of the comparative-historical analysis understood in the Marxist sense, groups languages by origin, by the genealogical principle, suggesting the existence of different source sound material in different language groups” (Чикобава 1950:4). Furthermore, comparing the words signifying ‘three’ in Russian, Latin and ancient Indian, on the one hand, and, on the other hand, in Georgian and Turkish, Chikobava writes: “Russian, Latin and ancient Indian have in this case a common initial material, a common root. [...] On the other hand, [...] Georgian is not related either to the Indo-European languages or to Turkish” (*ibid.*). Finally, relying on a comparison of Georgian with Megrelian, Chikobava writes: “The technique of this comparison should exclude arbitrariness, establish what is

regular: the formulae of regular sound correspondences established during the comparison are a reliable control tool for comparative historical analysis. [...] This analysis technique is justified by research practice” (*ibid.*).⁷

Other aspects of Marrist theory were also criticized in the discussion, and, once again, sometimes this criticism was based on the facts of the Georgian language.

Stalin in particular, whose commentary concluded the discussion *de facto*, is known to have refuted the thesis of the “class” character of language. But before it happened, Marr’s famous example of the “class” Armenian and Georgian languages, whose corresponding “parts” in two different languages were supposedly more similar to each other than different “parts” of the same language, was discussed in different ways. Opponents of Marr considered this example to be absurd, and the first to comment on this was Chikobava:

[...] N. Ya. Marr states: “... **Japhetidology rejects the existence of non-class languages**; all languages, including **the national languages of Europe and the Caucasus**, are, let us repeat once again, class, and they are class languages not least, but first of all. In Armenia and Georgia, there were two national languages in each country, both were class languages, one was the ancient literary feudal language and the other was the so-called folk, popular language, [...] now we are not going to enter into the various modalities of this folk speech. And what is remarkable, the Georgian feudal language is closer, as to its system, to the Armenian feudal language than each of them is to the national language of their countries, and it is clear that with the same attitude to their feudal languages, the Armenian and Georgian folk languages are the languages of the same system in many main features of their typology. Perhaps we will have the opportunity, on another occasion, to illustrate this phenomenon with examples. But most importantly, **Japhetidology considers unacceptable any other approach (for which speech is not a class phenomenon) to the study of language.**”⁸ [...] N. Ya. Marr’s groundless statement that the Georgian feudal language is closer – already in terms of its system – to the Armenian feudal language, “than each of them is to the folk language of their countries,” has nothing to do with the actual state of affairs (Чикобава 1950:3).

⁷ It is worth saying in this regard that Meshchaninov, for example, mentions Chikobava’s general theory of language (the corresponding text was published in Georgian) as an approach opposite to Marrism: “Such views are held by a great connoisseur of Caucasian languages A. S. Chikobava. His course in general linguistics, published in Georgian, is very indicative of this. Launching a dispute with Marr, he at the same time inclines to the bourgeois doctrine refuted by Marr. N. Ya. Marr destroyed the proto-language scheme, A. S. Chikobava, on the contrary, recognizes that related languages come from one language, they represent the differentiations of one language, which should be called the language-basis (volume I, p. 212)” (Мещанинов 1950:4).

⁸ Н. Я. Марр, К Бакинской дискуссии о яфетидологии и марксизме [N. Ya. Marr. Towards Baku discussion on Japhetidology and Marxism], 1932, p. 19. Our emphasis. – **A. Ch.**

Vinogradov echoed the Georgian linguist:

With these views, there is no question of the original character of the Russian language, the Russian people and Russian culture. In the fight against bourgeois nationalism it was important for N. Ya. Marr to intensely emphasize the international foundations of the Russian language, its initial connection with other languages of the USSR. “Hence the New theory of language concludes that **there is a historical community** between the Russian language and the languages of many other nationalities of the [Soviet] Union; they are genetically intertwined in the previous stage of development.”⁹ Only one thing is not explained: why the grammatical structure and material composition of the Russian language and, for example, of Georgian or Estonian are completely different. With such a methodological orientation of the theory of Academician N. Ya. Marr to show the “commonality” of all the languages of the world and the complex “hybrid nature” of every language, his statements that “the languages of the same class of different countries, with the identity of the social structure, reveal more typological affinity for each other than languages of different classes of one and the same country, of one and the same nation” are clear.¹⁰ This thesis is, of course, anti-historical (Виноградов 1950:4).

Others participating in the discussion, on the other hand, believed this thesis of Marr to be true. For example, Kudryavtsev wrote the following:

It was precisely about such class languages of feudal Armenia and Georgia that N. Ya. Marr wrote in his works. He established that in ancient Armenia there were two types of languages: [...] ancient Armenian language of secular and spiritual feudal lords and [...] dialects of peasants and artisans [...]. In this differentiation of the language N. Ya. Marr rightly perceived class character. Professor A. S. Chikobava was unable to refute this conclusion of N. Ya. Marr and he focused all his criticism on Marr’s mistaken view that language has been class-oriented since its very origin (Кудрявцев 1950).

The thesis on the connection of language and society in Marr’s works also manifests itself in his reasoning about the dependence of the evolution of language on the development of the society. During the discussion, Marr’s reasoning about “language and revolution” was criticized in this regard; revolution, as Kapantsyan, for example, believed, should not be imposed on language artificially:

⁹ Ф. П. Филин. “Генетические взаимоотношения русского языка с языками других народностей СССР в работах Н. Я. Марра”. Сборник “Всесоюзный центральный комитет нового алфавита Н. Я. Марру”. [F.P. Filin. “Genetic relations of the Russian language with the languages of other nationalities of the USSR in the works of N. Ya. Marr”. Collection “The All-Union Central Committee of the New Alphabet to N. Ya. Marr”] М., 1936, p. 130.

¹⁰ Н. Я. Марр. Избранные работы [N. Ya. Marr. Selected works], vol. II, p. 415.

As for the revolution of the language, its need, its historical necessity, must be substantiated. Indeed, grammar is not directly associated with a change in the social system and production. [...] Finally, there are languages like Georgian, where the verb must indicate a relation to the (direct or indirect) object if there is another word for this object. [...] The question is: can a Georgian be forced not to use these objective prefixes now? Will the real grammatical consciousness of a Georgian allow such a break? And for what? (Капанцян 1950:3)

Finally, Marr's stadial typology was criticized:

Based on the formal-typological comparison of heterogeneous systems of languages, a scheme of the "stadial" development of the sentence structure was constructed by representatives of this branch of the New theory of language.¹¹ This formal and syntactic "stadiality" of the development of sentence constructions is not at all the stadiality that is found in the teaching of Academician N. Ya. Marr. Of course, the distinction between several types of sentence constructions inherent in different languages of the world is important for linguistics. But to put this or that type of sentence construction as the basis for the characteristics of the **entire structure of the language** and, on this basis, to determine the stage of its development, is unhistorical. In this case, a concrete historical and materialistic study of the entire syntactic structure of the language is replaced by an analysis of subject-object relations within one type of sentence (i.e., by the clarification of the relations between the subject and the predicate, more simply: between the predicate and the subject and complement). Moreover: this analysis does not require that the researcher have meaningful, living knowledge of the analyzed language, i.e. its social understanding. [...] At the same time, it is well known that different types of sentence constructions (and, therefore, different stages of development of the sentence structure) can coexist in the same language, for example, in modern Georgian or Chukchi. About this professor A. S. Chikobava rightly remarked: "Apparently, the elaboration of a stadial scheme can lead to real results only if it is built **not deductively and a priori, but inductively, with regard to particular languages, with full consideration of the history of these languages** [...]"¹² Naturally, under the influence of the indisputable linguistic facts in 1947 Academician Meshchaninov had to abandon his formal-stadial scheme of the development of the structure of sentence (Виноградов 1950:3).

¹¹ It is the question of Marr's followers who developed stadial syntactic typology after his death. – *E.V.*

¹² Арн. Чикобава. "Историческое взаимоотношение номинативной и эргативной конструкций по данным древнегрузинского языка". Известия Академии наук СССР, Отд. лит. и языка [Арн. Chikobava. "The historical relationship of nominative and ergative constructions according to the ancient Georgian language data". Proceedings of the USSR Academy of Sciences, Department of literature and language], vol. VII, fasc. 3, 1948, p. 234.

In general, taking into account the possible reasons for the linguistic discussion of 1950,¹³ one might expect discussions amongst its participants about the supposed inferiority or superiority of certain languages, Georgian or other (for example, pro-Marrists might emphasize that the Georgian language, Stalin's native language, is not inferior compared to Indo-European languages, as it could appear from Marr's theoretical conclusions). However, only Filin takes up this point:

Let us just mention, for instance, the accusations advanced by Professor A. Chikobava against Marr of promoting racism, accusations based on "skillfully" selected quotes. If Marr, in his stadial classification of the languages of the world (certainly representing an incomplete scheme and erroneous to the extent that it is based only on morphological characteristics), put the Chinese or Georgian languages on the stages preceding the Indo-European languages, then professor A. Chikobava is in a hurry to conclude: Academician N. Ya. Marr refuses these languages (Georgian and Chinese) in their further development. This conclusion is completely untrue: Academician N. Ya. Marr, unlike some comparativists, did not equate the content of the language and its form. He wrote the following about Georgian: "It is one of the most developed, also in writing, living languages in the world... The Georgian language is able to fully and without distortion convey the concepts of abstract thinking. Products of both Asian and European cultural communities are easily translated into Georgian. It possesses sufficiently rich means for the nationalization of achievements in applied knowledge and technology as well. It contains the ferment of internationalism, obtained with enormous labor"¹⁴ (Филин 1950).

In the final note of the discussion in question – Stalin's article published on June 20 – Georgian is mentioned only once, and only as one of many languages that are characterized by a particular tendency – the tendency, in this case, not to change drastically in the wake of drastic social changes. In this way Stalin refutes Marr's claim that language is a superstructure on the basis:

It's not a secret to anyone that the Russian language served Russian capitalism and Russian bourgeois culture just as well before the October Revolution as it serves the current socialist system and the socialist culture of Russian society. The same should be said about Ukrainian, Belarusian, Uzbek, Kazakh, Georgian, Armenian, Estonian, Latvian, Lithuanian, Moldavan, Tatar, Azerbaijani, Bashkir, Turkmen and other languages of the Soviet nations, which also served the old, bourgeois system of these nations just as well as now they serve the new, socialist system (Сталин 1950:3).

¹³ See Вельмезова 2014:257-314.

¹⁴ Н. Я. Марр. Грузинский язык [N. Ya. Marr. The Georgian Language]. Stalinir, 1949, p. 11-12 (Филин 1950).

It is worth noting, however, that even as just one of the many languages listed in this context by Stalin, Georgian is mentioned here soon after the Slavic languages, which played an important role in organizing the discussion. It indicates the importance that Georgian held for Stalin.

As we can see, the majority of those who participated in the discussion on linguistics organized in *Pravda* between May 9 and June 20, 1950, appealed to the Georgian language. Therefore, the authors of the relevant articles were likely to direct themselves, to a certain extent, to Stalin, for whom Georgian was the native language and whose invisible presence was not forgotten by the authors of the published articles even before his direct intervention in the discussion. However, the same fragments of Marr's theories that mentioned the Georgian language might be interpreted by said linguists in different ways, depending on whether the purpose of their intervention was to support or, on the contrary, to sharply criticize the "New theory of language".

References:

Primary sources

- Булаховский 1950:** Л. А. Булаховский, На путях материалистического языкознания, in: *Правда*, № 164, 13.06.1950: 3.
- Виноградов 1950:** В. В. Виноградов, Развивать советское языкознание на основе марксистско-ленинской теории, in: *Правда*, № 157, 6.06.1950: 3-4.
- Капанцян 1950:** Г. А. Капанцян, О некоторых общелингвистических положениях Н. Марра, in: *Правда*, № 150, 30.05.1950: 3-4.
- Кудрявцев 1950:** В. Д. Кудрявцев, К вопросу о классовости языка, in: *Правда*, № 164, 13.06.1950: 4.
- Никифоров 1950:** С. Д., Никифоров, История русского языка и теория Н. Я. Марра, in: *Правда*, № 164, 13.06.1950: 4.
- Мещанинов 1950:** И. И. Мещанинов, За творческое развитие наследия академика Н. Я. Марра, in: *Правда*, № 136, 16.05.1950: 3-4.
- Попов 1950:** А. И. Попов, Назревшие вопросы советского языкознания, in: *Правда*, № 150, 30.05.1950: 4.
- Санжеев 1950:** Г. Д. Санжеев, Либо вперед, либо назад, in: *Правда*, 23.05.1950: 4.
- Серебренников 1950:** Б. А. Серебренников, Об исследовательских приемах Н. Я. Марра, in: *Правда*, 23.05.1950: 3-4.
- Сталин 1950:** И. В. Сталин, Относительно марксизма в языкознании, in: *Правда*, № 171, 20.06.1950: 3-4.
- Филин 1950:** Ф. П. Филин, Против застоя, за развитие советского языкознания, in: *Правда*, № 150, 30.05.1950: 3.
- Чемоданов 1950:** Н. С. Чемоданов, Пути развития советского языкознания, in: *Правда*, 23.05.1950: 3.

Черных 1950: П. Я. Черных, К критике некоторых положений “нового учения о языке”, in: *Правда*, № 171, 20.06.1950: 4.

Чикобава 1950: А. С. Чикобава, О некоторых вопросах советского языкознания, in: *Правда*, 9.05.1950: 3-5.

Secondary sources

Velmezova 2007: E. Velmezova, *Les lois du sens: la sémantique marriste*, Peter Lang, Berne et al.

Velmezova 2014: E. Velmezova, Sur l’hypothèse des “origines géorgiennes” de la “libre discussion linguistique” en URSS en 1950: une image de l’“ Orient” entre la vie et la littérature, in: Bornet Ph., Gorshenina S. (éds.), *L’orientalisme des marges: éclairages à partir de l’Inde et de la Russie [Études de Lettres, №№ 2-3]*: 249-262.

Алпатов 1991: В. М. Алпатов, *История одного мифа. МАРР и марризм*, Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, Москва.

Вельмезова 2014: Е. В. Вельмезова, *История лингвистики в истории литературы*, Индрик, Москва.

Степанов 1971: Ю. С. Степанов, *Семиотика*, Наука, Москва.

Степанов 1990a: Ю. С. Степанов, Семантика, in: Ярцева В. Н. (ред.), *Лингвистический энциклопедический словарь*, Советская энциклопедия, Москва: 438-440.

Степанов 1990b: Ю. С. Степанов, Семиотика, in: Ярцева В. Н. (ред.), *Лингвистический энциклопедический словарь*, Советская энциклопедия, Москва: 440-442.

ეკატერინა ველმეზოვა

რას წერდნენ გაზეთ „პრავდაში“ ენობრივი დისკუსიის მონაწილენი ქართული ენის თაობაზე 1950 წლის 9 მაისიდან 20 ივნისამდე?

რეზიუმე

სტატიაში ნაჩვენებია, როგორ განიხილებოდა ქართული ენა 1950 წელს საბჭოთა გაზეთ „პრავდაში“ გამართული ენობრივი დისკუსიის დროს. დისკუსიის მონაწილეთა უმრავლესობა ახსენებს ქართულ ენას. ამ სახით ისინი მიმართავენ პირადად სტალინს, რომელიც იყო დისკუსიის დე ფაქტო მომწყობიც და დამსრულებელიც. ნიკო მარის ერთი და იგივე ფრაგმენტები, რომლებშიც ნახსენებია ქართული ენა, სხვადასხვაგვარად ესმოდათ დისკუსიის მონაწილეებს. ეს დამოკიდებული იყო ავტორის მიზანზე, მხარს უჭერდა თუ აკრიტიკებდა ნიკო მარის თეორიას.

SÉBASTIEN MORET

University of Lausanne

THE “INTERNAL LAWS OF LANGUAGE DEVELOPMENT” AS AN IDEOLOGICAL MANIFESTATION OF STALINIST RUSSIA¹⁻²

Introduction

In February 1952 in Moscow, a significant linguistics event took place in the prestigious Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of the USSR: up to 1000 people took part in the event, and about 30 lectures were given by the most prominent Soviet linguists of the time (Levin 1952). This three-day conference was dedicated to a highly specific linguistic concept: the internal laws of language development [*vnutrennie zakony razvitiia iazyka*]. Viktor Vinogradov (1895-1969), the new leader of Soviet linguistics since the theories of N. Ya. Marr (1864-1934), this “simplifier and vulgarizer of Marxism” (Stalin 1950:67), had been rejected by Stalin himself in 1950,³ when evaluating the results of the conference in his concluding speech pointed out that “despite the fact that not all the issues were raised and received a deep and comprehensive solution during the discussion, [this conference] represents a step forward on the path of achievement of the goals put forth before Soviet linguists by comrade Stalin” (Levin 1952:146.). The fact that so many linguists and scientists gathered in Moscow around this particular linguistic concept was because it had been put forward by Stalin himself, in his critique of Marr’s theories, as the “main problem of linguistics” (Stalin 1950:62). The internal

¹ წაკითხულია მოხსენებად გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოებისა და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივ საერთაშორისო კონფერენციაზე – იდეოლოგია და ლინგვისტური იდეები, 2015 წელი, 4-6 ოქტომბერი, თბილისი, საქართველო.

² I would like to thank Arshiya Sangchooli for having greatly improved the formal quality of this text.

³ In May-June 1950, the Soviet official newspaper *Pravda* initiated the so-called linguistic discussion whose central concern was N. Marr and his theories accused of being responsible for “the unsatisfactory state of Soviet linguistics” (*Pravda* of Mai 9, 1950, quoted in Pollock 2006:114). During the discussion, several articles of linguists were published, either supporting or condemning Marr, whose theories were quasi-official in the USSR since the middle of the 1920s. On June 20 *Pravda* published Stalin’s article “On Marxism in Linguistics” (Stalin 1950:7-70), in which he rejected as un-Marxist Marr and his theories. The main problems of these theories were, among others, the class nature of languages and the fact that Marr considered languages as super- structures. At the end, this paper will provide another explanation for the rejection of Marr’s theories. For a detailed view of the ins and outs of Stalin’s article against Marr and of the linguistic discussion, see Pollock 2006:104-135.

laws of language development are not central in Stalin's text, which is essentially dedicated to showing that N. Marr had failed in his attempt to build a Marxist and materialist science of language. They are mentioned only four or five times and briefly defined as the laws according to which a language develops (ibid.:61), but the proclamation of their privileged place among topics of linguistic investigation contributed greatly to the attention they were given by Soviet scientists and scientific journals in the years following Stalin's article.

What is to be done when the supreme leader asks for "the internal laws of language development" to be studied without further explication? The topic must be seized and explored in every possible way to "reveal the concrete sense of this notion" (Vinogradov 1951a:12) and "introduce clarity and distinctness" (Vinogradov 1951b:103) in it. And that is exactly what Soviet linguists did. From 1950 onwards, dozens of articles and booklets were entirely or partially dedicated to the issue.⁴ In every text on Stalin's intervention in linguistics, the internal laws of language development were discussed and centered as the new main topic Soviet linguists should study "first of all" (Zvegintsev 1951:319). Even a French linguist, René L'Hermitte (1918-2005), noted the growing attention the internal laws of language development had received in the USSR and published an article about them in *Word*, the journal of the International Linguistic Association (L'Hermitte 1954). Moreover, besides the 1950 Moscow conference, another one was held in St. Petersburg in 1952 (ibid.:189), and Stalin's article and the internal laws were discussed across the Union, from Armenia (Aïvazian 1952) to the Baltic States.⁵

From the point of view of linguistics, Stalin's intervention can be seen as the end of the Marrist hegemony that had led, because of its dogmatism,⁶ "to stagnation in linguistics" (Pollock 2006:125). It can be also considered (as several Soviet and Western linguists did: Alpatov 1991:188-189; Cohen 1950:102; Zvegintsev 1989:20) a return to "traditional historical and comparative linguistics" (Zvegintsev 1989:20), the "bourgeois" (Alpatov 1991:188-189; Zvegintsev 1989:20) and classical (Cohen 1950:93) linguistics that prevailed in pre-revolutionary Russia and still does in the "bourgeois" world. Indeed, Stalin in a way freed (ibid.:96) his comrades linguists to pursue linguistics as they wanted. It might be tempting to frame this as a waning of the close link between linguistics and ideology (Koerner 2001) exemplified by

⁴ See in the bibliography section the list of the articles and booklets used for this paper. Certainly, more could have been added to the list.

⁵ The Academy of Sciences of Soviet Estonia dedicated a session to the linguistic works of Stalin in June (16-19) 1951, and a conference was held in Riga in February 1952. See *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised/Izvestiia Akademii Nauk Estonskoï SSR 2* (1952) and Raiet 1952.

⁶ "The slightest criticism of the state of affairs in Soviet linguistics, even the most timid attempts to criticize the so-called 'new theory' in linguistics was persecuted and stifled by the directors of linguistic circles", said Stalin in 1950, quoted in Pollock 2006:125.

Marr's theories (ibid.:255), but I argue against this interpretation. First, as noted by Ethan Pollock, "[I] linguistics encompassed issues of [...] nationality" (Pollock 2006:104), and in rejecting the class nature of languages (a central theme in Marr's work) in favor of the idea that national languages do exist (Stalin 1950:24-44), Stalin's article is contextualized, as I argue elsewhere (Moret 2014), by a wider ideological shift in the country from an internationalist to a nationalist (Soviet) perspective, "from class-based categories to geopolitical categories" (Pollock 2006:104). Secondly, references to Marxism still exist in Stalin's text, whose stated goals are the "rejection of the errors" of the un-Marxist Marr and the "introduction of [real] Marxism in linguistics" (Stalin 1950:70); moreover, the notion of the *laws* of development clearly contains a nod to Marxism, which requires from all sciences, in Engel's *Anti-Dühring's* words (1878), "to discover the laws of motion of the eternal process of transformation in each separate field" (Engels quoted in Vinogradov 1952:8). Stalin's text on linguistics is thus not free from ideology, and I focus in this paper on the ideological aspects of the concept of the internal laws of language development. As mentioned earlier, these laws are not central in Stalin's text and he had little to say about them, but his commentators did much to interpret his writing and give substance to the internal laws of language development.

After this introduction, I will now review the texts, show how the discussion of these laws was approached by Soviet linguists, and attempt to paint a picture of what they reveal about the Soviet Union of the early 1950s and the final years of Stalin's reign, a period characterized by its "nationalist vein" and "new Soviet patriotism" (Pollock 2006:7) in a world divided into two camps.

Quid est?

Stalin's article emphasized two major aspects of the internal laws of language development. He had first insisted on the importance of studying these internal laws, and then asserted that they make languages evolve and develop. Soviet linguists, who wrote on the topic after Stalin, appear to have felt compelled to follow suit. They all in turn highlighted the new significance of these laws as an "important problem of linguistics" (Iartseva 1952:193) that should be in the "leading place" (Zvegintsev 1954:5) within the scope of Soviet linguistics. On a linguistic level, Soviet linguists almost ceaselessly developed, specified, and commented on the short definition of these laws Stalin had given. The main focus of this paper is not to analyze the concept of internal laws of language development but to elucidate its underlying preconceptions, so I will provide a short survey of the key characteristics of these laws as they are discussed in the writings of some linguists.

Viktoriiia Iartseva (1909-1999) argued that "qualitative changes in the structure of the language are made on the basis of internal laws of language development" (Iartseva 1952:199), and, according to her Georgian colleague Ketevan Lomtadze

(1911-2007), changes induced by the internal laws can affect any part of a linguistic system, from morphology to syntax, lexicon, and phonetics (Lomtadze 1952:60). Moreover, Soviet linguists claimed that these laws will lead languages toward progress and improvement. The internal laws that govern language development are positive laws that work to improve languages, making them better, clearer, and more precise and appropriate (Zvegintsev 1951:334).

It is important to note that Stalin's writings on linguistics and the study of the internal laws were used in works dedicated to particular languages (such as Bulgarian or the Iranian languages: Tolstoï 1951; Freïman 1951), and that the study of these laws would likely have lasted longer and influenced even more later research had Stalin not died in 1953. Indeed, according to Iartseva, many outstanding issues concerning these laws still existed in 1952 (Iartseva 1952:200), and only the common work of "the collective of Soviet linguists" (Zvegintsev 1951:319) could resolve them.

I shall now leave aside the purely linguistic level of analysis and consider the ways in which the notion of the internal laws of language development can be viewed in the ideological context of Stalin's Russia.

The internal laws in the new Soviet context

Stalin's article on linguistics was an explicit attack on Marr's theories. Soon after its publication in *Pravda*, linguist Vinogradov listed the "ideological oppositions" [*ideologicheskie kontrasty* (Vinogradov 1950:38)] that distinguished Marr's and Stalin's views on language and linguistics, casting the linguistic discussion in explicitly ideological terms. Among differences between Marr and Stalin, two are of interest for the purposes of this paper: 1) "Marr's notion of the unity of the language-creating process [*iazykotvorcheskiï protsess*]" vs "Stalin's demand for a careful study of the history of particular languages" (ibid.:36), and 2) Marr's conviction that "all linguistic phenomena as superstructure" were indissolubly linked to the economic base and its changes vs Stalin's opinion that there was "no direct relationship" between the economic base and language development (ibid.:37). For a time until 1950 and following Marr's theory, all languages were assumed to develop according to one "single glottogonic process [*edinyï glottogonicheskiï protsess*]" (ibid.:35) that was connected with the changes in the economic base of a given society. With Stalin's text, things changed radically.

What is essential here is not the notion of *law*. Marr did believe that languages developed according to laws⁷, even if some Soviet linguists noted that he had spoken against the study of the internal laws of language development (Zvegintsev 1954:5). The essential difference is in the scope of the laws in question. While Marr's laws were said to be general and valid for all languages, internal laws of

⁷ For a detailed analysis of the semantic laws in Marr's theory, see Velmezova 2007.

language development are not: they “cannot be a universal formula [...]. Inevitably they possess a specific nature within each language” (Zvegintsev 1951:321). That is a significant change in perspective. Marr’s general laws under his “transnational linguistic theory” (Pollock 2006:128) were suited to the universalist discourses of the first few years after the October Revolution, not to the centralist and even nationalist paradigm of the 1950s.⁸ Several articles reveal what was then considered problematic in Marrism: “[t]he path of development for all languages is the same” (Lomtatidze 1952:57), “the national and historical identity of languages suffered complete disregard” (Zvegintsev 1951:325), as did the “history of individual languages” (Vinogradov 1950:38).

Thereafter, almost all commentators of Stalin’s text insisted that these laws had to be considered as entwined with nationality. For every language, these laws were said to be the “essence of its specificity” (Iartseva 1952:194) and the “fundament of [its] national originality [*samobytnost*]” (Vinogradov 1951a:13). Some said that in the internal laws of each language lies its “historical and national originality” (Zvegintsev 1952:185) that distinguishes every language from others (Iartseva 1952:198), and the existence of different languages is explained by the lack of interaction between them: “The differentiation of languages is only possible if the society, hitherto united and having one language, is divided into several parts and each part, having lost contact with others, starts to live its own life” (Sharadzenidze 1952:67). We also find the idea that the internal laws serve as “protectors” of language: referring to Stalin who wondered why the Balkan languages did not disappear under Turkish rule even though they borrowed many Turkish words (Stalin 1950:53), Iartseva asserted that the “internal laws existing in each Balkan language submitted all foreign elements coming into the language, crunching and converting them, according to the peculiarities of the structure of the given language” (Iartseva 1952:195). Finally, from the point of view of the language sciences, it was argued that Soviet linguistics has to change course:

The task of Soviet linguistics should be the study of a language in all its uniqueness, the identification of the system of categories and laws of development in the studied language, not the squeezing of a living language in one or another scheme, more or less universal, established in advance, and therefore inevitably contrary to the studied language (Avrorin 1952:411).

⁸ Why did Stalin wait until 1950 to reject Marr’s theories if they were no longer suitable for the new ideological context that rose in the USSR from the 1930s on? Maybe because Stalin already had a lot to do: the great purge, the Moscow trials, World War II, the reconstruction of the country, the different scientific discussions that kept him busy after the war... Perhaps also, Marr’s “antagonism toward Western European linguistic schools [...] and loyalty to the Soviet regime served his legacy well in the late 1940s” (Pollock 2006:106).

After this survey of some of the literature written following Stalin's intervention in linguistics and his arguing for attention to the internal laws of language development, I am inclined to consider these discourses in the broader ideological context of Stalinist Russia: Universality, internationality, general rules or laws were no longer in fashion, all languages did not develop and evolve in the same way, and every language was considered the mark of a particular national entity, with its own original laws of development. In the works of the linguists who wrote about them, these laws seem to imply a new vision of languages and societies as individual and separated entities. This is associated with the dominant Soviet ideology of the time that professed the end of global fraternity and internationalist ideals, and the rise of a world divided into closed, partitioned, and incompatible parts.

Conclusion

In 1950 and a few months after Stalin's article in *Pravda*, French linguist Marcel Cohen (1884-1974) wrote that Marr's theories were a "danger for the good health" (Cohen 1950:98) of Soviet linguistics and that their repudiation was beneficial. In the USSR, Stalin was considered to have contributed to the "recovery" (Vinogradov 1951b:74) of linguistics in the country, but this rebirth (See *Voprosy Iazykoznanii* 1, 1952:3) took place in a very peculiar moment of Soviet (and world) history. Since the end of World War II, Soviet ideologues, and in particular Stalin and Andrei Zhdanov (1896-1948), sought to promote within the Soviet Union what would later be called "a Cold War mentality" (Zubok, Pleshakov 1996:112), shaped by patriotism, "loyalty", fear, suspicion, and "anti-cosmopolitanism" (Pollock 2006:7). Given that context, we should not view this development in Soviet linguistics as a purely scientific one. On the contrary, like other scientific debates in the USSR after World War II,⁹ the linguistic discussion had an "impact on [...] the Soviet conceptualization of the Cold War" and was "fundamental to the [...] worldview" (ibid.:2) that was on the rise in the Soviet Union.

Stalin said almost nothing about the nature and implications of the internal laws of language development, unlike the Soviet linguists who developed the concept in hundreds of pages of writing. What emerges from these texts is a peculiar conception of languages, viewed as individual and separated entities, governed by individual laws, radically breaking with Marr's idea of a "single glottogonic process". This conception echoes the new Soviet Cold War ideology, no longer envisioning fraternity and internationalism but a fragmented world whose separated peoples had lost contact and lived divergent lives. It is difficult to discern what Stalin expected in emphasizing the importance of studying the internal laws of language development, perhaps his goal was only to put Soviet linguistics back on a traditional,

⁹ For a detailed survey of these "science wars" (in physics, philosophy, or economics), see Pollock 2006.

“healthy” track; but we can argue that Soviet linguists, through their choices of words, metaphors and images, whether consciously or not (Koerner 2001:254), attempted to develop the concept as they thought Stalin would have wanted given what they saw as the prevailing ideological atmosphere of the time.

Ten years after the 1952 Moscow conference mentioned at the beginning of this paper and nine years after Stalin’s death, Vladimir Zvegintsev (1910-1988) would say of the linguistic discussion in which he had participated that:

Unfortunately, Soviet linguists at first, when defining the essence of the concept of the internal law of language development, i.e., essentially linguistic law in the proper sense, did not stem from the observations of the processes of language development, but from the dogmatic interpretation of the works of Stalin, although however in a number of papers this issue was also addressed in properly linguistic terms (Zvegintsev 1962:57).

We see here that the promotion by Stalin of the investigation of the internal laws of language development as the central task of Soviet linguistics led Soviet linguists, in the ideological context of the time, to study the concept not primarily from a neutral linguistic point of view, but from one shaped strongly by dogmatic ideology.

The quote from Zvegintsev elucidates “a matter of *prise de conscience* and of intellectual honesty” (Koerner 2001:269). As a social science, “linguistics, past and present, has never been ‘value-free’, but has often been subject to a variety of external influences and opinions” (ibid.). This is probably more the case in specific contexts, like the Soviet Union after World War II. Linguistic discourses and concepts should not be separated from the “extra-disciplinary contexts” (Koerner 1999:40) in which they grow and evolve, and “linguists must become aware of the possible uses and abuses to which their research posture and their findings have been or could be put” (Koerner 2001:269). To attribute to linguistic texts a meaning or undermeaning perhaps unintended by their authors might be what I have attempted in this article.

References:

- Aĭvazian 1952:** K. V. Aĭvazian, O spetsifike proiavleniia zakonov dialektiki v razvitii iazyka, *Izvestiia Akademii Nauk Armianskoĭ SSR* 12, (1952): 19-51.
- Alpatov 1991:** V. M. Alpatov, *Istoriia odnogo mifa. Marr i marrizm*, Nauka, Moskva.
- Avrorin 1952:** V. A. Avrorin, K voprosu o natsional’noĭ samobytnosti iazyka, In: *Voprosy teorii i istorii iazyka v svete trudov I. V. Stalina po iazykoznaniiu*, redacted by G. F. Aleksandrov, V. V. Vinogradov, G. D. Sanzheev, B. A. Serebrennikov, and D.I. Chesnokov, Izdatel’stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 387-429.
- Cohen 1950:** M. Cohen, Une leçon de marxisme à propos de la linguistique, *La Pensée. Revue du rationalisme moderne* 33, (novembre-décembre 1950):89-103.

- Freĭman1951:** A. A. Freĭman, Stalinskoe uchenie o iazyke i iranskoe iazykoznanie, *Izvestiia Akademii Nauk SSSR. Otdelenie literatury i iazyka* X-1, (1951): 50-65.
- Iartseva1952:** V. N. Iartseva, O vnutrennikh zakonakh razvitiia iazyka v svete trudov I.V. Stalina po iazykoznaniiu, *Izvestiia Akademii Nauk SSSR. Otdelenie literatury i iazyka* XI-3, (1952): 193-205.
- Koerner 1999:** E. F. K. Koerner, *Linguistic Historiography. Projects and Prospects*, John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia.
- Koerner 2001:** E. F. K. Koerner, Linguistics and Ideology in 19th and 20th Century Studies of Language, In: *Language and Ideology. Volume 1: Theoretical Cognitive Approaches*, edited by R. Driven, B. Hawkins, and E. Sandikcioglu, John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia, 253-276.
- Levin 1952:** V. D. Levin, Diskussiia o vnutrennikh zakonakh razvitiia iazyka v Uchenom Sovete Instituta iazykoznaniiia AN SSSR, *Voprosy Iazykoznaniiia* 3, (1952): 141-146.
- L'Hermitte 1954:** R. L'Hermitte, Les problèmes des lois internes de développement du langage et la linguistique soviétique, *Word* X, (1954): 189-196.
- Lomtatidze 1952:** K. V. Lomtatidze, O zakonomernostiakh istoricheskogo razvitiia iazyka, In: *Voprosy teorii i istorii iazyka v svete trudov I. V. Stalina po iazykoznaniiu*, redacted by G. F. Aleksandrov, V. V. Vinogradov, G. D. Sanzheev, B. A. Serebrennikov, and D. I. Chesnokov, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 56-67.
- Moret 2014:** S. Moret, De la fusion des langues au repli sur soi (URSS 1917-1953), In: *History of Linguistics 2011: Selected Papers from the 12th International Conference on the History of the Language Sciences (ICHoLS XII), Saint Petersburg, 28 August – 2 September 2011*, edited by V. Kasevich, Y. A. Kleiner, and P. Sériot, John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia, 181-190.
- Pollock 2006:** E. Pollock, *Stalin and the Soviet Science Wars*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- Raiet 1952:** E. Raiet, Keeleteaduslik konverents Riias, *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised/Izvestiia Akademii Nauk Ėstonskoĭ SSR*3, (1952): 116-119.
- Sharadzenidze 1952:** T. S. Sharadzenidze, Protsessy differentsiatsii i integratsii iazykov v svete ucheniia I. V. Stalina, *Voprosy Iazykoznaniiia* 1, (1952): 65-79.
- Stalin 1950:** I. Stalin, *Marksizm i voprosy iazykoznaniiia*, Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury, Moskva.
- Tolstoĭ 1951:** N. I. Tolstoĭ, Stalinskie raboty o iazyke i bolgarskoe iazykoznanie, *Izvestiia Akademii Nauk SSSR. Otdelenie literatury i iazyka* X-3, (1951): 299-303.
- Velmezova 2007:** E. Velmezova, *Les lois du sens: la sémantique marriste*, Peter Lang, Bern [etc.].
- Vinogradov 1950:** V. V. Vinogradov, Trudy I. V. Stalina po voprosam iazykoznaniiia i novye puti razvitiia sovetskoĭ nauki o iazyke v sviazi s itogami lingvisticheskoi diskussii, *Izvestiia Akademii Nauk SSSR. Otdelenie literatury i iazyka* IX-1, (1950): 35-60.
- Vinogradov 1951a:** V. V. Vinogradov, *Trud I. V. Stalina "Marksizm i voprosy iazykoznaniiia" i razvitie sovetskoĭ nauki o iazyke*, Pravda, Moskva.
- Vinogradov 1951b:** V. V. Vinogradov, Razvitie sovetskogo iazykoznaniiia v svete ucheniia I. V. Stalina o iazyke, In: *Voprosy dialekticheskogo i istoricheskogo materializma*

v trude I. V. Stalina "Marksizm i voprosy iazykoznaniiia", redacted by G.F. Aleksandrov, F. V. Konstantinov, D. I. Chesnokov, and V. P. Chertkov, Izdanie 2-oe, dopolnennoe, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 73-121.

Vinogradov 1952: V. V. Vinogradov, Poniatie vnutrennikh zakonov razvitiia iazyka v obshchei sisteme marksistskogo iazykoznaniiia, *Voprosy Iazykoznaniiia* 2, (1952): 3-43.

Zubok, Pleshakov 1996: V. Zubok and C. Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War. From Stalin to Krushchev*, Harvard University Press, Cambridge, MA and London.

Zvegintsev 1951: V. A. Zvegintsev, K poniatiiu vnutrennikh zakonov razvitiia iazyka, *Izvestiia Akademii Nauk SSSR. Otdelenie literatury i iazyka X-4*, (1951): 319-335.

Zvegintsev 1952: V. A. Zvegintsev, Poniatie vnutrennikh zakonov razvitiia iazyka v svete rabot I. V. Stalina po iazykoznaniiu, In: *Voprosy iazykoznaniiia v svete trudov I. V. Stalina*, redacted by V. V. Vinogradov, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva, 183-217.

Zvegintsev 1954: V. A. Zvegintsev, *Vnutrennie zakony razvitiia iazyka*, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva.

Zvegintsev 1962: V. A. Zvegintsev, *Ocherki po obshchemu iazykoznaniiu*, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva.

Zvegintsev 1989: V. A. Zvegintsev, Chto proiskhodilo v sovetskoï nauke o iazyke?, *Vestnik Akademii Nauk SSSR* 12, 11-28.

სებასტიენ ძორე

„ენის განვითარების შინაგანი კანონი“, როგორც სტალინისტური რუსეთის იდეოლოგიური მანიფესტაცია

რეზიუმე

გაზეთ „პრავდის“ ფურცლებზე 1950 წელს დაბეჭდილ წერილში – „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების პრობლემები“ – სტალინმა უარყო ნიკო მარის ლინგვისტური თეორია, რომელიც 25 წელზე მეტ ხანს იყო საბჭოთა ენათმეცნიერების ოფიციალური დოქტრინა. სტალინმა არა მარტო დაგმო მარისი, არამედ აჩვენა, როგორ უნდა განვითარებულიყო მარის შეცდომებისგან განთავისუფლებული საბჭოთა ლინგვისტიკა, რომ იგი ქცეულიყო ჭეშმარიტ მარქსისტულ მეცნიერებად. სტალინის აზრით, საბჭოთა ენათმეცნიერება უნდა დაბრუნებოდა ენების ისტორიისა და განვითარების კვლევას, განსაკუთრებით კი „ენათა განვითარების შინაგანი კანონების“ შესწავლას. სწორედ ეს უნდა გამხდარიყო „ენათმეცნიერების მთავარი ამოცანა“. საბჭოთა ენათმეცნიერებმა მაშინვე აიტაცეს ეს თემა და უკვე 50-იანი წლებიდან ათობით სამეცნიერო ნაშრომი იწერებოდა ამ საკითხზე, იმართებოდა შეხვედრები და კონფერენციები. იგი იქცა ძირითად საენათმეცნიერო საკითხად.

მიუხედავად იმისა, რომ იმ პერიოდში გამოცემულ ნაშრომთა უმრავლესობა „ენის შინაგანი კანონების“ გამოვლინებებს ეხებოდა, ჩვენ ვმსჯელობთ ამ ცნების არა ლინგვისტურ ასპექტებზე, არამედ ამ ცნებაში ნაგულისხმევ ფარულ იდეებზე, რომლებიც სტალინისტური რუსეთის იდეოლოგიურ მახასიათებლად გვევლინება.

PATRICK SÉRIOT
University of Lausanne

THE ENIGMA OF SIMILARITIES: ANALOGY AS A COGNITIVE METHOD IN LINGUISTICS IN RUSSIA¹

The French intellectual world, stemming from the tradition of the Enlightenment, is accustomed to explain the evolution of phenomena by the criterion of causation: in other words, what comes next is the consequence of what was before. In Russia, however, language change is often thought of in terms of “development tendencies” (Trubetzkoy) or “goal orientation” (Jakobson).

Yet, there is more: if for Meillet, an analogy of forms between unrelated languages is only a “plaything”, for Trubetzkoy and Jakobson on the contrary, taking for granted that no resemblance can be due to chance, it is an evidence of “affinity”, that is to say, a tendency to attraction.

This difference in approach to both comparative diachrony of languages and their geographical distribution has resulted in a rich tradition of linguistic typology in Russia (e.g. V. Khrakovsky’s school in Leningrad). But what is less known is the intellectual origin of the idea that *any form of similarity is necessarily significant*.

This origin is twofold. On the one side it comes from the theology of the icon in the Eastern Church, in which the icon is not a sign of the divinity, but the effective presence of the divinity. This theology has found an extreme manifestation in hesychasm in the early twentieth century, a religious attitude whose principle is that “the name of God is God”, leading to a philosophy of language which states that the name of the thing is the thing itself (S. Bulgakov, A. Losev).

The second source is the German *Naturphilosophie* of the Romantic era, which has blurred the border between natural sciences and sciences of culture (or of “spirit”: *Naturwissenschaften / Geisteswissenschaften*). The Russian variant in the twentieth century links languages to a particular ground (or *Landschaft*), refusing any randomness in their distribution.

Finally, a third source is an amazing collusion between the Cratylism of the refusal of arbitrariness and a virulent anti-Darwinism issued from an orthogenetic biology in Russia named “nomogenesis” or development based on *laws*.

Those three intellectual streams, united by the refusal of chance and the passionate pursuit of “unitotality” (*vseedinstvo*) of the objects of research and of a syn-

¹ This paper has been written in the framework of project №16-18-02042 (*Rossijskij naučnyj fond*). წაკითხულია მოსენებად გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოებისა და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივ საერთაშორისო კონფერენციაზე – იდეოლოგია და ლინგვისტური იდეები, 2015 წელი, 4-6 ოქტომბერი, თბილისი, საქართველო.

thesis of knowledge, are a key to understanding and explaining the peculiarities of the philosophy of language in Russia that hinder the understanding of some particularly ambiguous texts by Jakobson or Voloshinov, yet thoroughly read and commented in “The West”.

This paper aims to present some ways of access to these paradoxical aspects of linguistics and philosophy of language in Russia.

* * *

Roman Jakobson (1896-1982) is largely known in the so-called “Western world” as “an American scholar”, as though his intellectual career had begun on his arrival in New-York in 1943. Nonetheless, the short epitaph which he asked to be written on his grave reads: «*Roman Jakobson, russkij filolog*». Should we see in this claim of Russian-ness something more than nostalgia for one’s past and a hint that, from the epistemological point of view, Eastern European science has some specific features which place it apart from Western science? What does “Russian” mean in this epitaph?

A close reading of Jakobson’s texts, which he wrote in Russian or in Czech in the inter-war period, sheds some light on these questions.

First of all, we should note that the context of reception of a scientist is as important as his own culture for the general image we have of him. In fact, in this precise case, there are as many “national” perceptions of Jakobson as there are cultures of reception. The French Jakobson, for instance, gives the impression of a typical thinker of the Enlightenment, totally detached from any cultural environment:

“For him everything must become familiar to everybody, provided we adopt the point of view of Reason” (Milner 1978:53-54).²

“... being convinced, like Spinoza, Voltaire or like any Jew from Central Europe, that from men constituted into nations, no good can come” (*ibid.*:56).³

Seen from the “other side”, on the contrary, Jakobson is deeply involved in his national scientific culture:

“Since the very beginning, the scientific activity of Roman Jakobson (1896-1982) was associated with a profound assimilation of the principles of the Russian philological tradition” (Ivanov 1985:5).⁴

This confrontation of receptions raises a delicate problem: in what respect are human sciences dependent on their cultural context? More precisely, if Chinese or Japanese thought is easily understood as being very different from the Western world, how *different* is scientific thought in Eastern Europe? Does this question make any sense?

² “Tout pour lui doit devenir familier à tous, pour peu qu'on adopte le point de vue de la Raison”.

³ “Certain, comme Spinoza, comme Voltaire ou comme tout Juif d'Europe centrale, que des hommes constitués en nations, aucun bien ne peut venir”.

⁴ “Научная деятельность Романа Осиповича Якобсона (1896-1982) с самого начала была связана с глубоким усвоением принципов русской филологической традиции.”

1. On the Sources of Typology: similarity without a common ancestor

In the 1930s Jakobson has an explicit target: “naturalism” in linguistics. What does that mean?

“The doctrine of Schleicher, the great naturalist in the field of linguistics, has been undermined for a long time, but one can still find many traces.” (1936 [1971:234])

“Is it necessary today to remind that language belongs to the social sciences, not to natural history? Is it not an obvious truism?” (*ib.*)

Jakobson’s target is “orthodox evolutionism”:

“It is the tendency to explain the grammatical and phonetic similarities of two languages by their descent from a common ancestor-language, and to consider only the similarities which may be explained in such a way that remains without any doubt the most stable element of this doctrine”. (*ib.*)

“The similarity of structure is independent from the genetic relationship of the languages in question and can connect either the languages of the same origin or of different ancestry”. (*ib.*:236)

Now, we can pose the problem in the following terms: what is the value, or the explanatory power of the resemblance of form? Does it rely on *chance*? on *cause*? on a *hidden plan*? or: why are similar things similar?

A way of tackling this puzzling question is a close reading of the way the so-called «bourgeois science» was presented in the Soviet Union in the 1920s-1930s. Was it, strictly speaking, idealistic or materialistic?

The first step on the way of solving the problem in our linguistic field is the notably interesting paper which Ernst Cassirer (1874-1945) wrote in New-York a few days before he died (Cassirer 1945). He drew attention to the striking similarity between the French naturalist Georges Cuvier (1769-1832) and Jakobson’s and Trubetzkoy’s structuralism. His argument relies on the common epistemological attitude they shared: the “law of correlation of the parts in a whole“. What is true for the organs in their relation to the organism they belong to is also true for the phonemes inside a phonemic system of a given language. Willingly or not, Cassirer had the intuition that the implicit way of reasoning for Jakobson and Trubetzkoy was the very naturalistic model they explicitly refused.

We shall now go a little bit further.

The great German writer Goethe is known abroad mainly for his literary works. Nonetheless, he saw himself essentially as a scientist-naturalist. His anti-*Newtonian Farbenlehre* (Theory of colors) was for him more important than his *Die Leiden des jungen Werthers* (*The Sorrows of Young Werther*).

Goethe was a promoter of *idealistic morphology*, the main theses of which can be summarized as follows:

- two forms may be similar without any contact either in space or in time
- no similarity in form can be due to *chance*

The consequence of those two principles is that there exists a *hidden plan* to be discovered and exposed. I will try now to show how this idealistic morphology is a useful clue toward(s) figuring out some features of Jakobson's work that distinguish him sharply from "classical" structuralism.

II. The Theory of Types

How can we explain and justify the similarity of objects which look like one another?

There are three main possibilities:

- 1) a common ancestor
- 2) teleological convergence
- 3) harmony and transcendence

Jakobson and Trubetzkoy chose the last two and rejected the first.

The reason, for them, is that similarity with a mechanical cause does exist but is *meaningless*. On the contrary, similarity of pure form, without any *contact* whether in time or space, means that there is some plan, some design, a hidden teleology which governs those correspondences of form.

Here we are confronted with an important and irreconcilable opposition between a positivist attitude, which considers that a similarity without contact does not have the slightest interest, and idealist morphology, which, on the contrary, strives to unmask the hidden reason of similarity.

The first approach, for instance, will not be interested in the phenomena of *doppelgangers*, those people who look like each other, without having a common origin: their resemblance is due to pure chance, therefore not bringing any information on the only issue which has a value for them: reconstructing the common origin. French linguist Antoine Meillet, in his implicit polemics against Jakobson, is a concrete example of this epistemological attitude:

"The classification according to the general traits of structure was found to be devoid of any practical or scientific usefulness; it is just an entertainment, of which no linguist could ever take advantage" (Meillet 1921:76-77).⁵

On the opposite, Soviet biologist Aleksandr Ljubiščev (1890-1972), who during his whole life professed a very explicit Platonism without ever getting into political troubles, constantly maintained the opinion that no similarity of form can be due to chance: if frost flowers on a frozen window-pane look like tree leaves, if the form of a sea-shell resembles the form of a galaxy, all those phenomena can be summed up by a common reflexion: *Eto ne slučajno!* ['It is not by chance!'].⁶

In the 1920s Jakobson was deeply interested in a non-Darwinian biology, which was becoming increasingly popular in the Soviet Union: the nomogenesis of

⁵ "Il [ce classement d'après les traits généraux de structure] s'est trouvé dénué de toute utilité soit pratique, soit scientifique; c'est une amusette dont aucun linguiste n'a pu tirer parti".

⁶ Ljubiščev's works were reprinted by Y. Lotman in the Tartu semiotic journal *Trudy po znakovym sistemam* in 1977.

L. Berg (1876-1950). Nomegenesis is a theory which claims that evolution is governed, determined and regulated by *laws* (in Greek: *nomos* = law); it is a variant of *orthogenesis*, a general view of biological evolution which rejects any randomness.

In a letter to V. Shklovsky dated February 26, 1929, Jakobson wrote: “I read Berg’s book on nomegenesis with passionate interest.”⁷ In later years he recommended this work to Noam Chomsky⁸ several times.

In *Nomogenez*, published in 1922, Berg explicitly rejected Darwinian theory. Drawing support from Owen’s theories, he emphasized the notion of *convergence*, i.e. the unrelated organisms’ independent acquisition of similar characteristics.⁹ But whereas Owen was trying to understand homologies, Berg overturned the value scale. The focus of his research was *analogies*, and he sought to show that in diametric opposition to Darwinian theory, evolution did not proceed by divergence from a common ancestor but rather by the convergence of unrelated organisms living in the same environmental conditions.

Another unforeseen source of Jakobson’s ideas in the interwar period is the theory of types of N. Danilevsky (1822-1885). Danilevsky was an extreme nationalist anti-Western thinker, both a historian and a biologist. He is known in Russian intellectual historiography for his book against Darwin (1885) and his book against Europe (1869). Both are extremely aggressive. Jakobson ranked Danilevsky among the “wonderful fruits” of Russian philosophy due to his anti-positivism (Jakobson 1929b [1988:55]).

N. Danilevsky proposed a theory of *closed types*. In this domain, he followed very closely the French naturalist Georges Cuvier (1769-1832), who maintained that the living kingdom was divided into four *types* (“embranchments”), which are totally different from one another and impenetrable to one another.

This theory of closed types was important for Jakobson and Trubetzkoy, who used it in their linguistic work to prove that the Russian (or “Eurasian”) culture was totally alien to the “European” one. Thus, for Trubetzkoy there is a clear opposition between the continuous and the discontinuous in languages. For instance, he claims that Russian and Mordvinian, which are totally unrelated genetically, present a phonemic *continuity* (they belong to the *same type*), whereas Russian and Czech, linked by an obvious kinship, display a discontinuity (they are the members of two *different* phonemic types).

Goethe, the main representative of idealistic morphology, thought that all the plants go back by “metamorphosis” to an ideal, primordial proto-plant (*Urpflanze*), which is not a common ancestor, but an ideal prototype. Trubetzkoy and Jakobson share Goethe’s concept of archetype, but add to it the very different principle of closed type, borrowed from Cuvier.

⁷ Letter published in Toman 1994:61.

⁸ *Ibid.*:23.

⁹ Berg 1922:105.

III. Metaphor and Metonymy

In our quest for the poorly known sources of Jakobson's way of thinking, another unexpected candidate appears: Paracelsus (1493-1541).

In the Renaissance, a way of curing headaches was to eat walnuts. What is the *link* between both? It is the *similarity* between the form of a walnut and the form of the human brain. If one thinks that no similarity of form is due to chance, then it is normal that there is something superior which links walnuts and the brain. This kind of medicine thus takes its sense (and its delusional efficiency), provided that one admits the premise that form *is* a content. It is called *sympathetic medicine*.

My point is that Jakobson took this question of similarity of form very seriously. Let us take his definition of poetry:

“The poetic function projects the principle of equivalence from the axes of selection to the axes of combination” (Jakobson 1960:358).

In this very famous but very intriguing formula Jakobson enlightens the highest role he assigns to similarities and contiguities in verbal art. A clue to understand this enigmatic formula is given surreptitiously by Jakobson in a paper from 1956 where he writes:

“The principles underlying magic rites have been resolved by Frazer into two types: charms based on the law of similarity and those founded on association by contiguity. [...] This bipartition is indeed illuminating”. (Jakobson 1956 [1971b: 258]).

What Jakobson found in the British anthropologist James Frazer (1854-1941) is the principle of *sympathetic magic* in primitive cultures, divided into magic by contact and magic by resemblance.

Here is the passage from Frazer's *The Golden Bough* which is decisive for our discussion:

“If we analyze the principles of thought on which magic is based, they will probably be found to resolve themselves into two: first, that like produces like, or that an effect resembles its cause; and, second, that things which have once been in contact with each other continue to act on each other at a distance after the physical contact has been severed. The former principle may be called the Law of Similarity, the latter the Law of Contact or Contagion. From the first of these principles, namely the Law of Similarity, the magician infers that he can produce any effect he desires merely by imitating it: from the second he infers that whatever he does to a material object will affect equally the person with whom the object was once in contact, whether it formed part of his body or not. Charms based on the Law of Similarity may be called Homoeopathic or Imitative Magic. Charms based on the Law of Contact or Contagion may be called Contagious Magic.” (J. Frazer : *The Golden Bough*, chap. 3).

Little by little we begin to piece together the parts of the puzzle:

similarity -> metaphor (syntagmatic axis)

contiguity -> metonymy (paradigmatic axis)

The next step in this reconstitution of the origins of Jakobson's ideas in the interwar period could be the *Naturphilosophie* of the first half of the 19th Century.

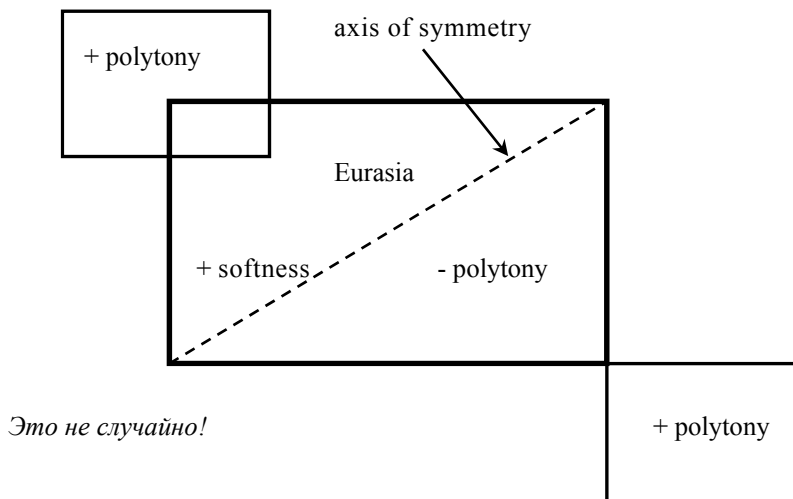
The notion of *function* was soon to emerge. It was on this basis that the British anatomist Richard Owen (1804-1892) developed the opposition between *homology* and *analogy* that from then on dominated comparative anatomy, especially after it was redefined in the theory of evolution.

In 1843 Owen systematized the *Naturphilosophie* opposition between *affinity* and *analogy*, except that the word *affinity* was replaced by *homology*. Organs or body parts that had the same *function* in different animals regardless of their origin (e.g., wings in birds and wings in insects) were *analogous* while organs of the same origin in different animals and regardless of form or function were *homologous* (e.g., birds' wings and whales' pectoral fins).

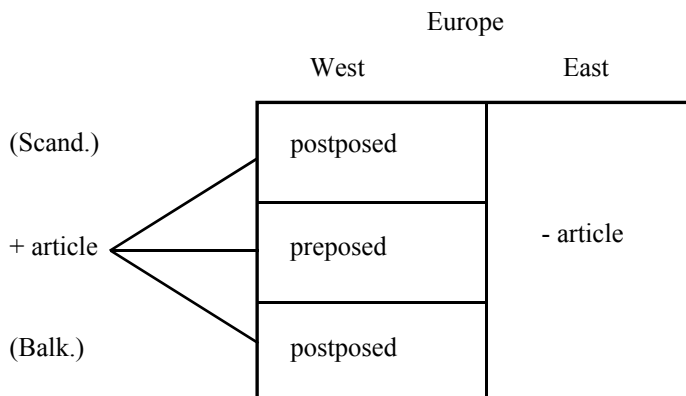
I wish to draw attention on the striking parallelism of argumentation in Jakobson and Richard Owen: the opposition between homology and analogy in the philosophy of nature in the middle of the 19th Century is used by Jakobson to support the idea of difference between language families and language unions.

In this regard, his booklet "K kharakteristike evrazijskogo iazykovogo soiuza" (1931) [For the characterization of the Eurasian language union'] is of primordial importance. The main idea of Jakobson is that language unions are more important, or more real, than language families in order to explain the existence of Eurasia. Jakobson goes further than Trubetzkoy. Thus, despite the obvious genetic link between Russian and Czech, those two languages belong to two completely different cultural worlds, and this difference is based on the fact that Czech does not have the hard/soft phonological correlation, whereas all the languages of Eurasia possess it. It is also a way of contrasting Romanian and Moldovan.

This opposition is reinforced by a fascination for symmetry. Here, like in Platonism, geometry is a means of interpreting geography:

Another example of this overwhelming role of geometry and symmetry is Jakobson’s interpretation of the place of the articles in Western European languages:

In order to link Jakobson’s interest for symmetry and similarity, we have to turn now to Greek philosophy, more exactly to Empedocles’ formula: τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου ἐφέσθαι.

This formula receives different translations according to each language. In English it reads: *like is only known by like / like produces like*. But in French it is: *seul le semblable attire le semblable*. The Russian version is also different: *podobnoe stremitsja k podobnomu*. I think a more or less adequate translation of “ἐφέσθαι” would be “refers to”.

This philosophical principle leads to a dispute in physics in the 17th-18th Centuries about “action at a distance”. According to the concept of action at a distance, bodies act on each other with no material mediator, through the void, and at any distance. An example of a force considered as an example of direct action at a distance is Newton’s force of universal gravitation. On the contrary, in the conception of short-range interactions, they are transmitted by special material intermediaries.

The subject of the dispute is contactless action. Jakobson transposes the dispute from physics to linguistics: action without a contact in space becomes for him similarity without a contact in time.

It is now possible to understand that Jakobson strove to build a synthesis, or ambiguous mix between:

- a) the Romantic values of the *Naturphilosophie* and
- b) the principles of anti-positivistic and anti-Darwinian natural sciences.

His emphasis on *function* masks a fascination with the necessary relation *form / content*, which was the “mainstream” of Russian intellectual thought in the years 1920-1930 (from Potebnja and Losev to Stalin through Marr). If *a form without content is not a form*, one understands the impossibility of the arbitrariness of the sign for Jakobson. In addition to quoting Joseph de Maistre – “Let us therefore

never speak of chance and arbitrary signs”¹⁰ – Jakobson relies heavily on the neo-Platonic principle of the *link*, which he calls “metod uvjazki”.

Thus, we can rebuild Jakobson’s axiological scale of values:

– <i>Metonymy</i>	+ <i>Metaphor</i>
Horizontal axis	Vertical axis
Syntagmatic axis	Paradigmatic axis
Combination	Selection
Contiguity	Similarity
Prose	Poetry
Pasternak	Maiakovsky
Realism	Romanticism
Language family (Sprachfamilie)	Language union (Sprachbund)
Magic by contact	Magic by similarity
Divergence from a common ancestor	Convergence from a difference
Mechanics	Function
Causality	Goal
(Phylogenesis)	Nomogenesis
Randomness / Chance	Zakonomernost’ (<i>Gesetzmäßigkeit</i>)
Chaos	Order

We can now conclude this long story. The basis of Jakobson’s unity of thought in the 1920-1930s is the idea of contactless likeness:

- cause is replaced by purpose
therefore language unions are more real than language families;
- magic by similarity underlies the metaphor
therefore contactless links are more important than 'mechanical' links.

The general premise is that any form of similarity is significant.

The texts by Jakobson in the interwar period are at the crossroads: they are both echoes of an anti-Darwinian biology and an attempt at synthetizing the idealistic morphology of German romanticism with Neo-Platonism.

References:

Berg 1922: L. Berg, *Nomogenez, ili èvoljucija na osnove zakonomernostej*, Gosudarstvennoe izdatel’stvo, Petrograd. English translation: *Nomogenesis, or evolution determined by law*, London, 1926.

Cassirer 1945: E. Cassirer, Structuralism in modern linguistics, *Word*, vol. 1, n°2, p. 99-120.

Danilevsky 1869: N. Danilevsky, *Rossia i Evropa, Vzgliad na kul’turnye i politicheskie otnosheniia slavianskogo mira k germano-romanskomu* [Russia and Europe: a view

¹⁰ De Maistre 1821 [1980:103]. Jakobson frequently cited this line from *Les Soirées de Saint-Petersbourg* in his 1930s writings, and he came back to it in the *Dialogues* at the end of his life (1983, p. 88).

- of cultural and political relations between the Slavic and Germano-Roman worlds]. Saint Petersburg. Reprint, Glagol, Saint Petersburg.
- Danilevsky 1885:** N. Danilevsky, *Darvinizm: kriticheskoe izsledovanie* [Darwinism: a critical study], 2 vols, Komarov, Saint Petersburg.
- Ivanov 1985:** V. Ivanov, "Preface" to Jakobson, *Izbrannye trudy* [Selected Writings], Progress, Moscow.
- Jakobson 1929b:** R. Jakobson, Über die heutigen Voraussetzungen der russischen Slavistik, *Slavische Rundschau*, Prague, 1, p. 629-646 (reprinted in Jakobson, 1988, p. 50-70).
- Jakobson 1938:** R. Jakobson, Sur la théorie des affinités phonologiques entre les langues, *Actes du IVe Congrès international des linguistes tenu à Copenhague du 27 août au 1er septembre 1936*,: Einar Munksgaard, Copenhagen, p. 48-58; reprinted in a modified version in Jakobson, 1971, p. 234-246.
- Jakobson 1956:** R. Jakobson, Two aspects of language and two types of aphasic disturbances, *Fundamentals of Language*, Mouton, The Hague, reprinted in Jakobson, 1971b, p. 237-259.
- Jakobson 1971a:** R. Jakobson, *Selected Writings*, I, Mouton, The Hague.
- Jakobson 1971b:** R. Jakobson, *Selected Writings*, II, Mouton, The Hague.
- Jakobson 1985:** R. Jakobson, *Izbrannye trudy* [Selected Writings], Progress, Moscow.
- Jakobson 1988:** R. Jakobson, *Semiotik. Ausgewählte Texte 1919-1982*. Ed. E. Holenstein. Suhrkamp, Frankfurt.
- Ljubiščev 1977:** A. Ljubiščev, Ponjatje sistemnosti i organizovannosti (predvaritel'nyj nabrosok), *Trudy po znakovym sistemam*, 9, p. 134-141.
- Meillet 1921:** A. Meillet, Le problème de la parenté des langues», in *Id. Linguistique historique et linguistique générale*, Champion, Paris, p. 76-101.
- Milner 1978:** J.-C. Milner, Le bonheur par la symétrie, *Cahiers Cistre* (Paris), n° 5, p. 53-56.
- Toman 1994:** J. Toman, ed., *Letters and Other Materials from the Moscow and Prague Linguistic Circles, 1912-1945*, Michigan Slavic Publications/Cahiers Roman Jakobson 1, Ann Arbor.

პატრიკ სერიო

**მსგავსებათა ენიგმა: ანალოგია, როგორც კოგნიტიური
მეთოდი რუსულ ენათმეცნიერებაში
რეზიუმე**

დასავლური და რუსული ინტელექტუალური სამყარო სოციოკულტურულ ფენომენტთა ასახსნელად ორ ურთიერთსაპირისპირო საშუალებას იყენებს: დასავლეთი მიზნობრიობას მიმართავს, რომან იაკობსონი კი თავისი ცხოვრების რუსულ და ჩეხურ პერიოდში „მიზნობრიობას“ ანიჭებდა უპირატესობას. უფრო მეტიც, რუსული ტრადიციის ძალიან ბევრ წარმომადგენელს უცილობელ ფაქტად მიაჩნია, რომ მსგავსების ნებისმიერი ფორმა უკიდურესად მნიშვნელოვანია. სტატიაში გამოვლენილია რუსეთში ენათმეცნიერებისა და ფილოსოფიის მიმართ ასეთი დივერგენციული დამოკიდებულების ისტორიული წყაროები.

CAMIEL HAMANS
*Adam Mickiewicz University Poznań,
University of Amsterdam*

THE RETURN OF THE PRODIGAL SON¹⁻²

Abstract

This paper discusses the question why 19th century dialect collections often consist of translations of the parable of the Prodigal Son. The article shows that the starting point for this practice was a Napoleonic questionnaire produced by the statistical office of the First French Empire, which collected all kinds of demographic data. In addition, the paper shows how popular this method of collecting dialect texts became in Western Europe.

Introduction

Somewhere between 1811 and 1819, Rev. Stephanus Hanewinckel (1766-1856) translated the Parable of the Prodigal Son (Luke 15:11-32) into the dialect of the Meijerij, a region in the eastern part of the Dutch province of North Brabant, not far from the city of ‘s-Hertogenbosch. Hanewinckel, who was a minister and then held an incumbency in the villages of Warns and Scharn in Friesland, the northern part of the Netherlands far away from the southern province of North Brabant, became known in the Dutch literature because of his anti-papist travelogues about the region of the Meijerij, where he was born and where he returned to later in his life (Meijneke 2009, Hamans 2012).

In his travelogues of 1798 and 1799 Hanewinckel also showed a certain interest in the dialects of this region. In these books he published three word lists containing dialect forms and their Dutch equivalents. In a fourth word list he collected High German words which were used as loanwords in the dialects of the Meijerij. In addition, he commented upon the different dialects of the region and its neighbouring regions, compared the difference between dialects, offered dialect expressions, quoted special jargons and produced etymologies of place names incidentally.

¹ წაკითხულია მოხსენებად გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოებისა და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივ საერთაშორისო კონფერენციაზე – იდოლოგია და ლინგვისტური იდეები, 2015 წელი, 4-6 ოქტომბერი, თბილისი, საქართველო.

² This paper has already been published in: Stanisław Puppel, Marta Koszko, Kinga Kowalewska, Joanna Puppel, Emilia Wąsikiewicz-Firlej and Elwira Wilczyńska (eds.), *Scripta Neophilologica Posnaniensia* Poznan: Wydział Neofilologii UAM. Tom XVII (2017):103-116.

Although Hanewinckel is not very positive about the qualities of the dialects of the Meijerij, he nevertheless translated the Parable of the Prodigal Son into his native dialect. However, he never published the text. It was found in his papers and published for the first time by Meijneke 2000.³ The question is: Why did Hanewinckel choose this parable for his translation? This topic will be discussed in the rest of this contribution.

Iconography of the Prodigal Son⁴

The Parable of the Prodigal Son only appears in the Gospel of Luke. However, it became one of the most popular parables of the New Testament. The parable is shown in art frequently, is a popular motive in literature and on stage and is even set on music regularly. According to Craig (1950:71) the theme of the Prodigal Son became so popular in fifteenth and sixteenth century England that the Prodigal Son Play can even be seen as a subgenre of the English morality play.

Kat (1952) enumerates painters, sculptors, composers, playwrights, authors, such as Albrecht Dürer, Jan Steen, Rembrandt, Jan Luiken, Gerard van Honthorst, Pompeo Batoni, James Tissot, Auguste Rodin, Gustave Moreau, Leonello Spada, Lope de Vega, Dumas Fils, Rainer Maria Rilke, André Gide, Carlo Goldoni, Amilcar Ponchielli, Daniel Auber, Claude Debussy, George Balanchine and many others who were inspired by the theme of the Prodigal Son. Maybe Rembrandt's 'The Prodigal Son Returns' (1669) is the best known artistic representation of the theme. However, it is rather unlikely that Hanewinckel knew this Dutch painting, since it was acquired by the Russian Empress Catherine the Great (1729-1796) for the Hermitage in St. Petersburg, where it still is one of the jewels of the collection.

On the other hand, it would come as no great surprise that a clergyman chose this very well known text from the Bible. However, this does not explain why in the same period and in the same province of Friesland Everwinus Wassenbergh translated the same parable into Frisian (Miedema 1957). Wassenbergh who made his translation in 1812 was not a minister but a philologist.

Collections

Collecting dialect texts or language samples was not uncommon in the last decades of the 18th century and the early years of the 19th century. "However, it was only towards the end of the 18th century that in Europe the fashion arose of gathering wordlists in languages for comparative purposes. For example, the glossary in Latin of vocabularies in two hundred Asian and European languages,

³ In Hamans (2012) one may find a revised version of the Parable.

⁴ I owe the suggestion to have a look at the cultural and literary success of the theme of the Prodigal Son and the possible influence of the popularity of this theme on Hanewinckel to prof. Adam Bzoch, Bratislava.

Glossarium Comparativum Linguarum Totius Orbis (1787-1789),⁵ compiled by Peter Pallas, dates from this period. The project was sponsored by the Empress Catherine the Great of Russia, and appeared in revised editions in Russian between 1790 and 1791” (Dimmendaal 2011:4). Pallas (1742-1811) was not a linguist or a philologist, but a German specialist in natural history, who received his PhD from Leiden University in 1760. He was offered a professorship in natural history at the Imperial Academy of Natural Sciences in St. Petersburg by Catherine the Great. He was a rather adventurous and inquisitive man. So he went on expeditions throughout the whole of Russia: to the remote parts of Siberia, to the Crimea, which had just been acquired by Catherine the Great, as well as to the south-east of Russia. He published extensively about his journeys. In his travelogues he described the geography, topography, natural history, products, customs and languages of the provinces visited by him. “Pallas is only marginal a linguist. When he collected words on his travels, it was more in the interest of ethnography or natural history” (Lüdtkke 2009:1111). However, “his fame was probably the reason why the empress commissioned him to compile and publish her universal *vocabularia comparativa*” (Lüdtkke 2009:1111).

Catherine the Great wanted the Academy of Sciences to make a survey of Russia in which all aspects of Russian life and culture should be included. That is why she ordered the members of the Academy to undertake expeditions, to write reports about their travels and to draw illustrations and maps. “In the 1780s, when the British discovery of Sanskrit made comparative linguistics fashionable,⁶ Catherine established a research project to assemble a comparative dictionary of all the languages, not only of the Russian Empire, but worldwide which she published” (Catherine the Great 2005:XXXII, see also Key 1980).

“Catherine had conceived the idea of this universal dictionary. F. Nicolai in Berlin contributed the list of languages, and H. C. L. Bacmeister was Pallas’s collaborator in St. Petersburg. Originally, G. W. Leibniz had suggested to Peter the Great the idea of compiling vocabularies and texts in the languages which were spoken in the Russian Empire. Catherine II herself had planned the collection, but handed over the task to Bacmeister and then to Pallas who carried out the plan. Lists of words were sent to the governors of the Russian Empire who translated the wordlists into the different languages of the Empire. Other wordlists were sent to Russian ambassadors and to scholars abroad, but the sources also include published material. (...) The result is a collection of material, comprising lists of 285 words each

⁵ The correct title is: Pallas, Peter Simon (1786-1789), *Vocabularium linguarum totius orbis comparativum, oder Vergleichendes Glossarium aller Sprachen und Mundarten*. St.Petersburg: typis Iohannis Caroli Schnoot. 2 vols. Actually the first volume appeared in 1787.

⁶ William Jones’ lecture about the genetic relation between the Indo-European languages, presented in Calcutta in 1786, was published in 1788.

in 200 languages and dialects, and for 12 numerals in 222 languages. The words were transcribed in Cyrillic letters. (...) The aim of this collection was to elucidate the origin of the nations through the affinity of languages and language groups and possibly to prove that all languages stem from one primitive language. The *vocabularia comparativa* was much praised but also much criticized by Pallas's contemporaries. It inspired further collections of material.” (Lüdtke 2009:1112).

Mithridates

One of the scholars who was inspired by the Russian collection but who, at the same time, criticized the way Pallas collected his samples was the German lexicologist, librarian and philologist Johann Christian Adelung (1732-1806). He appreciated the idea of collecting language data very much, which “hat (...) viel Glänzendes, und er bekam einen noch höhern Werth, als eine grosse Monarchin [Catherine the Great CH] es nicht unter ihrer Würde hielt, dessen Ausführung zu veranstalten und die zur Vergleichung nöthigen Wörter selbst zu wählen⁷ (Adelung 1806:vii, quoted from Metcalf 2013:160). However, Vater preferred a connected text instead of a list of basic words since these words may give the false impression of being related, because many similarities are remnants and relics of the primordial language.

So, Adelung followed a much older tradition and collected samples of the Lord's Prayer. However, he passed away before he could finish his collection and the publication thereof, which was finalized in 1817 by Johann Severin Vater (1771-1826). In four volumes (1806-1817) they published an inventory of some 500 languages from all over the world by means of the Lord's Prayer (Metcalf 2013:153). The title of the collection is *Mithridates oder allgemeine Sprachkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in beynahe fünfhundert Sprachen und Mundarten*. The choice for the Lord's Prayer may be explained since it is assumed to be the prayer given by Christ himself to his followers and is addressed to God (Luke 11:1-4, Matthew 6:5-13). So, in a way it can be seen as the word of God. However, it was not Adelung who made this choice. By using the title *Mithridates* he sought to join a tradition which started with a collection compiled by Konrad Gessner 250 years earlier and published under the same name. Gessner was the first to use the Lord's Prayer as a sample text. “Konrad Gessner (1516-1565), one of the most important representatives of the Swiss humanist movement, had a special interest in the philosophical problem of diversity, which he addressed in his numerous monographs (see, e.g. his biological works, or his bibliographical *Bibliotheca universalis*, in which he attempted to overview the vast amount of published books). In 1555 he published a booklet entitled *Mithridates: De*

⁷ ‘The idea is brilliant and became even more valuable when a great monarch did not consider it beneath her dignity to start this project and to select the words needed for comparison.’

differentiis linguarum. After a succinct general introduction, the author presented, in alphabetical order, about 100 languages known to him” (Van Hal & Van Rooij 2013:6-7). In a most recent edition of Gessner’s *Mithridates* 130 languages are included of which 39 with a translation of the Lord’s Prayer (Gessner 2009).

The name *Mithridates* goes back to a famous polyglot ruler, *Mithridates VI* of Pontus (135-63 BC), According to Pliny the Elder’s account of famous polyglots, *Mithridates* could speak all the 22 languages of the nations he governed. He was said to know all the names of his soldiers and to be able to address all of them in their own mother tongue. That is why his reputation led to the use of his name for comparative language collections, such as the publications of Gessner and Adelung and Vater.

Coquebert’s survey

Although it is quite clear that Rev. Hanewinckel was not the only one of his time who was interested in collecting language data, the question remains why he chose the Prodigal Son as a sample text and not for instance the Lord’s Prayer, an even more sacred text than the Parable.

However, Hanewinckel’s choice had nothing to do with the sacred nature of the Biblical text, it was only a matter of statistics, as will be shown. A few years before Hanewickel and Wassenbergh produced their versions of the Parable of the Prodigal Son, the French palaeographer and archaeologist Jacques-Joseph Champollion-Figeac (1778-1867) published a book *Nouvelles recherches sur les patois ou idiomes vulgaires de la France et en particulier sur ceux du département de l’Isère suivis d’un essai sur la littérature dauphinoise, et d’un appendix contenant des pièces en vers ou en prose peu connus, des extraits de manuscrits inédits et un vocabulaire*.⁸ The appendix to this study contains several translations of the Parable of the Prodigal Son among other dialect texts.

The book is a result of a request of the Minister of Internal Affairs who asked the prefect of the Isère department, which is the region around Grenoble, to inform him about the dialects spoken in this part of the Empire and to produce a few texts written in these dialects. In his letter of 13 November 1807 to the prefect the Ministry required that one should use the Parable of the Prodigal Son as one of the samples.⁹ This request was part of a larger survey which Charles Etienne Coquebert de Montbret (1755-1831) and his son Eugène conducted between 1806 and 1812. Champollion-Figeac did not wait till the results of this survey for the whole of France were collected, received and processed, but published his own data almost immediately.

⁸ Published in 1809 by Goujon, Libraire, 53 rue du Bac, Paris. Available at www.bibliotheque-dauphinoise.com/nouvelles_recherches_patois.html.

⁹ www.bibliotheque-dauphinoise.com/nouvelles_recherches_patois.html, Notes sur l’ouvrage (retrieved 25/08/2013).

The aim of this survey, which was commissioned by the Emperor and conducted by the Statistical Office of the Ministry of Interior, was to get to know which dialects were used in the different ‘portions of the French territory’ and by whom.¹⁰ In addition, to be able to draw the limits of French in relation to other languages, such as Alsatian, Basque, Breton, Catalan, Flemish, German and Italian (Brunot 1927:525-530). The modern and well organised government of the Napoleonic era wanted to be informed about the precise demographic and thus linguistic situation of the whole empire. Therefore, all the 130 prefects, or their collaborators and advisors, had to answer the survey. Coquebert was the head of the statistical office and it was him who developed this and other demographic and economic surveys (Bulot 1989).

Coquebert is an interesting figure. Before the revolution he was a French representative for maritime and commercial affairs in Ireland. There he showed an interest in the Irish language and other aspects of the Celtic culture and published his impressions of Galway (1791) (Ni Chinnéide 1952). Coquebert did neither manage to finish the survey nor to publish the final results. It was only in 1831 that his son Eugène published part of the survey with a collection of hundred different versions of the Parable of the Prodigal Son. Most of the translations sent to the Statistical Office are still waiting for publication in archives (Simoni-Aurembou 1989).

However, in 1806 Coquebert had already published an *Essai d'un Travail sur la Géographie de la Langue Française*,¹¹ in which he discussed the situation of Breton in full detail. He was the first to draw an exact map of the French-Breton language border. On the basis of his survey he estimated the number of Breton speakers at almost one million on a total population of the region of 1,35 million inhabitants (Abalain 1998:112).

Jacques Le Brigant

Coquebert’s interest in Breton and other Celtic matters may shed light on the question why he asked the prefects to produce a translation of the Parable of the Prodigal Son. Among people with interest in Breton and Celtic languages the name and work of Jacques le Brigant (1720-1804), a lawyer and one of the most famous

¹⁰ As is well known, this is not the first time in French history that the government wanted to be informed about the linguistic situation of the country. In 1790 the Constituent Assembly, the revolutionary highest authority in the period 1789-1791, ordered a linguistic survey, which resulted in the report of the Abbé Grégoire *Rapport sur la nécessité et les moyens d’anéantir les patois et d’universaliser l’usage de la langue française* (1794) ‘On the need and the resources to annihilate patois and to universalize the use of French’. Grégoire noticed that only 3 million citizens spoke French, six million were not able of holding a conversation in French, whereas another six million had no knowledge at all of the national language. The report is available at <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/gregoire-rapport.htm> (retrieved 14/02/2017).

¹¹ ‘A Trial of a Work about the Geography of the French Language’.

representatives of celtomania in France, was well known. Le Brigant claimed that Breton was the mother of all languages, the original protolanguage. Therefore, people who could speak Breton were able to understand all other languages easily. Le Brigant's hypothesis about the primordial status of the Celtic language Breton is in line with the speculative tradition founded by William Camden (1586) that the Celtic speaking population of Wales descended directly from Gomer, the eldest son of Japhet, Noah's second son and that therefore their language is much older and less corrupt than all the others.

In 1779, Le Brigant published a booklet *Éléments de la langue des Celtes Gomerites ou Bretons : Introduction a cette langue et par elle a celles de tous les peuples connus*,¹²⁻¹³. In this short study Le Brigant published examples of Breton texts next to the French translation. A short glossary closes the book. Among the texts Le Brigant presents, one can find not only the fables of Jean de La Fontaine, but also the Parable of the Prodigal Son, in Breton 'Ar Mab Prodig' and in French 'Parabole de l'Enfant Prodigue'.

One cannot prove that Coquebert borrowed the idea of using the Parable of the Prodigal Son as the basis for his survey from Le Brigant, because Coquebert nowhere and never explained why he took this parable. However, since Le Brigant's booklet is the first instance of a quasi-linguistic text in which the parable is used for a comparative linguistic goal and since Coquebert, although not being a celtophile or celtomaniac in the sense of Le Brigant, was highly interested in Celtic studies, he must have known the work of Le Brigant. In addition, since the Parable of the Prodigal Son is linguistically speaking a much richer text than the Lord's Prayer,¹⁴ it is not unlikely that the example of Le Brigant was the reason for Coquebert to choose the parable. Since the Parable of the Prodigal Son was such a popular theme and such a well know text, Coquebert could be sure that every educated man who was asked to produce a translation knew the verses or was able to find them in the Gospel of St. Luke. The fables of Jean de La Fontaine, which le Brigant also translated, were less widespread and therefore could not be used as the basis for translation.

The First French Empire

So far we have found a possible explanation for Coquebert's choice, but this does not explain why a minister and a scholar in Friesland, far from Paris and France, took the same parable for their translations. The vastness of the First French

¹² 'Elements of the language of the Gomerite Celts or Bretons: Introduction to this language and through this language to those of all known peoples'

¹³ Strasbourg: Lorenz & Schouler. Also available at: <http://bibnumuniv-rennes2.fr/items/show/312>

¹⁴ The parable is much longer, contains much more informal language and even dialogues. Therefore, the Parable is more apt to be used as a sample text than the Lord's Prayer.

Empire offers an explanation thereof. Some years ago Ulrich Maes (2005) and Kruijsen and Bakker (2007) discovered translations of the Parable of the Prodigal Son in Limburger dialects in French archives. Limburg, the region around Maastricht, and the neighbouring Rhenish-German region belonged to the French Empire and so the prefect of this department was asked to send in versions in local dialects, which he did. However, the province of North Brabant, which is north east and east of Limburg were not yet part of France. From 1806 till 1810 the Kingdom of Holland was an officially independent but actually puppet kingdom under Napoleon Bonaparte's third brother Louis. Friesland, which is far more to the north, only became part of France together with the rest of the dissolved Kingdom of Holland in 1810. However, this does not mean that Coquebert's survey was unknown in the rest of the Netherlands. Miedema (1957) shows that Wassenbergh's translation was meant as a response to Coquebert's request. This brings us to the provisional conclusion that after 1806/1807 most dilettantes with an interest in dialect and comparative linguistics in Western Europe were informed about Coquebert's initiative and therefore used the Parable of the Prodigal Son as a sample text. In what follows this claim will be strengthened and underlined.

Outside France

Coquebert's initiative did not stop at the borders of the Napoleonic empire. In Germany the linguist Johann Gottlieb Radlof (1775-1846(?)) published a voluminous book *Die Sprachen der Germanen in ihren sämmtlichen Mundarten dargetellt und erläutert durch die Gleichniss Reden von Säemanne und dem verlorenen Sohne, samt einer kurzen Geschichte des Namens der Teütschen*¹⁵ in 1817. In this study Radlof presents examples of the parables and of other dialect texts from the earliest stages of the Germanic languages till his days. So, one finds Gothic texts next to the two parables in Virgin Islands Dutch creole, recorded in 1781. He does not restrict himself to German dialects. He includes Dutch, Dutch dialects, the Scandinavian languages and dialects as well as samples from the Alsatian speaking regions in France. Radlof enters into controversy with Adelung and Vater, who only offered language and dialect specimens of the Lord's Prayer. Radlof argues that his choice for the two parables not only offers more but also better data for the description of languages and dialects (Radlof 1817:XIV). Radlof even questions whether the two parables offer enough language material to describe and compare the languages well. Therefore, he includes some more known poems and other prose texts (1817:XII). Radlof, who was a very polemic figure, was in contact with Jacob Grimm from 1810 on. However, Grimm was not very impressed by Radlof's

¹⁵ The languages of the German peoples in all their dialects, illustrated and explained by the Parables of the Sower [Mark 4:2-9; Luke 4: 4-8 and Matthew 13:3-9] and the Prodigal Son together with a short history of the name of the *Teütschen* [Germans].

1817 book, of which he said that “seine Gleichnißreden in Mundarten sind mir nicht correct genug”¹⁶ (Jacoby 1888:138).

In Switzerland the Roman Catholic priest Franz Joseph Stadler (1757-1833), who had a serious interest in education, folklore and regional languages, felt stimulated by the initiative of the French government and collected 73 different dialect versions of the parable, which he published in *Die Landessprachen der Schweiz, oder Schweizerische Dialektologie mit kritischen Sprachbemerkungen. Nebst der Gleichnißrede vom verlorenen Sohn in allen Schweizermundarten*¹⁷ (1819). Stadler’s work was known to Grimm (Bigler 2012) and through him his collection also became noticed outside Switzerland.

In this way Johan Winkler (1840-1916), one of the founding fathers of Dutch dialectology, came to know Stadler’s work. He refers to Stadler’s ‘excellent’ work of 1819 in his collection of 186 Dutch, Low German and Frisian versions of the Parable of the Prodigal Son (Winkler 1874). According to Swanenberg and Brok (2008:59), it was not only the model Stadler set that influenced Winkler’s choice, it also occurred since the Parable is one of the few parts of the Bible which is written in ordinary language.

Winkler’s survey became the starting point for the comparative study of Dutch dialects (Brok 1998:13), just as Stadler’s work must be considered the basis for Swiss dialectology (Bigler 2012).

Winkler’s data base offers an opportunity to check language changes. That is why Harrie Scholtmeijer (1999) repeated his survey, which resulted in a website ‘De nieuwe Winkler’,¹⁸ where already 83¹⁹ new translations of the Parable of the Prodigal Son have been collected.

However, one does not have to wait till Stadler’s work became known to Winkler before dialect translations of the parable were collected and published in the Dutch language area. In Flanders Jan Frans Willems (1793-1846), the father of the 19th century Flemish language movement, called up his colleagues dilettante linguists to send in dialect versions of the parable shortly after Eugène Coquebert published the French survey (1831). Willems who was the editor of the journal *Belgisch Museum* started a series of translations in this journal with his own version of the parable in the Flemish dialect of Brussels (Willems 1837: 34-38). Recently Maes (2007) drew attention to this series again in an article about the historical sources of the dialect of Sint Truiden, a little town in the Belgian province of Limburg.

As late as in 1913 the authoritative Dutch scholarly journal *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal en Letterkunde* published an article by Prince in which he

¹⁶ ‘His parables in dialects are not correct enough according to my opinion’.

¹⁷ ‘The vernaculars of Switzerland or Swiss dialectology with critical language remarks. Together with the Parable of the Prodigal Son in all Swiss dialects’.

¹⁸ ‘The new Winkler’.

¹⁹ Most of these translations are the same as in the original Winkler collection.

described Jersey Dutch, the then already almost extinct Dutch of the American settlers from the Netherlands. The Parable of the Prodigal Son served as a language sample once again. Prince's example has been republished by other scholars a few times afterwards (Noordegraaf 2008:7).

In Germany Radlof was not the last one to use the parable to compare dialects. Albert Schott (1809-1847), a high school teacher from Stuttgart with a lively interest for regional history, folk tales and legends, collected dialect samples in the Swiss canton of Valais. In 1840 he published a small booklet of only 37 pages *Die Deutsche am Monte Rosa mit ihren Stammgenossen im Wallis und Üechtland*.²⁰ In this small study Schott compares four different dialects through the parable, but he mentions to have collected much more translations. Schott refers to the work of Stadler, but also to Horace-Bénédict de Saussure's²¹ *Voyages dans les Alpes* (1779-1796), the first work in which the mountains of the Alps were described as interesting and beautiful and which gave a blow to tourism to the Alps.

Doegen

Wilhelm Doegen (1877-1967), student of Henri Sweet when he spent a semester abroad in Oxford in 1900 and later founder of the sound archives now in the Humboldt University in Berlin, began to make recordings in Berlin in 1909. However, his archives only started to grow during the First World War when he was requested in 1915 to record the almost 250 languages and dialects spoken by prisoners of war in German camps. Doegen asked these POW's to read words and wordlists, to sing songs, to tell fairy tales, anecdotes and stories. In addition, he invited the POW's from France, England and some other European countries to read the Parable of the Prodigal Son in their native language, especially in their regional tongues. In this way Doegen was able to collect samples of dialects of all English counties and to start a comparative study of these dialects (Mahrenholz 2003). Doegen's data have been digitalized recently and are now available as part of the Imago database of the Lautarchiv, part of the Wissenschaftliche Sammlungen an der Humboldt-Universität zu Berlin.²² In 2008 the British Library acquired a subset of the Doegen Lautarchiv. This subset comprises 821 digital copies of shellac discs and includes recordings of British prisoners of war and colonial troops

²⁰ Available at:

<https://books.google.nl/books?id=PJNEAAAaAAJ&pg=PP3&lpg=PP3&dq=albert+schott+Die+Deutschen+am+Monte+Rosa&source=bl&ots=AspPzkymOl&sig=ZPSFGLY5oigUxgk0vFoIV09fMcw&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwiP8qGk3cLLAhWKBSwKHZ7cB3MQ6AEIIZAB#v=onepage&q=albert%20schott%20Die%20Deutschen%20am%20Monte%20Rosa&f=false>

²¹ Great-grandfather of the linguist Ferdinand de Saussure (1857-1913).

²² <http://www.sammlungen.hu-berlin.de/dokumente/125/>

held in captivity on German soil between 1915 and 1918 and later recordings made by Doegen in Berlin and on field trips to Ireland and elsewhere.²³

Doegen was quite successful in building his archives at the ‘Lautabteilung at the Prussian State Library in Berlin’ and because of his fame the Irish government sought his services to make recordings in the Irish speaking part of Ireland and in those regions where Irish had suffered a decline. Doegen accepted the invitation and came to Ireland with his assistant Karl Tempel in September 1928. Tempel returned to Ireland in 1930 and 1931. In total 216 recordings were made of which 212 still survive. These records contain some 400 tracks, which include all kind of texts and songs, but also versions of the Parable of the Prodigal Son. Now the Doegen collection is digitalized and is part of the archives of the Royal Irish Academy Library. It can be found and consulted under the name ‘The Doegen Records Web Project’.²⁴

Italy

Also in Italy Stadler’s survey was copied. Bernardino Biondelli (1804-1886), one of the great figures in Italian dialectology and linguistics (De Mauro 1968), started to collect translations of the Parable of the Prodigal Son in the different dialects of Italy around the middle of the 19th century.²⁵ Biondelli referred explicitly to Stadler’s survey (Biondelli 1853:XXXII) and published himself 96 versions of the parable in the dialects of Piedmont, Lombardy and Emilia in a voluminous book in 1853. However, he collected much more translations, of which several have been published later by Carlo Salvioni in different publications from the years 1913 till 1918. Biondelli set the example. That is why the Parable of the Prodigal Son is still used frequently in Italian dialectology. For instance, by dialectologists such as Michele Melillo, who published several dialect surveys using the parable in the sixties, seventies and eighties of the last century. Franco Nicoli wrote a study on the grammar of Milanese in 1983, to which he added a version of the parable from Lombardy. In 2007 Sylvio Campagna published a study *La parabola del figliol prodigo nei materiali dell’Atlante linguistico italiano*²⁶ in which 103 transcriptions of the parable in Italian dialects are published.

The Italian department at Humboldt University in Berlin hosts an online acoustic language atlas of Italian dialects and minority languages, called Vivaldi – *Vivaio Acustico delle Lingue e dei Dialetti d’Italia*.²⁷ Part of this ongoing project is

²³ See more at <http://sounds.bl.uk/Accents-and-dialects/Berliner-Lautarchiv-British-and-Commonwealth-recordings#sthash.nAh8yA4J.dpuf>

²⁴ www.dho.ie/doegen/home

²⁵ I owe the suggestion to have a look at Biondelli’s work to John Charles Smith, St. Catherine’s College Oxford.

²⁶ ‘The parable of the prodigal son in the Italian language atlas materials’

²⁷ <https://www2.hu-berlin.de/vivaldi/?id=0003&lang=de>

an acoustic version of the Parable of the Prodigal Son, *Parabola del figliol prodigo*, in the different dialects.

What is even more remarkable is that in Val d'Aosta, a mountainous region in the north-western part of Italy, the parable was the first written literary product: "The real novelty in the middle of the century, however, is represented by the birth of a literature in a Val d'Aosta patois (A French-Provençal language (...)) at the hands of Jean-Baptiste Cerlogne (1826-1910), harbinger of further and unforeseeable developments, to the extent that from then on it would be poetry in dialect that offered the best artistic results in Valle. The first poem in patois by the Val d'Aosta *félibre* [author in Occitan CH] was "L'infan predeggo" of 1855, that also marked the epochal and anthropological passage from a language that had always been oral to a written language. There were only sporadic written traces of the Val d'Aosta patois before then. (...) The first prose writings consist of the six different anonymous versions, in as many varieties of Val d'Aosta patois, of the *Parabola del figliol prodigo* collected by the dialectologist Bernardino Biondelli in 1841 but published only in 1913 by Carlo Salvioni (and therefore unknown to Cerlogne himself and to subsequent local scholars)." (Zoppelli s.d.).

This last example shows how popular the Parable of the Prodigal Son was as a sample text in the 19th century. Almost from the moment Coquebert launched his survey in 1806/7, but especially after Stadler published his survey in 1819 the parable was 'in the air'. Almost everybody who wanted to show the characteristics of his or of any dialect chose a translation of the Parable of the Prodigal Son for this goal. This lasted till Georg Wenker (1852-1911) came up with a complete new idea, which changed the outlook of the discipline completely.

Wenker

Although the Parable of the Prodigal Son is a linguistically much richer text than the Lord's Prayer and although the parable contains dialogue and is written in more or less ordinary language, the language of the parable is not diverse enough to cover all possible linguistic phenomena. That is why Georg Wenker introduced a new system of collecting dialect data in the second half of the seventies of the 19th century. He constructed a questionnaire with a forty sentences in which were represented what he thought were the essential German dialect differences. Subsequently, he sent the questionnaire to local teachers, first only in the region around Düsseldorf, later to the whole of Westphalia and finally to the whole German speaking area. The teachers were asked to translate the sentences into the local dialect. The sentences were constructed in such a way that specific phonological, morphological and syntactic peculiarities of the different dialects would pop up. In the end, the Wenker sentences were sent in from 40 000 places, which offered Wenker and his successors of the Marburg dialect school the opportunity to draw precise dialect maps. This can be seen as the starting point of modern dialect geography (Knoop, Putschke & Wiegand 1982).

Sample texts disappeared from linguistics. Only in *The Principles of the International Phonetic Association* (1949) of the International Phonetic Association one still finds one and the same text about a dispute between the north wind and the sun as the model for all the transcriptions.

References:

- Abalain 1998:** H. Abalain, *Histoire de langues Celtiques*, Editions Jean-Paul Gisserot, Paris.
- Bakker&Kruijssen 2007:** Bakker, Frens and Joep Kruijssen, *Het Limburg sonder Napoleon: achttien Limburgse en Rijnlandse dialectvertalingen van "De verloren zoon" uit 1806-1807*, Gopher, Utrecht.
- Bigler 2012:** N. Bigler, F. S. Stadler, *Historisches Lexikon der Schweiz*.
www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D12310.php (retrieved 11/09/2011).
- Biondelli 1853:** B. Biondelli, *Saggio sui dialetti gallo-italici*, Bernardoni, Milano.
- Brok 1998:** H. Brok, *Het dialecticon van Johan Winkler, Alledaagse dingen* 1: 13-15.
- Brunot 1927:** F. Brunot, *Histoire de la Langue française des origines à 1900. Tome IX: La Révolution et l'Empire. Première partie: le français langue nationale*, Armand Colin, Paris.
- Bulot 1989:** Th. Bulot, *L'Enquête de Coquebert de Montbret et La Glottopolitique de l'Empire français, Romanischen Philologie* 2-89: 287-292.
- Catherine the Great 2005:** Catherine the Great, *The Memoirs of Catherine the Great*. A new translation by Mark Cruse and Hilde Hoogenboom, Modern Library, New York.
- Craig 1950:** H. Craig, *Morality Plays and Elizabethan Drama, Shakespeare Quarterly* 1,2: 64-72.
- De Mauro 1968:** T. De Mauro, *Biondelli Bernardino. Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 10.
http://www.treccani.it/enciclopedia/bernardino-biondelli_%28Dizionario-Biografico%29/ (retrieved 14/08/2013).
- Dimmendaal 2011:** G. J. Dimmendaal, *Historical Linguistics and the Comparative Study of African Languages*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Gessner 2009:** K. Gessner, *Mithridate= Mithridates* (1555), ed. by Bernard Colombat and Manfred Peters, Droz, Genève.
- Van Hal & Van Rooij 2013:** T. Van Hal and Raf Van Rooij, see Metcalf (2013).
- Hamans 2012:** C. Hamans, *The observations of a voyager. Stephanus Hanewinkel on the dialects of the Meijerij, Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 30: 223-250.
- Jacoby 1888:** D. Jacoby, "Radlof, Johann Gottlieb". *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB)*. Band 27. Dunkler & Humblot, Leipzig, 137-2140. Also available at http://de.wikisource.org/wiki/ADB:Radlof,_Johann_Gottlieb
- Kat 1950:** J. F. M. Kat, *Johannes, De verloren zoon als letterkundig motief*. Amsterdam: Babeliowsky. Diss. Nijmegen.
- Key 1980:** M. R. Key, *Catherine the Great's Linguistic Contribution*, Linguistic Research, Carbondale/Edmonton.

- Knoop, Putschke & Wiegand 1982:** U. Knoop, W. Putschke and H. E. Wiegand, Die Marburger Schule: Entstehung und frühe Entwicklung der Dialektgeographie. Werner Besch, Ulrich Knoop, Wolfgang Putschke and Herbert Ernst Wiegand (eds.), *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, erster Halbband: 38-91.
- Lüdtke 2009:** J. Lüdtke, Pallas, Peter Simon, 1742-1811, Harro Stammerjohan a.o. (ed.), *Lexicon Grammaticorum*, Max Niemeyer, Tübingen, 1111-1112.
- Maes 2005:** U. Maes, De dialectenquête van Coquebert de Montbret in Limburg, *Taal en Tongval* 57: 202-219.
- Maes 2007:** U. Maes, Naus aut Sintruyn: het dialect van Sint-Truiden in de negentiende eeuw, *Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* 9: 39-58.
- Mahrenholz 2003:** J.-K. Mahrenholz, Zum Lautarchiv und seiner wissenschaftlichen Erschließung durch die Datenbank IMAGO, Marianne Bröcker (ed.), *Berichte aus dem ICTM-Nationalkomitee Deutschland*, Universitätsbibliothek Bamberg, Bamberg, vol. XII: 131-152.
- Meijneke 2009:** F. C. Meijneke, *Op reis door de Meijerij met Stephanus Hanewinckel. Voettochten en bespiegelingen van een dominee*, Zuidelijk Historisch Contact, Tilburg.
- Metcalf 2013:** J. G. Metcalf, *On language diversity and relationship from Bibliander to Adelung*, edited with an introduction by Toon van Hal and Raf van Rooy, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Miedema 1957:** H. T. J. Miedema, De parabel fan de forlerne soan yn de oersetting van Wassenbergh, *It Beaken* 19: 167-172.
- Ni Chinnéide 1952:** S. Ni Chinnéide, Coquebert De Monbret's Impression of Galway City and County in the Year 1791. With 2 Plates, *Journal of the Galway Archaeological and Historical Society* XXV, 1 & 2: 1-14.
- Noordegraaf 2008:** J. Noordegraaf, Nederlands in Noord-Amerika, Over de studie van het Leeg Duits (Low Dutch), *Trefwoord, tijdschrift voor lexicografie*. <http://www.fryske-akademy.nl/trefwoord> (retrieved 15/09/2013).
- Prince 1913:** J. D. Prince, A text in Jersey Dutch. *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal en Letterkunde* 32: 306-312.
- Radlof 1817:** J. G. Radlof, *Die Sprachen der Germanen in ihren sämtlichen Mundarten dargestellt und erläutert durch die Gleichniss Reden von Säemanne und dem verlorenen Sohne, samt einer kurzen Geschichte des Namens der Teütschen*, Heinrich Ludwig Brönner, Frankfurt am Main.
- Scholtmeijer 1999:** H. Scholtmeijer, *Naast het Nederlands. Dialecten van Schelde tot Schiermonnikoog*, Contact, Amsterdam/Antwerpen.
- Simoni-Aurembou 1989:** M.-R. Simoni-Aurembou, La couverture géolinguistique de l'Empire française : l'enquête de la parabole de l'enfant prodigue. *Espaces romans. Etudes de dialectologie et géolinguistique offertes à Gaston Tuaille*, ELLUG, Grenoble, vol. 2, 114-139.
- Swanenberg&Brok 2008:** J. Swanenberg and H. Brok, *Het Brabants beschreven. Dialect in Noord-Brabant met een bibliografie van 1776 tot 2007*, Veerhuis, Alphen aan de Maas.

Willems 1837: J. F. Willems, Proeven van Belgisch-Nederduitsche dialecten, *Belgisch Museum voor de Nederduitsche Taal- en Letterkunde en de Geschiedenis des Vaderlands* 1: 34-38.

Winkler 1874: J. Winkler, *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff. 2 vols.

Zoppelli 2013: G. Zoppelli, (s.d.), Valle d'Aosta. L. Bonaffini (ed.), *Italian Dialect Poetry*. <http://userhome.brooklyn.cuny.edu/bonaffini/DP/valdaosta.htm> (retrieved 13/08/2013).

კამიელ ჰამანსი

უძღები შვილის დაბრუნება

რეზიუმე

უძღები შვილის იგავი მხოლოდ ლუკას სახარებაში გვხვდება, მაგრამ იგი ახალი აღთქმის ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული იგავი გახდა და იქცა მრავალი ხელოვანის შთაგონების წყაროდ არა მხოლოდ მხატვრულ ლიტერატურაში, არამედ მხატვრობაში, მუსიკასა და დრამატურგიაში.

გაოცებას იწვევს ის ფაქტი, რომ უძღები შვილის იგავის თარგმანები ხშირად შეჰქონდათ მეცხრამეტე საუკუნის დიალექტოლოგიურ კრებულებში. კვლევამ აჩვენა, რომ ეს პრაქტიკა სათავეს იღებს საფრანგეთის პირველი იმპერიის სტატისტიკური სამსახურის მიერ ნაპოლეონისთვის მომზადებული კითხვარიდან, რომელშიც თავს იყრიდა ყველა სახის დემოგრაფიული მონაცემი. სტატიაში ნაჩვენებია, თუ რამდენად პოპულარული გახდა დიალექტური ტექსტების შეგროვების ეს მეთოდი დასავლეთ ევროპაში.

ივორ მელჩუკი

შესაძლებლობათა აღრიცხვა როგორც ლინგვისტური ტიპოლოგიის ერთ-ერთი მეთოდი*

1. საკითხის ფორმულირება: ენათმეცნიერების უნიფიცირებული ცნებითი სისტემა

ტიპოლოგიისა და ცალკეულ გრამატიკათა მიმართების ცენტრალური საკითხი მსოფლიოს (სრულიად სხვადასხვა) ენისათვის (cross-linguistically) სიცოცხლისუნარიანი ცნებითი სისტემისა და შესაბამისი ტერმინოლოგიური თეორიული ჩარჩოს ჩამოყალიბებაა. ამ პრობლემაზე ვიმსჯელებ სამი თანმიმდევრული ნაბიჯით: პირველი, საკითხს დავსვამ და მოკლედ აღვწერ ცნებით სისტემას, რომელსაც ტიპოლოგიური კვლევისათვის წამოვყენებ მორფოლოგიაში (§§1,2); მეორე, შემოგთავაზებთ ამგვარი სისტემის დეტალურ ილუსტრაციას ბუნებრივ ენებში გრამატიკული გვარის აღრიცხვის მაგალითზე (§3); და მესამე, ამ აღრიცხვას (ე.ი. შესაბამის ცნებებს) გამოვიყენებ ორი კერძო შემთხვევის კვლევისას: ანტიპასივის სახელით ცნობილი ფლექსიური კატეგორია და გრამატიკული გვარი ფრანგულში (§§4,5). უკანასკნელ შემთხვევაში კვლევა აჩვენებს, რომ ისე კარგად შესწავლილი ენისათვისაც კი, როგორც ფრანგულია, მკაცრად სტანდარტიზებულ ტიპოლოგიურ ჩარჩოს შეუძლია გვიპასუხოს შეკითხვებზე, რომლებზეც აღინდელი აღწერები ვერ გვპასუხობენ. დავიწყებ შემდეგი სამი დაშვებით:

1) თანამედროვე ენათმეცნიერების ერთ-ერთი ყველაზე გადაუდებელი ამოცანაა *კონკრეტულ ენათა აღწერა*. ამ სამუშაოს არსებითი ბირთვი (essential core) არის გრამატიკებისა და ლექსიკონების აღწერა. ენათმეცნიერთა განზრახვაა, ენები აღწერონ იმდენად ზუსტად და ამომწურავად, რამდენადაც კი ეს შესაძლებელია; ეს მოიცავს ენის სემანტიკას, სინტაქსს, მორფოლოგიასა და ფონოლოგიას, აგრეთვე (დროისა და არსებული დაფინანსების ფარგლებში) ლექსიკონს.

2) ამგვარი აღწერა აუცილებლად ხორციელდება ზოგიერთი *წინასწარ განსაზღვრული ცნებით*, როგორებიცაა, მაგალითად: *ლექსიკური ერთეული* (lexical unit), *სემანტიკური აქტანტი* (semantic actant), *სინტაქსური როლი* (syntactic role), *გვარი* (voice), *ბრუნვა* (case), *ფონემა* (phoneme) და ა.შ.

* Igor Mel'čuk. 2006. Calculus of possibilities as a technique in linguistic typology. In: *Catching Language: The Standing Challenge of Grammar Writing*. Edited by Felix K. Ameka, Alan Dench, Nicholas Evans. Trends in Linguistics: Studies and Monographs 167. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

3) იმისათვის, რომ სხვადასხვა ენის გრამატიკები თუ ლექსიკონები იყოს ლოგიკურად თანმიმდევრული და ურთიერთშედარებადი, ისინი უნდა ჩამოყალიბდნენ *ზოგადი ცნებითი თეორიული ჩარჩოს* (general conceptual framework) ფარგლებში. ენობრივ აღწერებში გამოყენებული ცნებები უნდა იყოს: პირველი, უნივერსალური, ე.ი. ყველა ენისათვის გამოსაყენებელი; მეორე, საკმარისად ზუსტი, ე.ი. ბუნებრივად უნდა ფარავდეს, სპეციფიკურობის მიუხედავად, ნებისმიერ ენობრივ მოვლენას; და მესამე, იყოს მოწესრიგებული მოქნილი სისტემის სახით, რომ საჭიროების შემთხვევაში ბუნებრივად უშვებდეს ახალი, ზუსტი ცნებების შექმნას სტანდარტული პროცედურით (regular procedure).

ამგვარი თეორიული ჩარჩო მიიღება მხოლოდ ლინგვისტური ტიპოლოგიისა და ზოგადი ენათმეცნიერების ერთობლივი ძალისხმევით. ერთობლივად ამ ორმა დისციპლინამ ენათმეცნიერების სფეროში მომუშავეებს უნდა წარუდგინოს უნივერსალურ ცნებათა მოძველები ზოგადი აღწერითი სქემა, რომლის ფარგლებშიც შეიძლება დაიწეროს კონკრეტული გრამატიკა/ლექსიკონი. ენათმეცნიერებისათვის ეს უნდა იყოს საკმარისად მდიდარი და ფორმალიზებული, უნიფიცირებული ცნებითი აპარატი და მეტაენა, რომლებიც ენათა აღწერის საშუალებად გამოდგებიან. სამეცნიერო გამოკვლევისა და მეთოდოლოგიის ფართო საკითხთა თვალსაზრისით, ეს ამოცანა შეიძლება განვიხილოთ ორ სახელსა და მიღწევასთან მიმართებით: მენდელეევი – ქიმიამი და ბურბაკი – მათემატიკაში.

რუსმა ქიმიკოსმა დ. მენდელეევემ ელემენტთა პერიოდულობის ცხრილის შექმნით (1869 წელი) აჩვენა *დედუქციური მიდგომის* (deductive approach) ძალა – კერძოდ, სისტემის ცნობილი „ცარიელი უჯრების“ მეშვეობით, რომლებიც პროგნოზირებენ ახალ ელემენტთა არსებობას. მენდელეევის მეთოდიკა იყო ლოგიკურ შესაძლებლობათა აღრიცხვის აგება, რომელიც ემყარებოდა ზოგიერთი საბაზისო ფაქტის ცოდნას.

არარსებულმა ფრანგმა მათემატიკოსმა ნ. ბურბაკიმ შექმნა (1930-1950-იან წლებში) ზოგადი უნიფიცირებული მეტაენა თანამედროვე მათემატიკის ყველა დარგისათვის და ამგვარად უზრუნველყო მნიშვნელოვანი პროგრესი აღნიშნულ სფეროში.

მენდელეევის დედუქციური აღრიცხვა და ბურბაკის¹ უნიფიცირებული მეტაენა მჭიდროდ უკავშირდება ერთმანეთს: ერთი აუცილებლობით გულისხმობს მეორეს. ვფიქრობ, სათანადოდ გაერთიანებული ეს ორი მიდგომა წარმოადგენს მთავარ თეორიულ ჩარჩოს თანამედროვე ენათმეცნიერული აზროვნებისათვის. ამ საკითხთა წინ წამოწევას მიყვარათ უკუკავშირის ორ პროდუქტიულ ტიპთან: ერთი მხრივ, ტიპოლოგია არსებობს აღწერითი გრამატიკების ხარჯზე, ხოლო აღწერითი გრამატიკები იყენებენ ტიპოლოგიაში დამუშავებულ ცნებით აპარატს – აღწერითი გრამატიკები ამოწმებენ, სრულყოფენ და ასწორებენ ამ ცნებით აპარატს; მეორე მხრივ, ზოგადი ენათმეცნიერება ავითარებს თეორიებს, რომლებიც ტიპოლოგიიდან აღებულ ცნებებს აწესრიგებენ სისტემების სახით, ხოლო ტიპოლოგია

ამოწმებს ამ ცნებებს და სისტემებს „ექსპერიმენტულად“ მსოფლიოს ენათა მონაცემებზე დაყრდნობით. თუ შევაჯამებთ:

ჩვენი მიზანია, ჩამოვყალიბოთ ცნებათა სისტემა ენათმეცნიერებისათვის ისე, რომ ცნებები აიგოს დედუქციურად წინასწარ შერჩეული მცირე ენობრივი ფაქტების საფუძველზე და შემდეგ დამტკიცდეს მათი ტიპოლოგიური საფუძვლიანობა.

2. ცნებითი სისტემის წამოყენება: განმარტებათა სიმრავლე

დავიწყებ იმ პირობათა ფორმულირებით, რომლებსაც ეფუძნება შემოთავაზებული ენათმეცნიერული ცნებითი სისტემა. ეს სისტემა არის მხოლოდ მკაცრ განმარტებათა სიმრავლე, ანუ ენობრივი მოვლენების სახელწოდებათა სისტემის სახით ორგანიზებული კომპლექტი. ეს განმარტებები უნდა დავახასიათო ჯერ არსობრივად, ხოლო შემდეგ – ფორმალურად (მორფოლოგიისათვის ენათმეცნიერულ ცნებათა ჩამოყალიბებული სისტემა წარმოდგენილია მელჩუკის ნაშრომში (1993-2000), რომელშიც 248 მორფოლოგიური ცნება არის განმარტებული, ილუსტრირებული და განხილული. დაინტერესებულ მკითხველს ჩემი მიდგომის დეტალებისთვის შეიძლება მიუთითოთ ეს წიგნი).

2.1 განმარტებათა არსობრივი მხარე

აქ განხილულ განმარტებებს აქვს შემდეგი *სამი არსებითი* (substantive characteristics) მახასიათებელი: მკაცრად დედუქციური ხასიათი, განმსაზღვრელი მახასიათებელი ნიშნების ერთმანეთისგან მაქსიმალური გამიჯვნა (maximal separation of defining features) და პროტოტიპურ შემთხვევებზე ორიენტირება.

შემოთავაზებულ განმარტებათა დედუქციური ხასიათი

ვთქვათ, მკაცრად უნდა განვმარტო ცნება C , რომელიც ინტუიციურად მეტნაკლებად ცხადია, განსაკუთრებით აშკარა შემთხვევებში, თუ მკაცრად ბევრ მარგინალურ შემთხვევაში დამაბნეველი და არადამაკმაყოფილებელია. უპირველეს ყოვლისა, უნდა მივაგნო და განვმარტო *უზოგადესი ცნება* (most general concept), რომლისთვისაც C არის კონკრეტული შემთხვევა – ხაზს ვუსვამ: უზოგადეს ცნებას და არა genus proximum-ს „უახლოეს გვარეობით ცნებას“. ვიწყებ დეტალური განსაზღვრით უზოგადესი კლასისა, რომელსაც მიეკუთვნება P_i მოვლენები, რომელთაც გადაფარავს C , მაგრამ ეს უზოგადესი კლასი შეიცავს აგრეთვე სხვა ბევრ Q_j მოვლენას, რომლებსაც არ მოიცავს C , მაგრამ, სავარაუდოდ, უკავშირდება P_i -ს. შემდეგ ამ კლასს დავყოფ ყველაზე დიდ, მომცველ შესაძლებელ კლასებად, იდეალურ შემთხვევაში – ორ ქვეკლასად იმგვარად, რომ ყველა P_i მოხვდეს ერთ ქვეკლასში; კვლავ და კვლავ გავიმეორებ ამ ოპერაციას მანამ, სანამ არ მივიღებ ზუსტად იმ ქვეკლასს, *ყველა და მხოლოდ და მხოლოდ* (all and only) P_i მოვლენებს რომ მოიცავს, რომლებსაც, თავის მხრივ, მოიცავს C (ამგვარად, ვადგენ

C-ს ზუსტ ადგილს სხვა მსგავს ცნებებს შორის). ეს მიდგომა, რაღა თქმა უნდა, დედუქციურია: ის მიმდინარეობს უზოგადესიდან ყველაზე კერძოსაკენ.

ნება მომეცით, ნიმუშად განვიხილო ორი მცირე შემთხვევა მორფისა და ერგატიული კონსტრუქციის ცნებების მაგალითზე.

მორფის ცნება. განვიხილოთ შემდეგი არსებული ვითარება: ტერმინი *მორფი* გამოიყენება (1) ძირებისა (radical)² და სუფიქსებისათვის (მაგ., cat- და -s), (2) მნიშვნელობის მქონე მონაცვლეობებისათვის (meaningful alternations) (მაგ., oo ⇒ ee, როგორცაა geese ~ geese) და (3) პროსოდიული მჩვენებლებისათვის (მაგ., ტონები, რომლებიც გამოხატავენ სხვადასხვა ზმნურ დროს სუდანის ზოგიერთ ენაში).³ არის ამგვარი გამოყენება საფუძვლიანი, თუ უნდა შემოვიღოთ უკეთესი ცნებები და ტერმინოლოგია? უზოგადესი *კლასი I*, რომელსაც ელემენტთა სამივე ტიპი მიეკუთვნება, არის „ელემენტარული ენობრივი ნიშანი“ (elementary linguistic sign). ეს *კლასი I* ბუნებრივად იყოფა ორ ქვეკლასად: ნიშნები, რომელთა აღმნიშვნელები (signifier) არის სემანტიკური და სუპრასემანტიკური *ერთეულები* (entity) და ნიშნები, რომელთა აღმნიშვნელები არის *ოპერაციული* (operation), რომლებიც, თავის მხრივ, არიან სემანტიკური და სუპრასემანტიკური (არსებობს ტონური მონაცვლეობები). ამგვარად, ჩვენ ვიღებთ *კლასს I.1*, რომელიც შეიცავს ძირებს, სუფიქსებსა და პროსოდიულ მჩვენებლებს, და *კლასს I.2*, რომელიც შეიცავს მნიშვნელობის მქონე ყველა მონაცვლეობას. *კლასი I.1* კიდევ იყოფა სემანტიკურ (*კლასი I.1a*) და სუპრასემანტიკურ (*კლასი I.1b*) ნიშნებად; შედეგად, გვჭირდება საერთო სახელწოდება ძირებისა და სუფიქსებისათვის, მაგრამ სუპრასემანტიკური მჩვენებლების გამოკლებით. რა არის იმაზე უფრო მეტად ხელსაყრელი, რომ ვუწოდოთ მათ *მორფი (I.1b კლასის ნიშნებს შეიძლება ეწოდოს სუპრამორფები/სუპრაფიქსები და ა.შ.)*? ნათელი ხდება, რომ *მორფის* გამოყენება ზემონახსენებ ელემენტთა სამივე ტიპისათვის – ე.ი. სემანტიკური ერთეულებისათვის, სუპრასემანტიკური ერთეულებისა და პროცესებისათვის – არის ცუდი პრაქტიკა. უმჯობესია, **შევაფიწროთ** ტერმინ *მორფის* დიაპაზონი და გამოვიყენოთ მხოლოდ *სემანტიკური ელემენტარული ენობრივი ნიშნის*ათვის.

მართებული იქნება, წარმოვადგინოთ მნიშვნელოვანი შენიშვნა: რამდენადაც ჩემი შემოთავაზება ეხება მხოლოდ სახელწოდების გამოყენებას და არა ენობრივ ფაქტებს, შეუძლებელია ამ ტერმინის ზუსტი მნიშვნელობით მისი ან მტკიცება ან უარყოფა; მხოლოდ შემიძლია მივუთითო, რატომ არის შემოთავაზებული ტერმინოლოგიური გამოყენება უფრო მოსახერხებელი. ამგვარად, ლოგიკურად შესაძლებელია, რომ შევინარჩუნოთ ტერმინ *მორფის* გამოყენება სემანტიკური და სუპრასემანტიკური ნიშნებისათვის, ერთმანეთისგან კი ეს შესაძლებლობები გავმიჯნოთ მსაზღვრელის საშუალებით: *სემანტიკური მორფი*“ *სუპრასემანტიკური მორფი* (segmental morphs vs. suprasegmental morphs). მაგრამ მაშინ ყველაზე ფართოდ გავრცელებულ და ტიპურ ენობრივ ნიშანთა (=სემანტიკური ელემენტარული

რული ნიშანი) კლასსა და შედარებით იშვიათ და რამდენამდე „ეგზოტიკურ“ ნიშანთა (=სუბრასეგმენტური ელემენტარული ნიშანი) კლასს ექნებათ ფორმალურად მსგავსი, შედგენილი სახელწოდება; როგორც ჩანს, უმჯობესია, ვიხმაროთ მოკლე და უნივერსალური სახელწოდება *ძორფი* პირველი კლასისათვის და შეექმნათ ახალი ტერმინი მეორისათვის. შევნიშნოთ, რომ ამგვარია ჩემი მთლიანი ძალისხმევის ბუნება: გთავაზობთ სახელწოდებათა სიმრავლეს (შესაბამის ცნებებთან „შეწებებულს“), რომლებიც, იმედია, შეადგენენ უნიფიცირებულ სისტემას და წვლილს შეიტანენ რეალურ ენობრივ მოვლენათა უკეთეს ლოგიკურ ანალიზში.

ერგატიული კონსტრუქციის ცნება. ტრადიციულად, ერგატიული კონსტრუქცია განიმარტება როგორც „ფინიტური გარდამავალი ზმნის კონსტრუქცია, რომელშიც პირდაპირი დამატება გამოიხატება ისევე, როგორც გარდაუვალი ზმნის ქვემდებარე“. თუმცა ვერ მივიღებ ამგვარ ფორმულირებას წმინდა ტერმინოლოგიური მიზეზის გამო: ეს განმარტება მოიცავს პირიანი ზმნური კონსტრუქციის მხოლოდ ერთ კერძო შემთხვევას. პირიან ზმნურ კონსტრუქციათა (ბრუნვის მქონე ენებში) უზოგადესი კლასი, რომელიც შეიცავს ყველა იმ შემთხვევას, რომელსაც ამჟამად *ერგატიულ კონსტრუქციას* ვუწოდებთ, არის პრედიკატული კონსტრუქცია, რომელშიც ქვემდებარე მარკირებულია ნომინატივისაგან განსხვავებული ბრუნვით. გთავაზობთ, რომ ეს არის სწორედ ის კონსტრუქცია, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს *ერგატიული კონსტრუქცია*. შემდეგ გავაგრძელებ კერძო შემთხვევათა განმარტებას, რომელთა შორისაც მივაგნებთ იმგვარ ერგატიულ კონსტრუქციას, რომლის პირდაპირი დამატება ფორმალურად გარდაუვალი ქვემდებარის იდენტურია. ეს არის ერგატიული კონსტრუქციის ყველაზე ფართოდ გავრცელებული და ცნობილი სახესხვაობა; თუმცა ლოგიკურად და ტერმინოლოგიურად ეს არის მხოლოდ ერთ-ერთი კერძო შემთხვევა. ამ შემთხვევაში, უმჯობესია, **გავაფართოოთ** ამ განსახილველი ტერმინის დიაპაზონი. სხვათა შორის, ამგვარ განმარტებას აქვს უპირატესობა: ის იძლევა საშუალებას, ერგატიულ კონსტრუქციას მივაკუთვნოთ ბრუნვით მარკირებული სამწევრა (tripartite) კონსტრუქციაც (ანუ კონსტრუქცია, სადაც გარდამავალი ქვემდებარე, გარდაუვალი ქვემდებარე და პირდაპირი დამატება მარკირებულია სამი სხვადასხვა ბრუნვით).⁴

იმ პრინციპზე დაკვირვება, რომ ცნებები უნდა გამოიყვანებოდეს უზოგადესი კლასიდან, უზრუნველყოფს ჩამოყალიბებული ცნებითი სისტემის მკაცრად იერარქიულ ხასიათს.

განმსაზღვრელი მახასიათებლების გამოყოფა

თანამედროვე ენათმეცნიერება ამჟღავნებს ტენდენციას, კომპლექსური ენობრივი მოვლენა P აღწეროს „მრავალმხრივი“ განმარტებით, რასაც მიყვავართ კლასტერული ცნებისაკენ, რომლის მიზანია, მოიხელთოს თვისებათა ჯგამი, რომელიც იზრდება P-მდე. ამის საპირისპიროდ, დიდ მნიშვნელობას ვანიჭებ, ერთმა-

ნეთისგან გამოვეყოთ, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, P-ს განმსაზღვრელი მახასიათებელი ნიშან-თვისებები. ამგვარად, ჩამოყალიბდება ზუსტი ცნებები, რომელთაგან თითოეული P-ს მხოლოდ ნაწილობრივ დაახასიათებს; ანუ, ცნებაში ყოველმათგანს ჩავრთავ იმდენად მცირედ, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იქნება; არა იმიტომ, რომ ზოგადად კლასტერულ ცნებათა წინააღმდეგი ვარ – პირიქით, ბევრ შემთხვევაში მას თავს ვერ ავარიდებთ და მზად ვარ მის გამოსაყენებლად. მაგრამ, ჯერ შევეცდები, ერთმანეთისაგან გავმიჯნო P მოვლენის თვისებები, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იქნება, და შემდეგ განვმარტო P-ს თვისებათა მინიმალური სიმრავლის სახით, ანუ ცნებათა სიმრავლით და არა ერთი კომპლექსური ცნებით. ამგვარად, იმის ნაცვლად, რომ ვცადო გრამატიკული გვარის განმარტება ერთობლივად მისი ფუნქციით და ფორმით, ვაცალკევებ მათ. შედეგად, არ შეიძლება ვთქვა, მაგალითად, რომ „[ალგონკინური] ინვერსიული კონსტრუქცია სრულებით შეუძლებელია გვარად განვიხილოთ, რადგანაც არ არსებობს შესაძლო არჩევანი ამ თუ იმ პრაგმატიკული ნიუანსის გამოსახატავად“ (პეინი და ლასკოვსკე 1997:423; ხაზი ჩემია – ი.მ.): არ განვიხილავ პრაგმატიკული ინფორმაციის გამოხატვის ფუნქციას გვარის განმსაზღვრელ თვისებად პასივის ამ შემთხვევისათვის. მაშასადამე, შეიძლება, ორივე დავიტოვო: პასივები, რომლებიც აკმაყოფილებენ პრაგმატიკულ ფუნქციას, და პასივები, რომლებიც მას არ აკმაყოფილებენ. ეს იმიტომ არის ასე, რომ კომუნიკაციური ფაქტორების გამოხატვა არა მარტო გვარისათვის, არამედ ბევრი ფლექსიური კატეგორიისათვისაც არის ტიპური; მაშინ, როცა სინტაქსურ აქტანტთა გადაადგილება (permute) სემანტიკურ აქტანტებთან მიმართებით ახასიათებს მხოლოდ პასივს (უფრო ლეტალურად იხ. §§3).

ამ პრინციპზე დაკვირვება აფართოებს ცნებითი სისტემის მოქნილობას და, ასევე, ზრდის მისი „გარჩევის უნარს“* (resolution power): იყენებს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, უფრო მარტივ და უფრო ზოგად ცნებებს.

პროტოტიპურ შემთხვევებზე ორიენტირება

შევეცდები, შეძლებისდაგვარად, შევინარჩუნო ტრადიციული ენათმეცნიერული ცნებები, რადგანაც ისინი წარმოიშვნენ ასი და მეტი წლის წინათ. წინარემეცნიერულ (=ინტუიციურ) ინტერპრეტაციას უკუვაგდებთ მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როდესაც ლოგიკა მოითხოვს განსახილველი ცნების განსაზღვრულ გაფართოებას ან შევიწროებას. მაშასადამე, შემოთავაზებული მორფოლოგიური ცნებები არსებითად დიდად არ განსხვავდება ძირითადი მიმართულების ტრადიციულ მორფოლოგიაში გამოყენებული ცნებებისგან. სიახლე, ძირითადად, *ფორმაშია*: ცნებები მკაცრად განმარტება და ეს განმარტებები მკაცრად გამოიყენება სხვადასხვაგვარი

* ავტორისეული რუსული თარგმანია разрешающая способность (*ძთარკმნ.*).

მოვლენისათვის. მიუხედავად ამისა, არსი იგივეა, რაც იყო ყველაზე ტრადიციულ განმარტებებში: შესასწავლ მოვლენათა პროტოტიპური შემთხვევების ანალიზისა და განსაზღვრების შემთხვევებში (პროტოტიპთა როლისათვის ენობრივ აღწერებში იხ. ტეილორი (1989) და ვეჟბიკა (1989)).

ჩემი მიდგომა, ძირითადად, იდენტურია ამ 50 წლის წინათ ჰოკეტის (უთარილო) შემოთავაზებული მიდგომისა გრამატიკული ბრუნვის ცნებისათვის, კერძოდ, ბრუნვის განსაზღვრა მკაცრად პროტოტიპური ბრუნვის სისტემის საფუძველზე, მაგალითად, ლათინურისა და ძველი ბერძნულის ბრუნვების საფუძველზე, და შემდეგ რაციონალური განზოგადება; ასე რომ, ახალი განსამარტავი მოვლენა საკმარისად მსგავსი იქნება, ვთქვათ, ლათინური ბრუნვისა.

ნება მომეცით, ხაზი გავუსვა, რომ ეს მეთოდოლოგია არ გულისხმობს არავითარ ევროცენტრიზმს. მე არ ვამბობ, რომ ბრუნვის ლათინური ცნება თავს უნდა მოვახვიოთ სრულიად განსხვავებული ენის მოვლენას. დაჟინებით მოვითხოვ მხოლოდ იმას, რომ სახელწოდება ბრუნვა ვინმართ მკაცრად მხოლოდ ისეთი მოვლენისათვის, რომელიც საკმარისად ახლოს დგას ლათინურ ბრუნვასთან. თუ განსახილველი მოვლენა საკმარისად ახლოს არ დგას იმასთან, რასაც ვუწოდებთ ბრუნვას ლათინურში, მას, უბრალოდ, არ უნდა ვუწოდოთ ბრუნვა.

ეს შეხედულება ნებას მაძლევს, რომ გადავჭრა შიბატანის (1985:836, მაგალითი (39)) ფორმურილებულ საკითხთა მსგავსი საკითხები. მისი აღწერის თანახმად, ერთ-ერთი მაია ენა, მამი (Mam), გამოხატავს პაციენსს აქტიურ გარდამავალ წინადადებაში (clause) ზედაპირულ-სინტაქსურ ქვემდებარედ („მამი არის სინტაქსურად ერგატიული ენა“) და პასიურ წინადადებაში იგივე პაციენსი კვლავ ქვემდებარეა:

- (1) a. *Ma Ø-jaw t-tx'ee7ma-n Cheep tzee7¹*
 REC.PAST 3SG.ABS-DIR 3SG.ERG-ჭრა-DIR ხოსე ხე
 „ხოსემ მოჭრა ხე“ [ამტკიცებენ, რომ tzee7 „ხე“ არის ქვემდებარე]
 vs.
 b. *Ma Ø-tx'eem-at tzee7 t-u7n Cheep*
 REC.PAST 3SG.ABS-ჭრა-PASS ხე 3SG-მიერ ხოსე
 „ხე მოიჭრა ხოსეს მიერ“ [კვლავ tzee7 განიხილება ქვემდებარედ]

ასეთ შემთხვევაში როგორ არის შესაძლებელი, რომ შემოგვთავაზონ პასივის, როგორც გვარის, ზოგადი განმარტება, რომელიც აწინაურებს (promote) პაციენსს, რათა ის გამოხატავდეს ქვემდებარეს, როგორც ეს ხდება, მაგალითად, ლათინურში, და ამან მოიცვას მამი ენის განსახილველი ფორმა? ვფიქრობ, პასუხი მომეძებნება: შეუძლებელია. უნდა ავირჩიოთ.

¹ მაია ენების ორთოგრაფიისთვის გლოტალური ხშულის აღსანიშნავად იხმარება „7“ ნიშანი.

ან: ვალიარებთ შიბატანისთან ერთად, რომ TZEE7 „ხე“ ქვემდებარეა როგორც (1a)-ში, ისე (1b)-ში; მაშინ ზმნურ ფორმას (1b)-ში აუცილებლად უნდა ეწოდოს პასივი, რადგან ეს ფორმა სრულებითაც არ ჰგავს თავისი ქცევით პროტოტიპურ ლათინურ/ინგლისურ პასივს, სადაც დამატება იქცევა ქვემდებარედ. ისევე, როგორც იქცევიან პროტოტიპური პასივები, მაძი ენის ფორმა **-at** სუფიქსით ((1b)-ში) აგრეთვე აგენსის „დეფოკუსირებას“ ემსახურება, მაგრამ ამას აკეთებს იმგვარად, რომ დიამეტრულად უპირისპირდება პროტოტიპური პასივების ფუნქციონირებას. (1) წინადადების ზედაპირულ-სინტაქსური ქვემდებარის შიბატანისეული აღწერა მართებული რომ იყოს, მაშინ **-at**-სუფიქსიანი ფორმა *ღებ-რანზიტევატივი* (detransitivative; იხ. §§4) იქნებოდა და არა პასივი.

ან: ალტერნატივის სახით, ვალიარებთ, რომ ფორმა *tx'eem-at* პასიურია. მაშინ უნდა უკუვაგლოთ ის ანალიზი, რომლის თანხმაც, TZEE7 „ხე“ არის ზედაპირულ-სინტაქსური ქვემდებარე ორივე წინადადებაში: (1a)-ში ის უნდა იყოს პირდაპირი დამატება.

(პირადად მე, გვარის ენგლანდისეული (1988) აღწერის საფუძველზე, ვფიქრობ, რომ მაძი ენაში მეორე არჩევანი არის მართებული: (2a)-ში TZEE7 „ხე“ არის პირდაპირი დამატება, რადგანაც რამდენადაც შემიძლია განვსაჯო ჩემს ხელთ არსებული მონაცემების საფუძველზე, მაძი ენის ქვემდებარე წრფივად წინ უნდა უსწრებდეს ზმნაზე დაქვემდებარებულ ყველა სხვა წევრს).

2.2 განმარტებათა ფორმალური მხარე

ფორმალური მხარის პოზიციიდან შევეცდები, ჩამოვყალიბო განმარტებები იმგვარად, რომ მათ დააკმაყოფილონ შემდეგი ოთხი ზოგადი პირობა (შდრ. აპრესიანი 1982:175):

განმარტება უნდა იყოს:

(a) **ფორმალური:** უნდა გამოიყენებოდეს ავტომატურად, ანუ პირდაპირი მნიშვნელობით.

(b) **მკაცრი:** უნდა შეიცავდეს მხოლოდ იმ ცნებებს, რომლებიც ან წინასწარ არის განმარტებული, ან, თუ განუმარტავია, სიის სახით არის მოცემული; უფრო ზუსტად, უნდა იყოს აქსიომატური ტიპის განმარტება: *per genus proximum et differentia specifica*, ე.ი. პირდაპირი მნიშვნელობით „უახლოესი გვარისა და განმასხვავებელი ნიშან-თვისების საშუალებით“, როგორც ეს ჩამოაყალიბა ბოეთიუსმა (480-524 ახ.წ., ოსტგოთების მეფის, თეოდორის დიდის, მრჩეველი), არისტოტელეს იდეების მიმდევარმა.

(c) **საკმარისი და აუცილებელი:** უნდა მოიცავდეს *ყველა* მოვლენას, რომელიც აღიქმება შესაბამის ცნებაში ჩართულად, და უნდა მოიცავდეს *მხოლოდ და მხოლოდ* ამგვარ მოვლენებს.

(d) **უნივერსალური:** უნდა გამოიყენებოდეს ნებისმიერი ენის ნებისმიერი ღირებული მოვლენისათვის.

უფრო დეტალურად, ენობრივი C ცნებისა და განმარტების კონსტრუირება მოიცავს შემდეგ ექვს ნაბიჯს:

ვთქვათ, განვიხილავთ დაკვირვებად ენობრივ P_i მოვლენათა კლასს – ჩვენს მონაცემთა წინარეთეორიულ სიმრავლეს. ვფიქრობთ, რომ ყველა P_i შეიძლება მივაკუთვნოთ C -ს. როგორ განვაგრძობთ?

(1) უპირველეს ყოვლისა, გამოვარკვიოთ P_i ($P_j \subset P_i$) კლასის P_j „ბირთვული“ (kernel) ქვეკლასი; ე. ი. ჩვენი სურვილია, გამოვაცალკეოთ ამგვარი მოვლენა ყველა სხვა P_i -სგან ისე, რომ ჩვენმა განმარტებამ ის მოიცვას ნებისმიერ შემთხვევაში. ეს P_j -ები შეესატყვისება C -ს ყველაზე ტიპურ კერძო შემთხვევას, ანუ c -თი გამოსახულ პროტოტიპურ C -ს; და შეადგენენ ჩვენი მომავალი განმარტების ემპირიულ საფუძველს: შერჩეულები არიან სრულიად ინტუიციურად. ეს არჩევანი პოსტულატად უნდა მივიღოთ.

(2) გავანალიზოთ c , რომ ვიპოვოთ მისი **შემადგენელი კომპონენტები** (constitutive components).

(3) დავადგინოთ c -ს ლოგიკურად შესაძლებელი ყველა შემთხვევის **აღრიცხვა**, რომლებსაც, სავარაუდოდ, C შეიცავს. ამისათვის გავაერთიანოთ c -ს შემადგენელი კომპონენტები ყველა შესაძლო ვარიანტით; შევეცადოთ, ავხსნათ იმ კომბინაციათა შეუძლებლობა, რომლებსაც ენა კრძალავს.

(4) c ცნების **განზოგადების** გზით ჩამოვაცალიბოთ C -ს განმარტება; ამოვკრიბოთ განმარტებისათვის მნიშვნელოვანი ყველა საბაზისო ცნება (underlying concepts) და დავრწმუნდეთ, რომ ისინი, თავის მხრივ, იქნებიან განმარტებულნი.

(5) C -ს განმარტებათა გამოყენებით $P_i - P_j$ სხვაობის მოვლენათათვის **გადავსინჯოთ მთელი სფერო**, ანუ ნაკლებ ცხადი, არამკაფიო (fuzzy) თუ გაურკვეველი ერთეულები (item), რათა დავინახოთ, რომ ყველა ღირებული მოვლენა მოვიცავით.

(6) **უარყოფით** მსგავსი, მაგრამ მნიშვნელოვნად განსხვავებული C' მოვლენა C -სგან გამიჯვინით; მოკლედ მოვხაზოთ C' -ს განმარტება და დავრწმუნდეთ, რომ ის მისაღებია გონივრულობის ფარგლებში.

ახლა C -ს განმარტება მზად არის. უნდა დავრწმუნდეთ, რომ ის:

(i) მოიცავს ყველა ერთეულს, რომლებიც ინტუიციურად საკმარისად ჰგვანან P_j -ს (შდრ. კეიპერსის ნაშრომი (1975) ენათმეცნიერებაში ინტუიციურად ნაგრძნობი მსგავსების დიდი მნიშვნელობის შესახებ);

(ii) უკუაგდებს ყველა იმ ერთეულს, რომლებიც ინტუიციურად საკმარისად განსხვავდებიან P_j -სგან;

(iii) წარმოქმნის შედეგებს ყველა შუალედური არისათვის (domain), სადაც კი ჩვენი ინტუიცია ფერხდება – შედეგებს, რომლებსაც მხარს უჭერენ დამატებითი არგუმენტები.

როდესაც საქმეს დავასრულებთ ცნებასთან მიმართებით, უნდა განვიხილოთ შესაფერისი ტერმინის შერჩევის საკითხი: შეგვიძლია ვიხმაროთ არსებულ ტერმინთან ერთ-ერთი, რომელიც უკავშირდება ახლანაირ განმარტებულ ცნებას, თუ უმჯობესია შევქმნათ ახალი ტერმინი? როგორც ზემოთ ითქვა, ეს არის რთული საკითხი, რომელსაც პასუხი უნდა გაეცეს ტაქტიკა და სიფრთხილით. ჩვენეული გადაწყვეტა დამოკიდებულია გასაანალიზებელი ტერმინის თვისებებებზე. ხანდახან უმჯობესია, რომ შევინარჩუნოთ ტერმინი *t* ისე, როგორც მიღებულია, ე.ი. გამოვიყენოთ ძველი ცნებისათვის, და შევქმნათ ახალი ტერმინი ახალი ცნებისათვის; ხანდახან, ამის საპირისპიროდ, სასურველ შედეგს იძლევა *t*-ს გამოყენება ახალი ცნებისათვის ძველი სახელწოდებისათვის გარკვეული მსაზღვრელის დამატებით. სამწუხაროდ, არ მეგულება არანაირი ფორმალური კრიტერიუმი, რომელიც განსაზღვრავს ჩვენს არჩევანს.

3. ილუსტრაცია: გრამატიკული გვარის ცნება

ჩემს მოსაზრებას წარმოვიდგენთ ერთი მაგალითით: გრამატიკული გვარის როგორც ფლექსიური კატეგორიის განმარტება და შესაძლებელ გრამატიკულ გვართა დედუქციური აღრიცხვა – ამ კატეგორიის გრამემები. მთლიანი განხილვა ტარდება „მნიშვნელობა-ტექსტის“ ლინგვისტური თეორიის თეორიული ჩარჩოს ფარგლებში, რომლიდანაც უნდა ვისესხო ზოგადი მიდგომა და ზოგიერთი საკვანძო ცნება (მელჩუკი 1974, 1981, 1988, 1997a, 2001:4-10, მელჩუკი და პერცოვი 1987). თუმცა ყოველ ღონეს ვიხმარ, რამდენადაც შესაძლებელია, ეს აღრიცხვა წარმოვადგინო თეორიისგან დამოუკიდებლად.

3.1 წინასწარი შენიშვნები

გვარის ცნება ჩამოყალიბებულია ზემოთ მოკლედ აღწერილი ექვსი ნაბიჯის მიხედვით.

(1) პროტოტიპურ შემთხვევებზე გვარის განმარტება უნდა დაფუძნდეს, ვიღებ ლათინურისა და ინგლისურის ოპოზიციას „აქტივი“ პასივი“. ესენი კარგად შესწავლილი და შედარებით აშკარა წარმომადგენლებია იმისა, რასაც მსურს ვუწოდო გვარები.

(2) ლათინური და ინგლისური პასივის მთავარი განმსაზღვრელი მახასიათებელი სახეს უცვლის შესატყვისობას ზმნის მნიშვნელობით ნავარაუდევ სემანტიკურ როლებსა და იმ ფრაზათა სინტაქსურ როლებს შორის, რომლებიც ავსებენ ამ როლებს. ამგვარად, ზმნას [to] EAT „ჭამა“ შემოჰყავს ორი სემანტიკური როლი: ცოცხალი არსება, რომელიც იღებს საკვებს (=მჭამელი) და ნივთიერება, რომელიც ჩაყლაპეს (=საჭმელი). აქტივში „მჭამელის“ ფრაზა არის ქვემდებარე და „საჭმლის“ ფრაზა არის პირდაპირი დამატება (Nick ate the steak „ნიკმა შეჭამა სტეიკი“), ხოლო პასივში „საჭმელი“ გამოხატულია ქვემდებარით, „მჭამე-

ლის“ ფრაზა კი ხდება აგენტური დამატება (Agentive Complement): The steak was eaten by Nick „სტეიკი შეიჭამა ნიკის მიერ“. ეს არის სემანტიკურ/სინტაქსურ როლთა *შახე-კრუაზე (chassé-croisé)*, რომელიც ისეა შერჩეული, რომ თავად წარმოადგენდეს გვარის ცნების საფუძველს.

მსჯელობის გასაგრძელებლად, უპირველეს ყოვლისა, წინარეთეორიული ცნების (notion) – „შესატყვისობა სემანტიკურ და სინტაქსურ როლებს შორის“ – ფორმალიზება უნდა მოვახდინო; ამისათვის *სემანტიკური/სილრმისეულ-სინტაქსური აქტანტისა* და შემდეგ უკვე *დიათეზის* ცნებებს შემოვიტან, იხ. §3.2. ესენი არიან გვარის ცნების განმსაზღვრელი კომპონენტები.

(3) ზმნის ამოსავალი (basic) დიათეზის ყველა შესაძლო მოდიფიკაციათა სრული აღრიცხვა დამუშავებულია; დიათეზის ფორმალურად მარკირებულ მოდიფიკაციას გვარი ეწოდება.

(4) შემდეგ გვარის, როგორც ზმნის ფლექსიური კატეგორიის, განმარტება არის ფორმულირებული.

(5) ჩემთვის ცნობილი ღირებული მონაცემები გადამოწმებულია იმისათვის, რომ დახვეწილად განვასხვაოთ ნამდვილი გვარები გვარების მსგავსი მოვლენებისაგან.

(6) ზოგიერთი გვართან ახლოს მდგომი, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მისგან განსხვავებული მოვლენა გაანალიზებულია და გამოცალკევებულია გვარისაგან (ამგვარი მოვლენის მაგალითად მომყავს დეტრანზიტივატივები, 4). გვარის ცნების ფარგლები ამგვარი მიდგომით უფრო მკაფიო ხდება.

3.2. დამხმარე ცნებები

სემანტიკური აქტანტი, სილრმისეულ-სინტაქსური აქტანტისა და დიათეზის ცნებები საკვანძოა გვარის განმარტებისათვის, ასე რომ, აუცილებელია მათი აქ წარმოდგენა. მეორე მხრივ, ზოგადად, ეს ცნებები ფუნდამენტურია ენობრივი თეორიისათვის, აგრეთვე, ძალიან კომპლექსურია. ასე რომ, სათანადო გზით ამას ვერ შევძლებ – მოითხოვს ზედმეტად დიდ სივრცეს. მაშასადამე, დათმობაზე უნდა წავიდე და შემოვიფარგლო ძალიან ფრაგმენტული დახასიათებით, იმ იმედით, რომ მკითხველთა კეთილგანწყობილება და მაგალითები დაამტკიცებენ ამის საკმარისობას (მიუხედავად ამისა, იხ. მელჩუკი 2004a, b).

L ლექსიკური ერთეულის (lexical unit) L' სემანტიკური აქტანტი არის იმ პრედიკატის არგუმენტი, რომელიც L-ის მნიშვნელობას წარმოადგენს, ასე რომ, თუ L' სემანტიკურად დამოკიდებულია L-ზე, ეს ნიშნავს, რომ L აღნიშნავს პრედიკატს, L' კი არის მისი ერთ-ერთი არგუმენტი: თუ $L' \leftarrow \text{sem} - L$, მაშინ $L (...; L'; ...)$, და პირიქით. სემანტიკური აქტანტი გამოიხატება ცვლადით L-ის ლექსიკოგრაფიულ განმარტებაში; მაგალითად:

(2) X rents Y from Z for W for T „X ქირაობს Y-ს Z-სგან W-დ T-თი“

„X მოიპოვებს Z-სგან, რომელიც ფლობს Y-ს, უფლებას, რომ გამოიყენოს T დროის განმავლობაში W ფულით, რომელსაც X უხდის Z-ს“.

რეალური სურათის გამარტივებით შემიძლია, ვთქვა, რომ სემანტიკურ აქტანტებს აქვთ ორი მნიშვნელოვანი თვისება:

(ა) თუ მნიშვნელობას L' გამოვაკლებთ L-ის სემანტიკურ აქტანტს, დარჩენილს აღარ შეიძლება ეწოდოს L. ამგვარად, თუ გამოვაკლებთ money W-ს („ფული W“) (2)-ში წარმოდგენილ მნიშვნელობას, მივიღებთ [to] borrow-ს („სესხება“) და არა – [to] rent-ს („გაქირავება“); ხოლო time T-ს („დრო T“) გამოვკლებთ ვიღებთ [to] buy-ს („ყიდვა“).

(ბ) L-ის სემანტიკური აქტანტი, საერთოდ, L-ის პარალელურად შეიძლება გამოიხატოს წინადადებაში (sentence) – როგორც წინადადების (ცლაუსე) ელემენტი, ის უკავშირდება L-ს, მაგრამ არაა სავალდებულო, რომ უშუალოდ.

სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტები

სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი შემოღებულია როგორც მოსახერხებელი „მაკავშირებელი რგოლი“ (interface) სემანტიკურ აქტანტსა და ზედაპირულ-სინტაქსურ აქტანტს⁵ შორის. სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი არის განზოგადება იმგვარ ზედაპირულ-სინტაქსურ აქტანტთა სიმრავლისათვის, რომელთაც შეუძლიათ, შეესატყვისონ იმავე სემანტიკურ აქტანტს (აქ ვახსენებ მხოლოდ ზმნურ სიღრმისეულ-სემანტიკურ აქტანტს). დაახლოებით თუ ვიტყვი:

I სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი ზედაპირზე შეესატყვისება ზედაპირულ-სინტაქსურ ქვემდებარეს (და ყველა მის „გარდაქმნას“ (transform)):⁶

John I←sleeps, John's←I-sleep, John's←I-arrival, her←I-love

II სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი ზედაპირზე შეესატყვისება:

- პირდაპირ დამატებას (და ყველა მის „გარდაქმნას“): [*She*] loves-II→*John*, [*her*] love-II→*for John*
- L-ის უმნიშვნელოვანეს ირიბი დამატებას – თუ პირდაპირი დამატება (და ყველა მისი „გარდაქმნა“) არ არის წარმოდგენილი: *belong-II→to John*, *John's←II-belongings*

III სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი ზედაპირზე შეესატყვისება ირიბ/ უბრალო დამატებას (იმ შემთხვევაში, თუ პირდაპირი დამატებაც არის წარმოდგენილი):

sends-III→John a letter, [a letter] sent-III→to John,
[He] punched [John]-III→on the nose

IV-VI სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტები ზედაპირზე შეესატყვისება, კიდევ უფრო მაღალი ხარისხით, უბრალო დამატებებს:

rented-IV→for \$300, rented-V→for two weeks

შემდეგი სამი შეთანხმება აგრეთვე ზემოქმედებს გადანომვრის სისტემაზე ჩვენს გამოსახულებაში. მოცემული მორფოლოგიური ფორმის L ლექსიკური ერთეულის მართვის მოდელში (Government Pattern) L-ის სილმისეულ-სინტაქსური აქტანტები უნდა გადაინომროს შემდეგნაირად:

1. თანმიმდევრულად (=ხარვეზის გარეშე): **I, II, III** და ა.შ.; მართვის მოდელები ***I, III** და/ან ***I, II, IV** გადანომვრით დაუშვებელია.⁷

2. **I**-ითა და/ან **II**-ით დაწყებით: სილმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა უქონლობა, ანუ მართვის მოდელი ***III, IV** გადანომვრით, დაუშვებელია.⁸

3. განმეორების გარეშე: მართვის მოდელი ***I, I** ან ***I, II, II** გადანომვრით დაუშვებელია.

ხაზი გავუსვათ, რომ ზემოხსენებული მოთხოვნები შეეხება საკუთრივ გადანომვრას და არა წრფივ რიგს, რომელშიც L-ის სილმისეულ-სინტაქსური აქტანტები ვლინდებიან თავიანთ მართვის მოდელში, ანუ წინადადებაში.

ამ პირობათა შესრულებას შეიძლება საინტერესო შედეგები მოჰყვეს. ამგვარად, განვიხილოთ წინადადება *Nick←I-ate-II→the steak*; მისი პასიური შესატყვისი არის *The steak←I-was.eaten-II→by Nick*; როგორც ვხედავთ, აგენსური დამატება წარმოდგენილია როგორც **II** სილმისეულ-სინტაქსური აქტანტი, რადგანაც სილმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა გადანომვრის ხარვეზი დაუშვებელია. ეს ფორმალური შედეგი, როგორც ჩანს, სრულიად ბუნებრივია: მიუხედავად იმისა, რომ პირდაპირი და აგენსური დამატებები დიდად განსხვავდებიან თავიანთი ზედაპირულ-სინტაქსური თვისებებით, მაინც უკავშირდებიან ერთმანეთს – თითოეული მათგანი არის ზმნის უახლოესი სილმისეულ-სინტაქსური აქტანტი, **I** სილმისეულ-სინტაქსური აქტანტის შემდეგ.

დიათეზა

ლექსიკური ერთეულის დიათეზა არის შესაბამისობა მის სემანტიკურ აქტანტებსა და სილმისეულ-სინტაქსურ აქტანტებს შორის. მაგალითად, ინგლისურ ზმნასა [to] LIKE „მოწონება“ და ფრანგულ ზმნას PLAIRE „მოწონება“ აქვთ ერთი და იგივე მნიშვნელობა (დაახლოებით „X-ს აქვს სასიამოვნო გრძნობები, რომელსაც X განიცდის Y-ის მიმართ“) და, მაშასადამე, იგივე სემანტიკური აქტანტები. მაგრამ მათ აქვთ განსხვავებული დიათეზები, როგორც ეს ნაჩვენებია ქვემოთ.

- (3a) I [I] like him [II].
- (3b) Il [I] me [II] plaît.

[to] LIKE		PLAIRE	
X	Y	X	Y
I	II	II	I

3.3. გვარი და გვარის გრამემები

გვარის კატეგორიის განმარტება ეფუძნება *ფლექსიური კატეგორიის* (inflectional category) ცნებასა და მის *გრამემებს*. ამ ორი მნიშვნელოვანი ცნების განმარტების აქ შემოტანა შეუძლებელია, ასე რომ, მკითხველი უნდა დაკმაყოფილდეს მაგალითებით. ამგვარად, ინგლისური ენის არსებითი სახელის მნიშვნელოვანი ფლექსიური კატეგორიაა რიცხვი, გრამემებით „მხოლოდითი“ ~ „მრავლობითი“; რუსულის არსებით სახელს აქვს ორი ფლექსიური კატეგორია: რიცხვი (აგრეთვე გრამემებით „მხოლოდითი“ ~ „მრავლობითი“) და ბრუნვა (გრამემებით „სახელობითი“ ~ „ნათესაობითი“ ~ „მიცემითი“ და ა.შ.). ფლექსიური კატეგორია არის ურთიერთდაპირისპირებულ გრამემათა სიმრავლე, რომელთაგან თითოეულს მოეპოვება თავისი მარკერების სიმრავლე.

ახლა კი გვარი იოლად შეიძლება, განიმარტოს:¹⁰

გვარი არის ფლექსიური კატეგორია, რომლის გრამემებიც განსაზღვრავენ ზმნის დიათეზის ისეთ მოდიფიკაციებს, რომლებიც გავლენას არ ახდენენ ამ ზმნის პროპოზიციულ მნიშვნელობაზე.

ეს განმარტება ერთმანეთისაგან მიჯნავს გვარსა და შემდეგ სამ მოვლენას:

- (a) *კაუზატივი* (ზმნის პროპოზიციულ მნიშვნელობას $L(X)$ უმატებს კომპონენტს „ Z იწვევს [რომ $L(X)$]“);
- (b) *აპლიკატივი* (მნიშვნელობას $L(X)$ უმატებს კომპონენტს „ $[L(X)]$ მოიცავს Z “);
- (c) და *დეკაუზატივი* (მნიშვნელობას $L(X)$, რომელსაც აქვს ფორმა „ X იწვევს, რომ (Y) “, აკლებს კომპონენტს „ X იწვევს“).

მოცემული დიათეზის მოდიფიკაცია მიიღება შემდეგი სამი ოპერაციის (operation) საშუალებით: (1) სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა გადანაცვლება (permutation) (სემანტიკურ აქტანტებთან მიმართებით); (2) სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა ჩახშობა-დაქვეითება (suppression); და (3) სემანტიკურ აქტანტთა რეფერენტული გაიგივება (referential identification). შევნიშნავთ, რომ ჩახშობა ნიშნავს ჩახშული სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის გამოხატვის შეუძლებლობას (ტექსტში სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის ფაკულტატიური გამოტოვება ჩახშობას არ წარმოადგენს); და სემანტიკურ აქტანტთა რეფერენტული გაიგივება გულისხმობს ერთი სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის ჩახშობას მაინც.

დაახლოებით თუ ვიტყვით, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ხმარებისას გადანაცვლება წარმოქმნის *პასივებს*, ჩახშობა – *სუპრესივებს* (suppressives) და გაიგივება – *რეფლექსივებს*.¹¹ ეს პროცესები შეიძლება გაავერთიანოთ.

დავუშვათ, გვაქვს ორაქტანტიანი ზმნა, როგორცაა, მაგალითად, [to] dress „იცვამს“ ან [to] shave „იპარსავს“, შემდეგი საბაზისო, ანუ ლექსიკოგრაფიული, დიათეზით:

X	Y
I	II

ამგვარი ბინარული დიათეზისათვის არსებობს 11 შესაძლო მოდიფიკაცია (=წარმოქმნილი ვარიანტები), პლუს ნულოვანი ვარიანტი. წარმოდგენილია ლოგიკურად შესაძლებელი ყველა ბინარული დიათეზა, მიღებული ორაქტანტიანი ზმნის საბაზისო დიათეზაზე ზემონახსენები სამი ოპერაციის მექანიკური გამოყენებით, აგრეთვე, თავად ეს საბაზისო დიათეზა (მოდელები 1-4 წარმოქმნილია ორი სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის შესაძლო გადანაცვლებით; მოდელები 5-16 – ჯერ Y-ის გამოხატვის ჩახშობით, ხოლო შემდეგ – X-ის გამოხატვის ჩახშობით, ბოლოს კი – როგორც Y-ის, ასევე X-ის გამოხატვის ჩახშობით; მოდელები 17-20 წარმოადგენს X-სა და Y-ის რეფერენტულ გაიგივებას ერთ-ერთი ან ორივე მათგანის გამოხატვის ჩახშობით):

1.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>I</td><td>II</td></tr></table>	X	Y	I	II	2.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>II</td><td>I</td></tr></table>	X	Y	II	I	3.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>III</td><td>II</td></tr></table>	X	Y	III	II	4.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>II</td><td>III</td></tr></table>	X	Y	II	III
X	Y																						
I	II																						
X	Y																						
II	I																						
X	Y																						
III	II																						
X	Y																						
II	III																						
5.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>I</td><td>-</td></tr></table>	X	Y	I	-	6.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>II</td><td>-</td></tr></table>	X	Y	II	-	*7.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>III</td><td>-</td></tr></table>	X	Y	III	-	8.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>II</td><td>-</td></tr></table>	X	Y	II	-
X	Y																						
I	-																						
X	Y																						
II	-																						
X	Y																						
III	-																						
X	Y																						
II	-																						
9.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>-</td><td>II</td></tr></table>	X	Y	-	II	10.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>-</td><td>I</td></tr></table>	X	Y	-	I	11.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>-</td><td>II</td></tr></table>	X	Y	-	II	*12.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>-</td><td>III</td></tr></table>	X	Y	-	III
X	Y																						
-	II																						
X	Y																						
-	I																						
X	Y																						
-	II																						
X	Y																						
-	III																						
13.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>-</td><td>-</td></tr></table>	X	Y	-	-	14.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>-</td><td>-</td></tr></table>	X	Y	-	-	15.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>-</td><td>-</td></tr></table>	X	Y	-	-	16.	<table border="1"><tr><td>X</td><td>Y</td></tr><tr><td>-</td><td>-</td></tr></table>	X	Y	-	-
X	Y																						
-	-																						
X	Y																						
-	-																						
X	Y																						
-	-																						
X	Y																						
-	-																						
17.	<table border="1"><tr><td>X = Y</td></tr><tr><td>I</td></tr></table>	X = Y	I	18.	<table border="1"><tr><td>X = Y</td></tr><tr><td>II</td></tr></table>	X = Y	II	*19.	<table border="1"><tr><td>X = Y</td></tr><tr><td>III</td></tr></table>	X = Y	III	20.	<table border="1"><tr><td>X = Y</td></tr><tr><td>-</td></tr></table>	X = Y	-								
X = Y																							
I																							
X = Y																							
II																							
X = Y																							
III																							
X = Y																							
-																							

დაჩრდილული ვარიანტები „უკანონო“: ისინი ან არღვევენ სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა გადანომვრის პირობებს (ვარსკვლავიანები), ან კიდევ ემთხვევიან სიაში უკვე წარმოდგენილ სხვა ვარიანტებს (არაღირებულა, რომელ განმეორებულ მათგანს შევინარჩუნებთ; მარტივად ვირჩევ პირველს). უკანონო ვარიანტების გამოკლება გვაძლევს ლოგიკურად შესაძლებელ 12 ბინარულ დიათეზას: ამოსავალსა (რომელიც უკავშირდება ზმნის საბაზისო, ანუ ლექსიკოგრაფიულ, ფორმას) და 11 „წარმოქმნილს“; ეს ნიშნავს 12 დიათეზურ მოდიფიკაციას ნულოვანი მოდიფიკაციის ჩათვლით; იდეალურ შემთხვევაში შედეგად ვიღებთ ბინარული დიათეზისათვის გვარის 12 შესაძლებელ გრამემას და განვიხილავთ თანმიმდევრობით.

გვარის კონკრეტული გრამემის მითითებისათვის გთავაზობთ შემდეგ ტერმინოლოგიას – პასივისათვის:

- (a) *სრული* [=ორმხრივი], თუ პასივი ზემოქმედებს სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტზე (**I** ⇒ **II** და იმავდროულად **II** ⇒ **I**).
- (b) *ნაწილობრივი* [=ცალმხრივი], თუ პასივი ზემოქმედებს მხოლოდ ერთ სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტზე (მაგალითად, **I** ⇒ **III**, ხოლო **II** რჩება თავის ადგილზე და არცერთი სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი არ ხდება **I**).
- (c) *დაწინაურებელი* (Promotional), თუ პასივი აწინაურებს **II** სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტს **I**-ამდე, ავტომატურად აქვეითებს ყოფილ **I** სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტს („დაწინაურება“ ნიშნავს სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტისათვის დაბალი რიცხვის მინიჭებას, „დაქვეითება“ მისი საპირისპიროა).
- (d) *დამქვეითებელი* (Demotional), თუ პასივი უბრალოდ აქვეითებს სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტს სხვა აქტანტის დაწინაურების გარეშე.
- (e) *უაგენსო* (Agentless), თუ პასივი კრძალავს აგენსის გამოხატვას, ე.ი. არ უშვებს აგენსურ დამატებას (სხვა თანამედროვე სახელწოდება ლიტერატურაში არის *შეკვეცილი* (truncated), *მოკლე*, პასივი).
- (f) *უპაციენსო* (Patientless), თუ პასივი კრძალავს პაციენსის გამოხატვას. სუპრესივისა და რეფლექსივისათვის გთავაზობთ შემდეგ ტერმინოლოგიას:
- (g) *უქვემდებარო* (Subjectless), თუ სუპრესივის/რეფლექსივის არ მოეპოვება ქვემდებარე (= **I** სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი).
- (h) *უდამატებო* (Objectless), თუ სუპრესივის/რეფლექსივის არ მოეპოვება დამატება (**II** სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი).
- (i) *აბსოლუტური* (Absolute), თუ სუპრესივი ბლოკავს ორივე სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის გამოხატვას.

მაგალითად, *უდამატებო რეფლექსივი* აღნიშნავს რეფლექსიურ ფორმას, რომელიც უშვებს მხოლოდ აგენსის ქვემდებარედ გამოხატვას (ფრანგ. *II se rase „იპარსავს“*), ხოლო *უქვემდებარო რეფლექსივის* დროს აგენსი გამოიხატება ან პირდაპირი, ან აგენსური დამატებით (იხ. ქვემოთ, 3.3.11, მაგალითი (13)).

მაგალითებში გვარის სახელწოდება და შესაბამისი მარჯვენა მხარე შრიფტით არის გამოსახული. ქვეპარაგრაფის ნომერი შეესაბამება გადანომრილ უჯრედებს ზემოწარმოდგენილ გვარის პარადიგმაში, მაგალითად 3.3.1-ით ილუსტრირებულია პარადიგმის უჯრა 1.

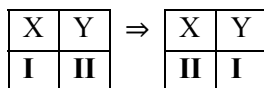
3.3.1 „აქტიური“ : საბაზისო დიათეზის ნულოვანი მოდიფიკაცია.

X	Y	⇒	X	Y
I	II		I	II

ლათინური მაგალითი:

- (4) *Xenophōn-Ø* *agricultur-am* *lauda-ba-t-Ø*.
 ქსენოფონი-SG.NOM მიწათმოქმედება-SG.ACC განდიდება-IMPF-3SG-ACT
 ზედმ. „ქსენოფონმა [I, Subj, NOM] მიწათმოქმედება [II, DirO, ACC] ადიდა/ადიდებდა [ACT].“

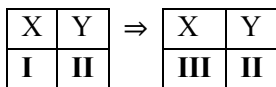
3.3.2 „სრული დამწინაურებელი პასივი“ : სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა ორმხრივი გადანაცვლება.

მაგალითი კვლავ ლათინურიდან:

- (5) *A Xenophōnt-e* *agricultur-a lauda-ba-t-ur*.
 ქსენოფონის მიერ-SG.ABL მიწათმოქმედება-SG.NOM განდიდება-IMPF-3SG-PASS
 ზედმ. „ქსენოფონის მიერ [II, AgCo] მიწათმოქმედება [I, Subject, NOM] (გან)დიდ-
 და/დიდდებოდა [FULL.PR.PASS].“

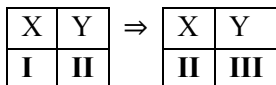
3.3.3 „პასივის ნაწილობრივი დაქვეითება“ : I სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის სრული დაქვეითება (III-მდე), ხოლო II სიღრმისეულ-სინტაქსური ინარჩუნებს იმავე ადგილს ([It]is-shaving Alan by-John „იპარსება ალანი ჯონის მიერ“).

ეს ტიპი შეიძლება უკრაინულიდან ილუსტრირდეს:

- (6) *Mh-ოიო* *ბუ-ი-ო* *чилаче-ио*
 მე-INSTR ყოფნა-PAST-SG.NEU გადახდა-PART.DEM.PASS
უ-იო *ყუმ-ყ.*
 ეს-FEM.SG.NOM საფასური-SG.ACC
 „ეს საფასური გადახდილ იქნა ჩემ მიერ.“, ზედმ. „ჩემ მიერ [III, AgCo, INSTR] გადახდილ იქნა [PART.DEM.PASS] ეს საფასური [II, DirO, ACC].“

3.3.4 „სრული დამქვეითებელი პასივი“ : ორივე I და II სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა წმინდა დაქვეითება (‘[There] is-shaving by-John at-Alan’ „იპარსება ჯონის მიერ ალანზე“).

ვერ მივაგენი ამ გვარის უტყუარ მაგალითებს. ეს შეიძლება იყოს ჩემი მონაცემების ნაკლებობის ბრალი – ან ორმაგი დაქვეითების დაუშვებლობა, ფსიქოლოგიური სირთულე. ეს იმ სიტუაციას გამოხატავს კარგად, როდესაც მაგალითის სახით დაუდასტურებელი უჯრედი აღრიცხვაში წამოჭრის მასტიმულირებელ საკითხებს.

3.3.5 „უქვემდებარო სუპრესივი“ : **I** სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის ჩაზშობა, ე. ი. იმ აქტანტის ჩაზშობა, რომელიც უნდა გახდეს ქვემდებარე (თჰერე-ის-სჰავინგ Alan „ალანი იპარსება“).

X	Y
I	II

 \Rightarrow

X	Y
-	II

ესტონური გვთავაზობს ამ ტიპის მაგალითს:

- (7) *Ehita-ta-kse* *sild-a.*
 შენება-SBJL.SUPPR-PRES ხიდი-SG.PART
 „ხიდი შენდება.“, ზედმ. ‘Be-building [SUBJLESS.SUPPR] bridge [II, DirO, PART]’.

3.3.6 „უდამატებო სუპრესივი“ : **II** სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის ჩაზშობა, ე. ი. იმ აქტანტისა, რომელიც უნდა გახდეს პირდაპირი დამატება (John is-shaving [somebody] „ჯონი პარსავს [ვინაცას]“).

X	Y
I	II

 \Rightarrow

X	Y
I	-

აპაპანტილია ტოტონაკი (Apapantilla Totonac) ილუსტრირებს ამ ტიპს, რომელშიც შეუძლებელია დამატების გამოხატვა:

- (8) a. *ø-ø-tamāwá* *pancín.* b. *ø-tamāwa-nán.*
 3SG.SUBJ-3OBJ-ყიდვა პური 3SG.SUBJ-ყიდვა-OBJ.SUPP
 „ყიდულობს პურს.“ „ყიდულობს [OBJLESS.SUPPR].“

3.3.7 „აბსოლუტური სუპრესივი“ : როგორც **I**, ასევე **II** სიღრმისეულ-სემანტიკური აქტანტის ჩაზშობა (თჰერე-ის-ცომბინგ „ივარცხნება“).

X	Y
I	II

 \Rightarrow

X	Y
-	-

ეს ტიპი წარმოდგენილია გერმანულში:

- (9) *Hier wird viel ge-les-en.*
 აქ ხდება ბევრი PAST.PTCP-კითხვა-PAST.PTCP
 „აქ (ხალხი) ბევრს კითხულობს.“, ზედმ. „აქ ხდება ბევრი კითხვა.“

3.3.8 „უაგენსო დამწინაურებელი პასივი“ : სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა გადანაცვლება „ახალი“ **II** სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის ჩაზშობით – რომელიც შეესატყვისება X-ს (Alan is-being-shaved „ალანი იპარსება“).

X	Y
I	II

 \Rightarrow

X	Y
-	I

ეს ტიპი შეიძლება ილუსტრირდეს შემდეგი არაბული მაგალითით, სადაც აგენსური დამატების გამოყენება შეუძლებელია:

- (10) *Al-džisr-u j-u-bn-a-f-u*
 DEF-ხიდი-NOM 3SG-PASS-შენება-PASS-შენება-3SG.MASC
 „ხიდი შენდება.“

3.3.9 „უპაციენსო დამქვეითებელი პასივი“ : სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა გადანაცვლება „ახალი“ I სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის ჩახშობით – რომელიც უნდა შეესატყვისებოდეს Y-ს ([It] is-being-shaved by-John „იპარსება ჯონის მიერ“).

X	Y
I	II

 \Rightarrow

X	Y
II	-

გერმანული გამოხატავს ამ ტიპს:

- (11) *Von Politiker-n wird hier geg-ess-en.*
 მიერ პოლიტიკოსი-PL.DAT ხდება აქ PAST.PTCP-ჭამა-PAST.PTCP
 „პოლიტიკოსები ჭამენ აქ“, ზედმ. „პოლიტიკოსების მიერ [II, AgCo] ხდება აქ ნაჭამი.“

3.3.10 „უდამატებო რეფლექსივი“ : სემანტიკურ აქტანტთა რეფერენტული გაიგივება II სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის ჩახშობით (John is-self-shaving „ჯონი იპარსავს“).

X	Y
I	II

 \Rightarrow

X = Y
I

ეს ტიპი რუსულით შეიძლება ილუსტრირდეს:

- (12) *omeu-ø nručesna-ø-em-čя.*
 მამა-SG.NOM ვარცხნა-PRES-3SG-REFL
 „მამა ივარცხნის.“, ზედმ. ‘Father is-combing-self.’

3.3.11 „უქვემდებარო რეფლექსივი“ : სემანტიკურ აქტანტთა რეფერენტული გაიგივება I სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის ჩახშობით (‘By-John [it] is-self-shaving’ „ჯონის მიერ თვითონ ივარცხნება“).

X	Y
I	II

 \Rightarrow

X = Y
II

ეს ლიტვურს შეუძლია გამოხატოს:

- (13) *Jon-o su-si-šukuo-t-a.*
 იონასი-SG.GEN ვარცხნა-REFL-ვარცხნა-PASS.PART-NEU.SG
 „იონასმა თმა დავარცხნა.“, ზედმ. „იონასის მიერ [II, AgCo, GEN] თვითონ დავარცხნილია [SUBJLESS.REFL].’

3.3.12 „აბსოლუტური რეფლექსივი“ : სემანტიკურ-აქტანტთა გაიგივება როგორც **I**, ასევე **II** სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა ჩახშობით (There-is-self-shaving „თვითვარცხნა“).

X	Y
I	II

 \Rightarrow

X = Y
-

ეს ტიპი მოიძებნება პოლონურში:

(14) *Uczesa-no* *się.*

ვარცხნა-SBJL.SUPPR REF

„ზოგიერთმა ადამიანმა თმა დაივარცხნა.“, ზედმ. ‘Has-self-combed’.

გვარის შესაძლებელ გრამემათა ინვენტარი წარმოადგენს სათანადო წინაპირობას გვარის კერძო სისტემათა შესწავლისათვის. ეს არის ზოგადი სქემა, რომლის მეშვეობითაც შეიძლება კონკრეტულ ენათა კერძო გვარები შემოწმდეს და დახასიათდეს. რა თქმა უნდა, ეს ინვენტარი ვერ გამორიცხავს ყველა სირთულეს; პირიქით, წარმოდგენილი სიღრმისეული ანალიზის გამო უფრო მეტი გადაუჭრელი საკითხი ამკარავდება. შევეხები სამ ყველაზე საყურადღებო საკითხს:

პირველი, ზოგიერთ ენაში გვარის ზოგიერთი გრამემა შეიძლება კომბინირდეს და გამოიხატოს ერთი და იმავე სიტყვაფორმით, რომელიც გვარის *რამდენიმე განსხვავებულ* კატეგორიას ადასტურებს. ამგვარად, (13)-ში პასივის მიძლეობის მაჩვენებელი *-t-* კომბინირდება რეფლექსიურ მაჩვენებელთან *-si-* და ისინი ერთად გამოხატავენ უქვემდებარო რეფლექსივს. თუ ვინმე მისდევს მკაცრად ლოგიკურ მიდგომას, მაშინ პასივები, სუბრესივები და რეფლექსივები უნდა განვასხვაოთ როგორც სხვადასხვა ფლექსიური კატეგორია ისე, რომ ტერმინი *გვარი* გამოვიყენოთ მხოლოდ ოპოზიციისათვის „აქტივი“ პასივი“. მაგრამ, რადგანაც კომბინაციები, რომლებიც გვხვდება ლიტვურში, არ არის ფართოდ გავრცელებული, იქნებ ვცადოთ შევინარჩუნოთ ყველა აღწერილი გრამემა ერთ იდეალური ფლექსიური კატეგორიის ფარგლებში და ვიხმართ როგორც „ეტალონი“ (measuring stick) კერძო აღწერებისათვის? ამგვარად, ფრანგულსა და რუსულში აზრი არ აქვს, განვასხვაოთ ოპოზიციები: „აქტივი“ ~ „პასივი“ და „არარეფლექსივი“ ~ „რეფლექსივი“ – როგორც ორი განსხვავებული ფლექსიური კატეგორია, რადგანაც პასივისა და რეფლექსივის კომბინირება შეუძლებელია ერთსა და იმავე სიტყვაფორმაში. მიუხედავად ამისა, გერმანულში პასივი და რეფლექსივი კომბინირებენ: *Es wird sich um eine Lösung bemüht*, ზედმ. „უსიამოვნების შეხვედრა იყო გადაწყვეტისათვის“ = „ბევრი უსიამოვნება შეხვდათ პრობლემის გადასაწყვეტად“ ან *Hier wird sich jeden Tag rasiert*, ზედმ. „აქ არის თვითგაპარსვა ყოველდღე“ = „აქ ყოველდღე ვიღაც იპარსავს“. მაშასადამე, ამ ენისათვის უნდა დაუშვან გვარის კატეგორია და მისგან დამოუკიდებელი რეფლექსივის კატეგორია.

მეორე, ჩვენი მოთხოვნა, რომ გვარი არ უნდა ზემოქმედებდეს პროპოზიციულ მნიშვნელობაზე, რა თქმა უნდა, ზედმეტად ხისტია. ამგვარად, პასივის გამოკვეთილი შემთხვევები, რომლებიც გულისხმობენ „ადამიანურ საქმიანობას“, „კონტროლის უქონლობას“, „საზიანო ეფექტს“ (adverse effects), საყოველთაოდ ცნობილია. ჩვენ გვჭირდება უფრო მეტად მოქნილი ფორმულირება, რომელიც კრძალავს პროპოზიციული მნიშვნელობის მთავარ ცვლილებებს და რომელიც უზრუნველყოფილია შემდეგი განმარტებით: რა წარმოადგენს მთავარ ცვლილებას (გვარისათვის დასაშვები) უმნიშვნელო ცვლილების საპირისპიროდ.

მესამე, ზემოგანხილული აღრიცხვა ჩამოყალიბდა მხოლოდ ბინარული დიათეზისათვის მაშინ, როცა, პრინციპში, გვარი შეიძლება გამოიყენებოდეს, ერთი მხრივ, ერთვალენტური ზმნებისათვის (ე.ი. გარდაუვალებისათვის: $I \Rightarrow II$ დაქვეითება და $I \Rightarrow -$ ჩახშობა), ხოლო, მეორე მხრივ, პოლივალენტური (plurivalent) ზმნებისათვის, სამწევრიანი (ternary) და უფრო რთული დიათეზებისათვის (ამგვარად, ჩვენ ვაწყდებით ფრანგულ გვარს – ირიბ რეფლექსივს – რომელიც შესაძლებელია მხოლოდ სამწევრიანი დიათეზისათვის). მაშასადამე, აღრიცხვის უფრო მდიდარი ვერსია არის საჭირო.

იმისათვის, რომ ვაჩვენოთ, მორფოლოგიური აღწერისას როგორ ეხმარება მკვლევარს შემოთავაზებული ცნებები პრაქტიკული საკითხების გადასაჭრელად, წარმოვადგენ ორი ცალკეული შემთხვევის კვლევას (case studies). პირველი, განვიხილავ გვარის მსგავს მოვლენას, რომელსაც გვარად ხშირად მიიჩნევენ მაშინ, როცა, გვარის ჩემეული განმარტების თანახმად, ეს მოვლენა გვარს არ განეკუთვნება (ვგულისხმობ, ე.წ. „ანტიპასივს“); და მეორე, მოკლედ მიმოვიხილავ გვართა სისტემას ფრანგულში.

4. გვარის მსგავსი ფლექსიური კატეგორია: დეტრანზიტივაცია (resp. ანტიპასივი)

ნება მომეცით, დავიწყო ერთ-ერთი ჩუკოტკურ-კამჩატკური ენიდან, ჩუკოტკურიდან (Chukchee), აღებული მაგალითით (კოზინსკი და სხვა (1988); მრგვალი ფრჩხილები მიუთითებენ წინადადების (clause) ფაკულტატიურ ელემენტებს):

- (15) a. *Γəm-nan* *tə-ret-ərkən-ø*
 მე-INSTR 1SG.SUB-გადაზიდვა-PRES-3SG.OBJ
kimitʔ-ən (*tom y-ətə*).
 ტვირთი-SG.NOM მეგობარი-SG/PL.DAT
 ‘მე [= I] ვუზიდავ ტვირთს [= II] (მეგობრ(ებ)ს [= III])’: ახლა ვაკეთებ.
- b. *Γəm-ø* *t-ine-ret-ərkən*
 მე-NOM 1SG.SUB-‘antipassive’-გადაზიდვა-PRES

(*kimitʔ-e*)

(*tomy-eta*).

ტვირთი-SG.INSTR მეგობარი-SG/PL.DAT

‘მე [= I] ვუზიდავ (ტვირთს [= II]) (მეგობრ(ებ)ს [= III])’: მზიდავი ვარ (ჩემი საქმიანობაა).

(15a) ასახავს ერგატიულ კონსტრუქციას, რომელიც ობლიგატორულია ჩუკოტკურში აქტიური გარდამავალი ზმნისათვის: ქვემდებარე „მე“ ინსტრუმენტალისშია (*instrumental*), ხოლო პირდაპირი დამატება „დატვირთვა“ – ნომინატივში (NB: ჩუკოტკურის თანამედროვე აღწერებში ჩემს ნომინატივს ზმირად ეწოდება აბსოლუტივი, ხოლო ჩემს ინსტრუმენტალისს – ერგატივი). (15b) გამოხატავს ნომინატიურ კონსტრუქციას, რომელიც მხოლოდ გარდაუვალი ზმნებისთვის არის შესაძლებელი: ქვემდებარე, რომელიც კვლავ არის „მე“, დგას ნომინატივში; (15a)-ს პირდაპირი დამატება „ტვირთი“ გახდა უბრალო დამატება ინსტრუმენტალისში და, ამგვარად, დაკარგა გამოკვეთილი, არსებითი პოზიცია (*salience*); ორივე დამატება არის ფაკულტატიური. პრეფიქსი *ina-/ine-* გამოხატავს ზმნის ვალენტობის ცვლილებას, რომელსაც ამჟამად უწოდებენ „ანტიპასივს“ (ეს ცნება და ტერმინი უკავშირდება სილვერსტინის ნაშრომს (1972)). სახელწოდება გამოიყენება იმ თვალსაზრისის თანახმად, რომ ამგვარი მოდიფიკაცია, *ina-/ine-* აფიქსით მარკირებული, პასივის შებრუნებული მდგომარეობაა: მაშინ, როცა პასივი აქვეითებს ქვემდებარეს, „ანტიპასივი“ აქვეითებს პირდაპირ დამატებას; ამავე დროს, როგორც პასივი, ასევე „ანტიპასივი“, გარდამავალ ზმნას გარდაუვალად აქცევს. შედეგად, „ანტიპასივი“ მიიჩნევა გვარად. მიუხედავად ამისა, თუ შევამოწმებთ (15b)-ის მონაცემებს გვარის ჩვენეული განმარტების მიხედვით, დავინახავთ, რომ „ანტიპასივი“ სრულებითაც არ წარმოადგენს გვარს: არ ცვლის ზმნის დიათეზას. (15b)-ში I სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი კვლავინდებურად შეესატყვისება X-ს – სემანტიკურ მოქმედს (*Actor*), ხოლო II სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი Y-ს – გადაადგილებულ დამატებას (*Object Moved*), როგორც ეს (15a)-შია. „ანტიპასივი“ უკავშირდება შემდეგი ხასიათის ცვლილებებს: 1) II სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის ზედაპირულ-სინტაქსურ რეალიზაცია (ყველაზე დაწინაურებული, გამორჩეული (*prominent*) პირდაპირი დამატების ნაცვლად რეალიზებულია დაქვეითებული, უმნიშვნელო (*non-prominent*) უბრალო დამატებით) და 2) ქვემდებარის მორფოლოგიური ფორმა (ინსტრუმენტალისის ნაცვლად მარკირებულია ნომინატივით). შედეგად, უნდა ვცნოთ, რომ „ანტიპასივი“ არის ფლექსიური კატეგორიის გრამემა, მაგრამ არ მიეკუთვნება გვარს. მას შეიძლება, ეწოდოს, მაგალითად, **დეტრანზიტივაცია** (*detransitivation*) ორი გრამემით: „ტრანზიტივატივი“, „დეტრანზიტივატივი“ (*transitivative, detransitivative*). მაშასადამე, „ანტიპასივი“ არის დეტრანზიტივატივი (შდრ. დეტრანზიტივატივის ნავარაუდვეი შემთხვევა მაძი ენაში, 2.1, (1b)). უმჯობესია, უარი

ვთქვით ტერმინ „ანტიპასივი“, რადგან ამას შედეგად მოჰყვება ზედმეტი გაუგებრობა შემდეგი სამი მიზეზის გამო:

პირველი, „ანტიპასივი“ არ წარმოადგენს პასივის ფუნქციურად შებრუნებულ მდგომარეობას: მათთვისაც კი, ვინც ამ ტერმინს იცავს, პასივი აუცილებლობით აქვეითებს ქვემდებარეს, ხოლო „ანტიპასივი“ აგრეთვე – პირდაპირ დამატებასაც; როგორც პასივი, ასევე „ანტიპასივი“, არიან დამქვეითებლები (demoter), ამიტომ ტერმინი **ანტიპასივი** შეუფერებელი ჩანს;

მეორე, ტერმინებს – *პასივსა* და *ანტიპასივს* არ მოეპოვებათ ერთნაირი გავრცელება: პასივი შეიძლება მიემართებოდეს გარდაუვალ ზმნებსაც მაშინ, როცა „ანტიპასივისათვის“ ეს შეუძლებელია განმარტების თანახმად („ანტიპასივი“ აქვეითებს პირდაპირ დამატებას, გარდაუვალ ზმნას კი არ მოეპოვება პირდაპირი დამატება);

მესამე, პასივი მიემართება სიღრმისეულ-სინტაქსურ დონეს მაშინ, როცა „ანტიპასივი“ – ზედაპირულ-სინტაქსურ დონეს.

უფრო მეტი სიცხადისათვის ნება მომეცით, დავიმოწმო დეტრანზიტივატივის კიდევ ერთი მაგალითი, ამჯერად დაღესტურ ენიდან – დარგულიდან (Dargwa):

- (16) a. *Neš-li* *gazet-ø* *b-uč'-uli*
 დედა-SG.ERG გაზეთი-SG.NOM OBJ.SG.NON.HUM-კითხვა-GER
sa-ri
 ყოფნა-SUB.SG.FEM
 „დედა კითხულობს გაზეთს.“
- b. *Neš-ø* (*gazet-li*) *r-uč'-uli*
 დედა-SG.NOM გაზეთი-SG.ERG SUB.SG.FEM-კითხვა-GER
sa-ri
 ყოფნა-SUB.SG.FEM
 „დედა კითხულობს (გაზეთს).“

ამ მაგალითში ზმნა არის გარდამავალი, ქვემდებარე „დედა“ დგას ერგატივში, ხოლო პირდაპირი დამატება „გაზეთი“ – ნომინატივში. ზმნა ეთანხმება კლასში (nominal class) როგორც ქვემდებარეს (დამხმარე ნაწილის საშუალებით, ანუ *-r(i)* სუფიქსით კოპულაში), ასევე პირდაპირ დამატებას (ლექსიკური ნაწილის საშუალებით, ანუ *b-* პრეფიქსით გერუნდივში); პირდაპირი დამატების გამოტოვება შეუძლებელია. ეს არის ტიპური ერგატიული კონსტრუქცია, ერთადერთი შესაძლებელი კონსტრუქცია დარგულში გარდამავალი ზმნებისათვის პირდაპირი დამატებით.

(16b)-ში ზმნა გარდაუვალია, ქვემდებარე (კვლავ „დედა“) დგას სახელობითში მაშინ, როცა „გაზეთი“, რომელიც გახდა უბრალო დამატება (რომელიც კვლავ **II** სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტია) – ერგატივში. ზმნა ეთანხმება მხოლოდ ქვემდებარეს ახლა უკვე მისი ორივე ნაწილით (*-r(i)* სუფიქსი კოპულა-

ში და *r*- პრეფიქსი გერუნდივში); უბრალო დამატება ფაკულტატიურია. ეს არის ნომინატიური კონსტრუქცია; ზმნა ამგვარ კონსტრუქციებში არის გარდაუვალი.²

(16b) წარმოადგენს დეტრანზიტივატივის მორიგ შემთხვევას: ზმნის მართვის მოდელი, მაგრამ არა მისი დიათეზა, იცვლება იმგვარად, რომ განსახილველი გრამემა შეუძლებელია იყოს გვარი. ეს დეტრანზიტივატივი, ძალზე ტიპური და-ლესტნური ენებისათვის, გამოიხატება მორფოლოგიური კონვერსიით (=ზმნის სინტაქტიკის ცვლილებით: მანასიათებელს „ტრანსს“ (trans) ენაცვლება „ინ-ტრანსი“ (intrans)).

5. გვარი ფრანგულში

5.1 ნაცვალსახელური ზმნები ფრანგულში

იმისათვის, რომ დავადგინოთ გვართა სიმრავლე ფრანგულში, უპირველეს ყოვლისა, გულდასმით უნდა შევამოწმოთ ფრანგული „ნაცვალსახელური“ ზმნები, ე.ი. ზმნები, რომლებსაც თან ახალავს რეფლექსიური ნაცვალსახელის სახელწოდებით ცნობილი SE \approx „თავისი თავი“. ფაქტობრივად, ეს აუცილებელია იმისათვის, რომ ვაჩვენო: „ნაცვალსახელური“ ზმნა წარმოადგენს გვარის ფორმას და არა ზმნას ნაცვალსახელური დამატებით. შეადარეთ ორი ფრანგული წინადადება (17)-ში:

(17) a. *Je me rase.*

„ვიპარსავ (საკუთარ თავს)“ ზედმ. „ვიპარსავ მე“.

b. *Jean me rase*

„ჟანი მპარსავს მე“.

(17a)-სა და (17b)-ში ჩვენ ვხედავთ ორ სხვადასხვა *me* სიტყვაფორმას, რომლებიც წარმოადგენენ 1-ლი პირის მხოლოდითი რიცხვის ნაცვალსახელურ კლიტიკებს, მაგრამ განეკუთვნებიან ორ სხვადასხვა ლექსემას:

(17a)-ში *me* არის SE ლექსემის ერთ-ერთი ლექსა, რომელიც (თუმცა მას საზოგადოდ, რეფლექსიურ ნაცვალსახელს უწოდებენ) არ არის ნაცვალსახელი, ამ ტერმინის ვიწრო გაგებით, იხ. უშუალოდ ქვემოთ;

(17b)-ში *me* არის MOI „მე“ ლექსემის ლექსა – პირის ნამდვილი ნაცვალსახელი. (17b)-ში *me* არის ზმნის პირდაპირი დამატება; (17a)-ში ეს ასე არ არის. აქ *me* არის მხოლოდ RASER „გაპარსვა“ ზმნის ერთ-ერთი ფლექსიური ფორმის მაჩვენებელი, სახელდობრ, რეფლექსიური გვარისა; ეს არის არა ნამდვი-

² *Nešli ruč'uli sari* „დედა კითხულობს“ არაგრამატიკულია. წინადადება *Nešli buč'uli sari* ნიშნავს „დედა კითხულობს მას“: მისი სინტაქსური კონსტრუქცია შეიცავს ნაცვალსახელოვან დამატებას (object pronoun), რომელიც, თუმცა (კვაზი) ობლივატორულად გამორიცხულია (elide) ზედაპირზე ნებისმიერ კონტექსტში, როცა რეფერენტი ცხადია, *b-* დამატების პრეფიქსი მას ასახავს ზმნის ლექსიკურ ნაწილში).

ლი ნაცვალსახელი, არამედ „დამხმარე“ სიტყვა (ეს ფაქტი გამოირკვა გრიმშოუს ნაშრომში, 1982:107).

me-ს ორი სიტყვაფორმის ერთმანეთისაგან განსხვავებას მივყავართ, ერთ მხრივ, „ნამდვილი“ ნაცვალსახელების MOI, TOI, LUI, ..., ხოლო, მეორე მხრივ, SE ლექსემის ერთმანეთისაგან განსხვავებამდე. ეს შეხედულება შეიძლება განამტკიცოს ნაცვალსახელური სიტყვაფორმებისა და SE სიტყვაფორმების შემდეგმა შეიღმა ქცევითმა განსხვავებამ:

1. დამხმარე ÊTRE. პირველი *me*, მაგრამ არა მეორე (ე.ი. SE, მაგრამ არა ნამდვილი ნაცვალსახელები), მოითხოვს, რომ ანალიზურმა ზმნურმა ფორმამ იხმაროს დამხმარე ÊTRE „ყოფნა“ და არა AVOIR „ქონა“. ფრანგულში გარდამავალი ზმნა იუღვლის რთულ დროებში (compound tenses) დამხმარე AVOIR-ით, მაგრამ (17a)-ში დამხმარე უნდა იყოს ÊTRE:

- (18) ა. *Je me suis* <*a> *rasé*.
„თავი გავიპარსე.“ [ზედმ. „ვარ გაპარსული“].
ბ. *Jean m'a* <*est> *rasé*.
„ჟანმა გამპარსა.“

2. კოორდინაცია. (17b)-ში *me* ტონური მთი ფორმის ქვეშ – შეიძლება შეურთდეს სახელს, მაგრამ არა (17a)-ში:

- (19) ა. **Je nous rase, moi et mon frère*.
„ჩემს თავსა და ძმას ვპარსავ“.
[მართებული გამოთქმა არის: *Je me rase, et je rase mon frère*].
ბ. *Jean nous rase, moi et mon frère*.
„ჟანი გვპარსავს მე და ჩემს ძმას“.

(ქართული გლოსის იდეალური გრამატიკულობა (19a)-ში აჩვენებს, რომ ინგლისურში MYSELF „მე თვითონ“ არის წინადადების (clause) ჩვეულებრივი ელემენტი – ქვემდებარის კორეფერენტული პირდაპირი დამატება; ფრანგულში კი უდავოა ზმნის კონკრეტული ფლექსიური ფორმა).

3. ფოკუსირება (Focalization). (17a)-ში *me*-ს ფოკუსში მოქცევა შეუძლებელია გათიშვით (cleft) ან *ne ... que* „მხოლოდ“ კონსტრუქციით მაშინ, როცა (17b)-ში შესაძლებელია, შდრ. (20):

- (20) ა. **C'est moi que je rase*. /**Ce n'est que moi que je rase*.
„მე გავიპარსე ჩემი თავი“ / „მხოლოდ მე გავიპარსე“.
ბ. *C'est moi que Jean rase*. / *Jean ne rase que moi*.
„მე მპარსავს ჟანი“ / „ჟანი მხოლოდ მე მპარსავს“.

(17a)-ში *me*-ს ფოკუსირების შეუძლებლობა ბუნებრივად გამომდინარეობს იმ ფაქტიდან, რომ ეს არ არის წინადადების (clause) ელემენტი და არ აქვს დამოუკიდებელი რეფერენტი: ასე ვთქვათ, არაფერია დასაფოკუსირებელი.

4. კაუზატიური კონსტრუქცია. ფრანგულში თუ გარდამავალი ზმნა V აღმოჩნდება კაუზატიურ კონსტრუქციაში FAIRE „კეთება“ ღამხმარე ზმნით, მისი პირდაპირი დამატება რჩება კაუზატიური კონსტრუქციის პირდაპირ დამატებად, ხოლო V-ს ქვემდებარე ზდება კაუზატიური კონსტრუქციის ირიბი ან უბრალო დამატება. ამას ვხედავთ (17b)-ს წინადადებათა ტიპებისათვის, მაგრამ არა (17a)-ს წინადადებათა ტიპებისათვის:

(21) a. *Marie le fait se raser.*
 [*le = Il se rase*-ის „ის პარსავს“ ქვემდებარე]
 „მარი მას თავს აპარსვინებს“.

ან

b. *Marie fait se raser Jean.*
 „მარი ჟანს თავს აპარსვინებს“.
 < **Marie se fait raser Jean.* >

vs.

c. *Marie le fait raser à/par Jean.*
 [*le = Jean le rase*-ის „ჟანი პარსავს მას“ პირდაპირი დამატება]
 „მარი ჟანს მას აპარსვინებს“.

ან

d. *Marie fait raser Alain à/par Jean.*
 „მარი ჟანს ალენს აპარსვინებს“.
 < **Marie fait le raser par Jean.* >

SE RASER იქცევა როგორც გარდაუვალი ზმნა, მისი ქვემდებარე ზდება FAIRE-კონსტრუქციის პირდაპირი დამატება. ამავე დროს, SE-ს ლექსათა პოზიცია უნდა იყოს FAIRE-სა და ლექსიკური ზმნის ინფინიტივს შორის – როგორც ეს არის (21a)-ში მაშინ, როცა ნამდვილი ნაცვალსახელური კლიტიკები შეიძლება მხოლოდ უსწრებდნენ FAIRE-ს, როგორც ეს არის (21b)-ში. ეს არის კიდევ ერთი მიმანიშნებელი იმისა, რომ (17a)-ში $me \in SE$ არის არა გარდამავალი ზმნის პირდაპირი დამატება, არამედ გვარის მაჩვენებელი (შდრ. გრიშოვი 1982:120).

5. „X-ც ამგვარად შვრება“ (X does so too) კონსტრუქცია. ფრანგულში (17b)-ში *me* შეიძლება დამოუკიდებლად იყოს გამიზნული „X-ც ამგვარად შვრება“ გამოთქმის ფრანგული ეკვივალენტის საშუალებით, მაგრამ არა *me* (17a)-ში:

(22) a. *Je me rase tous les matins, et Alain aussi < tout comme Alain >.*
 „ყოველ დილით ვიპარსავ და ალენის იქცევა ამგვარად <ალენის მსგავსად>“
 (ეს ნიშნავს, რომ ალენი თავის თავს იპარსავს და არა მე)
 b. *Marie me rase tous les matins, et Alain aussi < tout comme Alain >.*
 „მარი მპარსავს ყოველ დილით და ალენიც იქცევა ამგვარად <ალენის მსგავსად>“
 (ეს ნიშნავს, რომ მარისთან ერთად ალენიც მპარსავს)

6. იმპერსონალიზაცია. ფრანგულში პირდაპირდამატებიანი ზმნა შეუძლებელია აღმოჩნდეს უპირო კონსტრუქციაში, რომელიც შესაძლებელია გარდაუვალ

ზმნათა მოზრდილი კლასისათვის, პასივთა ჩათვლით; მაგრამ ზმნა SE-ს ლექსათი ადვილად ხდება უპირო, რაც კვლავ აჩვენებს, რომ SE არ არის პირდაპირი დამატება (იხ. გრიშოუ 1982:113):

- (23) a. *Des milliers de pèlerins se baignent dans le Gange.*
„ათასობით მომლოცველი მდინარე განგში ბანაობს“.
- b. *Il se baigne dans le Gange des milliers de pèlerins.*
„ბანაობს მდინარე განგში ათასობით მომლოცველი“
(ზედმ. „თვითონ ბანაობს მდინარე განგში ათასობით მომლოცველი“)
- c. *Les mères baignent leurs enfants.*
„დედები თავიანთ ბავშვებს აბანავენ“.
- d. **Il baigne les mères leurs enfants.*
(ზედმ. „აბანავენ დედები თავიანთ ბავშვებს“.

7. ქვემდებარის ინვერსია დამამთავრებელ წინადადებაში (Completive Clause). ფრანგულში (ვერლი 1986:273) გარდაუვალი ზმნა დამატებისა (Objects) თუ კომპლემენტის (Complements) გარეშე უშვებს ქვემდებარის წრფივ ინვერსიას დამოკიდებულ წინადადებაში (24 a, c) მაშინ, როცა დამატებიანი (თუნდაც კლიტიკით გამოხატული) ზმნა – არა (24 b, d):

- (24) a. *Je me demande comment s'est rasé Paul.*
„მანტერესებს როგორ გაიპარსა პოლმა თავისი თავი“.
- b. *??Je me demande comment les a rasés Paul.*
„მანტერესებს როგორ გაპარსა პოლმა ისინი“.
- c. *J'ignore où se rencontreront nos amis.*
„არ ვიცი, სად შეხვდებიან ჩვენი მეგობრები“.
- d. *??J'ignore où les rencontreront nos amis.*
„არ ვიცი, სად შეხვდებიან ჩვენი მეგობრები მათ“.

პირის ნაცვალსახელისა და SE-ს ლექსათა ქცევის ზემოგანხილული შვიდი შემთხვევა აჩვენებს, რომ ორი SE ლექსა ნამდვილად წინადადების (clause) სხვადასხვა ელემენტია: ანუ, უფრო ზუსტად, ნაცვალსახელური დამატებები ფუნქციურად აფიქსთა მსგავსი ანალიზური მარკერებია. რადგანაც სემანტიკური და სინტაქსური დამოკიდებულება RASER et SE RASER-ს შორის 100%-ით რეგულარულია,* ამ ორ ზმნას ვერ განვიხილავთ როგორც ორ განსხვავებულ ლექსიკურ ერთეულს: ისინი წარმოადგენენ ერთი და იმავე ლექსიკური ერთეულის, RASER-ის, სხვადასხვა ფლექსიურ ფორმას. შეგვიძლია, ვთქვათ, რომ ყველა ფრანგული „ნაცვალსახელური“ ზმნური ფორმა არის გვარის ფორმები, თუმცა კიდევ აუცილებელია დავადგინოთ, სწორედ რომელი გვარის ფორმებია.¹²

* იგივეა, რაც, მაგალითად, ფორმებში: HABILLER~ S'HABILLER, LAVER~ SE LAVER, PEIGNER~ SE PEIGNER, PROTÉGER~ SE PROTÉGER და ა.შ.).

მნიშვნელოვანია, რომ SE-ს გამოყენება შეუძლებელია ზედსართავებთან (შდრ. გაატონი 1975:205-206):

(25) **Jean s'est fidèle <antipathique, reconnaissant>*.

„უანი არის თავისი თავის ერთგული <შემაწუხებელი, მაღლიერი>“

[მართებული გამოთქმა: *Jean est fidèle <antipathique, reconnaissant> à lui-même*].

აქედან უშუალოდ გამომდინარეობს, რომ SE არის გვარის მარვენებელი: ზედსართავ სახელს არ აქვს გვარის კატეგორია და, ამგვარად, შეუძლებელია, მიიღოს გვარის მარვენებელი.

5.2 გვარი ფრანგულში

3.3-ში წარმოდგენილ გვართა აღრიცხვაზე დაყრდნობით, საერთო ჯამში, შემიძლია, ვთქვა, რომ ფრანგულ ზმნას აქვს **ექვსი** გრამატიკული გვარი (მდიდარი მასალისა და ლიტერატურისათვის ფრანგული გვარის შესახებ იხ. გაატონი (1998)). უფრო ზუსტად, ფრანგულში გვარის ფლექსიური კატეგორია მოიცავს შემდეგ ექვს გრამემას:

(1) აქტივი

[მოდიფიკაცია 1 გვარის გრამემათა სიაში, 3.3]: Jean a rasé Alain „უანმა გაპარსა ალენი“;

(2) სრული დამწინაურებელი პასივი

[მოდიფიკაცია 2 გვარის გრამემათა სიაში]: Alain a été rasé par Jean „ალენი გაიპარსა უანის მიერ“;

(3) ნაწილობრივი (=უაგენსო) დამწინაურებელი პასივი

[მოდიფიკაცია 8 გვარის გრამემათა სიაში]: Une barbe de deux jours se rase sans difficulté ზედმ. „ორი დღის წვერი იპარსება იოლად“;

(4) ნაწილობრივი დამქვეითებელი პასივი

[მოდიფიკაცია 3 გვარის გრამემათა სიაში]: Il a été procédé par le gouvernement au licenciement des fonctionnaires ზედმ. „მიმდინარეობდა მთავრობის მიერ თანამდებობის პირების სამსახურიდან დათხოვნა“;

(5) პირდაპირი რეფლექსივი

[მოდიფიკაცია 10 გვარის გრამემათა სიაში]: Je me rase „მე გავიპარსე (მე თვითონ)“ (იხ. (17a)), Alain s'est rasé „ალენმა გაიპარსა“;

(6) ირიბი რეფლექსივი

[არ არის წარმოდგენილი გვარის გრამემათა სიაში, რადგანაც არსებობს მხოლოდ სამაქტანტიანი გარდამავალი ზმნებისთვის]: Alain s'est rasé la barbe „ალენმა გაპარსა თავისი წვერი“, ზედმ. „ალენმა გაიპარსა წვერი“.

არცერთი ფრანგული ზმნა არ განარჩევს ექვსივე გვარს: გარდამავალ ზმნას არ შეიძლება, რომ მოეპოვებოდეს ნაწილობრივი დამქვეითებელი პასივი, ხოლო გარდაუვალ ზმნას – სრული დამწინაურებელი პასივი. ეს ნებადართულია ფლექსიური კატეგორიის განმარტების თანახმად (მელჩუკი 1993-2000, ნაწ. 1:263; 2006:22): ეს პროგნოზირებს არსებობას, ერთი მხრივ, დეფექტური პარადიგმების და, მეორე მხრივ, ნაწილობრივი გრამემების (იქვე:269), რომლებიც გამოიყენება მოცემული ლექსეპური კლასის მხოლოდ ზოგიერთი ლექსემისათვის. შდრ. ნაწილობრივი ბრუნვები (partial cases) – პარტიტივი და ლოკატივი – რუსულში: მხოლოდ ზოგიერთ არსებით სახელს მოეპოვება ერთ-ერთი მათგანი და მხოლოდ მცირე რაოდენობა ფლობს ორივეს (Чай „ჩაი“, Мел „ცარცი“).

ფრანგული გვარის სისტემის ეს აღწერა 3.3-ში წარმოადგენს გვარის გრამემების ზოგადი აღრიცხვის პრაქტიკულ გამოყენებას. რაც არ უნდა უცნაურად უდერდეს, თანამედროვე ფრანგულის არცერთი აღწერითი გრამატიკა თუ სახელმძღვანელო არ იძლევა პასუხს ამ მარტივ შეკითხვაზე: „რამდენი გვარი მოეპოვება ფრანგულს და რომლები?“. პასუხს ვერ იპოვით გაატონის (1998) ფუნდამენტურ კვლევაშიც კი. ახლა ეს პასუხი მოწოდებულია, თითოეული ფრანგული გვარი ლოგიკურად სრულად დახასიათებულია და ნიადაგი შემზადებულია მათი გამოყენების დეტალური აღწერისათვის. თავის მხრივ, გვართა ამომწურავი თეორიული აღრიცხვა შესაძლებელი ხდება გვარის ჩვენეული განმარტებით, რომელიც აგებულია მე-2 პარაგრაფში ფორმულირებული პრინციპების საფუძველზე. ამგვარად, ჩვენი კვლევა დაუბრუნდა საწყის წერტილს: ვიწყებ ზოგიერთი პოსტულატის შემოტანით, რომლებსაც მნიშვნელოვან მორფოლოგიურ ცნებათა განმარტებები უნდა დაეფუძნოს; ამ პოსტულატების შესაბამისად წარმოდგენილია გვარის განმარტება; ჩამოყალიბებულია შესაძლო გვართა აღრიცხვა; ხოლო შემდეგ ეს აღრიცხვა გამოყენებულია ფრანგულისთვის – იმისათვის, რომ ვაჩვენოთ მისი სიცოცხლისუნარიანობა და, ამავე დროს, გადავჭრათ ფრანგულის სპეციალისტთა წინაშე არსებული აღწერითი საკითხი.

შენიშვნები

1. ბურბაკი, ნიკოლა (Bourbaki, Nicolas): ფსევდონიმი, რომელიც აერთიანებდა ფრანგ მათემატიკოსთა ჯგუფს; მათ ამ საერთო ფსევდონიმით შექმნეს მთელი წყება სამეცნიერო ნაშრომებისა მათემატიკის სხვადასხვა დარგში. ბურბაკის ყველა წევრი საკუთარი კარიერის გარკვეულ პერიოდში დაკავშირებული იყო პარიზის უმაღლეს კოლეჯთან – École Normale Supérieure. მათ შორის ყველაზე გამოჩენილები იყვნენ: ანრი კარტანი (Henri Cartan), კლოდ შევალე (Claude Chevalley), ჟან დიოდონე (Jean Dieudonné) და ანდრე ვეილი (André Weil). ბურბაკის სამეცნიერო ნაშრომთა ძირითადი მიზანი არის მთელი თანამედროვე მათემატიკისათვის უნიფიცირებული საფუძვლის უზრუნველყოფა. შინაარსის გადმოცემა მიმდინარეობს აქსიომატური მეთოდის

თანახმად – აბსტრაქტული, ლოგიკურად თანმიმდევრული და მკაცრი; ნორმალურ შემთხვევაში მიმდინარეობს ზოგადიდან კერძოსკენ, ე.ი. არსებითად დელექტიურია. ბურბაკის სამეცნიერო ნაშრომთა სერია დაიწყო 1939 წელს გამოკვლევით „მათემატიკის ელემენტები“ (Éléments de Mathématiques); ამას მოჰყვა დანარჩენი წიგნები ალგებრის, სიმრავლეთა თეორიის, ტოპოლოგიის და მათემატიკის სხვა დარგების შესახებ. ამ სერიის წიგნთა ნაწილს ხშირად იმოწმებენ მათემატიკოსები.

2. root-ს ვამჯობინებ radical-ს შემდეგი ორი მიზეზის გამო: 1) root ხშირად გაიგება ეტიმოლოგიური (=დიაქრონიული) აზრით (ამგვარად, მაგ., root ინგლისური არსებითი სახელისა **restaurant** „რესტორანი“ არის *stā მაშინ, როცა მისი radical არის restaurant-). 2) კონტრინტუიციურია root-ის გამოყენება კვაზიელემენტარული ნიშნისათვის, როგორცაა **institution** მაშინ, როცა ტერმინი radical გამოიყენება სრულიად ბუნებრივად.
3. ეს ვითარება ახლოს დგას 1940-1950-იან წლების ამერიკულ სტრუქტურულ ენათმეცნიერებაში გავრცელებულ სიტუაციასთან, ერთადერთი განსხვავება არის ის, რომ ამგვარად (მაგალითად, ნაიდა 1961:62, 71, 75) იხმარებოდა ტერმინი *მორფემა* და არა *მორფი*.
4. შევნიშნავთ, რომ ბევრ ავსტრალიურ ენაში გარდაუვალი ქვემდებარე და პირდაპირი დამატება სხვადასხვა ბრუნვით მარკირდებიან (ზოგიერთი ტიპის სახელისათვის (nominal) მანც); ამ შემოთავაზებული განმარტების გარეშე შესაბამისი პრედიკატული კონსტრუქცია არ უნდა მიგვეჩნია ერგატიულად, რაც ეწინააღმდეგება ავსტრალიურ ენათა სპეციალისტების ინტუიციას (მაგალიტობას ვუხდი ნ. ევანსს ამ შენიშვნისათვის).
5. იმ „ეგზოტიკური“ ენების მაგალითები, რომელთაც არ მოეპოვებათ ფართოდ გავრცელებული ორთოგრაფიული სისტემა (როგორცაა მამი თუ ჩუკოტკური), მოცემულია ფონოლოგიური ტრანსკრიფციით.
6. ზედაპირულ-სინტაქსურ აქტანტებს ვიღებთ დამტკიცების გარეშე. ისინი განისაზღვრებიან სინტაქსურ თვისებათა თვალსაჩინო სიმრავლით: გამოტოვებადობა (omissibility), პარალელური წარმოდგენა (multiple presence), პრონომინალიზებადობა (pronominalizability), რელატივიზებადობა (relativezability), სიტყვათა რიგი, შეთანხმება, მართვა (control) (რეფლექსივების, გერუნდივებისა და ზოგიერთი ნაწილაკის), დახარვეზება (gapping) და ა.შ. (შდრ. კინანი 1976, იორდანსკაია და მელჩუკი 2000). ხაზი გავუსვავთ, რომ მაგალიტებში ვიღებ ზედაპირულ-სინტაქსურ აქტანტთა ყველაზე ტრადიციულ და ფართოდ შემოთავაზებულ აღწერას. რა თქმა უნდა, აქ შეუძლებელია თითოეული გადაწყვეტილების დასაბუთება.
7. აქ ვგულისხმობ ზედაპირულ-სინტაქსურ ფრაზებს, რომლებიც სემანტიკურად შეესატყვისება ქვემდებარე-შემასმენლის ფრაზას: John's arrival = John arrives „ჯონის ჩამოსვლა“ = „ჯონი ჩამოდის“.

8. ცრუ (Dummy) სინტაქსური ელემენტები არ აბრკოლებენ ამ პრინციპს: ყველა გრამატიკული სიტყვის მსგავსად ისინი არ გამოვლინდებიან სიღრმისეულ-სინტაქსურ დონეზე და, მაშასადამე, სათვალავში არ შეგვაქვს. ამგვარად, განვიხილოთ ესპანური იდიომი *diñársela a N*, ზედმ. „მიცემა-თვითონ-ის N-ს“ = „N-ის თაღლითურად მიღება“ მაშინ, როცა *DIÑAR* = „მიცემა“ [კრებითი]. ზედაპირულ-სინტაქსურ სტრუქტურაში LA (=3SG მდებარებითი ნაცვალსახელი აკუსატივში) არის *DIÑAR*-ის პირდაპირი დამატება, მაგრამ არის მხოლოდ ცრუ პირდაპირი დამატება: სრულებით არ ვლინდება სიღრმისეულ-სინტაქსურ სტრუქტურაში, სადაც *DIÑARSELA*-ს II სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი არის ფრაზა *a N: DIÑARSELA-II→a N*. წინადადების ფაქტობრივ სიღრმისეულ-სინტაქსურ სტრუქტურაში აქტანტური „ლაკუნები“, რა თქმა უნდა, შესაძლებელია ზოგიერთი სიღრმისეულ სინტაქსური აქტანტის ფაქულტატიური გამოუხატველობის გამო: John [= I] rented his apartment [= II] for a year [= V] „ჯონმა [=I] გააქირავა თავისი ბინა [= II] ერთი წლით [= V].
9. ძირითადი ზმნები I სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტის პოზიციის (slot) გარეშე – ეს მოთხოვნა წარმოდგენილია იმ რამდენიმე შემთხვევის გამო, როდესაც ზმნას არ მოეპოვება I სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი (მაგრამ მოეპოვება II სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი). დავიმოწმებ ამგვარ შემთხვევებს.
1. ზოგიერთი ისეთი სემანტიკურად მონოაქტანტური ზმნა, რომლის ერთადერთი სიღრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი ზედაპირზე ვლინდება პირდაპირ დამატებად და, ამგვარად, უნდა განვიხილოთ II სიღრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტად (უმეტეს შემთხვევაში, გამოხატავს ექსპერიენცერს): რუს. *ТОШНИТЬ*, ზედმ. „N-ის გულისრევის გამოწვევა“; ლათ. *PUDERE*, ზედმ. „N-ის შერცხვენა“; გერმ. *FRIEREN*, ზედმ. „N-ის გაყინვა“; ან ფრანგ. *FALLOIR*, ზედმ. „*Vinf/N*-ის საჭიროება“. შდრ.:
- ლათ. *PUDERE*, ზედმ. „N-ის შერცხვენა“; ერმ. *FRIEREN*, ზედმ. „N-ის გაყინვა“; ან ფრანგ. *FALLOIR*, ზედმ. „*Vinf/N*-ის საჭიროება“. შდრ.:
- ТОШНИТ*_{(V)ind, pres} 0-II→o L(Y) [*меня*_{ACC} *тошнит* „გული მერევა“];
*PUDERE*_{(V)ind, pres} 0-II→o L(Y) [*Pudet me*_{ACC} „მრცხენია“, *taedet me*_{ACC} „მეზიზღება“, *piget me*_{ACC} „მოწყენილი ვარ“, *poenitet me*_{ACC} *N*_{gen} „ვინანიებ“];
*FRIEREN*_{(V)ind, pres} 0-II→o L(Y) [*Es friert mich*_{ACC}, ზედმ. „მყინავს“ = „მცივა“];
*FALLOIR*_{(V)ind, pres} 0-II→o L(Y) [*Il faut des livres*, ზედმ. „საჭიროა ზოგიერთი წიგნი“].
- ეს სიტუაცია, რომელიც ინდოევროპულში საკმაოდ ეგზოტიკურია, ძალიან ტიპურია ბევრი სხვა ენისათვის, რომლებსაც რეგულარულად მოეპოვებათ გარდამავალი სტატიკური ზმნები, რომლებიც აღნიშნავენ ფიზიოლოგიურ თუ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას და მართავენ ექსპერიენცერის სახელს პირდაპირ დამატებად.

2. იდიომები, რომლებიც შეიცავენ თავიანთ ზედაპირულ-სინტაქსურ ქვემდებარეს, მაგალითად:

The cat's got Y's tongue \Leftrightarrow THE CAT HAS GOT TONGUE o-II \rightarrow o L(Y)

ზედმ. „კატას აქვს Y-ის ენა“ = „ენა ჩაუვარდა“

ფრანგ. *La moutarde monte au nez à Y* \Leftrightarrow

LA MOUTARDE MONTE AU NEZ o-II \rightarrow o L(Y)

ზედმ. „მლოგვი ადის Y-მდე ცხვირამდე“ = „Y ცხარდება“.

ფრანგ. *Le torchon brûle entre Y et Z* \Leftrightarrow

LE TORCHON BRULE entre Y et Z o-II \rightarrow o L(Y)-COORD \rightarrow o ET-II \rightarrow o L(Z)

ზედმ. „ჩვარი იწვის Y-სა და Z-ს შორის“ = „Y და Z სერიოზულად ჩხუბობენ“.

სილრმისეულ-სინტაქსურ დონეზე ამგვარი იდიომი წარმოდგენილია ერთი კვანძით (node) და I-ით დანომრილი არცერთი განშტოება (branch) არ მოიპოვება.

3. *Down with Y!*-ის „ძირს Y!“ ტიპის შორისდებულები:

DOWN [with] o-II \rightarrow o L(Y).

4. ნებისმიერი ზმნა უქვემდებარო სუპრესივის ფორმით (იმ ენებში, რომლებშიც ეს გვარი დასტურდება, იხ. ქვემოთ):

ფრანგ. *Il se vend des Y* სილრმისეულ-სინტაქსური სტრუქტურით

VENDRE_{subj-suppr.ind,pres} o-II \rightarrow o L(Y).

ეს მაგალითები აჩვენებენ, რომ შეიძლება არსებობდეს დიათეზები, რომელთა სილრმისეულ-სინტაქსურ აქტანტთა დანომვრა იწყება არა I-დან, არამედ – II-დან.

მეორე მხრივ, არცერთი დიათეზა არ შეიძლება დაიწყოს III სილრმისეულ-სინტაქსური აქტანტით: ეს გამომდინარეობს იმ ფაქტიდან, რომ II სილრმისეულ-სინტაქსური აქტანტი აღნიშნავს უმნიშვნელოვანეს (=მთავარ, ცენტრალურ), ანუ ერთადერთ დამატებას (არ არის აუცილებელი, რომ ის იყოს პირდაპირი დამატება).

10. გვარის შესახებ დიდძალი ლიტერატურა არსებობს; შემოვიფარგლები მხოლოდ რამდენიმე უახლესი (დაახლოებით ბოლო 15 წლის) ნაშრომით: სივირსკა (1984), გენიუშიენე (1987), შიბატანი (1988), ბრუსი (1992), გროსი (1993), კემერი (1993), მელჩუკი (1993, 1997b), ფოქსი და ჰოპერი (1994), გივონი (1994), დიქსონი და აიხენვალდი (1997). აქ წარმოდგენილი განმარტება ავითარებს მელჩუკისა და ხოლოდოვიჩის ნაშრომში (1970) გამოთქმულ იდეებს.

11. რეფლექსივმა კონკრეტულ ენაში შეიძლება გამოხატოს სხვადასხვა მნიშვნელობა: „ნამდვილი“ რეფლექსივი (მოქმედება საკუთარ თავზე), ურთიერთობითი (reciprocal) და ა.შ. აქ წარმოდგენილ კონტექსტში ეს ფაქტი იგნორირებულია.
12. ამ შეხედულებას სრულიადაც არ იზიარებს ყველა მკვლევარი. შდრ., მაგალითად, „ამ [= ნაცვალსახელურ-ზმნური – ი. მ.] კონსტრუქციის უმთავრესი მახასიათებელი ქვემდებარის **სახელური ფრაზით და კლიტიკური ზმნური კომპლემენტით** გამოხატული კორეფერენტულობა (ბერსტონი 1979:47; ზაზი ჩემია – ი. მ.), „ნაცვალსახელური კონსტრუქცია შეიცავს არსებითად კლიტიკური ზმნური კომპლემენტის ერთ ტიპს – **ნაცვალსახელურ დამატებას**“ (იქვე:150); „საკმარაო რაოდენობის ე.წ. გარდაუვალებში SE-ს დამატების ფუნქცია საკმარად გამჭვირვალეა [Elle a besoin de **se** reposer „მას დასვენება სჭირდება“]“ (იქვე:160). ამგვარადვე განიხილავს ლე გოფიკი (1993:309 და შემდ.) SE-ს ყველა ფორმას, უწოდებს რა მათ „კლიტიკურ კომპლემენტებს“. მიუხედავად ამისა, უმეტეს შემთხვევაში უნდა ვირწმუნოთ, რომ SE RASER-ში კლიტიკა SE პირდაპირი დამატებაა და ამავე დროს SE RASER წარმოადგენს რეფლექსიური გვარის ფორმას. ეს არის წინააღმდეგობრივი თვალსაზრისი, რომელიც ლოგიკურად შეუძლებელია. მეორე მხრივ, შდრ. ვერლი (1986:283), რომელიც ამბობს, რომ „რეფლექსივიზაციის პროცესი რომანულში ... როგორც ჩანს, უფრო ახლოს არის აფიქსაციის პროცესთან“, რაც ნიშნავს, რომ აფიქსაცია მიანიშნებს „შემასმენელთან დაკავშირებულ აქტანტური (argument) სტრუქტურის მოდიფიკაციას“ (გვ. 274); ან ვეუბიცკა (1996:402 და შემდ.), რომელიც აჩვენებს, რომ პოლონური რეფლექსიური ნაცვალსახელი SIE, სინტაქსურად ფრანგული SE-ს მსგავსი, არ არის წინადადების (clause) ელემენტი, ე.ი. არ არის სახელური ფრაზა დამატების როლში

მადლიერება

ეს სტატია ჩემთან ერთად სრულად განიხილა და დაარედაქტირა ნ. ევანსმა. მისი გულწრფელად მადლიერი ვარ. საბოლოო ტექსტი წაიკითხა და შეასწორა, როგორც ყოველთვის, ლ. იორდანსკაიამ.

ამ სტატიაში ხმარებული აბრევიატურები და ანოტაციები

AgCo	Agentive Complement	L	Lexical Unit
DirO	Direct Object	ObIO	Oblique Object
DMorphS	Deep-Morphological Structure	REC	Recent Past
DSyntA	Deep-Syntactic Actant	SemA	Semantic Actant
GP	Government Pattern	SemS	Semantic Structure
		SSyntS	Surface-Syntactic Structure

ლიტერატურა:

- აპრესიანი 1982:** Ю. Д. Апресян, О возможности определения лингвистических понятий, *Russian Linguistics*, 6, 175-196.
- ბარსტონი 1979:** Jack L. Burston, The pronominal verb construction in French, *Lingua* 48: 147-176.
- ბრუსი 1992:** Ineke Brus, Towards a typology of voice, In: *Meaning and Grammar, Cross-Linguistic Perspectives*, Michel Kefer and Johan van der Auwera (eds.), 45-76, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- გაატონი 1975:** David Gaatone. Réflexions sur les verbes pronominaux réfléchis du français, *Folia Linguistica*, 8 (1/4): 199-222.
- გაატონი 1998:** David Gaatone, *Le passif en français*, Paris/Bruxelles: Duculot.
- გენიუშიენე 1987:** Emma Geniušiene, *The Typology of Reflexives*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- გივონი (რედ.) 1994:** Talmy Givón (ed.), *Voice and Inversion*, Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- გრიმშოუ 1982:** Jane Grimshaw, On the lexical representation of the Romance reflexive clitics, In: *The Mental Representation of Grammatical Relations*, Joan Bresnan (ed.), 87-148. Cambridge, MA/London: The MIT Press.
- გროსი (რედ.) 1993:** Gaston Gross (ed.), *Sur le passif*. Paris: Larousse [= *Langages*, 1993, n° 109].
- დიქსონი, აიხენვალდი 1997:** R. M. W. Dixon and Alexandra Aikhenvald, A typology of argument-determined constructions, In: *Essays on Language Function and language Type (Dedicated to T. Givón)*, Joan Bybee, John Haiman and Sarah Thompson (eds.), 71-113. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- ენგლანდი 1988:** Nora England. Mam Voice, In: *Passive and Voice*, Shibatani (ed.), 525-545, Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- ვეუბიკა 1989:** Anna Wierzbicka, Prototypes in semantic and pragmatics: explicating attitudinal meanings in terms of prototypes, *Linguistics* 27: 731-769.
- ვერლი 1986:** Eric Wehrli, On some properties of French clitic SE, In: *The Syntax of Pronominal Clitics*, Hagit Borer (ed.), 263-283 [=Syntax and Semantics 19]. Orlando etc.: Academic Press.
- იორდანსკაია, მელჩუკი 2000:** Lidija Iordanskaja and Igor Mel'čuk, The notion of Surface-Syntactic Relation revisited (valence controlled Surface-Syntactic Relations in French), In: *Слово в тексте и в словаре. Сборник статей к 70-летию академика Ю. Д. Апресяна*, Leonid Iomdin and Leonid Krysin (eds.), 391-433, Москва: Языки русской культуры.
- კეიპერსი 1975:** Aert Kuipers, On symbols, distinctions and markedness, *Lingua* 36: 31-46.
- კემერი 1993:** Suzanne Kemmer, *The Middle Voice*, Amsterdam: Benjamins.
- კინანი 1976:** Edward Keenan, Towards universal definition of 'Subject.' In: *Subject and Topic*, Charles Li (ed.), 303-334, New York: Academic Press.

- კოზინსკი, ნედიალკოვი, პოლინსკი 1988:** Isaac Kozinsky, Vladimir Nedjalkov and Marija Polinskaja, Antipassive in Chukchee: Oblique Object, Object Incorporation, Zero Object, In: *Passive and Voice*, Shibatani (ed.), 651-706. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- ლე ვოფიკი 1993:** Pierre Le Goffic, *Grammaire de la phrase française*, Paris: Hachette.
- მელჩუკი 1974:** Игорь Мельчук, Опыт теории лингвистических моделей “Смысл ⇔ Текст”, Москва: Наука
- მელჩუკი 1981:** Igor Mel'čuk, Meaning-Text Models: A recent trend in Soviet linguistics, *Annual Review of Anthropology* 10: 27-62.
- მელჩუკი 1988:** Igor Mel'čuk, *Dependency Syntax. Theory and Practice*, Albany, N.Y.: The State University of New York Press.
- მელჩუკი 1993:** Igor Mel'čuk, The inflectional category of Voice: Towards a more rigorous definition, In: *Causatives and Transitivity*, Bernard Comrie and Maria Polinsky (eds.), 1-46, Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- მელჩუკი 1993-2000:** Igor Mel'čuk, *Cours de morphologie générale, Vols. I-V*. Montréal: Les Presses de l'Université de Montréal/Paris: CNRS Éditions.
- მელჩუკი 1997a:** Igor Mel'čuk, *Vers une linguistique Sens-Texte*. Paris: College of France [Leçon inaugurale].
- მელჩუკი 1997b:** Igor Mel'čuk, Cas grammaticaux, construction verbale de base et voix en massaï: vers une meilleure analyse de concepts, *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* 92 (1): 49-113.
- მელჩუკი 2001:** Igor Mel'čuk, *Communicative Organization in Natural Language, The Semantic-Communicative Structure of Sentences*, Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins.
- მელჩუკი 2004a:** Igor Mel'čuk, Actants in semantics and syntax I: Actants in semantics, *Linguistics* 42 (1): 1-66.
- მელჩუკი 2004b:** Igor Mel'čuk, Actants in semantics and syntax II: Actants in syntax, *Linguistics* 42 (2): 247-291.
- მელჩუკი 2006:** Igor Mel'čuk, *Aspects of the Theory of Morphology*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- მელჩუკი, პერცოვი 1987:** Igor Mel'čuk and Nikolaj Pertsov, *Surface Syntax of English, A Formal Model Within the Meaning-Text Framework*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- მელჩუკი, ხოლოდოვიჩი 1970:** И. А. Мельчук, А. А. Холодович, Залог. Определение. Исчисление, *Народы Азии и Африки*, № 4, 111-124.
- ნაიდა 1961:** Eugene Nida, *Morphology. The Descriptive Analysis of Words*, Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- ჟეინი, ლასკოვსკე 1997:** Thomas Payne and Thomas Laskowske, Voice in Seko Padang, In *Essays on Language Function and Language Type, Dedicated to T. Givón*, Joan Bybee, John Haiman and Sarah Thompson (eds.), 423-436, Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins.

- სიეირსკა 1984:** Anna Siewerska, *The Passive: A Comparative Linguistic Analysis*, London: Croom Helm.
- სილვერსტინი 1972:** Michael Silverstein, Chinook jargon: Language contact and the problem of multi-level generative systems, I. *Language* 48 (2): 378-406.
- ტელიორი 1989:** John R. Taylor, *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford: Clarendon Press.
- ფოქსი, ჰობერი (რედ.) 1994:** Barbara Fox and Paul Hopper (eds.), *Voice: Form and Function*, Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- შიბატანი (რედ.) 1988:** Masayoshi Shibatani (ed.), *Passive and Voice*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- შიბატანი 1985:** Masayoshi Shibatani, Passive and related constructions: a prototype analysis, *Language* 61 (4): 821-848.
- პოკეტი (უთაროდო):** Charles Hockett, Case Systems [Unpublished MS].

თარგმნა ზურაბ ბარათაშვილმა
თარგმანი იბეჭდება რუსულად ასათიანის რედაქციით

რეზიუმე

Heinz Fähnrich, Historisch-Vergleichende Sprachforschung und Kaukasiologie, Reichert Verlag, 2019, 212 S.).

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის თეორიული და გამოყენებითი ენათმეცნიერების ინსტიტუტმა სულ ცოტა ხნის წინ ცნობილი გერმანელი ქართველოლოგის, ჰაინც ფენრიხისგან საჩუქრად მიიღო მისი ავტორობით გამოცემული წიგნები, რომელთა შორის არის – ჰ. ფენრიხი, „ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერება და კავკასიოლოგია“ (Heinz Fähnrich, Historisch-Vergleichende Sprachforschung und Kaukasiologie, Reichert Verlag, 2019, 212 S.).

ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების საფუძვლებზე დაყრდნობით, ნაშრომში განხილულია კავკასიოლოგიის, კავკასიის ავტოქტონური ენების სხვადასხვა ასპექტი, კერძოდ: ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების საფუძვლები (7); ენათათესაობის დადგენის კრიტერიუმები (10); ენათა სახელდება (14); კავკასიოლოგია და ქართული ენა (17); კავკასიის ავტოქტონურ ენათა ურთიერთმიმართებები (20); ერთი ოჯახის ენათა შორის რეგულარული ბგერათშესატყვისობები (24); სამი ავტოქტონური კავკასიური ოჯახის შიდა სტრუქტურა (46); კავკასიურ ენათა ოჯახების ურთიერთმსგავსება (71); ნასესხები თუ მკვიდრი ლექსიკა? (101); რეკონსტრუქცია (112); სამი კავკასიური ენათა ოჯახის თანხმომავანთისისტემა (132); ბოლოთქმა (135); შემოკლებები (138); ლიტერატურა (139).

ყველა თემა ეყრდნობა უაღრესად საინტერესო, ფართო ფაქტობრივ მასალას. გათვალისწინებულია მდიდარი ქართველოლოგიური სამეცნიერო მემკვიდრეობა, შევსებულია, დაზუსტებულია და ახლებურად არის წარმოდგენილი მრავალი საკითხი. ნაშრომს ერთვის ვრცელი ბიბლიოგრაფია, რომელშიც თითქმის სრულად არის წარმოდგენილი საკვლევ თემებთან დაკავშირებული ქართული, რუსული და უცხოური სამეცნიერო ლიტერატურა.

მკითხველისთვის, განსაკუთრებით ახალგაზრდებისთვის, ვფიქრობთ, საინტერესო იქნება ჰაინც ფენრიხის მიერ მოთხრობილი ავტობიოგრაფია, რომლის თარგმანსაც ვურთავთ ჩვენს გამოხმაურებას:

ის, თუ როგორ გავხდი კავკასიოლოგი, მართლაც უცნაური ამბავია. ამ ფაქტს შეიძლება მხოლოდ წარმოუდგენელი შემთხვევითობა ვუწოდო.

სკოლის დასრულებისა და ჯარში სავალდებულო სამსახურის მოხდის შემდეგ ჩავაბარე იენის უნივერსიტეტში არქეოლოგიის მიმართულებით, რომლის შესახებაც თავდაპირველად მხოლოდ ბუნდოვანი წარმოდგენა მქონდა. სწავლის და-

საწყისშიდა აღმოვაჩინე, რომ აქ არქეოლოგიურ გათხრებზე კი არ გვაბუშავენბ-
დნენ, არამედ ხელოვნებათმცოდნეობის თეორიულ საკითხებს გვასწავლიდნენ,
ამიტომაც ჩემი აღფრთოვანება მალევე ჩაცხრა. მეტ ინტერესს ვიჩენდი ენათა
შესწავლის მიმართ, კერძოდ, რუსულის (რომელიც მაშინდელ აღმოსავლეთ გერ-
მანიაში სავალდებულო საგანი იყო), ლათინურისა და ძველი ბერძნულისადმი.
მეორე სემესტრში კლასიკური არქეოლოგიის პროფესორმა შენიშნა ჩემი მიდრე-
კილება ენებისადმი და მიიჩნია: შეიძლება შენგან კარგი არქეოლოგი დადგეს, მაგ-
რამ, ვფიქრობ, ჯობს, სწავლა ენების მიმართულებით გაავრძელო. რამდენიმე
დღეში ბერლინიდან იენაში ჩამოდის კარიბის რეგიონის ენების პროფესორი, რო-
მელიც ამ საგნით დაინტერესებულ სტუდენტებს ეძებს და მას დაელაპარაკეთო.
და შეხვედრაც დამინიშნა.

ამასობაში მეც დავიწყე ფიქრი ამ ენებზე. ინდიელთა ენებზე წარმოდგენა არ
მქონდა და მითუმეტეს კარიბის რეგიონის ენათა შესახებ. თუცა მინდოდა, ჯერ
გამეგო, რას მეტყოდა ეს პროფესორი.

როდესაც შეხვედრა შედგა, აღმოჩნდა, რომ ქალბატონი პროფ. ვერტრუდ
პეჩი კარიბის რეგიონის კი არა, კავკასიურ ენებს ასწავლიდა და იენაში კავკასი-
ოლოგიის კურსის წაყვანა სურდა. მან შეძლო ჩემი კავკასიური ენებით დაინტე-
რესება. ამგვარად, გადავედი კლასიკური არქეოლოგიიდან კავკასიოლოგიაზე და
დავიწყე სწავლა, რომელიც 1965 წელს დიპლომის აღებით დავასრულე.

პროფ. პეჩს უნდა ვუმაღლოდე, რომ სამეცნიერო ასპირანტურა გავიარე და
1966/67 წლები ცოდნის ასამაღლებლად თბილისის უნივერსიტეტში გავატარე.

თბილისში ჩემი სამეცნიერო ხელმძღვანელი პროფ. აკაკი შანიძე იყო, რომ-
ლის შრომებსაც ახალ ქართულსა და ძველ ქართულ ენებში ფუნდამენტური დი-
რებულება აქვს. თბილისის უნივერსიტეტსა და საქართველოს მეცნიერებათა აკა-
დემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შესაძლებლობა მქონდა, დავსწრებოდი
ლექციებს არა მარტო ქართულ ენაში, არამედ მომესმინა ლექციები სხვა კავკა-
სიურ ენებშიც. ასე რომ, ბევრ მეცნიერს ვუმაღლი ჩემს განათლებას, განსაკუთ-
რებით: **გერტრუდ პეჩს** (ახალი ქართულის გრამატიკა კიბა ჩხენკელის სახელ-
მძღვანელოს მიხედვით), **აკაკი შანიძეს** (ახალი ქართული, ძველი ქართული),
თეიმურაზ (ჯონდო) მეტრეველს (ახალი ქართულის გრამატიკა და ენათმეცნიე-
რება, ქართული ტექსტების კითხვა: ფოლკლორი, კ. გამსახურდიას რომანები),
ზურაბ ჭუმბურიძეს (სვანური), **ქეთევან ლომთათიძეს** (აფხაზური), **აჩერდან აბ-
რეგოვს** (ადიღური), **ილია ცერცვაძეს** (ხუნძური, ანდიური), **ტოგო ვუდავას**
(ბოთლიხური, ლოდობერული, ბავკალური), **დავით იმნაიშვილს** (ჩეჩნური, ჰინუ-
ხური), რუსუდან ვაგუას (წოვა-თუშური ანუ ბაცბური), შოთა გაფრინდაშვილს
(ლაკური, დარგუული), **ბაქარ გვიგინიშვილს** (ლაკური), **გენადი ბურჭულაძეს**
(ლაკური), **ალექსანდრე მაპომეტოვს** (თაბასარანული, ალუღური, დარგუული
ენები: კუბანური, მეჭებური), **ვეგენი ჯეირანიშვილს** (უდიური, რუთულური, წა-
ხურული), **ოტია კახაძეს** (არჩიბული), **ყაზბეგ მიქაილოვს** (არჩიბული).

განსაკუთრებული მადლიერება მინდა გამოვხატო ჩემი მეგობრებისა და ნაცნობებისადმი თბილისის სტუდენტულ ცენტრში, ვაკეში, რომელთა დახმარებითაც მე ქართულად ლაპარაკი ვისწავლე და მთელი საქართველო მოვიარე, ახლოს გავეცანი ქართულ ლიტერატურასა და ფოლკლორს, საქართველოს ისტორიას, გეოგრაფიას, მითოლოგიას და მრავალ სხვა რამეს.

ქართული მხარის მხარდაჭერის გარეშე ვერასდროს მოვახერხებდი ამხელა კავკასიოლოგიური ცოდნის დაგროვებას, დარგის ლიტერატურის მოპოვებას და ვრცელი კარტოთეკების შექმნას. მთელ ჩემს სამეცნიერო კარიერას ყველაზე მეტად ქართველებს უნდა ვუმაძღლოდე.

1969 წელს დავიცავი საკანდიდატო დისერტაცია იენის ფრიდრიხ შილერის უნივერსიტეტში თემაზე – „ქართულიდან გერმანულად მანქანური თარგმანის ენათმეცნიერების პრობლემები, დემონსტრირებული ერთი ტექსტის მაგალითზე“ („Sprachwissenschaftliche Probleme der maschinellen Übersetzung von der georgischen Sprache ins Deutsche, demonstriert an einem Beispieltext“), რომლითაც ფილოლოგიის დოქტორის ხარისხი მომიენიჭა. 1971 წელს დავიცავი სადოქტორო დისერტაცია თბილისის უნივერსიტეტში თემაზე „ენათა გენეტიკური ნათესაობის დასაბუთების კრიტიკური უმუხები და აღრიხილი საერთო-ქართველური ფუძეების ძირეულ მორფემათა სტრუქტურის ზოგი საკითხი“. რადგანაც ეს შრომა ქართულად იყო შესრულებული და დაცვაც ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა, მთელი ნაშრომი, ისევე როგორც დეტალური პროტოკოლი დაცვისა, რუსულად უნდა თარგმნილიყო, ვინაიდან დოქტორის ხარისხის მინიჭება საბჭოთა კავშირში არა რომელიმე უნივერსიტეტში, არამედ ე.წ. „უმაღლეს საატესტაციო კომისიაში“ მოსკოვში ხდებოდა, რომლის წევრებიც უმეტესწილად რუსი ეროვნების მეცნიერები იყვნენ. კომისიამ მომანიჭა „მეცნიერებათა დოქტორის“ (Доктор наук) ხარისხი, რომელიც შემდეგ გდრ-ში Dr.Habil.-ად გადაკვალიფიცირდა. 1986 წლიდან ჩვენი დეპარტამენტი (ჯერ გდრ-ში, შემდეგ გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში) ერთი პროფესორისგან შედგებოდა, რომელიც 2006 წლამდე მე მეკავა. 41 წლის სამუშაო გამოცდილებისა და უკვე ათწლეულის პენსიაზე ყოფნის შემდეგ თავს ვაღიარებულად ვთვლი, ყველას, ვინც კავკასიოლოგიის დეპარტამენტსა და ჩემს კარიერას იენის უნივერსიტეტში ხელს უწყობდა, გულითადი მადლობა გადავუხადო და იმედს გამოვთქვამ, რომ კავკასიოლოგია მომავალშიც დამოუკიდებელ ორიენტაციის მქონე დისციპლინად გააგრძელებს ფუნქციონირებას.

ნათია დუნდუა, მარინე ივანიშვილი

Irène MELIKISHVILI, Hélène GIUNASHVILI, Les langues caucasiennes du Sud, Etudes Interdisciplinaires en Sciences humaines, N 7 (2020), 274-303.

ჟურნალში *Etudes Interdisciplinaires en Sciences humaines* N7, 2020 (<https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/view/490>) გამოქვეყნდა ირინე მელიქიშვილისა და ელენე გიუნაშვილის სტატია „სამხრეთ კავკასიურ ენათა ჯგუფი“ (გვ. 274-303). ნაშრომი მიმოხილვითი ხასიათისაა და ეძღვნება სამხრეთ კავკასიის ქართველური ენების – ქართულის, მეგრულის, ლაზურისა (ჭანურის) და სვანურის – ზოგად დახასიათებას.

ამ ენათა ისტორიული და შედარებითი შესწავლა მრავალ წელს ითვლის. ქართველურ ენათა სტრუქტურის სხვადასხვა საკითხს იკვლევდნენ გამოჩენილი ევროპელი ლინგვისტები: მ. ბროსე, გ. დეეტერსი, გ. დიუმევილი და სხვ. ნაშრომი წარმოადგენს ქართველურ ენათა სტრუქტურულ და ტიპოლოგიურ ანალიზს ენობრივი სისტემის ყველა – ფონეტიკურ, ფონოლოგიურ, მორფოლოგიურ და სინტაქსურ დონეზე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ქართველურ ენათა ტიპოლოგიურ პარალელებს ინდოევროპულ ენებთან.

კვლევის ძირითადი ნაწილი ეძღვნება ზოგად ინფორმაციას, განხილულია ცალ-ცალკე ქართულის, მეგრულის, ლაზურის, სვანურის ფონემატური სისტემები, კერძოდ, მოცემულია თანხმოვანთა სისხშირული ცხრილები ქართველურსა და კავკასიურ (აფხაზურ, ხუნძურ, ჩეჩნურ...) ენებში (გვ. 275-277). ასევე, განხილულია მორფოლოგიისა და სინტაქსის ძირითადი სტრუქტურები ენათა ტიპოლოგიური ანალიზის თვალსაზრისით (გვ. 277-278), ყურადღება ეთმობა აგრეთვე ლექსიკის საკითხებს (გვ. 278-279). მოკლედ არის წარმოდგენილი ქართული ანბანის წარმოშობის ისტორია, მიმოხილულია უძველესი წარწერები (გვ. 280-282). ინფორმაციულია მსჯელობა ქართველური ფუძემდის დიფერენციაციის შესახებ გ. დეეტერსის სქემის მიხედვით. განხილულია ჰარმონიული კომპლექსების A და B ტიპები (გვ. 287), დახასიათებულია განსახილველ ენათა ვოკალური სისტემები, მოცემულია ტექსტში კონსონანტთა და ხმოვანთა გამოჩენის სისხშირული პროპორციების ცხრილი, აღწერილია მარცვლის სტრუქტურა, რეკონსტრუირებულ მორფემათა ტიპები გრამატიკულ კატეგორიათა მიხედვით (გვ. 292). გაანალიზებულია ზმნის ძირითადი კატეგორიები, სერიები და მწკრივები. სინტაქსური ანალიზი მოიცავს სიტყვათა რიგის საკითხებს – დომინანტურად SOV ტიპია მიჩნეული; ასევე, განხილულია GN და AN ტიპის კონსტრუქციები, გამოკვეთილია ძველსა და ახალ ქართულს შორის სტრუქტურული განსხვავებულობები. ასევე, განხილულია რიცხვში შეთანხმების საკითხი, აღწერილია ნომინატიური და ერგატიული კონსტრუქციების სტრუქტურული თავისებურებები.

ქართველურ ენათა ლექსიკის განხილვისას გამოყოფილია ონომატოპოეტური სიტყვების საკითხი. აღნიშნულია, რომ საერთოქართველური ენისთვის აღდგენი-

ლია 2000 ლექსიკური ერთეული: აქედან, საერთოქართულ-ზანური პერიოდისთვის აღდგენილია 1200 ერთეული, ქართულ-სვანური საერთო ძირებისა და ზანურ-სვანური საერთო ძირების რაოდენობა შესაბამისად 400-400 ერთეულია. ნაშრომს ახლავს ბიბლიოგრაფია.

ამ მცირე მიმოხილვიდანაც ჩანს, რა ღირებულ ინფორმაციას აწვდიან ავტორები ფრანგულენოვან მკითხველს ქართველური ენების შესახებ. ავტორების კომპეტენციიდან გამომდინარე, ამ მართლაც სანდო ნაშრომში თავმოყრილი მრავალფეროვანი და საჭირო ცნობები დააინტერესებთ ქართველური ენების მკვლევრებს, სტუდენტებს და, უდავოდ, დიდ სამსახურს გაუწევს მათ ქართველოლოგიისათვის აქტუალურ ამა თუ იმ საკითხზე მუშაობის დროს.

რუსუდან ასათიანი, მარინე ივანიშვილი

გამომცემლობის რედაქტორები:

გარეკანის დიზაინერი
დამკაბადონებელი

თამარ გაბელაია

ნანა კაჭაბავა

მარიამ ებრალიძე

ლალი კურდღელაშვილი

TSU Press Editors:

Cover Designer

Typesetter

Tamar Gabelaia

Nana Katchabava

Mariam Ebralidze

Lali Kurdghelashvili

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
14, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel: +995 (32) 2250484, 6284; 6278
www.press.tsu.edu.ge

